

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Kiemelt közlemények

CSERVENYÁK JÓZSEF: CrossFit mint lehetőség a katonai kiképzésben

DOMONKOS BALÁZS PÁSZTHORY: Multivariate Regression Analysis of Personnel Fluctuation in the Land Forces

LIPPAI PÉTER: Recenzió Horváth Ferenc *Ők is a hazát szolgálták I–III.* című könyvéről

19. évf. (2026)
1. szám

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Hadtudományi Szemle
A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának
tudományos folyóirata
ISSN 2060-0437 (elektronikus)

Főszerkesztő:
Dr. Csengeri János őrnagy

A szerkesztőbizottság elnöke:
Dr. Balla Tibor ezredes

A szerkesztőbizottság tagjai:
Dr. Csengeri János őrnagy
Pavel Foltin (Csehország)
Dr. Forgács Balázs alezredes
Dr. Hausner Gábor alezredes
Dr. Hettyey András
Dr. Jobbágy Zoltán ezredes
Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok (Szlovákia)
Dr. Molnár Anna
Dr. Négyesi Imre ezredes
Dr. Ujházy László ezredes
Dr. Ujházi Lóránd

A szerkesztőbizottság titkára:
Kállai-Nyári Éva

Szerkesztőség:
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
Hadtudományi Szemle
1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.
Levelezési cím: 1581 Budapest, Pf. 15.
E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó:
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu
A kiadásért felel: Dr. Deli Gergely rektor
Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Farkas-Nagy Judit, Gergely Zsuzsánna,
Resofszi Ágnes
Borítókép: P. József főtörzsőrmester (MH 2. KRDD)

Tartalom

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Cservenyák József: A CrossFit mint lehetőség a katonai kiképzésben	5
Viktória Resperger, Anikó Kapros, István Resperger: Equal Opportunities and Sport Regulation in the Context of Conflicts, Crises and Wars, Part 1	21
Domonkos Balázs Pászthory: Multivariate Regression Analysis of Personnel Fluctuation in the Land Forces.	47

BIZTONSÁGPOLITIKA

Fercsák Balázs: Afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok: törésvonalak	65
Gémesi Géza: Az árnyékflotta mint a hibrid hadviselés gazdasági dimenziójának eszköze az orosz–ukrán konfliktusban	85
Kovács Kinga Virág: A kiberműveletek nemzetközi jogi szabályozása.	101
Volarics József, Papp Kornél: Az Európai Unió területén 2000 és 2023 között elkövetett terrorcselekmények eszközei és módszerei, valamint ezek jövőbeni alkalmazásának várható tendenciái	119

ÁLTALÁNOS

Horváth Dávid: A kommunikációs fenyegetések kezelése a kritikusinfrastruktúra-szektorokban . .	141
Majorosi Ádám: A hunok nyugati hadjáratai a népvándorlás kori írott forrásokban és a magyar gesta-, illetve krónikairódalomban	157
Papp–Csepi Babett: A Honvéd Kadét Program kialakulásának történeti áttekintése	185
Szverczek Dávid: A leventemozgalom katonai előkészítő és vallás-erkölcsi nevelő jellege az állam és az egyház kapcsolatának tükrében	203

SZEMLE

Lippai Péter: Recenzió Horváth Ferenc <i>Ők is a hazát szolgálták I–III.</i> című könyvéről	217
Matányi Marcell: Recenzió Nagy-L. István <i>A francia háborúk, Magyarország és a Habsburg Monarchia (1792–1815)</i> című könyvéről	219

Cservényák József¹

A CrossFit mint lehetőség a katonai kiképzésben

CrossFit as a Possibility in Military Training

Absztrakt

A katonák fizikai felkészítése fontos tényező a szolgálatuk sikeres ellátása érdekében. A modern hadseregekben egyre nagyobb hangsúlyt kap a funkcionális edzés, amely nem csupán az izomerőt vagy az állóképességet fejleszti, hanem olyan mozgásformákat is, amelyek közvetlenül alkalmazhatók a katonai műveletek során. A tanulmány a CrossFit mint funkcionális, magas intenzitású edzésmódszer alkalmazhatóságát vizsgálja a katonai testnevelés és kiképzés kontextusában. Bemutatom a CrossFit jellemzőit, a mozgásformák katonai megfelelőit, valamint különböző országok fizikai felmérési rendszereit, amelyek egyre inkább a funkcionális gyakorlatokra helyezik a hangsúlyt. Ezek alapján feltételezhető, hogy a CrossFit edzésmódszer hatékonyan beépíthető a katonai kiképzési rendszerbe, elősegítve a katonák sokoldalú, szolgálatra optimalizált fizikai teljesítőképességének fejlesztését.

Kulcsszavak: CrossFit, magas intenzitású edzés, funkcionális edzés, fizikai felkészítés, mozgásformák felépítése

Abstract

The physical preparation of soldiers is a crucial factor in ensuring the successful execution of their duties. In modern armies, increasing emphasis is placed on functional training, which not only develops muscular strength or endurance but also includes movement patterns that can be directly applied during military operations. This study examines the applicability of CrossFit, as a functional, high-intensity training method, in the context of military physical education and training. It presents the key characteristics of CrossFit, the military equivalents of its movement patterns, and the physical assessment systems of various countries, which are increasingly focused on functional

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: cservenyak.jozsef@gmail.com

exercises. Based on these observations, it can be assumed that the CrossFit training method can be effectively integrated into military training systems, contributing to the development of soldiers' versatile and service-optimised physical performance.

Keywords: CrossFit, high-intensity training, functional training, physical preparation, structure of movement patterns

Bevezetés

A katonák fizikai felkészítése minden kiképzés, feladat, szolgálat alapját adja, hiszen ha a katona nem képes a számára meghatározott feladatot saját testi korlátai miatt ellátni, nemcsak saját magát, hanem a legységét is veszélyeztetheti. Hogy a katonák a szolgálathoz, feladathoz szükséges képességekkel – és itt a cikk lényegéből fakadón a testi képességeire összpontosítva – rendelkezzenek, az a felkészítők, kiképzők és testnevelő tisztek feladata. A *Magyar Honvédség katonai testnevelés kiképzés és sportbajnokságok szabályzata* így fogalmazza meg:

„A katonák fizikai felkészítésének elsődleges célja, hogy a katonák rendelkezzenek azzal a fizikai teljesítőképességgel (fizikai állapottal), amely a korszerű harc eredményes megvívásához, továbbá a szolgálattal járó szellemi és fizikai megterhelés egészségkárosodás nélküli elviseléséhez és kompenzációjához szükséges. Másodlagos cél, hogy a katonák sajátítsák el a katonai feladatok eredményes végrehajtásához szükséges mozgások helyes technikáját, és ezen technikák harcászati szituációkban történő alkalmazásához szükséges képességeket.”²

Ezért fontos, hogy úgy készítsük fel a katonákat, hogy a változó körülmények között is képesek legyenek ugyanarra a teljesítményre. A katonai testnevelés kiképzés és a katonák napi életében megjelenő sportfoglalkozások tartalma nemcsak arról kell szóljon, hogy az éves fizikai állapotfelmérés mozgásformáira felkészüljenek, hanem a szabályzatban megfogalmazott cél és saját testi képességeik összessége fejlesztésének érdekét is kell hogy szolgálja. Azért emelem ki a képességek összességét, mert akkor tudunk hatékonyak és sokoldalúak lenni, ha nem csak az a cél, hogy egy mozgásformában fejlődjünk. A funkcionális edzések esszenciáját az adja, hogy teljességében kell a mozgás biomechanikáját vizsgálni, és azt, hogy mit szeretnénk az edzéssel elérni. A CrossFit nagy intenzitású, funkcionális edzésforma, amely ötvözi a súlyemelés, a gimnasztika és az állóképességi gyakorlatok elemeit. Célja, hogy a teljes fizikai fittséget fejlessze, az erőt, a gyorsaságot, az állóképességet, a hajlékonyságot és a koordinációt. Ezek alapján tartom érdemesnek a katonai testnevelés kiképzéseket a funkcionális edzés tartalmával megtölteni.³

² Magyar Honvédség 2021: 9.

³ PÁLINKÁS et al. 2019: 2.

A mozgásformák felépítése

Ahhoz, hogy megfelelő fizikai felkészítést biztosíthassunk a katonák számára, ismerünk kell, hogy mire akarjuk őket felkészíteni, vagyis melyek azok a mozgásformák, amelyeket készségi szinten el kell sajátítaniuk, és azokat hogyan lehet fejleszteni. Ehhez fontos megismerni az ember alapképességeit, annak rendszerét. A személyiséget alkotó alapképességeket három nagy csoportba oszthatjuk: kognitív, pszichomotorikus és kommunikatív. A kognitív csoportba tartoznak a pszichikus és pszichofiziológiai funkciók. A kommunikatív csoportba tartozó képességek segítségével személyek közötti kapcsolat jön létre. A pszichomotorikus csoportba tartoznak azok a tulajdonságok, amelyek az ember mozgásának alapjául szolgálnak (1. táblázat).

1. táblázat: A személyiséget alkotó alapképességek rendszere

A személyiséget alkotó alapképességek			
Kognitív	Pszichomotorikus		Kommunikatív
	Kondicionális	Koordinációs	
Érzékelés Észlelés Figyelem Emlékezés Képzlet Gondolkodás Érzelem	Erő Gyorsaság Állóképesség	Kinesztézis Egyensúly Ritmus Gyorsasági koordináció Térbeli tájékozódás	Beszéd Olvasás Írás
Ízületi mozgékonyaság			

Forrás: KIRÁLY–SZAKÁLY 2011: 65

A mozgás fejlesztéséhez először a pszichomotorikus csoport részeire kell hangsúlyt fektetni, azonban ennek a csoportnak az összetettségéről és fejlesztésének nehézségéről Eleki Zoltán így fogalmaz:

„Természetesen az lenne a legegyszerűbb megoldás, ha a katona minden fizikai mutatója maximális lenne, így minden beosztásnak megfelelné. Ez azonban élettanilag nem lehetséges. A fizikai teljesítőképesség egy-egy összetevőjének mértéke hatással van egy másik összetevőre is. Ez a hatás egyes esetekben pozitív, más esetekben negatív előjelű. A legfőbb összetevők: az állóképesség, az izomerő és izomerő-állóképesség, a gyorsaság, a hajlékonyság/lazaság, a mozgáskoordinációs képességek és a testösszetétel. Az erőfejlesztés például általánosságban negatívan hat az állóképességre, viszont pozitívan a gyorsaságra. Ez azt jelenti, hogy nem lehet a katona egyszerre erőemeléssel és hosszútávfutásban is kiváló.”⁴

A fizikai fejlesztés nem egyszerűen abból áll, hogy az erőt vagy a gyorsaságot mint kondicionális képességet fejlesztjük konkrét izomcsoportra nézve, hanem egye

⁴ ELEKI 2019: 101–102.

mozgásformák csoportját, különböző mozgáselemeket fejlesztünk annak érdekében, hogy azok technikailag tökéletesek legyenek, és változó körülmények között is végre tudjuk hajtani az adott mozgást.

Az alapvető mozgásformák, mint a futás, ugrás és dobás, az atlétika mozgásanyagát képezik. Autodidakta módon tanuljuk meg őket, azonban a hatékonyságuk növeléséhez szükséges a megfelelő technika és erőnlét. A katonai szolgálat során az alábbi harcászati mozgásformák jelennek meg, amelyek atlétikai fejlesztést igényelnek: szökellés, rohamozás, menet, kézigránát-, füstgránátdobás, természetes és mesterséges akadályok átugrása. Ezek természetesen nem feleltethetők meg egy rövidtávú vagy középtávú futásnak, egy gerelyhajítás-gyakorlatnak, de alapját képezik annak, hogy a speciális feladatokat végre tudja hajtani az állomány. Elengedhetetlen, hogy a helyes futó-, ugró-, dobótechnikát megtanulják, amire építkezve lehet a speciális mozgásformákat megtanítani.

Annak érdekében, hogy a katona gyorsabb, erősebb, kitartóbb legyen, szükség van a megfelelő izomzatra. A harcászati foglalkozások alatt egy katona több mint 10 kilót visel magán, ami a különböző harcászati felszerelésekből, hátizsákból és a fegyverből áll. A fegyver helyes és pontos tartásához megfelelő erősségű, tónusú törzs- és vállizomzat kell, illetve a kar izmai. A felszerelések elviseléséhez és gyors mozgatásához szükség van a törzs-, hát- és lábizomzat megfelelő erősségére és lazaságára, hajlékonyságára.

Az atlétikai jellegű mozgásokon kívül a katonai mozgásformákhoz sorolhatnánk a társ cipelését, húzását, a lőszeres láda cipelését, a laposkúszást, négykézláb-kúszást, oldalra kúszást, az egyenes, hajlított, gördülő járást, a „Harchoz!” vezényszóra való ténykedést. Ezek azok a gyakorlatok, amelyekkel a katona az alapkiképzés alatt a terepen leggyakrabban találkozik. Az alapkiképzésen túl azonban sokkal összetettebb mozgásokat kell végrehajtaniuk a katonáknak.

A fent említett mozgásformákat adaptálnunk kell a katonai testnevelés különböző tárgyköreibe, és könnyített körülmények között azokat technikailag javítani kell, illetve funkcionálisan szükséges azokat megerősíteni. A funkcionális fejlesztés alatt azt is értjük, hogy a mozgásformát nem változtatjuk meg, csak könnyebb vagy nehezebb változatot gyakoroltatunk attól függően, hogy a képességfejlesztés melyik szakaszában tartanak.

A funkcionális edzés

A funkcionális edzés megfogalmazás arra utal, hogy a célt tartjuk fontosnak, azt, hogy milyen funkciót akarunk elérni az edzéssel. A funkcionális testedzés nem sportágspecifikus, inkább mozgásanyag-specifikus. Ez azt jelenti, hogy a futó mozgáshoz szükséges izmok edzése nem különbözik attól, hogy azt egy labdarúgó, kosárlabdázó vagy épp egy katona végzi-e. Itt kell hangsúlyozni, hogy a kulcs a futó mozgáshoz szükséges izmok edzése, nem pedig egyetlen izom erősítése; több izomcsoport

egyszerre mozgásának, feszítésének, elernyesztésének kombinációja adja az edzés funkcionalitását.⁵

2. táblázat: A funkcionális edzés formái

	Jellemzők	Intenzitás	Eszközök ⁶	Fő célok
Saját testsúlyos (calisthenics) edzés	Alapvető gyakorlatok (húzódkodás, tolódkodás, fekvőtámasz, <i>plank</i>), bárhol végezhető	Közepes	Nincs eszköz-szükséglet (húzódkodó rúd)	Általános erőnlét, statikus erő-állóképesség fejlesztése
Kettlebellezés	Alapvető gyakorlatok a lengetések, lendítések, emelések, guggolások, lökések	Közepes-magas	Kettlebell	Erő, állóképesség, dinamikus erő-állóképesség, egyensúly fejlesztése
TRX	Saját testsúlyos edzés mozdulatai instabil közegben	Közepes	TRX-heveder	Törzsizmok erősítése, egyensúly fejlesztése
Crosstraining	Több sportág ötvözte, teljes testre ható dinamikus és statikus gyakorlatok	Közepes-magas	Súlyzórud, kézisúlyzó, kettlebell, medicinlabda, TRX, ugrókötél stb.	Átfogó teljesítmény, erő és állóképesség fejlesztése
Funkcionális köredzés	Több sportág ötvözte. Edzésmódszere a köredzés, állomásonként változó gyakorlatok változó célokkal	Közepes-magas	Szinte bármi felhasználható	Erőnlét és állóképesség fejlesztése
Magas intenzitású intervallumos edzés	Rövid intervallumos edzés módszer, dinamikus gyakorlatok rövid edzésidő mellett	Nagyon magas	Kézisúlyzó, kettlebell, medicinlabda	Zsírégetés, kardiovaszkuláris állóképesség, erő-állóképesség, gyorsaság
CrossFit	Több sportág ötvözte, változatos mozgásformák, folyamatos terhelés	Magas	Súlyemelés eszközei, kettlebell, medicinlabda, ugrókötél stb.	Teljes erőnlét, állóképesség, gyorsaság

Forrás: a szerző szerkesztése

⁵ BOYLE 2020: 23–25.

⁶ A Crosstraining, funkcionális köredzés és CrossFit eszközei a több sportág összetételéből eredően nagyon széles körűek és változatosak, a táblázat nem az eszközök felsorolását hangsúlyozza.

A funkcionális edzésnek számos formája létezik, amelyek különböző mozgásformákat, edzésmódszereket, eszközöket alkalmaznak. Különbségeiket és hasonlóságait a 2. táblázat foglalja össze. Láthatjuk, hogy az edzésformák lehetnek edzésmódszerben, eszközben teljesen eltérők. Az intenzitást tekintve legtöbbször magas intenzitásúak az edzések. Az edzésformák alapvető mozgásanyagának elsajátítása után egyre nehezebb és összetettebb gyakorlatokkal tudjuk fejleszteni magunkat. Egyes formák, mint a CrossFit, Crosstraining, funkcionális köredzés és a magas intenzitású intervallumos edzés (*high-intensity interval training*, HIIT), több sportág mozgásanyagából tevődnek össze, és ezeket kombinálják az egyes edzések alatt, így mozgásformájuk szinte megegyezik, azonban edzésméleti módszerben eltérnek egymástól. A HIIT legjellemzőbb módszere a rövid pihenőidő melletti nagyon magas intenzitású intervallumedzés, a funkcionális köredzés jellemzője a hosszabb pihenőidő és a változatos intenzitás a különböző állomásokon. A Crosstraining közepes vagy rövid pihenőidejű intervallumos edzés, magas intenzitással. A CrossFit szabályokon alapuló edzésrendszer, módszere a folyamatos terhelés magas intenzitás mellett.

A funkcionális edzések a külföldi fegyveres erők fizikai felkészítési programjaiban is megjelennek. A Magyar Honvédségben is egyre ismertebbek, hiszen már létezik az MH funkcionális fitneszbajnokság is. A legismertebb funkcionális edzés a CrossFit: változatos és magas intenzitású funkcionális edzésmódszer, az utóbbi években egyre nagyobb népszerűsége telt szert a profi sportolók és a civil sportolni vágyók körében is.

A CrossFit jellemzői és előnyei

A CrossFit több sportág kombinálásból tevődik össze, a súlyemelésből, a gimnasztikából és az állóképességi sportokból. A legalapvetőbb gyakorlatok ezek szerint a felhúzás, felvétel, guggolás, nyomás, szakítás és lökés mint súlyemelés, a húzódkodás, a tolódkodás, kötélmászás, kézállás, fekvőtámasz, különböző tartások, függések mint gimnasztikai mozgások és a kerékpározás, futás, evezés mint állóképességi sportok. Ezek kombinációja adja a napi edzések (*workout of the day*, WOD) tartalmát. A CrossFit célja, hogy a 10 alapvető fizikai képességet fejlessze: a szív- és légzőrendszeri állóképességet, a kitartást, az erőt, a hajlékonyságot, a teljesítményt, a gyorsaságot, a koordinációt, az agilitást, az egyensúlyt és a pontosságot. Ezek alapján lehet a fittséget mérni és fejleszteni. Mindeközben a fittséget úgy is megmutathatjuk, hogy különböző feladatokban, kihívásokban, ismeretlen körülmények között mennyire tudunk helytállni.⁷ Ez is fontos pillére a Crossfitnek mint funkcionális edzésnek, azáltal, hogy a különböző képességeink készségszintűvé válnak az edzések és a gyakorlások segítségével. Látható, hogy ez az edzésmódszer átfogó, sokoldalú fizikai követelményszintet céloz meg, ami a katonai szolgálatra is jellemző, így jól összeilleszthető a katonák fizikai felkészítésével (3. táblázat).

⁷ GLASSMAN 2002: 1–4.

3. táblázat: A CrossFit és a katonai mozgásformák összehasonlítása

Mozgásforma	Fejlesztendő terület	Katonai hasznosítás
Gimnasztikai mozgásformák: gugolás, fekvőtámasz, tolózkodás, húzózkodás	Adott izomcsoportok erősítése	Általános erőnlét
Kötélmászás	Kar, hátizom erősítése, függeszkedés, húzózkodás, mászás fejlesztése	Természetes és mesterséges magas akadályok leküzdése, behatolás ablakon, ereszkedés kötéllel
Boxjump	Ugróerő, állóképesség fejlesztése	Természetes és mesterséges akadályok átugrása
Súlyemelés/kettlebellgyakorlatok: felvétel, lökés, szakítás	Teljes testi izomerő, robbanókönyság, törzs stabilizációja	Társ, lőszeres láda, nehezebb tárgyak emelése, cipelése, rohamozás
Burpee	Teljes testi izomerő, robbanókönyság, állóképesség	Szökellés, rohamozás, felszereléssel földről felállás
Medicinlabda-dobások	Teljes testi izomerő, robbanókönyság, törzs izomerejének fejlesztése	Kézigránát-, füstgránátdobás, gyors irányváltások, szökellés, fegyverhasználat közbeni mozdulatok
Evezőpad-használat	Hát- és lábizomerő és állóképesség-fejlesztés	Húzások, közelharc, futás
Airbike-használat	Állóképesség-fejlesztés	Menetelés, futás

Forrás: a szerző szerkesztése

Ez a sport nemcsak azért előnyös, mert több, különböző sportág mozgásformáit gyúrta egybe, hanem azért is, mert ismert az edzések gyorsaságáról, a WOD-ok végrehajtásához szükséges gyorsállóképesség-fejlesztésről és a maximális oxigénfelvételi ($VO_{2\max}$) érték növeléséről. A $VO_{2\max}$ érték jelentősége, hogy megmutatja, mennyire hatékonyan képes felhasználni a test az oxigént intenzív edzés közben. Tehát az állóképességnek és az energiafelhasználásnak egyik fontos mutatója. Az elit crossfit versenyzők kimagasló fizikai teljesítményekkel rendelkeznek, és a $VO_{2\max}$ értékük is magas. Világszinten versenyzőket hasonlítottak össze válogatott alpesi sízőkkel, és megállapították, hogy a világ legjobb crossfit sportolójának értékei összemérhetők a világ legjobb állóképességi sportolójának értékeivel.⁸

⁸ SAUVÉ-HAUGAN-PAULSEN 2024: 12–13.

Az anyagcsere mint energiafelhasználás három úton mehet végbe, ezek attól függenek, hogy a testmozgás milyen intenzitású és milyen hosszú ideig tart. A foszfagén rendszer (anaerob alaktacid energiaszolgáltató rendszer, amelynél nincs oxigénfelhasználás és tejsavtermelődés) biztosítja azokat a mozgásokat, amelyek 10 másodpercnél rövidebb ideig tartanak, a glikolitikus rendszer (anaerob laktacid energiaszolgáltató rendszer oxigénfelhasználás nélkül, de már a tejsavképződés megkezdődik) a közepes intenzitású, pár percig tartó sportolás energiaigényét fedezi, ezeket nevezzük anaerob edzéseknek, azaz oxigénfelhasználás nélküli magas intenzitású edzéseknek. A harmadik az oxidatív rendszer vagy más néven aerob edzés, amely oxigénfelvétel mellett, alacsonyabb intenzitású, több percnél is hosszabb edzéseket foglalja magába. Ezeknek a rendszereknek a változatot fejlesztését javasolja a CrossFit, nem pedig egyik vagy másik előnyben részesítését. Ez a mentalitás is hozzátartozik a fittség kialakításához.⁹

A katonák fizikai felkészülésekor és szolgálat alatt elkerülhetetlen a sérülés, azonban arra kell törekedni az edzések alatt is, és annak célja is ezt szolgálja, hogy a sérüléseket, betegségeket elkerüljék a katonák. Sérülés leggyakrabban a futóedzések alkalmával következik be. A magas intenzitású funkcionális edzés, amilyen a CrossFit is, rövidebb ideig tart, mint egy általános edzés, és kevesebb benne a hosszútávfutás. Így az edzésmennyiség – és különösen a futóedzések – csökkentésével a sérülések kockázata is csökken. Ezek mellett viszont jobb általános fittséget adnak, mint a hagyományos hosszútávfutáson alapuló edzések.¹⁰ A hosszabb ideig tartó futóedzések és a funkcionális edzések intenzitásában lényeges különbség figyelhető meg. A legfontosabb különbség, ami jellemzője az extrém kondicionáló programoknak – ahová a CrossFit is tartozik – a sok ismétlésszám mellett a kevés pihenőidő az edzések alatt. Ebből a sajátosságából adódhat a túlfáradás, sérülést okozhatnak a túleröltetett izmok és ízületek. Leggyakrabban a kezdő sportolóknál fordul ez elő, akiknél nem megfelelő a technikai végrehajtás, illetve azoknál, akik a fokozatosságot nem biztonságosan követik. Azonban a magas intenzitású edzések és a különböző futó- és kondicionáló edzések kombinálásával is előfordulhatnak túlfáradással, túlterheléssel kapcsolatos megbetegedések vagy sérülések. Előfordul az is, hogy a sérülés abból származik, hogy a gyakorlatot egy nem arra a célra rendszeresített eszközzel végezték. Az akut sérüléseken kívül a krónikus vagy egyéb okok miatt kialakult sérülések és még nem teljesen felgyógyult katonák esetén kerülendő a magas intenzitású edzés (például gymor-, bélrendszeri, szív- és érrendszeri panaszok vagy neurológiai rendellenességek). Ezek figyelembevételével fontos, hogy az edzésterveket szakember készítse vagy hagyja jóvá, új gyakorlat esetén végig kísérje figyelemmel a végrehajtást, az edzéshez használt eszközök sérülésmentesek és ellenőrzöttek legyenek, a fokozatosság elvét mindenképp be kell tartani. Betegségből felépülve vagy újoncként mindig érdemes az orvosi jóváhagyás, hogy magas intenzitású edzést végezhet az illető. A pihenőnek mindig elegendő időt kell hagyni mind az edzések között, mind az edzések alatt az ismétlések alkalmával, az egészségi és fittségi állapotnak megfelelően. A túlfáradás okozta megbetegedések

⁹ GLASSMAN 2002: 2.

¹⁰ POSTON et al. 2016: 635.

elkerüléséért érdemes mellőzni a koffein és az edzés előtti fáradtságot elfedő stimulánsok használatát, hogy a katona képes legyen érezni a saját határait a tréningen. Fontos: ha bármilyen egészségkárosodás tapasztalható az edzés elkezdése előtt, mindig ki kell kérni az egészségügyi szolgálat véleményét.¹¹

A fizikai állapotfelmérés eredményeinek változása CrossFit típusú edzésekkel

Egy újonnan bevonuló katona legelőször az alapkiképzéssel találkozik, ezen a kiképzésen kapja meg azokat az alapokat, amelyekre későbbi képességeit építi, tehát nagyon fontos, hogy az itt megszerzett tudás milyen minőségű. A kiképzendő katonáknak megtanulni a számukra teljesen új mozgásformákból álló harcászati gyakorlatsorokat és azokat alkalmazni nem egyszerű, nem természetesen kialakult mozgás. Az alapkiképzés alatt a gyakorlati foglalkozások egy fitt, sportos, fiatal újonc katonának is megterhelők. Ezért kell a fizikai állapotot már az alapkiképzés megkezdése előtt fejleszteni, hogy az újonc katona a gyakorlati foglalkozáson az ott oktatókra tudjon fókuszálni, ne a saját teste fáradalmaira. A Magyar Honvédség 2024 nyarán megreformálta az alapkiképzési programját, és bevezettek egy kéthetes, fizikai alapozó időszakot a nyolchetes alapkiképzés elé.

Fontos és mindenki számára belátható, hogy a testnevelést – és bármilyen új, komfortzónán kívüli tevékenységet – csakis a fokozatosság elve alapján lehet bevezetni, annak érdekében, hogy az egyén se testileg, se szellemileg ne sérüljön. Az újoncok számára bevezetett két hét fizikai alapozó időszak nemcsak a testneveléshez, a fizikai terheléshez szoktat hozzá, hanem a katonai szocializációhoz, a szellemi és mentálhigiénés folyamatokhoz és elvárásokhoz is. A legnagyobb hangsúlyt ekkor a kisebb egységekre, tárgykörökre bontott katonai testnevelés kapja. Több alapmozgás fejleszthető így, edzéselméleti megvilágításból pedig a pszichomotorikus képességek mind globális, mind parciális módszerrel taníthatók a biztos mozgásfejlődés érdekében. A tárgykörök érintik az atlétikát, az akadálypályát, természetes és mesterséges akadályok leküzdését, az izomerő és erő-állóképesség fejlesztését, a közelharc alapjait és a menetgyakorlatokat.¹²

A Magyar Honvédségben a fizikai alkalmassági felméréssel (Fáf) vizsgálják az állomány keringési állóképességét, a kar és a törzs erő-állóképességét. Az állóképességet futással – 45 év alattiak részére 3200 méter, 45–49 éves kor között 2000 méter futás, 50 éves kortól pedig 1600 méter menet sík terepen –, a karerőállóképességet fekvőtámasszal vagy húzódzkodással, a törzs-erőállóképességet pedig hanyatt fekvésből felüléssel mérik.¹³ Ez a felmérési rendszer 2025 januárjában megváltozott, kiegészült végrehajtási módzatokkal, azonban a felméréndő képességek nem változtak.

Az alapkiképzés első két hetében a Katonai Alapkiképzési Program tárgyköreit figyelembe véve, a testnevelés-foglalkozásokra kidolgoztam egy olyan

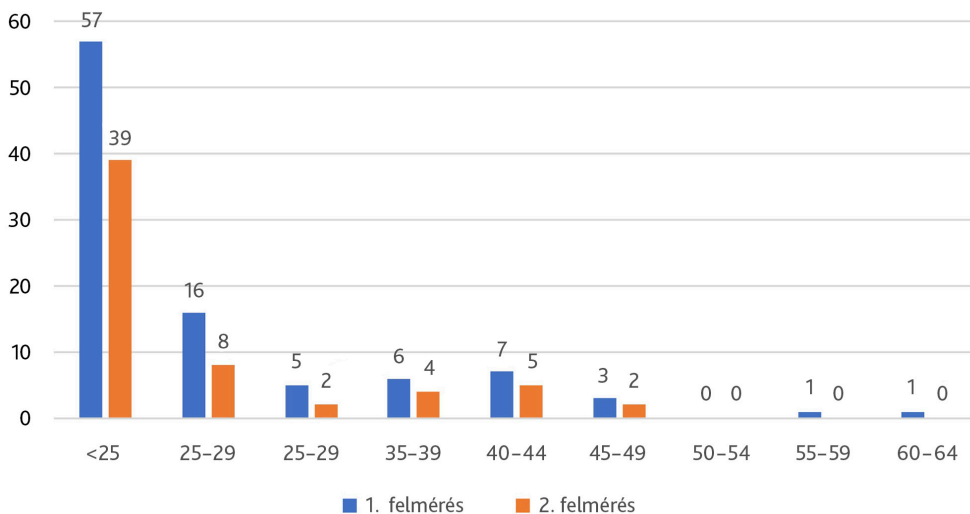
¹¹ BERGERON et al. 2011: 383–388.

¹² A Magyar Honvédség Katonai Alapkiképzési Programja 2024.

¹³ 10/2015. (VII. 30.) HM rendelet V. fejezet. Fizikai alkalmasság.

edzéstervet, amely a funkcionális edzés alapjait fesi figyelembe, és a funkcionális köredzés, valamint a CrossFit formáit követi. A katonai testnevelés 5. tárgykörébe, az izomerő- és erőállóképesség-fejlesztés tárgykörben olyan elemek voltak hangsúlyosak, mint a guggolás, fekvőtámasz, burpee, cipélések és földről felvétel. A foglalkozások módszerei a köredzés és a magas intenzitású folyamatos terhelés voltak. Ugyanezen módszereket alkalmaztuk az atlétika jellegű fizikai felkészítés tárgykörnél is. Itt a hangsúly a futásokon, mászásokon, különböző utánzó járásokon, cipelésen és futóiskolai gyakorlaton voltak.

Az állomány a kéthetes fizikai alapozó időszak előtt és után is végrehajtotta a Fáf-ot. A két hét során mindenki ugyanazt a felkészítést hajtotta végre. Ez alatt az idő alatt az állomány egy része lemorzsolódott, különböző okokra hivatkozva. Az 1. ábrán látható a felmért állomány korcsoportos bontása. A legtöbben 30 év alattiak voltak, 57 fő 25 év alatti, 16 fő pedig 25–29 év közötti. A lemorzsolódás jól látható az ábrán, és az 50 év feletti korosztályból nem maradt senki az alapozó időszak végére.

1. ábra: A felmértek korcsoportja
Forrás: a szerző szerkesztése

A felmérések eredményeinek átlagát és szórását a 4. táblázat mutatja meg. Ebből látható, hogy a fizikai alapozó időszakban a katonák fejlődtek. Összpontszámuk átlagosan több mint 100 ponttal emelkedett a kétheti testnevelés-foglalkozásoknak köszönhetően.

4. táblázat: A fizikai alapozó időszak előtt és után mért Fáf-eredmények átlaga

	1. felülés eredménye	1. felülés pontértéke	1. fekvőtámasz eredménye	1. fekvőtámasz pontértéke	1. futás eredménye	1. futás pontértéke	1. összes pontértéke
Átlag	45,03	57,4	38,77	67,12	19,59	65,98	188,49
Szórás	15,61	19,78	15,22	17,89	4,53	57,33	79,52
	2. felülés eredménye	2. felülés pontértéke	2. fekvőtámasz eredménye	2. fekvőtámasz pontértéke	2. futás eredménye	2. futás pontértéke	2. összes pontértéke
Átlag	64,85	79,08	52,18	83,12	15,93	127,53	289,57
Szórás	13,30	12,87	13,23	13,00	2,24	24,29	34,15
Átlag változása (%)	+44,01	+37,78	+34,59	+22,35	-22,98	+93,29	+53,63

Forrás: a szerző szerkesztése

5. táblázat: Wilcoxon-próba eredményei

1. mérés	2. mérés	W	z	p
1. felülés eredménye	2. felülés eredménye	39,500	-6,569	< .001
1. felülés pontértéke	2. felülés pontértéke	92,500	-6,127	< .001
1. fekvőtámasz eredménye	2. fekvőtámasz eredménye	172,500	-5,881	< .001
1. fekvőtámasz pontértéke	2. fekvőtámasz pontértéke	268,500	-5,159	< .001
1. mérés	2. mérés	W	z	p
1. futás eredménye	2. futás eredménye	1720,000	6,303	< .001
1. futás pontértéke	2. futás pontértéke	62,000	-6,412	< .001
1. összes pontérték	2. összes pontérték	5,500	-6,638	< .001

Forrás: a szerző szerkesztése

A felmérés eredményeiből látható, hogy minden Fáf-tesztben fejlődött az állomány, legjobban a futásban, ahol 93,29%-kal nőtt a megszerzett pontérték eredménye. Illetve az összes pontérték eredménye is 53,63%-kal nőtt.

Az elért ismétlésszámok és pontértékek összehasonlítására Wilcoxon előjeles rangpróbát végeztem, amelynek eredményét az 5. táblázat mutatja. Mind az eredmények, mind a pontértékek változásáról elmondható, hogy szignifikáns különbséget ($p < 0.001$) kaptam az első és a második mérések között, ami jól mutatja a teljesítmények javulását. A felmérések megmutatták, hogy a fizikai alapozó időszaknak fontos szerepe van a frissen bevonult katonák fizikai teherbírásának növelésében. Az látható, hogy a kardiovaszkuláris állóképességük szinte a kétszeresére nőtt az adott felmérési teszten.

A CrossFit mint magas intenzitású folyamatos terhelésű edzés módszer az állóképességi szintre nagy hatással van, így ez elősegítette ezeket a pozitív változásokat. Későbbiekben tervezek olyan kutatást is elvégezni, amelyben funkcionális edzés módszereket hagyományos edzés módszerekkel hasonlítok össze (kontrollcsoport), hogy kiderüljön, mekkora hatása van ennek az edzésformának.

Fizikai alkalmassági vizsgálatok különböző nemzeteknél

A legtöbb országban a fizikai felmérés követelményei az általános, egyszerűbb felmérésekből állnak, amelyek a fekvőtámaszban karhajlítás-nyújtás, felülés és futás. Egyes országok hadseregeinek fizikai állapotfelmérésén azonban látható, hogy már nem csupán az izomcsoportok erősségét és a katonák állóképességét mérik fel, hanem funkcionális gyakorlatokat is alkalmaznak, amelyek azt mérik fel, hogy azokat a mozgásformákat, amelyek megjelennek a szolgálatuk során, mennyire képesek gyorsan, erősen és hatékonyan végrehajtani. Nagy-Britániában homokzsákemelés és kannahordás szerepel mint mozgásforma; Svájcban a medicinlabda-hajítással, összetett hasizomteszttel, helyből távolugrással, egyensúlyozó teszttel és összetett állóképesség-gyakorlatokkal mérik fel a katonákat; Dániában ingafutást, kitörést, tolódzkodást, felhúzást, *planket* és 12 perces futást kell végrehajtani; Kanadában homokzsákemelésből, lőszeresláda-hordásból, homokzsákhúzásból és ingafutásból áll a felmérés. Ezeken kívül egyes országokban megjelenik még a húzódkodás, súlypontemelkedés-mérés és helyből távolugrás is.¹⁴

A US Army 2022-ben vezette be az új fizikai állapotfelmérését *army combat fitness test* (ACFT) megnevezéssel. Már inkább funkcionális felmérés, bár tartalmaz még egyszerűbb általános elemeket is. Ezt a mérést pontosították, és 2025. június 1-jével vezették be az *army fitness testet* (AFT). Az AFT 5 felmérési részből áll:

- Az első a *deadlift*, azaz felhúzás, súlyemelő-versenyszám, amely a CrossFit elemeként is megjelenik. A lehető legnagyobb súllyal kell 3 ismétlést megcsinálni ebből a gyakorlatból. Maximum 2 próbálkozás engedélyezett. A felhúzást egy erre kialakított hatszögletű emelőárral kell végrehajtani.
- A második gyakorlat a *hand-release push-up* (HRPU), amely a 2025 januárjában Magyarországon is bevezetett fizikai állapotfelmérés ütemezett

¹⁴ ELEKI 2019: 105–107.

fekvőtámaszaként is megjelenik. A fekvőtámaszban karhajlítás-nyújtás feladattól abban különbözik, hogy a karhajlítást követően a tenyeret teljesen el kell emelni a talajtól vagy oldalsó középtartásba kell emelni, majd visszatenni a talajra vállszéles támaszba, és a karnyújtás következik. Itt érdemes megemlíteni ennek a gyakorlatnak a pozitív és negatív oldalait. A funkcionalitást tekintve a HRPU funkcionális gyakorlat, hiszen a földön fekvésből való felemelkedést, felállást másolja le, amit egy katona számtalanszor végrehajt egy-egy harcászati foglalkozás során. Az erő kifejtés oldaláról vizsgálva a teljes mozgástartományt ki kell használni, míg az egyszerű fekvőtámasznál ez elmarad. A mozgás megtörésének köszönhetően nem lendületes a mozgás, így minden egyes karnyújtásnál nagyobb és robbanékony erőhatást kell kiváltanunk. A katonák számára, akiknek kötöttebb a vállizülete, illetve először próbálják meg ezt végrehajtani, sokkal megterhelőbb a vállizmaiknak, mintsem a mell- és tricepsizmaiknak, vagyis a végrehajtás nehezebb. A felmérő számára pozitív, hogy jobban ellenőrizhető a pontos végrehajtás.

- A harmadik teszt az úgynevezett *sprint-drag-carry*/futás–húzás–cipelés, ami a legjobban hasonlít a funkcionális edzés szellemiségére. A feladat 5 darab 50 méteres távból áll, 25 méter oda és vissza. Az első 50 méter a sprint, a második a húzás, amikor 40 kilogrammos szánt kell húzni hátrafelé. A harmadik 50 méter alatt oldalazva szökdelést kell végrehajtani. A negyedik 50 métert két darab 18 kilogrammos kettlebellt cipelve kell megtenni, majd ezt követően újabb futást végrehajtani.
- A negyedik teszt a *plank*, tartás alkarfekvőtámasz-helyzetben. A cél, hogy a szabályos testhelyzetet minél tovább tartsa a felméréndő személy.
- Az ötödik, utolsó teszt a 2 mérföldes, azaz 3200 méteres futás, minél kevesebb idő alatt teljesítve a távot.¹⁵

Összegzés

A katonai szolgálat fizikai követelményei komplex, gyors és erőteljes teljesítőképességet igényelnek, amelyeknek a fejlesztését célszerű funkcionális edzésmódszerekkel kiegészíteni. A CrossFit mint funkcionális és változatos edzésmódszer lehetőséget biztosít, hogy a katonák felkészítése célirányosan történjen a szolgálat során előforduló mozgásformákra. Az edzés során fejlődő erő, állóképesség, robbanékonyság és koordináció közvetlenül hasznosul a katonai tevékenységek során. A CrossFit gyakorlatai adaptálhatók a különböző kiképzési szintekhez is. Számos ország már funkcionális szempontok szerint alakítja át fizikai alkalmassági tesztjeit, amelybe a CrossFit edzésmódszer logikusan illeszkedik. A CrossFit beemelése a katonai testnevelésbe tehát indokolt lehet. A testnevelés-foglalkozásokat változatosá, funkcionálissá lehet tenni, hiszen a feladatok, WOD-ok edzésről edzésre változnak, más gyakorlatokat kombinálnak, nem válik monotonná, mindig új kihívásokat tud adni. Mindezek mentálishan is fejlesztik az állományt, hiszen minden alkalommal át kell lépni a komfortzóna

¹⁵ U.S. Army Fitness Requirements [é. n.].

határát, ami a katonai szolgálat alatt is folyamatosan előfordul. Nagy előnye még a CrossFit edzésnek, hogy teljesen személyre szabható, akár a mozdulatok könnyebb/nehezebb változatát végrehajtva, akár az ellenállás könnyebbé/nehezebbé tételével. A csapatszellem is erősíthető vele, hiszen általában csoportfoglalkozásként hajtják végre az edzéseket, így lehet segíteni egymást, akár, az egészséges versenyszellem jegyében, kisebb viadokok is kialakulhatnak. Azonban, mint minden sporttevékenység esetében, fontos figyelembe venni a sérülések kockázatát és megfelelő körültekintéssel megkezdeni a testnevelés-foglalkozásokat. A funkcionális edzéseket, a CrossFit-et mindenképpen a mozdulatok helyes technikájának elsajátítása után érdemes elkezdni. Eleinte az edzések legyenek egyszerű mozdulatok kombinációi, rövidebb időtartamban. Fokozatosan kell növelni az edzések intenzitását, az ismétlések számát és a gyakorlatok komplexitását. Az új mozdulatok elsajátításában érdemes segítséget kérni a CrossFit-ben jártas kiképzőtől, sportolótól, testnevelő tiszttől. Ez az edzőmódszer olyan szemléletet ad az állománynak, amely képes izgalmassá, változatosá és hatékonyá változtatni a katonai testnevelési foglalkozásokat. Fontosnak tartom a későbbiekben megvizsgálni, hogy ez a fajta változatoság és újgenerációs edzőmódszer mennyire érinti meg a Magyar Honvédség állományát, mennyire tartja motiválónak, ha új eszközöket és módszereket próbálhat ki, és mennyire hat a mentális teljesítőképességre a CrossFit, illetve a funkcionális edzésnek valamely változata. Természetesen azt is meg kell vizsgálni, hogy az ezekhez a sportokhoz szükséges eszközöket ki lehet-e váltani, vagy alternatívát találni, hiszen ezek a sportok olyan eszközöket is igényelhetnek, amelyek nem találhatók meg minden laktanyában vagy kiképző bázison.

Felhasznált irodalom

- 10/2015. (VII. 30.) HM rendelet a katonai szolgálatra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságról, valamint a felülvizsgálati eljárásról
- BERGERON, Michael F. et al. (2011): Consortium for Health and Military Performance and American College of Sports Medicine Consensus Paper on Extreme Conditioning Programs in Military Personnel. *Current Sports Medicine Reports*, 10(6), 383–389. Online: <https://doi.org/10.1249/JSR.0b013e318237bf8a>
- BOYLE, Michael (2020): *Funkcionális edzés újrátöltve*. Budapest: Jaffa.
- ELEKI Zoltán (2019): A katonák fizikai felkészítésének aktuális kérdései. *Honvédségi Szemle*, 147(4), 98–113. Online: <https://honvedelem.hu/images/media/5f-58be67c0718443018035.pdf>
- GLASSMAN, Greg (2002): What is Fitness? *CrossFit Journal*, 2002. október. Online: <https://library.crossfit.com/free/pdf/CFJ-trial.pdf>
- KIRÁLY Tibor – SZAKÁLY Zsolt (2011): *Mozgásfejlődés és a motorikus képességek fejlesztése gyermekkorban*. Pécs: Dialóg Campus. Online: https://archivum.uni-eszterhazy.hu/public/uploads/mozgasfejlodes_5538f4c1056cc.pdf
- Magyar Honvédség (2021): *A Magyar Honvédség katonai testnevelés kiképzés és sportbajnokságok szabályzata (ÁLT/32)*.
- Magyar Honvédség (2024): *A Magyar Honvédség Katonai Alapkiképzési Programja*.

- PÁLINKÁS Gergely et al. (2019): A CrossFit Games 2018 verseny elemzése. *Testnevelés, Sport, Tudomány*, 4(3–4), 8–15. Online: <https://doi.org/10.21846/TST.2019.3-4.1>
- POSTON, Walker S. C. et al. (2016): Is High-Intensity Functional Training (HIFT)/ CrossFit Safe for Military Fitness Training? *Military Medicine*, 181(7), 627–637. Online: <https://doi.org/10.7205/MILMED-D-15-00273>
- SAUVÉ, Bram – HAUGAN, Magnus – PAULSEN, Gøran (2024): Physical and Physiological Characteristics of Elite CrossFit Athletes. *Sports*, 12(6), 162. Online: <https://doi.org/10.3390/sports12060162>
- U.S. Army Fitness Requirements [é. n.]. Online: <https://www.goarmy.com/how-to-join/requirements/fitness>

Viktória Resperger,¹ Anikó Kapros,² István Resperger³

Equal Opportunities and Sport Regulation in the Context of Conflicts, Crises and Wars, Part 1

The Effect of Geopolitical Changes on Sport and Specifically on Athletes

Abstract

There is much historical evidence showing that politics and sport have gone hand in hand throughout the past. More recently, sport has had to cope with a myriad of problems, including religious, political and economic interests and struggles, becoming a battleground for political interests. After the First World War, the political influence on sport was already visible, and the impact of decisions weighed heavily on athletes in particular. The Cold War and the ideological conflicts in the history of the post-World War II Olympics generated concrete actions and responses from politics and power. In this article, the authors analyse the events of the last two decades, highlighting the connections between military science and sport. They also present the application of the hard, medium and soft tools of hybrid warfare in sport through the lens of athletes' equal opportunities. Furthermore, the study highlights the links between geopolitical events and sport, as well as the ad hoc nature of the decisions that accompany them. The article also notes that the impact of war on sports can be severe, damaging an athlete's life and ruining a career carefully developed over time. The study concludes that ensuring security at Olympic events requires cooperation among the military, including special forces, law enforcement agencies, counterterrorism units, and civil and military national security services.

Keywords: war, sport, regulation, equal opportunities, International Olympic Committee

¹ PhD student, Doctoral School of Military Sciences, Ludovika University of Public Service.

² Head of Department of Psychology and Sport Psychology, Hungarian University of Sports Science.

³ Leader of the Hungarian University of Agriculture and Life Sciences Security Research Centre.

Introduction

“[W]ar should never be thought of as something autonomous but always as an instrument of policy; otherwise the entire history of war would contradict us.”⁴

What is special to sport is that it is a unique field where many countries participate in an international competition, in front of thousands of spectators, in one place. What can happen at the competitions goes far beyond the sporting event itself and has a major impact on political, social and economic relations. In many cases, sporting events – quite independently of the athletes themselves – are covert arenas for political, economic and religious conflicts and power games. The close intertwining of sport and politics has long been observed, with conflicts often shifting from the battlefield to the playing field. Signs of this can also be seen in the sport policy processes and decisions that are taking place today.

It can also be observed that several international sports organisations have been able to gain political influence through sport in recent years, using indirect tools to create positive and negative effects on athletes' participation in the sports competitive system and their nations, as well as on the countries hosting sporting events.

Our research has examined major sporting events and cases of the last century from the perspective of how war and crisis have interfered in the lives, performance and perception of athletes. The research drew on academic journals, professional peer-reviewed publications, online databases and other publications, and was based on interviews with security professionals with empirical experience.

The article discusses the Olympic Movement's stance towards war, which it seeks to promote through peace mediation. In our analysis, we review numerous events to highlight instances in which sporting events were associated with conflicts of various kinds. The article dedicates a specific section to the impact of the Russian–Ukrainian conflict on sport, as well as how geopolitical events have influenced athletes from the involved countries and the Olympic Movement as a whole.

Sporting events, especially the Olympic Games, are often used to achieve political goals and are often designed to exploit the influence of the attraction of sport based on the appeal for the audience.⁵ Sport is therefore often used as a tool of soft power, as opposed to traditional hard power methods based on military and economic force, which tend to use force to achieve objectives.

In Tálas's definition, hard power is the power of coercion, while soft power is the power to attract. Soft power encompasses behaviours, tools and policies that exert influence on others through value-based appeal, encouraging them to voluntarily and without coercion accept the goals of the other party. In contrast, hard power is the set of methods and tools that influence the behaviours of others through direct coercion or the threat of coercion.⁶

According to Resperger's definition, hybrid warfare combines traditional and unconventional warfare methods (soft, medium and hard methods) in order to

⁴ CLAUSEWITZ 1976: 88.

⁵ ELCOMBE 2022.

⁶ TÁLAS 2017: 24–27.

render the enemy defenceless and achieve the objectives, or to prevent a conflict from escalating to the level of war.⁷ In his study, Resperger also mentions Hoffman's definition of hybrid threats as a method in which unconventional means, crimes, or even terrorism are used alongside traditional weapons to achieve political goals.⁸ International organisations, such as the International Olympic Committee (IOC), could well be major targets for hybrid operations. Soft power is part of the diplomatic toolbox in hybrid operations, where the aim is to influence the leadership and the population of the enemy by indirect means. Sports diplomacy also falls into this category and can be used to achieve an impact in conflict management through the diplomatic use of indirect methods.

International major sporting events typically take place in the midst of global events that are also risky from a security perspective, so it is worth examining how global events have affected large-scale sporting competitions throughout 20th- and 21st-century history. Despite the fact that point 5 of the Olympic Charter states that "sports organisations within the Olympic movement shall apply political neutrality",⁹ the history of the modern Olympic Games up to the present day has shown that in many cases athletes have been victims of political gamesmanship.

During the Cold War period, sport also played a key role in escalating or bridging conflicts, culminating in the 1980 Moscow and 1984 Los Angeles Olympics. In the current context of wars, economic, political and ideological struggles and tensions, sport has once again become part of a broader political strategy.

History shows that, with the organisation of the modern Olympics Games, the IOC has played an increasingly important role in international politics. A prime example of this is the fact that, in 2009, the IOC was granted Permanent Observer status at the United Nations (UN),¹⁰ making it one of the few organisations that has free access to most meetings and relevant documentation, and can participate as an observer in the work and annual sessions of the General Assembly and maintain permanent offices at UN headquarters.¹¹

In his article, Kiss argues that the "states are transferring more and more of their sovereignty to supranational institutions such as the United Nations, European Union (EU), North Atlantic Treaty Organisation (NATO) etc."¹²

International law treats international organisations as its legal subjects.¹³ According to realist theory, the role of international law should be mainly to promote agreements between states. For the liberal theorists, the role may also include the fact that the actors of international law, including the institutions of international sport, incorporate into the rules of international relations norms that they have created and that obviously serve other purposes.¹⁴

⁷ RESPERGER 2018: 21.

⁸ HOFFMAN 2007.

⁹ International Olympic Committee 2025: 8.

¹⁰ United Nations [s. a.a].

¹¹ United Nations [s. a.b].

¹² KISS 2009: 15.

¹³ BRUHÁCS et al. 2023: 19.

¹⁴ BRUHÁCS et al. 2023: 29.

The connections between military science and sports

Parallels between sport and war can be observed in many areas, both at the individual and team levels, and in the preparation and competition phases. Similarities between war and sport can be found particularly in the management of emotions and conflicts, as well as in the intensity of competition. It is partly because of these factors that the rules governing competitions are so important and necessary. The 17th-century philosopher Thomas Hobbes described human nature as fundamentally selfish, which in its natural state can lead to constant conflict or war. In his research, Aicinena examines Hobbes's approach and uses examples to highlight how the competitive spirit in sport often reflects the characteristics of war. This is the case, for example, when competition sometimes escalates into aggressive or even violent behaviour, similar to conflicts experienced in war. The authors also illustrate, with examples of how cheating, excessive aggression, and even revenge in sports create an environment comparable to the state of constant war described by Hobbes.¹⁵

The classical theory of just war (*bellum justum*) initially took moral and religious goals into account, such as the defence or propagation of faith. The modern theory of just war and the development of international law are partly grounded in the medieval theory of just war. An essential feature of this theory is that the objectives of a just war are derived from natural law,¹⁶ with religious objectives being pushed into the background and a much greater role being given to the protection of state rights. Hugo Grotius, considered the early father of this theory, dedicated his work on the law of war and peace (*De iure belli ac pacis libri tres*) to Louis XIII. It is regarded as the first systematic work on modern international law. Grotius conceived of a system in which war was governed not only by moral considerations but also by legal ones.¹⁷

These lessons are particularly relevant in the light of today's global conflicts. The activities of international organisations such as NATO operate within a strict legal framework.

The NATO approach, for example, combines the protection of the civilian population with respect for the principle of proportionality and international humanitarian law,¹⁸ in line with Grotius's thinking, while the international legal approach has remained the basis for cooperation between states.

In addition, NATO incorporates the right to self-defence into its collective defence framework and is committed to ensuring the overall security of all member states.¹⁹ Therefore, the positive legal approach remained the basis for cooperation between states. The Grotius approach to natural law can also be applied to sport, namely in the context that sport should be based on moral principles: integrity, fair play and respect for common human nature. However, the regulation of global sporting events (e.g. by the IOC or international sports federations) is essential for

¹⁵ AICINENA 2010.

¹⁶ Natural law is the totality of universal and immutable legal principles that are recognisable by human reason, derive from human nature, and are valid at all times and in all places. It is based on moral order and justice, which are independent of man-made laws and serve as the basis for the moral evaluation of human actions.

¹⁷ BODA 2023.

¹⁸ ATKINSON 2021.

¹⁹ ATKINSON 2021.

the functioning of the international sports system. An excellent example of this is how natural law and positivism are intertwined in certain areas of sport, such as the regulations of the World Anti-Doping Agency (WADA), where the focus is on ensuring equal opportunities and compliance with international standards.

Similar regulations should be extended to other areas of sport, taking into account both moral and legal considerations. One such area is war. The impact of international conflicts on sport also highlights the importance of the relationship between science and ideology in sport. The balance between human values and the rules implemented remain the key to the integrity of international sport.

Rácz's study states that, according to General Valery Gerasimov, Russia's former Chief of General Staff, the role of non-military means in achieving political and strategic goals has increased and often exceeds the power of arms in terms of effectiveness.²⁰ Sport has a duty to be vigilant and respond to geopolitical events and the ideas of the major players, and to be ready with the appropriate responses to the tools of hybrid warfare affecting sport.

When applying the principles of crisis management advocated by military science to the world of sport, the complexity of conflicts means that sport governance mechanisms must also seek to identify and eliminate the factors that prevent a full 'state of peace' from being achieved. In sport, in fact, all qualified athletes can compete regardless of political, national or other external considerations. To ensure this, the International Olympic Committee must develop a regulatory framework that is clearly based on the principles of non-politics and of equal opportunities. Only then can the true values of sport – performance, fair competition and equal opportunities – be guaranteed.²¹

In the world of sport, the global state of peace creates favourable conditions for athletes, allowing them to prepare and travel unhindered to major world competitions such as the Olympics. In these peace periods, international sporting relations are based on mutual trust and respect for shared sporting values. In contrast, in the event of a possible crisis, the situation could be quite different. In military science, a crisis situation is typically associated with a loss of trust between states or groups of countries. In sport, it can be interpreted as a loss of trust between athletes and international sports organisations. In such a situation, political and economic pressure on sporting organisations, particularly the IOC, could influence decision-making mechanisms, which, in the long run, could jeopardise the equal opportunities of athletes, as well as the integrity of the competition system. For example, the study of Kobierecki and Pigman indicates that the IOC was under significant political pressure from various governments and other sport stakeholders to exclude Russian and Belarusian athletes following the invasion of Ukraine in 2022.²² The findings of Schubert demonstrate that the IOC's response to the 2022 Russian invasion of Ukraine was influenced by geopolitical changes, alongside public outrage that had a substantial impact on the IOC, causing the organisation to ignore its stance on political neutrality.²³ Some countries exerted pressure to exclude the Russian team from the FIFA 24 World Cup

²⁰ RÁ CZ 2014: 6.

²¹ RESPERGER 2018: 4.

²² KOBIERECKI-PIGMAN 2024.

²³ SCHUBERT 2024.

qualifiers. At the same time, several National Paralympic Committees threatened to boycott the upcoming Beijing Paralympic Games due to the participation of Russian and Belarusian athletes.²⁴

The aim for the IOC could be to create a stable regulatory environment that will ensure that sport is non-political and equal opportunities are respected in the long term. This environment guarantees that athletes from any country in the world can compete on the basis of their performance alone, regardless of political or geopolitical considerations, in the event of a future global conflict.²⁵

The possible unpreparedness of sports organisations for a complex geopolitical crisis, such as war, can cause significant problems for both the competition and the athlete. The experience of military science should be applied, which states that a crisis situation should not take a state by surprise if it is to respond effectively. Resperger describes that this can be ensured by having a well-defined response to the initial signals and the ability to respond to challenges in a timely and appropriate manner with optimised effectiveness.²⁶ Unfortunately, hostilities also appear at sporting events. In his book, Resperger details how military science has shown the impact of hostility on human relations. In sport, too, there is a need for more diplomatic empathy, with equality of opportunity and non-hate as binding principles, which should be included in explicit legislation, even at the procedural level.²⁷

IOC policies and regulations in the event of war

The Olympic truce

In the Olympic Movement, there is an initiative that addresses war as a phenomenon, but it is interesting that it approaches it from the perspective of armistice.

The Greek word for ceasefire (*ekecheiria*) means “the holding of hands” and refers to the stopping of hostilities.²⁸

In an area slightly larger than modern Greece, over five hundred city-states shared the land, including Athens, Sparta and Argos. Although they were constantly at war with each other, the city-states sought truces and peace.²⁹ The tradition of the truce dates back to ancient Greece in the 9th century BC. In the context of the Olympic Games, the Hellenic tradition was meant to ensure that athletes and spectators arrived safely at the games and returned home safely after the Olympics, even if the route passed through enemy territory.³⁰

Despite the truces, the games did not always proceed smoothly in ancient times. For example, in 364 BC, after the Arcadians occupied Olympia, they seized control of the games. During the games, however, the Elysians defeated the Arcadians, who then

²⁴ KOBIERECKI–PIGMAN 2024.

²⁵ RESPERGER 2018: 6.

²⁶ RESPERGER 2018: 11.

²⁷ RESPERGER 2018: 12.

²⁸ GHOSAL–BANDYOPADHYAY 2017: 277.

²⁹ NÉMETH 2025.

³⁰ International Olympic Committee [s. a.a].

fortified the sanctuary with a rampart. The incident ultimately concluded with joint celebrations and a peace treaty, with Olympia returning to Elysian control and the Arcadians withdrawing. Another example is when the Spartans were banned in 420 BC after attacking Elis, who were organising the games.³¹ Based on these examples, the Olympic truce, which was born out of noble motives and aimed to protect human life, was not always successful in ancient times.

The highest form of peace agreements in ancient times was *koiné eiréné*, when not only two city-states but all Greek city-states became part of a common, general peace. However, this could only be achieved if a power superior to all of them – through military or political pressure – enforced the agreement. Such a “royal peace” was, for instance, when Artaxerxes, the Persian king, directly dictated the terms of peace to the Greek states at the end of the Corinthian War.³²

If we symbolically project peace in sport onto athletes, then no athlete should face sanctions for their country's actions. Today, the IOC defines itself as the Supreme Authority in the Olympic Movement³³ and can therefore be seen as a potential player in modern “peace between kings” within the sports system operated by non-governmental bodies.

Based on examples from ancient times, peace is merely a temporary state and cannot be regarded as a permanent phenomenon. For this reason, the truce approach cannot be overly linked to peace, especially if guaranteeing equal rights for athletes is a priority.

“The concept of the Olympic Truce derives from a deep belief that sport and the Olympic Ideals can make their contribution to creating a better and peaceful world.”³⁴

The armistice was not revived at the same time as the start of the modern Olympic Games. At the 48th session of the UN General Assembly, a resolution was adopted on compliance with the Olympic Truce. This resolution dates back to 1993 and encourages all Member States to settle their differences peacefully. According to the UN decision, the period of ceasefire starts 7 days before the start of the Olympic Games and lasts until 7 days after the closing of the Games.³⁵

The UN General Assembly regularly adopts the resolution “Building a Peaceful and Better World through Sport and the Olympic Ideal” a year before the Winter and Summer Olympics, thus reaffirming the organisation's support for the truce.³⁶

For today's Olympic Games and for the Olympic Movement, the Olympic Truce remains a key value, despite the fact that the Olympic Charter does not mention a specific ceasefire and its rules. The Charter states, in its founding principles, that it is “a peaceful society concerned with the preservation of human dignity”,³⁷ and that “the goal of the Olympic Movement is to contribute to building a peaceful and better

³¹ NÉMETH 2025.

³² NÉMETH 2025.

³³ International Olympic Committee 2025: 12.

³⁴ GEORGIADES–SYRIGOS 2009: 17.

³⁵ United Nations 1993.

³⁶ United Nations [s. a.c].

³⁷ International Olympic Committee 2025: 8.

world by educating youth through sport practised in accordance with Olympism and its values".³⁸ Peace is also manifested in cooperation "with the competent public or private organisations and authorities in the endeavour to place sport at the service of humanity and thereby to promote peace".³⁹

In July 2000, the International Olympic Truce Centre was established on the joint initiative of Greece and the IOC, with the mission to "promote the Olympic Ideals, to serve peace and friendship, and to cultivate international understanding".⁴⁰ This organisation, however, does not address under what procedures and rules the interests and equal opportunities of athletes are to be protected in the event of a war conflict.

The main purpose of the ancient truce associated with the Olympic Games was to protect the physical safety of athletes and spectators, as well as the safety of individuals. The truce of modern times is much less concrete, and, in some cases, almost elusive. Compared to the ancient Olympic Games, the conflict taking place in the modern world is broader. Sport, and in particular the role of the IOC, can be seen as a patron of peacebuilding, seeking to influence global peace processes through athletes and the UN. While in antiquity, the armistice was actively supported by a smaller number of actors, in the present day, positions around the armistice mobilise a diverse range of stakeholders, either in support or in opposition. The effectiveness of this approach is questionable, based on the examples listed in the article's overview of sports history.

After the First World War, politicians began to use sport as a tool to promote their political ideologies. With the appearance of diplomats in international sporting competitions, sport emerged as adjuncts to foreign policy.⁴¹ The powerful presence of politics in international sport can be a catalyst for threats to sporting actors, including athletes.

Sport and politics are often inseparably linked, regardless of the type of sport or its location. In the period under review here, the influence of geopolitics has often led to boycotts of major sporting events by individual countries. Boycotts and expulsions following conflicts not only send a political message but also have a major impact on the careers of athletes and the global sporting scene. This study did not conduct a detailed analysis of corruption cases within sports, but research in this area could offer valuable and relevant avenues for future research.

In sum, the importance of warfare, in the history of the modern Olympics and still today, is not being given due weight, creating an opportunity to use sport as a soft tool known from hybrid warfare. But what is common is that athletes have never emerged victorious from such situations. In the following section, specific examples will be used to highlight the losses suffered by athletes.

³⁸ International Olympic Committee 2025: 12.

³⁹ International Olympic Committee 2025: 13.

⁴⁰ The International Olympic Truce Centre [s. a.].

⁴¹ BUCKEL 2008: 1.

A review of sports history in light of conflicts from the modern Olympics to the present day

The Olympics, one of the world's best-known and most storied sporting events, has in many cases become a tool of political pressure, with the unfortunate result that some events have been boycotted.

The defenders and supporters of sport at the turn of the 20th century could hardly have imagined that modern sport, in its institutionalised and competitive forms, would become a universal tool of international politics and that sporting competitions would also influence public opinion.⁴²

At the Games between 1896 and 1908 (Athens 1896, Paris 1900, St. Louis 1904, London 1908), it was not yet mandatory for the National Olympic Committee (NOC) to nominate competitors, as in the early days most countries did not even have a National Olympic Committee. Athletes could take part in the Games through universities, clubs, or privately. At the 1900 Paris Olympics, many athletes competed on behalf of their clubs, without any national affiliation.⁴³ After 1912, NOCs started to form gradually and become involved in the developing sports system. The 1955 Olympic Charter already defined the IOC's role, which officially required the participation of NOCs in the nomination process. The IOC's regulations also include the official flag.⁴⁴

The strong political role of sport became really visible after the First World War. An excellent example of this is that, after the IOC had awarded the right to host the 1920 Olympics to the Hungarian capital by a test vote on 20 June 1914, the geopolitical situation following the First World War led the IOC to organise the Olympics in Antwerp instead.⁴⁵ Austria, Bulgaria, Hungary, Germany and Turkey were not invited to the Antwerp Olympics and were not eligible to participate.⁴⁶ In 1924, several countries that had been banned from the previous Olympics were allowed to participate in the Paris Games, but the Germans were not invited in 1924.⁴⁷ In 1936, the Berlin Olympics included athletes from 49 countries.⁴⁸ However, Hitler's policies kept some American Jewish individual athletes away from the event. It is worth mentioning this because such absences can be evaluated differently, as they are based on an individual decision.⁴⁹ The Second World War forced the Olympic movement into a 12-year hiatus.

The first major boycott after the Second World War was at the 1952 Helsinki Olympics, when China stayed away from the event for political reasons.⁵⁰ Several countries also boycotted the 1956 Melbourne Olympics. The Netherlands, Spain and Switzerland stayed away to express solidarity with the Hungarian people because of the Soviet Union's intervention in the country in 1956, while Egypt, Iraq and Lebanon

⁴² RIORDAN-KRÜGER 1999: ix.

⁴³ VOIGT [s. a.].

⁴⁴ International Olympic Committee 1955.

⁴⁵ TAKÁCS 2024: 163.

⁴⁶ Múlt-kor 2020.

⁴⁷ NÉMETH 2012.

⁴⁸ Statista Research Department 2024.

⁴⁹ TÓTH-SZENESI 2008.

⁵⁰ TÓTH-SZENESI 2008.

decided to boycott because of the Suez crisis. The reason for China's absence was that Taiwan was allowed to participate as an independent country.⁵¹

The Asian Games, the largest multi-sport event on the Asian continent, were held in Jakarta in 1962, and, due to pressure from Arab countries and China, the Indonesian Government refused to issue visas to Israelis and Taiwanese. As a consequence, the IOC sanctioned Indonesia at the 1964 Tokyo Olympics. In a political response, the governments of the Southeast Asian Island nations formed the Games of the New Emerging Forces. In response, the IOC announced that it would exclude athletes who had participated in the 1963 Games of the New Emerging Forces in Jakarta. Eventually, China, North Korea and Indonesia sent athletes to the Games of the New Emerging Forces and boycotted the 1964 Tokyo Olympics.⁵² Also, starting with the 1964 Summer Olympics in Tokyo, South Africa was banned from a number of international sporting events during apartheid in South Africa. This ban remained in place until the Barcelona Olympics.⁵³

The subsequent events did not remain undisturbed either. A total of 22 African nations boycotted the 1976 Montreal Olympics.⁵⁴ In 1968, at the Mexico City Games, the IOC still refused to allow the Republic of South Africa to participate in the Games.⁵⁵

Undoubtedly the best-known boycott events include the 1980 Moscow Olympics and the 1984 Los Angeles Olympics. In total, 65 countries boycotted the 1980 Games. The reason for the abstention was to protest against the Soviet Union's invasion of Afghanistan.⁵⁶ In response to the 1984 Olympics, four years later, the Soviet Union and several of its allies decided to boycott the Games.⁵⁷ For those who stayed away, a 'substitute' competition was organised in 1984, namely the Friendship Games, which were held in 9 countries in the summer of 1984.⁵⁸

The Commonwealth Games is a major multinational sporting event, which has been held regularly since 1930.⁵⁹ The 1986 Games in Edinburgh were a clear low point in the history of the competition. The event was boycotted by 32 countries because Margaret Thatcher refused to impose sanctions on South Africa because of its apartheid policies.⁶⁰

Prior to the 1988 Seoul Olympics, North Korea's demand to co-host the Games with South Korea was not met. After that, North Korea and some of its allies, including Cuba, Ethiopia and Nicaragua, boycotted the Seoul Games.⁶¹ North Korea later stayed away from the 2021 Tokyo Olympics because of the Covid pandemic.⁶²

In the years preceding the 1992 Olympic Games, the collapse of the Soviet Union significantly affected sport. After Lithuania, Estonia and Latvia's Olympic committees

⁵¹ ACKERMANN 2016.

⁵² NELSEN 2021.

⁵³ International Olympic Committee 2018.

⁵⁴ International Olympic Committee 2024.

⁵⁵ KAPROS-RESPERGER 2023: 139.

⁵⁶ U.S. Department of State [s. a.].

⁵⁷ L. PAP 2024.

⁵⁸ SZEGŐ 2010.

⁵⁹ Commonwealth Sport [s. a.].

⁶⁰ ALLAN 2020.

⁶¹ NELSEN 2021.

⁶² BBC 2021.

were readmitted to the Olympic Movement at the end of 1991, all conditions were set for their athletes to compete. In February 1992, the NOCs of Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Uzbekistan, Russia, Tajikistan, Turkmenistan and Ukraine received provisional recognition in order to participate in the Games with their own national team.⁶³

In 1992, the UN Security Council's sanctions, adopted on 30 May, included a ban on sporting relations with Yugoslavia in response to the country's military aggression against Bosnia and Herzegovina.⁶⁴ The same year "the IOC launched an Appeal for the observance of the Olympic Truce and negotiated with the United Nations to facilitate the participation of athletes of the former Republic of Yugoslavia in the Games of the XXV Olympiad in Barcelona".⁶⁵ As a result of the negotiations, led by then IOC President Juan Antonio Samaranch, athletes from Serbia and Montenegro were not allowed to represent Yugoslavia but had the chance to compete as Independent Olympic Participants under the Olympic flag and Olympic anthem.⁶⁶ Croatia and Bosnia and Herzegovina competed as new NOCs.⁶⁷

The former Portuguese colony of East Timor was occupied by Indonesia after the Portuguese withdrew. Although the 1999 independence referendum was successful, it tragically triggered further violence by pro-Jakarta militias, leading to many deaths and a mass exodus of refugees, including athletes. Therefore, it is especially noteworthy that East Timorese athletes were permitted to take part in the 2000 Sydney Olympics, competing as Independent Olympic Athletes (IOA) under the Olympic flag. This arrangement was a rare exception, as the Olympic Charter usually requires athletes to be affiliated with a National Olympic Committee, which did not yet exist in East Timor.⁶⁸ At the same event, Afghan athletes were banned from competition due to the Taliban regime's discrimination against women and its prohibition of sport.⁶⁹

Two months before the 2008 Beijing Summer Olympics, the IOC Executive Board (IOC EB) decided to temporarily suspend the Iraqi National Olympic Committee. The reason given was that the Iraqi Government in power continuously interfered in the Iraqi sports movement. The Iraqi Council of Ministers suspended the Iraqi National Olympic Committee and its member federations, then appointed an interim committee chaired by the Minister of Sport. This decision violated the autonomy of the Iraqi NOC.⁷⁰ The eligibility of Iraqi athletes was uncertain, albeit for a short period, and eventually those who qualified were allowed to participate in the Olympic Games.⁷¹

The Georgian–Russian war of August 2008 was triggered by long-standing tensions in the region. South Ossetia and Abkhazia had been seeking independence since the break-up of the Soviet Union, and Georgia was displaying an ambition for closer cooperation with NATO. The direction of the two factors and the chance of

⁶³ International Olympic Committee 1992: 3.

⁶⁴ United Nations 1992.

⁶⁵ International Olympic Committee [s. a. b].

⁶⁶ Los Angeles Times 1992.

⁶⁷ International Olympic Committee 2022b.

⁶⁸ BARKER 2020.

⁶⁹ ABC News 2000.

⁷⁰ International Olympic Committee 2008a.

⁷¹ International Olympic Committee 2008b.

both happening would have led to a power shift in the territory, threatening Russia's role in the region, and leading to the escalation of the conflict. The war ended with a ceasefire agreement, but it has since been a frozen conflict.⁷²

Hundreds of people were killed or injured during the 5-day war between Russia and Georgia.⁷³ During the conflict, military and civilian airfields on the outskirts of Tbilisi were also hit by Russian bombs.⁷⁴ The conflict coincided with the 2008 Summer Olympics in Beijing, which began on 8 August. During the war, the world sports governing bodies took no position and athletes from neither of the parties involved were penalised or sanctioned.

It is worth noting that athlete Guor Marial was granted special permission to compete in 2012. The South Sudanese refugee marathon runner was allowed to participate in the London Olympics as an Independent Olympic Athlete (IOA) and compete under the Olympic flag. The IOC officially recognised the South Sudanese National Olympic Committee in 2015. As a result, the country's athletes competed under their own flag at the 2016 Rio Games.⁷⁵

During the 2014 Sochi Winter Olympics, anti-government protests broke out in Kiev that resulted in the deaths of dozens of people. In response to the events, Ukrainian athletes wanted to compete with black armbands, but the IOC refused to allow them to do so.⁷⁶

This was followed by the conflict over Crimea, in 2014, which some see as an early sign of the Russian–Ukrainian war. The Russian annexation of Crimea has not been recognised by the vast majority of countries and international organisations, including the UN,⁷⁷ which has condemned the events that took place. The Russian Olympic Committee (ROC), according to its website, considers the Olympic Council of the Republic of Crimea and the Olympic Council of Sevastopol as members, as of December 2016.⁷⁸ The Crimean conflict itself did not result in collective sanctions by the IOC at the subsequent Olympics.

The state-sponsored Russian doping scandal that emerged after the 2014 Winter Olympics in Sochi created significant difficulties and controversy while preparing for the 2016 Rio Olympics. Just 12 days before the commencement of the 2016 Rio Olympics, the IOC EB implemented strict conditions on Russian athletes. These included that only athletes who had proven they had not been involved in a state-sponsored doping programme were allowed to participate. The ROC could not enter any athletes who had previously been sanctioned, regardless of whether they had served their suspension. As part of the oversight mechanism, each international federation conducted eligibility checks, which had to be approved by arbitrators appointed by the Court of Arbitration for Sport (CAS). At the end of the procedure,

⁷² BENES 2018.

⁷³ CNN 2025.

⁷⁴ France 24 2008.

⁷⁵ International Olympic Committee 2015a.

⁷⁶ GROHMANN 2014.

⁷⁷ United Nations 2014.

⁷⁸ Russian Olympic Committee [s. a.].

a three-member IOC committee issued the final licenses.⁷⁹ Both individual and team athletes competed in the Games as representatives of Russia.⁸⁰

In October 2015, the IOC suspended the Kuwaiti National Olympic Committee (KOC)⁸¹ due to government interference, and the country's athletes competed under the name "Independent Olympic Athletes (IOA)" under the Olympic flag. Thanks to the performance of Fehaid Al Deehani, the Games saw the first gold medal in IOA colours in history.⁸²

At the 2018 Winter Olympics in Pyeongchang, Russian athletes eventually competed as Olympic Athletes from Russia (OAR), under a strict set of procedures. However, the reason for the sanctions was not the events in Crimea, but the state-sponsored Russian doping scandal following the Sochi Olympics.⁸³ (Due to length limitations, the article does not cover the doping scandal in depth.) In the case of the 2022 Russian–Ukrainian conflict, a completely different scenario has been realised, which is described in detail later in this article.

Before the 2018 Winter Olympics, it was still a question whether North Korea would participate. But the 2018 Winter Olympics in Pyeongchang became a sporting diplomatic success story when North Korea and South Korea jointly marched in the opening ceremony. To mark the occasion, they fielded a joint women's ice hockey team.⁸⁴ The joint sports and Olympic Games provided a temporary opportunity to improve diplomatic relations and ease tensions.

After WADA banned Russia for four years from participating in major international sporting events, including the Olympics,⁸⁵ the parties continued negotiations in the negotiating room. In the WADA v. Russian Anti-Doping Agency (RUSADA) case, the CAS decision of 17 December 2020, partially upheld RUSADA's appeal and reduced the sanctions duration to two years. At the same time, it confirmed that Russian athletes may only participate in international competitions in a neutral status.⁸⁶ In Tokyo, both individual and team athletes ultimately competed under the banner of the Russian National Olympic Committee.⁸⁷ They participated in several team sports⁸⁸ at the Games, including women's water polo⁸⁹ and volleyball.⁹⁰

After North Korea decided not to participate in the Tokyo Games due to the pandemic, the IOC imposed a ban on the North Korean NOC, which lasted until the 2022 Winter Olympics in Beijing.⁹¹ The IOC's decision was based on the fact that North Korea's failure to send athletes to the Games constituted a breach of the Olympic Charter in force at that time, which explicitly requires the participation of the nation's

⁷⁹ International Olympic Committee 2016b.

⁸⁰ International Olympic Committee 2016a.

⁸¹ International Olympic Committee 2015b.

⁸² Association of National Olympic Committees 2016.

⁸³ International Olympic Committee 2017.

⁸⁴ International Olympic Committee 2021a.

⁸⁵ SMITH–BODNER 2019.

⁸⁶ Court of Arbitration for Sport 2020.

⁸⁷ International Olympic Committee 2021b.

⁸⁸ International Olympic Committee 2020b.

⁸⁹ International Olympic Committee 2020c.

⁹⁰ International Olympic Committee 2020d.

⁹¹ EVANS 2021.

Olympic team.⁹² The IOC finally permitted athletes to take part in the 2022 Winter Games in Beijing in neutral colours, but no athletes from North Korea showed up.⁹³ North Koreans attributed their absence to the pandemic and “hostile forces”.⁹⁴ (Due to space constraints, the article does not deal with the pandemic in detail. However, the authors believe that, as with the issues of war and sport, a procedure should be developed as part of future research to address such health security challenges.)

The United States announced a diplomatic boycott ahead of the 2022 Winter Olympics in Beijing. According to the U.S. Biden Administration, China was pursuing policies amounting to genocide and crimes against humanity against millions of Uighurs and other, mainly Muslim, minority groups. The diplomatic boycott was joined by Lithuania, New Zealand, Scotland, Australia, the United Kingdom, Canada, Lithuania, Estonia, Belgium, Austria, Japan, Sweden, the Netherlands, Denmark and the Czech Republic.⁹⁵ During a diplomatic boycott, government representatives of the country concerned do not participate in the international event, but athletes do. In this way, the political message is still being conveyed, but it is more beneficial for the athletes, as they retain their opportunity to compete.

The impact of the Russian–Ukrainian war on sports regulations

According to Clausewitz, “war is nothing but the continuation of policy with other means”.⁹⁶ The outbreak of the war between Russia and Ukraine has shaken the international sporting world, affecting thousands of athletes and many sports. Just four days after the 2022 Beijing Winter Olympics, Russia committed acts of aggression against Ukraine, in violation of the Olympic Truce, which was still in effect.⁹⁷ As part of the management of the conflict situation, the IOC has proposed a ban on Russian and Belarusian athletes, reflecting its commitment to peace. This move was made in violation of the Olympic Truce declared during times of armed conflict. However, the measure is contrary to one of the fundamental principles of the Olympic Charter adopted by the IOC, namely the point in the Olympic Principles that defines the objectives of the Olympic movement, and the ethical standards associated with it.

A few days after Russia attacked Ukraine, the IOC made the following recommendation on 28 February 2022: “In order to protect the integrity of global sports competitions and for the safety of all the participants, the IOC EB recommends that International Sports Federations and sports event organisers not invite or allow the participation of Russian and Belarusian athletes and officials in international competitions.”⁹⁸ With this decision, the IOC went against its own Olympic Charter and against the interests of the athletes.

⁹² International Olympic Committee 2020a: 60.

⁹³ HOUSTON 2022.

⁹⁴ SMITH 2022.

⁹⁵ FENG 2021.

⁹⁶ CLAUSEWITZ 1976: 69.

⁹⁷ DURKEE 2022.

⁹⁸ International Olympic Committee 2022a.

The IOC's recommendation led to divisions, with some welcoming it and others describing it as discriminatory and contrary to the Olympic Charter. The recommendation was overturned almost a year later, after lengthy discussions, with the IOC proposing that athletes holding Russian or Belarusian passports should be allowed to compete in neutral colours, with the addition that active supporters and participants in the war should not be allowed to enter at all.⁹⁹ Under the proposal, Russian and Belarusian athletes could also qualify for qualifying events in competitions organised by national sports federations.

The temporary sanctions imposed in 2022 on Russian and Belarusian athletes have also exposed the IOC to political manoeuvring, calling into question the political credibility of the IOC's truce and its peace efforts. It would be important for the IOC to determine what role it wishes to play in times of war conflict, and what its priorities are in terms of its role in promoting peace or protecting athletes.

The IOC's recommendations are made towards all members, but it is up to various representative organisations to decide what and how to incorporate them into their own practices. This may result in different rules for different sports.

Unlike many other sports, tennis players receive a lot of media attention throughout the year. This is due to many factors, including the popularity of the game. On 1 March 2022, following the outbreak of the war between Russia and Ukraine, the international organisations in charge of operating tennis issued a joint statement of their position. Signatories of the joint statement included the Association of Tennis Professionals (ATP), the Women's Tennis Association (WTA) and the International Tennis Federation (ITF), which is recognised by the IOC as the governing body of world tennis, and the organisers of the four grand slam events (Australian Open, Roland Garros, Wimbledon and US Open). In this statement, the WTA and ATP Boards of Directors condemned the actions of Russia and Belarus, which resulted in the suspension of Russian and Belarusian tennis players from international team events and the cancellation of tournaments in Russia and Belarus, but allowed individual players to continue to compete internationally, without their national symbols.¹⁰⁰ As a result of the swift and joint decision, Russian and Belarusian athletes were not discriminated against as individual athletes because of their origin.

After this, the biggest Grand Slam tournament in history, the Wimbledon tennis championship, gave in to pressure from the British Government and decided, in April 2022, not to allow Russian and Belarusian athletes to participate in the July Grand Slam.¹⁰¹ The LTA (Lawn Tennis Association) blamed the British Government for the decision.¹⁰² The WTA, representing professional women's tennis players, expressed disappointment and issued a statement saying that no athlete should be discriminated against because of their origin or the decisions of their government.¹⁰³ The ATP, the professional organisation representing men's tennis players, called the decision

⁹⁹ International Olympic Committee 2023a.

¹⁰⁰ WTA 2022a.

¹⁰¹ PAVITT 2022a.

¹⁰² PAVITT 2022b.

¹⁰³ WTA 2022b.

unfair and expressed concern that such an action could set a precedent in tennis.¹⁰⁴ As the decision of the Wimbledon organisers was not compatible with ATP principles, the 2022 Wimbledon Tennis Championships were not allowed to award ATP ranking points.¹⁰⁵ Like the ATP, the WTA has not awarded ranking points to women. The 2023 Wimbledon Championships then allowed Russian and Belarusian players to participate as neutral athletes.¹⁰⁶

Ahead of the World Athletics Championships in Budapest, in 2023, a press statement in March confirmed the earlier decision that Russian and Belarusian athletes would not be allowed to compete even under a neutral flag.¹⁰⁷ As a result, Russian and Belarusian athletes were not allowed to participate in the World Championships in Budapest. The President of World Athletics, Lord Sebastian Coe, did not follow the IOC's guidelines and made his position clear when he stated that "I am not a neutral".¹⁰⁸ His statement was also contrary to the principles of the Olympic Charter.

On 8 March 2022, the World Aquatics governing body decided to exclude Russian and Belarusian athletes from all competitions.¹⁰⁹ Following the decision of this organisation governing the sport of swimming, Russian and Belarusian athletes were not even allowed to compete in neutral colours at the 2022 World Championships in Budapest.¹¹⁰ However, after extensive consultation, the organisation amended the regulation on 4 September 2023, to allow Russian and Belarusian individual athletes to compete under a neutral flag.¹¹¹

Although the IOC typically provides guidelines, there are also examples of specific interventions in the rules of a sporting federation. In 2023, Ukrainian fencer Olga Kharlan was disqualified from the World Championships in Milan. The reason behind the disqualification was that, after winning her match, she refused to shake hands with a Russian fencer who was participating under a neutral flag at the time. The IOC stepped in and assured the Ukrainian fencer that "she will have a place at the Paris Olympics next year [...]".¹¹² President Thomas Bach wrote in a letter to Kharlan that there will be a "unique exception" and assured her that she will be able to compete in Paris.¹¹³ His move could be considered a political decision. Bach's actions may look like a sympathetic gesture, but it has a drawback in that they undermine the element of fair play, namely that it is vital in sport that athletes from all nations have equal opportunities and obey the same rules.

At a meeting in January 2023, Astrid Jacobsen, a Norwegian Olympic gold medalist in cross-country skiing who is also a doctor and a member of the IOC Athletes' Commission, proposed that Russian and Belarusian athletes should compete under a neutral flag in international competitions. Jacobson came under heavy criticism from

¹⁰⁴ WILLIAMS 2022.

¹⁰⁵ Fox Sports 2022.

¹⁰⁶ HENRY 2023.

¹⁰⁷ World Athletics 2023.

¹⁰⁸ ROWBOTTOM 2023.

¹⁰⁹ FINA 2022.

¹¹⁰ BYRNES 2022.

¹¹¹ World Aquatics 2023.

¹¹² DUNBAR 2023.

¹¹³ DUNBAR 2023.

both athletes and politicians.¹¹⁴ The hate directed towards her led to her resignation from the Commission at the end of 2023. Despite facing considerable opposition, the decision-makers finally approved the idea of allowing Russian and Belarusian individual athletes to compete under a neutral flag at the Paris Olympics.¹¹⁵

On 5 October 2023, the Russian Olympic Committee decided to admit to its membership the regional sports organisations (namely Donetsk, Kherson, Luhansk and Zaporizhzhya) that fall under the jurisdiction of the National Olympic Committee of Ukraine. Following this decision, the IOC suspended the Russian Olympic Committee with immediate effect, stating that their move “constitutes a breach of the Olympic Charter because it violates the territorial integrity of the NOC of Ukraine, as recognised by the International Olympic Committee”.¹¹⁶

Referring back to the 2014–2015 Crimea conflict, the IOC did not impose sanctions for the admission of Crimea and Sevastopol, but intervened after the admission of Donetsk, Kherson, Luhansk and Zaporizhzhya. As regards the eligibility of athletes to compete, the IOC’s previous position and recommendations of 28 March 2023, remain valid.

On 8 December 2023, the sports world’s long-awaited decision was made when the IOC EB approved the eligibility of athletes with Russian and Belarusian passports to compete in the 2024 Paris Olympics under strict conditions. The decision allowed individual athletes to compete in neutral colours, with the detailed conditions set out in the previous guidelines for IFs and organisers of international sporting events issued on 28 March.¹¹⁷ The organisation of individual neutral athletes (AIN) who had qualified for the Games and their support staff (registration, accreditation, etc.), as well as their participation in the sports competitions, was coordinated jointly by the organiser of the 2024 Paris Olympic Games, the relevant international sports federation and the IOC.¹¹⁸

During this period, in addition to the Russian–Ukrainian war, another major geopolitical event, the Israeli–Palestinian war happened. The event that started as a result of a terrorist attack also raised the issue of the participation of athletes from the countries concerned in world competitions. In their case, the IOC opted for non-discrimination and did not impose sanctions on any athlete.¹¹⁹

While a total of 333 Russian athletes competed at the 2021 Tokyo Olympics, the 2024 Paris Games saw a drastically lower turnout. Only 15 Russian and 17 Belarusian athletes were present.¹²⁰

In February 2025, the International Ice Hockey Federation (IIHF) declared that “it is not yet safe to reintegrate the Russian and Belarusian National and Club Teams to its championships for the 2025–2026 season”.¹²¹

¹¹⁴ LANTOS 2024.

¹¹⁵ International Olympic Committee 2023a.

¹¹⁶ International Olympic Committee 2023b.

¹¹⁷ International Olympic Committee 2023c.

¹¹⁸ International Olympic Committee 2023d: 2.

¹¹⁹ SALGUERO 2023.

¹²⁰ LEPELTIER 2025.

¹²¹ International Ice Hockey Federation 2025.

Just a month and a half after the IIHF's season-long ban, the sport is moving in a hopeful direction. While peace talks between the United States and Russia over Ukraine are intensifying, sport could play a role in the process. The idea of a professional hockey match between the U.S. and Russia was suggested by Vladimir Putin and has also won the approval of U.S. President Donald Trump.¹²² If the proposed National Hockey League (NHL) and Kontinental Hockey League (KHL) star matches come to fruition, it could set a real example for sports organisations that have sanctioned innocent athletes with bans for war.¹²³

Conclusion

Although sport aims to maintain its independence, history has demonstrated that geopolitical events often negatively affect sporting competitions, with particularly enduring consequences for athletes' equal opportunities to participate.

Given the current global conflicts, it is essential for sport to establish a system that guarantees equal opportunities for athletes in all circumstances. If this does not occur, the negative effects on athletes' lives could eventually erode faith and hope in the Olympic ideal.

It is important for sport to present a unified image and to adhere to the principles that make the Olympic Movement so appealing to many people. Violations of these principles could undermine the organisation's genuine commitment to prioritising athletes as the heart of the movement and following the Charter.

Fair, apolitical and comprehensive regulation that must be followed, even in times conflicts, can be the answer to curbing power imbalances by closing regulatory gaps and fine-tuning existing rules. The IOC has a particularly significant role in developing new regulations that properly address the risks involved in sport. Regulations must encompass all areas where a crisis or war impacts sport, aligning with the community's desire to guide sport in this direction. The finding in this study suggests several areas for further investigation.

Our study clearly shows how a wide range of complex, interrelated factors can influence the Olympic Games. These influences can affect not only the event organisation but also the IOC, the owner of the rights to the Games. It can pose risks to a host country and to all entering athletes, with significant consequences. In order to ensure the most comprehensive preparation and highest level security before and during an Olympics, cooperation is needed between the military, including its special forces unit, as well as Law Enforcement Agencies, the Counter-Terrorism Centre (TEK) and Civil National Security Services¹²⁴ (the Information Office, the Constitution Protection Office, the National Security Service, National Information Centre) and the Military National Security Office.

¹²² Reuters 2025.

¹²³ Mandiner 2025.

¹²⁴ Civil National Security Services [s. a.].

References

- ABC News (2000): IOC Bars Afghan Athletes from Olympics. *ABC News*, 21 August 2020. Online: <https://abcnews.go.com/Sports/story?id=100745&page=1>
- ACKERMANN, Sándor (2016): 1956: olimpia a konfliktusok árnyékában. *Múlt-kor Történelmi Magazin*, 1 August 2016. Online: <https://mult-kor.hu/1956-olimpia-a-konfliktusok-arnyekaban-20160801>
- AICINENA, Steven (2010): Sport as War or a Means to Peace? Thomas Hobbes' Laws of Nature. *International Journal of Business and Social Science*, 1(1), 15–25. Online: <https://ijbss.thebrpi.org/journals/2.pdf>
- ALLAN, Drew (2020): 1986: Edinburgh and the Unfriendly Games. *The Herald*, 11 May 2020. Online: <https://www.heraldscotland.com/opinion/18440171.1986-edinburgh-unfriendly-games/>
- Association of National Olympic Committees (2016): Fehaid Al Deehani Becomes First Ever Kuwaiti to Win Olympic Gold. *ANOC News*, 10 August 2016. Online: <https://www.anocolympic.org/noc-highlights/fehaid-al-deehani-becomes-first-ever-kuwaiti-to-win-olympic-gold/>
- ATKINSON, Andrew (2021): *The Protection of Civilians within Collective Defense*. Stimson International Order & Conflict – Policy Paper. Online: https://www.stimson.org/wp-content/uploads/2021/11/Stimson_CollectiveDefense_FinalHiRes.pdf
- BARKER, Philip (2020): Philip Barker: Remembering the Trailblazers from East Timor. *Inside the Games*, 25 September 2020. Online: <https://www.insidethegames.biz/articles/1098820/blog-remembering-east-timor-trailblazers>
- BBC (2021): Tokyo Olympics: North Korea to Skip Games over Covid-19 Fears. *BBC News*, 6 April 2021. Online: <https://www.bbc.com/news/world-asia-56645611>
- BENES, Károly (2018): *A 2008-as orosz–grúz háború hatása az európai biztonságra*. Budapest: Dialóg Campus.
- BODA, Mihály (2023): *A háborús ideológiák története. A háború igazolása Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó. Online: https://doi.org/10.36250/01102_00
- BRUHÁCS, János – KIS KELEMEN, Bence – MOHAY, Ágoston (2023): *Nemzetközi jog I*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- BUCKEL, Bart A. (2008): *Nationalism, Mass Politics, and Sport: Cold War Case Studies at Seven Degrees*. Master's Thesis, Naval Postgraduate School. Online: <https://www.eusportdiplomacy.info/files/2-36697814.pdf>
- BYRNES, Liz (2022): FINA Excludes Russian and Belarusian Athletes and Officials from 2022 World Championships. *Swimming World*, 23 March 2022. Online: <https://www.swimmingworldmagazine.com/news/fina-excludes-russian-and-belarussian-athletes-and-officials-from-2022-world-championships/>
- Civil National Security Services [s. a.]: *About the Services*. Online: <https://nemzetbiztonsag.hu/en/about-the-services>
- CLAUSEWITZ, Carl von (1976): *On War*. Princeton: Princeton University Press. Edited and translated by Michael Howard and Peter Paret. Online: <https://doi.org/10.1515/9781400837403>

- CNN (2025): 2008 Georgia Russia Conflict Fast Facts. *CNN*, 5 February 2025. Online: <https://amp.cnn.com/cnn/2014/03/13/europe/2008-georgia-russia-conflict>
- Commonwealth Sport [s. a.]: *Commonwealth Games – 1930–2022*. Online: <https://www.commonwealthsport.com/commonwealth-games>
- Court of Arbitration for Sport (2020): *CAS Decision in the Arbitration WADA v. RUSADA*. Online: https://www.tas-cas.org/fileadmin/user_upload/CAS_Media_Release_6689_decision.pdf
- DUNBAR, Graham (2023): IOC Assures Ukraine Fencer of Paris Games Spot after DQ for not Shaking Hands with Russian Opponent. *The Independent*, 28 July 2023. Online: <https://www.independent.co.uk/news/ap-thomas-bach-ioc-ukraine-ge-neva-b2383910.html>
- DURKEE, Alison (2022): IOC Strongly Condemns Russia for Violating 'Olympic Truce' by Invading Ukraine. *Forbes*, 14 April 2022. Online: <https://www.forbes.com/sites/alisondurkee/2022/02/24/ioc-strongly-condemns-russia-for-violating-olympic-truce-by-invading-ukraine/>
- ELCOMBE, Tim L. (2022): Sport in Times of Turmoil: Political Uses of Sport in Global Crises. *Global Society*, 36(4), 538–561. Online: <https://doi.org/10.1080/13600826.2021.1973382>
- EVANS, Simon (2021): North Korea Suspended from IOC after Tokyo No-Show. *Reuters*, 8 September 2021. Online: <https://www.reuters.com/lifestyle/sports/north-korea-suspended-ioc-bach-2021-09-08>
- FENG, John (2021): Which Countries Are Boycotting China's Winter Olympics? Full List. *Newsweek*, 8 December 2021. Online: <https://www.newsweek.com/every-country-staging-diplomatic-boycott-chinas-winter-olympics-1657177>
- FINA (2022): FINA Bureau Meets, Makes Further Decisions on Russian and Belarusian Athletes and Event Hosting. *FINA Press Release*, 23 March 2022. Online: <https://www.worldaquatics.com/news/2547346/press-release-fina-bureau-meets-makes-further-decisions-on-russian-and-belarusian-athletes-and-event-hosting>
- Fox Sports (2022): Wimbledon Stripped of Points as Bombshell Move Tears Tennis Apart. *Fox Sports*, 21 May 2022. Online: <https://www.foxsports.com.au/tennis/wimbledon/wimbledon-stripped-of-atp-and-wta-ranking-points-news-reaction-tennis-news-2022-russia-invasion-of-ukraine/news-story/6625b12f434eb-58d5027aab45354db55>
- France 24 (2008): Planes Drop Bombs on Tbilisi Airports. *France 24*, 10 August 2008. Online: <https://www.france24.com/en/20080810-planes-drop-bombs-tbilisi-airports-georgia-russia>
- GEORGIADIS, Konstantinos – SYRIGOS, Angelos eds. (2009): *Olympic Truce. Sport as a Platform for Peace*. Athens: International Olympic Truce Centre. Online: <https://olympictruce.org/wp-content/uploads/2020/05/Sport-as-a-Platform-for-Peace-EN.pdf>
- GHOSAL, Amitava – BANDYOPADHYAY, Nita (2017): A Brief History of Myths Truce Architecture and Enrichment of Ancient Olympic Games. *International Journal of Advanced Research and Development*, 2(6), 276–280.

- GROHMANN, Karolos (2014): Some Ukraine Team Members Leave Games – IOC. *Reuters*, 20 February 2014. Online: <https://web.archive.org/web/20160203180951/http://uk.reuters.com/article/uk-olympics-ukraine-idUKBREA1J0EI20140220>
- HENRY, Matthew (2023): Wimbledon Lifts Ban on Russian & Belarusian Players for 2023 Championships. *BBC Sport*, 31 March 2023. Online: <https://www.bbc.com/sport/tennis/64933565>
- HOFFMAN, Frank G. (2007): *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.
- HOUSTON, Michael (2021): Beijing 2022 Opening Ceremony “Another Great Victory Won by Socialist China” Says North Korea Supreme Leader. *Inside the Games*, 6 February 2022. Online: <https://www.insidethegames.biz/articles/1118866/beijing-2022-winter-olympics-kim-jong-un>
- International Ice Hockey Federation (2025): Russia and Belarus Not Reincorporated into 2025/2026 IIHF Championship Season. *IIHF*, 4 February 2025. Online: https://www.iihf.com/en/news/65675/russia_and_belarus_not_reincorporated_into_2025_20
- International Olympic Committee (1955): *The Olympic Games Charter Rules and Regulations. General Information*. Online: https://stillmed.olympic.org/Documents/Olympic%20Charter/Olympic_Charter_through_time/1955-Olympic_Charter-The_OG-charter_rules_and_regulations_general_information.pdf
- International Olympic Committee (1992): *Official Report of the Games of the XXV Olympiad, Barcelona, 1992*. Online: <https://digital.la84.org/digital/collection/p17103coll8/id/33916/>
- International Olympic Committee (2008a): IOC Provisionally Suspends Iraqi Olympic Committee. *Olympics.com*, 4 June 2008. Online: <https://www.olympics.com/ioc/news/ioc-provisionally-suspends-iraqi-olympic-committee>
- International Olympic Committee (2008b): Iraqi Athletes to Compete at Beijing Olympics. *Olympics.com*, 29 July 2008. Online: <https://www.olympics.com/ioc/news/iraqi-athletes-to-compete-at-beijing-olympics>
- International Olympic Committee (2015a): South Sudan NOC Granted Full Recognition at 128th IOC Session. *Olympics.com*, 2 August 2015. Online: <https://www.olympics.com/ioc/news/south-sudan-noc-granted-full-recognition-at-128th-ioc-session>
- International Olympic Committee (2015b): Suspension of the Kuwait Olympic Committee. *Olympics.com*, 27 October 2015. Online: <https://www.olympics.com/ioc/news/suspension-of-the-kuwait-olympic-committee>
- International Olympic Committee (2016a): *Rio 2016 Athletes. Medalists*. Online: <https://www.olympics.com/en/olympic-games/rio-2016/athletes>
- International Olympic Committee (2016b): Decision of the IOC Executive Board Concerning the Participation of Russian Athletes in the Olympic Games Rio 2016. *Olympics.com*, 24 July 2016. Online: <https://www.olympics.com/ioc/news/decision-of-the-ioc-executive-board-concerning-the-participation-of-russian-athletes-in-the-olympic-games-rio-2016>
- International Olympic Committee (2017): IOC Suspends Russian NOC and Creates a Path for Clean Individual Athletes to Compete in PyeongChang 2018 under the Olympic Flag. *Olympics.com*, 5 December 2017. Online: <https://www.olympics.com>

- [com/ioc/news/ioc-suspends-russian-noc-and-creates-a-path-for-clean-individual-athletes-to-compete-in-pyeongchang-2018-under-the-olympic-flag](https://olympics.com/ioc/news/ioc-suspends-russian-noc-and-creates-a-path-for-clean-individual-athletes-to-compete-in-pyeongchang-2018-under-the-olympic-flag)
- International Olympic Committee (2018): Find Out Why South Africa Was Barred from the Olympics for 32 Years. *Olympics.com*, 26 July 2018. Online: <https://olympics.com/en/news/why-south-africa-barred-from-the-olympics-apartheid>
- International Olympic Committee (2020a): *Olympic Charter*. In force as of 17 July 2020. Online: <https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/General/EN-Olympic-Charter.pdf>
- International Olympic Committee (2020b): *Tokyo 2020 Athletes. Medalists*. Online: <https://www.olympics.com/en/olympic-games/tokyo-2020/athletes>
- International Olympic Committee (2020c): *Tokyo 2020 Water Polo Women Results*. Online: <https://www.olympics.com/en/olympic-games/tokyo-2020/results/water-polo/women>
- International Olympic Committee (2020d): *Tokyo 2020 Volleyball Women Results*. Online: <https://www.olympics.com/en/olympic-games/tokyo-2020/results/volleyball/women>
- International Olympic Committee (2021a): Olympic Spirit: The story of Korea's unified ice hockey team at the PyeongChang 2018 Winter Olympics. *Olympics.com*, 24 April 2021. Online: <https://olympics.com/en/news/olympic-spirit-the-story-of-korea-s-unified-ice-hockey-team-at-the-2018-pyeongch>
- International Olympic Committee (2021b): *Principles Relating to the Implementation of the CAS Award WADA vs. RUSADA*. Online: <https://stillmed.olympics.com/media/Document%20Library/OlympicOrg/News/2021/02/Principles-implementation-CAS-WADA-Rusada.pdf>
- International Olympic Committee (2022a): EB Recommends No Participation of Russian and Belarusian Athletes and Officials. *Olympics.com*, 28 February 2022. Online: <https://olympics.com/ioc/news/ioc-eb-recommends-no-participation-of-russian-and-belarusian-athletes-and-officials>
- International Olympic Committee (2022b): *Barcelona 1992: A City Turning Towards the Sea and Winning the Hearts of the World*. Online: <https://www.olympics.com/ioc/news/barcelona-1992-a-city-turning-towards-the-sea-and-winning-the-hearts-of-the-world>
- International Olympic Committee (2023a): Following a Request by the 11th Olympic Summit, IOC Issues Recommendations for International Federations and International Sports Event Organisers on the Participation of Athletes with a Russian or Belarusian Passport in International Competitions. *IOC Press Release*, 28 March 2023. Online: <https://olympics.com/ioc/news/ioc-issues-recommendations-for-international-federations-and-international-sports-event-organisers>
- International Olympic Committee (2023b): IOC Executive Board Suspends Russian Olympic Committee with Immediate Effect. *Olympics.com*, 12 October 2023. Online: <https://olympics.com/ioc/news/ioc-executive-board-suspends-russian-olympic-committee-with-immediate-effect>
- International Olympic Committee (2023c): Strict Eligibility Conditions in Place as IOC EB Approves Individual Neutral Athletes (AINs) for the Olympic Games Paris 2024. *Olympics.com*, 8 December 2023. Online: <https://olympics.com/ioc/news/>

strict-eligibility-conditions-in-place-as-ioc-eb-approves-individual-neutral-athletes-ains-for-the-olympic-games-paris-2024

- International Olympic Committee (2023d): *Principles Relating to the Implementation of the Participation of Individual Neutral Athletes and their Support Personnel with a Russian or Russian Passport at the Olympic Games Paris 2024*. Online: <https://stillmed.olympics.com/media/Documents/News/2023/12/principles-of-participation-for-individual-neutral-athletes.pdf>
- International Olympic Committee (2024): Diplomatic Controversies. *Olympics.com*, 18 April 2024. Online: <https://olympics.com/ioc/news/diplomatic-controversies>
- International Olympic Committee (2025): *Olympic Charter*. In force as of 30 January 2020. Online: <https://olympics.com/ioc/olympic-charter>
- International Olympic Committee [s. a.a]: *Olympic Truce*. Online: <https://olympics.com/ioc/olympic-truce>
- International Olympic Committee [s. a.b]: *Olympic Truce Resolutions*. Online: <https://olympics.com/ioc/olympic-truce/resolutions>
- KAPROS, Anikó – RESPERGER, Viktória (2023): Esélyegyenlőség és diszkrimináció az élsportban 1. A sport és a háború/fegyveres konfliktusok. *Hadtudományi Szemle*, 16(3), 133–149. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.3.11>
- KISS, Álmos Péter (2009): Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció. *Hadtudományi Szemle*, 2(2), 10–18. Online: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00005/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2_010-018.pdf
- KOBIERECKI, Michał Marcin – PIGMAN, Geoffrey Allen (2025): Sports Diplomacy Surrounding the IOC's Response to the Russian Invasion of Ukraine: Between Political Neutrality and Peace Promotion. *The International Journal of the History of Sport*, 42(5), 543–567. Online: <https://doi.org/10.1080/09523367.2025.2518322>
- L. PAP, István (2024): Az 1984-es bojkott: Merénylet a magyar sport ellen. *Nemzeti Sport*, 16 May 2024. Online: <https://www.nemzetisport.hu/egyeb-egyeni/2024/05/az-1984-es-bojkott-merenylet-a-magyar-sport-ellen>
- LANTOS, Gábor (2024): Az olimpiai bajnok, kinek testvére megölte magát, őt pedig a közösségi média gyilkolta meg. *Origo*, 20 January 2024. Online: <https://www.origo.hu/sport/sport-egyeni/2024/01/astrid-jacobsen-norvegia-olimpiai-bajnok-nemzetkozi-olimpiai-bizottsag-parizs-bojkott-oroszorszag.html>
- LEPELTIER, Nicolas (2024): Paris Olympics: Russia's Absence Has Benefited No Single Country. *Le Monde*, 5 August 2024. Online: https://www.lemonde.fr/en/sports/article/2024/08/05/paris-olympics-russia-s-absence-has-benefited-no-single-country_6709649_9.html
- Los Angeles Times (1992): Way Is Cleared for Yugoslav Olympians. *Los Angeles Times*, 11 July 1992. Online: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1992-07-11-sp-1382-story.html>
- Mandiner (2025): Trump zöld utat adott Putyinnak: Jöhet az amerikai–orosz szuperrangadó. *Mandiner*, 20 March 2025. Online: <https://mandiner.hu/sport/2025/03/trump-zold-utat-adott-putyinnak-johet-az-amerikai-orosz-szuperrangado>
- MOUSTAKAS, Louis – PETRY, Karen (2023): Safeguarding in Sport and Policy Advocacy: The Role of the Council of Europe. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 15(3), 457–472. Online: <https://doi.org/10.1080/19406940.2023.2201300>

- Múlt-kor (2020): Az olimpia, amelyet a vesztes országok nem érdemeltek meg. *Múlt-kor Történelmi Magazin*, 20 April 2020. Online: <https://mult-kor.hu/az-olimpia-ame-lyet-a-vesztes-orszagok-nem-erdemeltek-meg-20200420>
- NELSEN, Matt (2021): The Boycott Appendix: A Short History and List of Olympic Boycotts. *Infobae*, 6 December 2021. Online: <https://www.infobae.com/aroundt-herings/articles/2021/12/06/the-boycott-appendix-a-short-history-and-list-of-olympic-boycotts/>
- NÉMETH, György (2012): Hitler olimpiája. *Rubikon*, (7). Online: <https://rubicon.hu/hu/cikkek/hitler-olimpiaja>
- NÉMETH, György (2025): Béke a görög világban. *Rubikon*, (1–2), 10–13. Online: <https://rubicon.hu/hu/cikkek/beke-a-gorog-vilagban>
- PAVITT, Michael (2022a): Russian and Belarusian Players Banned from Wimbledon over Ukraine War. *Inside the Games*, 20 April 2022. Online: <https://www.insidethegames.biz/articles/1122120/russia-belarus-wimbledon-ban-confirmed>
- PAVITT, Michael (2022b): AELTC Says It Had “No Viable Alternative” to Banning Russia and Belarus from Wimbledon. *Inside the Games*, 26 April 2022. Online: <https://www.insidethegames.biz/articles/1122380/aeltc-russia-belarus-tennis-wimbledon>
- RÁCZ, András (2014): *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. KKI-Tanulmányok*, T2014/1. Online: https://www.academia.edu/8833545/Oroszország_hibrid_hábo-rúja_Ukrajnában_Russias_Hybrid_War_in_Ukraine_
- RESPERGER, István (2018): *A válságkezelés és a hibrid hadviselés*. Budapest: Dialóg Campus. Online: https://nbi.uni-nke.hu/document/nbi-uni-nke-hu/Resperger%20István_A%20válságkezelés%20és%20a%20hibrid%20hadviselés.pdf
- Reuters (2025): Trump Supports Putin’s Call for Hockey Matches between Nations, Kremlin Says. *Reuters*, 19 March 2025. Online: https://www.reuters.com/sports/trump-supports-putins-call-hockey-matches-between-nations-kremlin-says-2025-03-18/?utm_source=Facebook&utm_medium=Social
- RIORDAN, James – KRÜGER, Arnd eds. (1999): *The International Politics of Sport in the Twentieth Century*. London – New York: E & FN Spon. Online: https://api.pagep-lace.de/preview/DT0400.9781135817275_A24932874/preview-9781135817275_A24932874.pdf
- ROWBOTTOM, Mike (2023): Coe Sticks by World Athletics Ban on Russians and Belarusians, Insisting “I Am Not a Neutral”. *Inside the Games*, 2 August 2023. Online: <https://www.insidethegames.biz/articles/1139491/coe-world-athletics-ban-russians-defence>
- Russian Olympic Committee [s. a.]: *Regional Non-governmental Organizations and Associations Promoting Olympic Movement, ROC Members*. Russian Olympic Committee. Online: https://olympic.ru/en/roc_structure/members/region-olymp-sovet-eng/
- SALGUERO, David Rubio (2023): IOC Defends the Participation of Israeli Athletes in Paris 2024. *Inside the Games*, 6 November 2023. Online: <https://www.insidethegames.biz/articles/ioc-defe>
- SCHUBERT, Mathias (2024): Neutrality of the Olympic Movement against Recent Developments in Sport and Geopolitics – Need of Reconceptualisation. *The International Sports Law Journal*, 24, 143–161. Online: <https://doi.org/10.1007/s40318-024-00281-w>

- SMITH, Josh (2022): N. Korea Says Won't Attend Beijing Olympics, Blames Covid-19 and 'Hostile Forces'. *Reuters*, 7 January 2022. Online: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/nkorea-says-us-actions-over-beijing-games-are-insult-olympic-spirit-2022-01-06>
- SMITH, Patrick – BODNER, Matthew (2019): Russia Banned from International Sporting Events for 4 Years Over Doping. *NBC News*, 9 December 2019. Online: <https://www.nbcnews.com/news/world/russia-banned-international-sporting-events-4-years-over-doping-n1097971>
- Statista Research Department (2024): Number of Participating Delegations in the Summer Olympics from 1896 to 2021. *Statista*, 15 April 2024. Online: <https://www.statista.com/statistics/280462/summer-olympics-1896-2012-number-of-participating-countries/>
- SZEGŐ, Péter (2010): Álimpiák elfelejtett magyar hősei. *HVG*, 29 January 2010. Online: https://hvg.hu/velemeney/20100129_olimpia_panhellen_baratsag
- TAKÁCS, Róbert ed. (2024): *Kérdések és válaszok. Sport és politika*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- TÁLAS, Péter (2017): A nemzetközi hatalmi viszonyok változása, geopolitikai következmények. In FINSZTER, Géza – SABJANICS, István eds. (2017): *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest: Dialóg Campus, 13–35.
- The International Olympic Truce Centre [s. a.]: *Homepage*. The International Olympic Truce Centre. Online: <https://olympictruce.org/en/homepage/>
- TÓTH-SZENESI, Attila (2008): Egy tábornokot sem hatott még meg olimpiai bojkott. *Index*, 18 March 2008. Online: <https://index.hu/kulfold/bjk080318/>
- United Nations [s. a.]: *Intergovernmental and Other Organizations*. United Nations. Online: <https://www.un.org/en/about-us/intergovernmental-and-other-organizations>
- United Nations [s. a.]: *About Permanent Observers*. United Nations. Online: <https://www.un.org/en/about-us/about-permanent-observers>
- United Nations [s. a.]: *UN and the Olympic Truce*. United Nations. Online: <https://www.un.org/en/olympictruce>
- United Nations (1992): *Resolution 757 (1992) / adopted by the Security Council at its 3082nd meeting, on 30 May 1992*. United Nations Security Council. Online: <https://digitallibrary.un.org/record/142881?v=pdf>
- United Nations (1993): *Observance of the Olympic Truce: Resolution / adopted by the General Assembly*. United Nations General Assembly (48th session: 1993–1994). Online: <https://digitallibrary.un.org/record/197368>
- United Nations (2014): *General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region*. Online: <https://press.un.org/en/2014/ga11493.doc.htm>
- U.S. Department of State [s. a.]: *The Olympic Boycott, 1980*. U.S. Department of State. Online: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/qfp/104481.htm>
- VOIGT, Robin [s. a.]: *The Evolution of the Early Olympics*. International Society of Olympic Historians. Online: <https://isoh.org/cause-view/the-evolution-of-the-early-olympics>

- WILLIAMS, Madison (2022): WTA, ATP Release Statements Disagreeing with Wimbledon's Ban on Russian Players. *Sports Illustrated*, 20 April 2022. Online: <https://www.si.com/tennis/2022/04/20/wta-wimbledon-russian-ban-tennis-statement-disagreement>
- World Aquatics (2023): World Aquatics Bureau Approves Participation of Neutral Individual Athletes, under Strict New Criteria. *World Aquatics*, 4 September 2023. Online: <https://www.worldaquatics.com/news/3671042/world-aquatics-bureau-approves-participation-of-individual-neutral-athletes-under-strict-new-criteria>
- World Athletics (2023): World Athletics Council Decides on Russia, Belarus and Female Eligibility. *World Athletics Press Release*, 23 March 2023. Online: <https://worldathletics.org/news/press-releases/council-meeting-march-2023-russia-belarus-female-eligibility>
- WTA (2022a): Joint Statement by the International Governing Bodies of Tennis. *WTA Press Release*, 1 March 2022. Online: <https://www.wtatennis.com/news/2510418/joint-statement-by-the-international-governing-bodies-of-tennis>
- WTA (2022b): WTA Statement on Decision to Ban Russian & Belarusian Players. *WTA Press Release*, 20 April 2022. Online: <https://www.wtatennis.com/news/2582411/wta-statement-on-decision-to-ban-russian-belarusian-players>

Abbreviations

- AIN – Individual Neutral Athletes
ATP – Association of Tennis Professionals
CAS – Court of Arbitration for Sport
EU – European Union
FIFA – Fédération Internationale de Football Association
IOA – Independent Olympic Athlete
IOC – International Olympic Committee
IOC EB – International Olympic Committee Executive Board
NATO – North Atlantic Treaty Organisation
ROC – Russian Olympic Committee
RUSADA – Russian Anti-Doping Agency
UN – United Nations
WADA – World Anti-Doping Agency
WTA – Women's Tennis Association

Domonkos Balázs Pászthory¹

Multivariate Regression Analysis of Personnel Fluctuation in the Land Forces

Abstract

Personnel fluctuation in military units is widely considered both inevitable and a necessity for organisational interoperability. The ideal scale and frequency, however, is a matter of ongoing academic and institutional discourse. The purpose of this study is not to assess the impact of fluctuation on effectiveness, but rather to uncover its internal patterns and drivers. As they are shaped by tradition and collective experience, the armed forces often elude simple statistical models. This study applies linear and multivariate regression analysis to an eight-year dataset (2017–2024) of an infantry battalion within the Hungarian Defence Forces. Rather than seeking to account for the full variance of fluctuation, the objective of the analysis is to capture a defined and major portion of it, thus offering a data-driven, disciplined and objective overview of fluctuation within the land forces.

Keywords: retention, fluctuation, multivariate regression, human resource management, statistical analysis

Introduction

Personnel fluctuation is mainly considered a natural by-product of organisational functions. Academic theories emphasise both its advantageous, inevitable and detrimental effects, balancing its positive and negative interplay across dimensions such as organisational scope, workflow range and fluctuation rate.² This publication does not intend to linger on the influence of fluctuation on effectiveness but rather focuses on the drivers and structure of fluctuation.

For this purpose and the overall goal of utility, I chose an infantry battalion of the Hungarian Defence Forces as the sample for my analysis. Comprising 1,136

¹ PhD student, Faculty of Military Science and Officer Training, Doctoral School of Military Sciences.

² LEE 2018: 522–523; ABELSON–BAYSINGER 1984: 331–341.

observations, eight variables and a longitudinal sample spanning eight years, this dataset may very well be considered representative of all combat battalions and potentially the broader constitution of the Land Forces. I compiled the dataset utilising the personnel organisational chart of the battalion I served in, with the permission of the brigade commander, relying only on past data (2017–2024) and capturing a snapshot of each year's mid-point (August–September).

My objective with this publication is primarily to provide a data-driven linear regression analysis of personnel fluctuation within an infantry battalion – with its focus on structure and underlying patterns, which I believe have not been published recently. Additionally, this study concentrates on the following specific aims:

- Determine the scope of fluctuation: By establishing the presence and extent of personnel changes within the battalion over an eight-year period.
- Identify key variables: Through examining the dataset to uncover statistically significant variables which drive personnel turnover, while also quantifying their relative impact.
- Develop robust multivariate models: I will construct 1–3 regression models which explain the largest variance in fluctuation, highlighting the interaction of critical drivers.
- Deliver practical insights: I shall present the outcomes in a manner that informs a more profound understanding of personnel fluctuation and emphasise its patterns without moving into policy recommendations.

My hope, by pursuing these objectives, is to contribute to academic discourse as well as to the practical realm of human resource management within the armed forces, through combining statistical rigour with real-world relevance.

Methodology

As the 1848–1849 Hungarian revolutionary general Artúr Görgey observed: “In mere reasoning and even in observation itself, one can be deceived in many ways about reality.”³ Similarly, it takes more than a mechanical approach to data to comprehend all the factors behind soldiers' decisions. Military organisations – unlike many market-driven institutions – are shaped by history, tradition and collective experience. In accordance with the foundations of cultural anthropology, I subscribe to the notion that understanding personal goals may only be fully grasped through holistic and cultural lens. As no statistical model can completely capture these features, most attempts to do so risk reducing human behaviour into mere numbers.

In spite of these limitations, I find statistical tools to remain valuable through revealing patterns otherwise unnoticed. This also counters subjective perspectives built through personal experiences. These, while insightful, are inevitably shaped by cognitive biases and thus overgeneralisation. By employing quantitative methods, I do not seek to fully explain individual decisions but rather account for a significant

³ THAN 1893: 172.

portion of their variance and identify trends which emerge consistently across the dataset. In doing so, I aim to engage the dynamics of military service from multiple angles. By recognising the limitations of explanatory power, I focus on what can be measured while remaining aware of those that cannot be measured.

My preferred method, multivariate regression, builds upon the foundations of linear regression. The latter assumes a linear relationship between variables, with changes in the independent variable resulting in a predictable and gradual shift in the dependent variable. An example could be a soldier's decision to request a unit transfer theoretically influenced by rank. With enough observations, a linear regression could model this by showing that as rank increases, so does the probability of transfer rise or fall at a consistent rate. This is measured partly by regression coefficients, indicating the strength and direction of rank's effect on the likelihood of fluctuation.

As personal decisions are rarely influenced by a single factor, my use of multivariate regression extends this approach to incorporate multiple independent variables. This process not only captures their combined influence on personnel fluctuation but also reveals their interaction within the model. This allows for a more precise and practical representation of how multiple factors collectively shape outcomes. I am using the statistical software R to facilitate this with its Quarto extension and multiple libraries (ggplot2, rio, dplyr, tidyr, knitr). I also rely on R for data manipulation and visualisation.

For the context of this paper, fluctuation refers to the movement of personnel in and out of the observed military unit, including transfers, resignations and retirements. Thus it reflects the changes in the composition of the force over time, capturing both voluntary and involuntary departures. I have chosen this (fluctuation) as the dependent variable of the analysis, with Battalion as our relevant unit of analysis, as the Hungarian Defence Forces' current operational ambition level prioritise tactical cohesion at the Battalion level and below, including Battalion Combat Teams.

Fluctuation is measured through a variable called *Retention index*, which I have favoured for its ability to represent stability versus instability within the unit. With the dataset spanning from 2017 to 2024, it provides a multi-year basis for examining personnel trends. The Retention index captures each soldier's presence in the Battalion for a given year. It ranges from 1 to 8, with higher values indicating a greater Retention index, thus lower levels of fluctuation. For instance, a soldier with a Retention index of 8 has spent all observed years within the unit. As the dataset only captures a personnel status at a single mid-year snapshot – rather than tracking monthly changes – actual fluctuation may be even slightly higher than the recorded data suggest. However, I find this method to be sufficient for indicating broader, multi-year trends in personnel stability.

The dataset consists of 1,136 individual observations, each representing a soldier within the battalion over the period from 2017 to 2024. As I aimed to ensure anonymity and consistency, no names were used in the dataset, rather soldiers were identified through their unique Personal Staff Number (SZTSZ). Each observation in the dataset includes naturally measurable variables, which objectively outline the soldiers' attributes. These include age, sex (1: male, 0: female), status (1: career, 2: contract) and the soldier's hometown's distance to the unit (km) (in the dataset: *Distance to*

Hódmezővásárhely). In the case of the latter, whenever a temporary residence was recorded, I used that address to calculate the distance to the unit's location.

Position	Position (Quantified)	ID Number	Rank	Rank (Quantified)	Status	Sex	Unit	Unit (Quantified)		
85 távbeszélő		12	50015980	órv.		2	0	0	To.tám. Szd.	4
86 századparancsnok		21	36073803	szds.		12	1	1	1. lszd.	1
87 századparancsnok-helyettes		20	50009028	fhldgy.		11	1	1	1. lszd.	1
88 vezénylő zászlós		19	30347902	zls.		8	1	1	1. lszd.	1
89 személyügyi altiszt		37	35267701	ftórm.		7	0	1	1. lszd.	1
90 beosztott altiszt		38	29267602	ftórm.		7	1	1	1. lszd.	1
91 beosztott altiszt		38	31190601	ftórm.		7	1	1	1. lszd.	1
92 harcjárműirányzó		6	36490401	szkv.		4	0	1	1. lszd.	1
93 harcjárműirányzó		6	41125301	szkv.		4	0	1	1. lszd.	1
94 harcjárművezető		7	41490901	szkv.		4	0	1	1. lszd.	1

2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Retention Index	Age	Home	Distance_to_Hódmezővásárhely_km
1	1	0	0	0	0	0	0	2	33	Szentes	27
1	1	1	1	1	1	1	1	8	41	Szeged	23
1	0	0	0	0	0	0	0	1	36	Nyíregyháza	201
1	1	1	1	1	1	1	0	6	46	Szeged	23
1	1	1	1	1	1	1	1	8	42	Szeged	23
1	1	1	1	1	1	1	1	8	53	Battonya	55
1	1	1	1	1	1	1	0	7	44	Hódmezővásárhely	0
1	1	1	1	1	1	0	1	7	47	Kistelek	27
1	1	1	1	1	0	0	0	5	42	Szentes	27
1	1	1	1	1	1	0	1	7	37	Mezőkovácsháza	47

Figure 1: Quantified variables of the personnel dataset used for regression analysis
 Source: compiled by the author based on Structured Personnel Dataset

The other – originally categorical – variables I have quantified using the following logic: rank, position and unit assignment were transformed into numerical values for structured comparison while preserving their underlying distinctions. The easiest case was provided by Rank, as it was assigned a numerical scale corresponding to its hierarchical position, ranging from 1 (private) to 14 (lieutenant colonel), where increasing values indicate a higher position within the military command structure. Position, although in multiple aspects correlated with rank, was quantified to capture a separate dimension – the nature of responsibilities ranging from practical field duties to theoretical assignments. The assigned values reflect this logic: rifleman and recon soldier commencing the most practical positions (1–6), followed by technical specialisations (7–16), small unit leadership (17–24) at the median, management and support roles (25–32) in the upper quartile, and command and staff positions (33–42) at the highest theoretical level, with chief of staff (42) occupying the highest value. Unit assignment was quantified to represent functional distinctions within the battalion. The numerical scale differentiates between combat roles and support elements: infantry companies (1), combat support companies and platoons (2), headquarters and staff (3), and HHC/logistics (4).

Through this approach I aimed to ensure that these interrelated variables capture distinguishable hierarchical, functional and operational aspects that each category

represents, allowing each variable to contribute uniquely to the analysis of personnel retention.

Tracing the arc of retention

Before we get to the details of linear regression, I would like to broadly demonstrate the main characteristics of the data and the trends of fluctuation inside a Land Forces battalion. The mean of our dependent variable lies at 3.73, meaning that the 1,136 soldiers moving through the unit stayed for an average close to four years. The mean age of the personnel is around 34 years of age – modestly below the HDF average – which is consistent with the wider characteristics of a combat arms battalion.

Table 1: Summary statistics of selected variables

Metric	Retention index	Age	Distance to Hmvhely in km
Mean	3.73	34.38	61.85
Variance	6.05		
Standard deviation	2.46		
Number of observations	1,136		

Source: compiled by the author based on Structured Personnel Dataset

As we take a quick look at the density plot of the dependent variable, we find it being skewed to the left. This reflects more of a temporary snapshot than a long-term pattern. The reason being a significant wave of recruits, who have only spent a year within the unit in 2024. The more significant insight lies in the peak at six years – that being the most common length of time a soldier spends in the battalion. For future unit rotational planning, this finding holds practical value, as it makes three-year cohesion cycles not only viable but empirically grounded.

As detailed in the previous section, net fluctuation based solely on overall personnel numbers can be plainly misleading: while the total number of soldiers in the battalion remained roughly stable throughout 2021, the actual turnover of individuals still reached 17% – a significant rate by most organisational standards. The first and last years of the sample stand as statistical outliers: 2017 excludes incoming fluctuation, while 2024 omits future withdrawals – making actual turnover in both years higher than what the figures alone indicate.

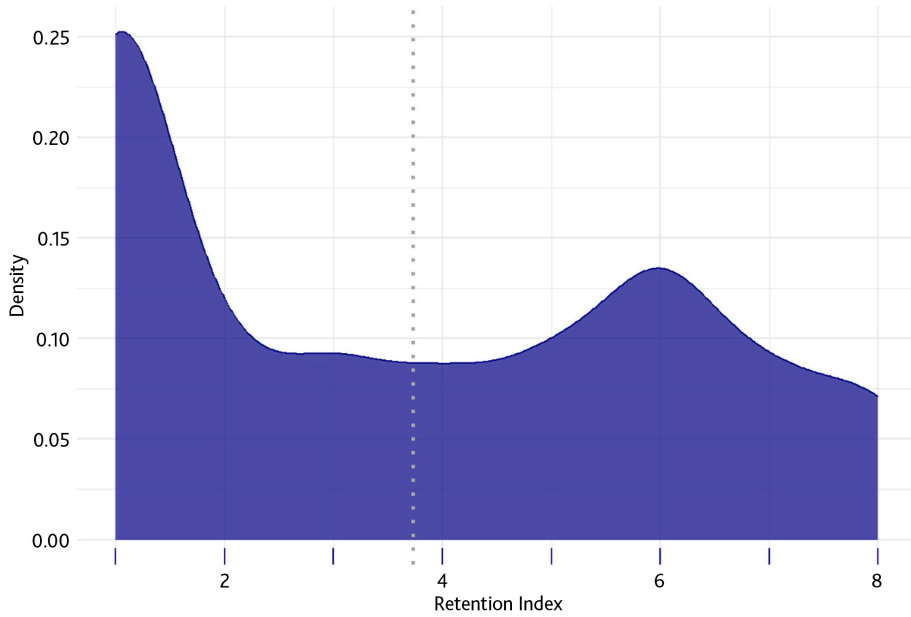

Figure 2: Density distribution of the Retention Index
 Source: compiled by the author based on Structured Personnel Dataset

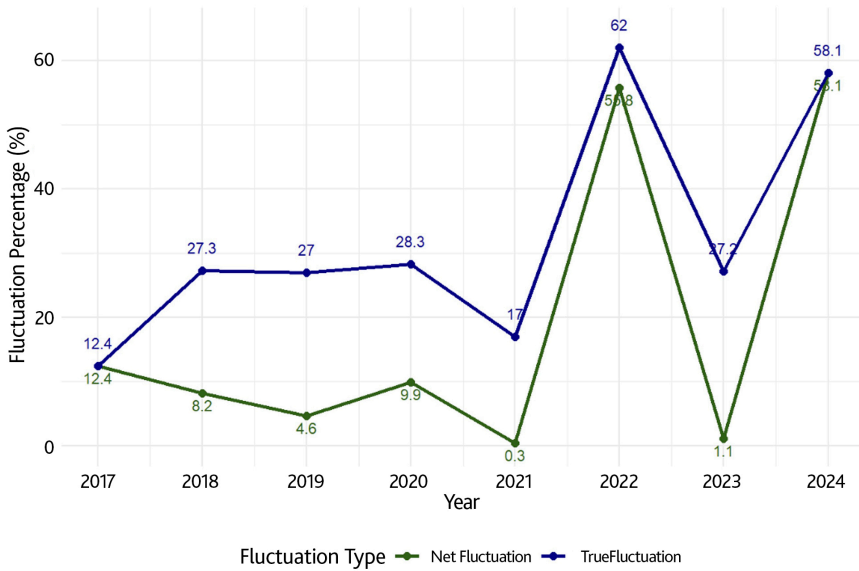

Figure 3: Yearly trends of net and true personnel fluctuation (2017–2024)
 Source: compiled by the author based on Structured Personnel Dataset

The relatively stable years of 2018 and 2021 demonstrated a consistently high true fluctuation averaging around 27%. This puts into question the cohesion presumably reached during the 2018 NATO Combat Readiness Evaluation (CREVAL). The years 2017, 2019 and 2023 were generally deployment years. In 2022, the restructuring of the brigade is clearly visible on the graph, with the battalion losing about half of its organisational structure and nearly two-thirds of its NCO corps – reflected in a remarkable 62% personnel fluctuation. From a cohesion-of-force perspective, the continuity of the unit's built-up experience comes into doubt. The 2023–2024 period brought yet another revision: most of the battalion's mechanised positions were re-established, coupled with a focused recruiting effort directed by higher echelons. The training and integration of approximately 300 enlisted soldiers not only reshaped the composition of the force, but also peaked in another extremely high fluctuation value of 58%. The conclusion implies a natural question: can a unit function effectively with a yearly average fluctuation rate of 32.41% – one-third of its personnel changing annually – and is this figure representative of the wider Land Forces? (Regarding the wider Hungarian workforce as a comparative background, a 2018 special report on human resource management in the Hungarian Defence Forces notes that over half of companies report fluctuation rates exceeding 5% – considered high, while 13% report rates between 20% and 40%.)⁴

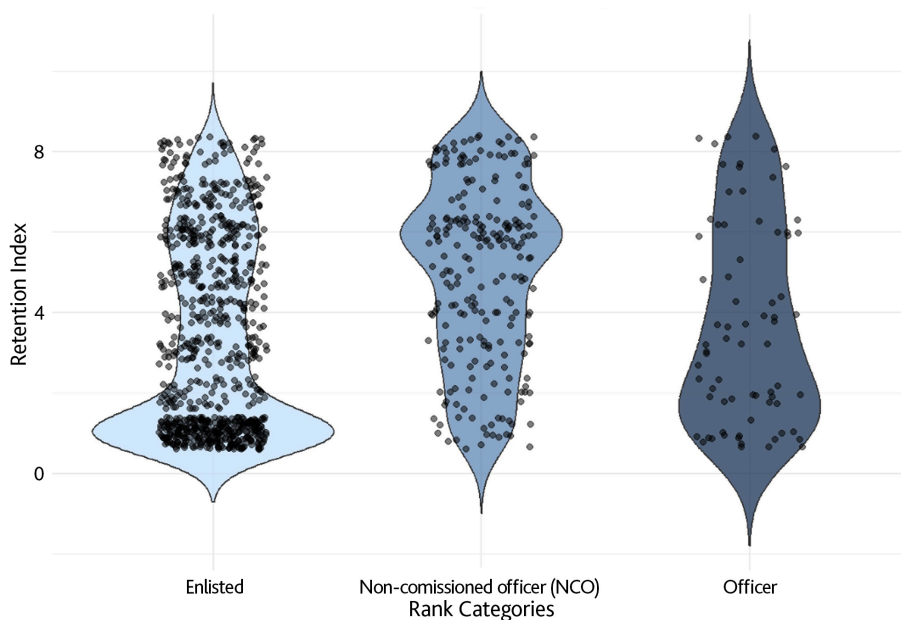

Figure 4: Distribution of the Retention Index across rank categories

Source: compiled by the author based on Structured Personnel Dataset

⁴ JOBBÁGY et al. 2018: 58.

Retention differentiated by rank – as visualised in a violin chart – holds both surprises and expectations confirmed. The large cohort of soldiers at the base of the Enlisted category represents new recruits, temporarily skewing retention data lower. NCOs – unsurprisingly – show the highest retention values, rightly functioning as the backbone of the unit, with the majority remaining at the battalion for 6–8 years within the observed period. Officers, on the other hand, average a Retention Index closer to two years, a value visibly shorter than what the new career strategy proposes.

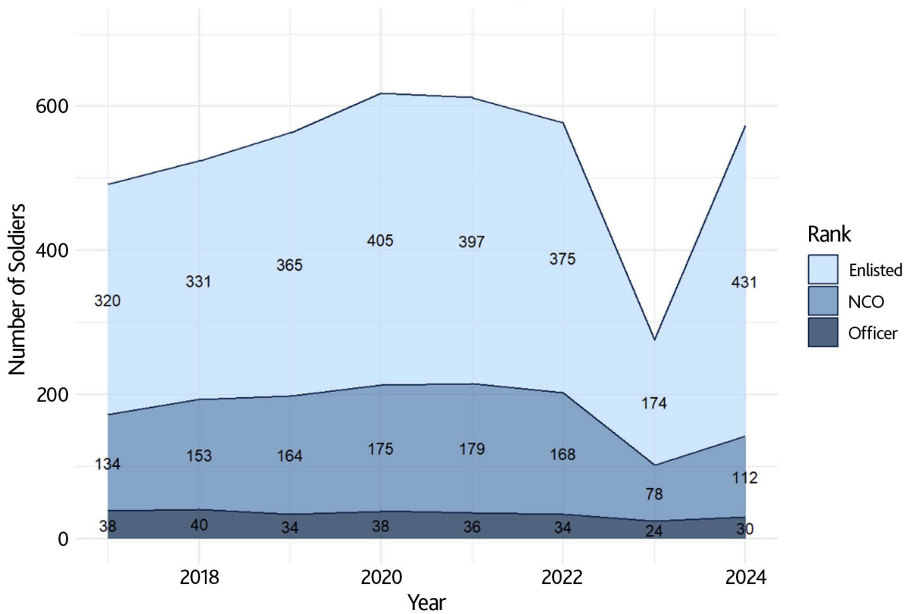

Figure 5: Changes in personnel distribution by rank over time (2017–2024)
 Source: compiled by the author based on Structured Personnel Dataset

The overall strength of the Battalion followed a healthy upward trajectory up to 2022, defined by a stable NCO core and an expanding enlisted cohort. The formation of the new brigade within the garrison brought newly established organisational elements, manifesting in the dip of 2023, promptly reversed by 2024. A notable success at this level, as the rebound was built upon a new concept of recruitment and basic training. What lingers, however, is a marked shortage of NCOs and officers. While the analysis of personnel structure falls outside the scope of this paper, the pattern is worth noting. A rising enlisted ratio is not inherently negative; on the contrary, it may very well reflect a more operationally grounded force structure. Yet a question posed from a different perspective could also arise: how does a combat battalion experience a shortage of officers and NCOs, while the broader military structure

tends towards a relative surplus of commissioned ranks – often concentrated in units with few or no enlisted personnel?

Linear regression

Before turning to our main multivariate regression models, I would like to broadly present the individual regression values of the independent variables. The p-values, t-statistics, coefficients and R-squared values all indicate a statistically significant relationship between Fluctuation (measured through the Retention Index) and the variables of *Status*, *Rank*, *Age*, *Position* and *Distance to the Unit*. While the variable *Unit* carries modest statistical significance, its low R-squared describes negligible variation (0.6%) of the dependent variable. Notably, *Sex* holds no statistical relevance and does not exhibit any meaningful linear relationship with Fluctuation. R-squared values show us the proportion of variance (in Retention) explained by each variable. Consistent with the theoretical framing in the Introduction, no single factor explains the majority of retention variance – but several account for a meaningful portion of it. *Age* stands out, independently explaining 23.8% of the variation.

Table 2: Univariate linear regression results by independent variable

Variable	P-value significance	R ² (%)	Coefficient	Coefficient interpretation
Status	*** (< 2e-16)	5.2	1.4453	Changing from contracted to career increases retention by ~1.45 years
Rank (Quantified)	*** (< 2e-16)	6.0	0.2201	Each rank level higher increases retention by ~2.5 months
Age	*** (< 2e-16)	23.8	0.1248	Each additional year of age increases retention by ~1.5 months
Position (Quantified)	*** (< 2e-16)	5.8	0.0658	More theoretical/command roles increase retention by ~3.5 weeks per level
Distance to Hmvhely	*** (< 2e-16)	6.5	-0.0096	Each km farther from the unit decreases retention by ~3.5 days
Unit (Quantified)	** (p = 0.0075)	0.6	0.1658	Moving from a combat unit to a combat support or staff element increases retention by ~2 months
Sex	• (p ≈ 0.096)	0.2	0.4383	Gender does not have a statistically significant relationship with fluctuation

Note on statistical significance:

- *** $p < 0.001$ – Very highly statistically significant
- ** $p < 0.01$ – Highly statistically significant
- * $p < 0.05$ – Statistically significant
- $p < 0.1$ – Marginally significant

Source: compiled by the author based on Structured Personnel Dataset

As mentioned before, coefficients indicate the strength and direction of the linear relationship. In statistical terms, a one-unit increase in Retention – equivalent to a soldier remaining at the same unit for one additional year – is associated with a measurable change in the independent variable. For instance, a change in *Status* from contracted (0) to career (1) corresponds to a 1.44-year increase in Retention. Another noteworthy coefficient is *Rank*, where each level of advancement predicts an additional 2.5 months of retention. As for *Age*, being a year older correlates with 1.5 months longer service at the battalion. While the effect of *Distance* might seem modest at first, one should take into consideration that it is measured on a much broader numerical scale than binary variables like *Status*. Even though the individual coefficient appears less impactful, it may very well carry greater statistical weight when considered along other factors. This leads us to multivariate models, built on the five predictors found to be highly statistically significant.

Multivariate regression

Multivariate regression allows us to evaluate the interplay of chosen factors, demonstrating their 'true' effect on fluctuation within a complex and noisy organisational trend.⁵ For the last phase of the study, I have constructed ten multivariate regression models, each incorporating three independent variables. (Table 3 serves to present a transparent selection process.)

Table 3: Summary table of ten multivariate regression models

Model	Predictors	P-value Statistical significance level	Adj. R ² (%) 0.00–1.00 Variance explained by the model, higher values indicate better explanatory power	Multicollinearity (VIF) Degree of predictor correlation 1–5 = Low > 5 = High > 10 = Severe
Model 1	Status	< 0.001***	0.279	1.06
	Age	< 0.001***		1.10
	Distance to the Unit	< 0.001***		1.04
Model 2	Status	< 0.001***	0.256	2.18
	Age	< 0.001***		1.29
	Rank	0.002**		2.59
Model 3	Status	< 0.001***	0.252	1.72
	Age	< 0.001***		1.25
	Position	0.036*		2.02

⁵ IZENMAN 2013: 159–160.

Model	Predictors	P-value Statistical significance level	Adj. R ² (%) 0.00–1.00 Variance explained by the model, higher values indicate better explanatory power	Multicollinearity (VIF) Degree of predictor correlation 1–5 = Low > 5 = High > 10 = Severe
Model 4	Status	0.016*	0.131	2.13
	Distance to the Unit	< 0.001***		1.00
	Rank	< 0.001***		2.13
Model 5	Status	< 0.001***	0.127	1.72
	Distance to the Unit	< 0.001***		1.01
	Position	< 0.001***		1.72
Model 6	Status	0.042*	0.067	2.19
	Rank	0.070 •		3.33
	Position	0.018*		2.68
Model 7	Age	< 0.001***	0.266	1.33
	Distance to the Unit	< 0.001***		1.05
	Rank	0.055 •		1.28
Model 8	Age	< 0.001***	0.265	1.28
	Distance to the Unit	< 0.001***		1.04
	Position	0.152		1.24
Model 9	Age	< 0.001***	0.237	1.29
	Rank	0.793		2.70
	Position	0.553		2.66
Model 10	Distance to the Unit	< 0.001***	0.129	1.01
	Rank	< 0.001***		2.63
	Position	0.074 •		2.64

Source: linear regression code executed in R based on the Structured Personnel Dataset

Of these, five models (Models 1–5) showed consistently statistically significant results with p-values under 0.05. The variable Position – quantified to capture the level of practicality – initially showed significant power in univariate models, but had its influence diminished once Age was included. In fact, Position derived its explanatory power from its correlation with Age, as older soldiers are naturally more likely to hold administrative or command-related positions. Thus, Position functioned as a quasi-proxy for Age in models that lacked the latter. Several models yielded high predictive strength, underscoring the robustness of the dataset. I chose two to focus on in particular, both for the magnitude of their effects and the causal depth offered by them.

```
# Model 1: Status, Age, Distance_to_Hódmezővásárhely_km
model_1 <- lm('Retention Index' ~ Status + Age + Distance_to_Hódmezővásárhely_km, data = dataset)
summary(model_1)
```

Call:
lm(formula = "Retention Index" ~ Status + Age + Distance_to_Hódmezővásárhely_km, data = dataset)

Residuals:
Min 1Q Median 3Q Max
-5.2261 -1.4775 -0.2909 1.6549 6.5970

Coefficients:
Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept) 0.2541373 0.2533386 1.003 0.316
Status 0.8231612 0.1650903 4.986 7.12e-07 ***
Age 0.1085809 0.0067615 16.059 < 2e-16 ***
Distance_to_Hódmezővásárhely_km -0.0066176 0.0009653 -6.856 1.16e-11 ***

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 2.089 on 1132 degrees of freedom
Multiple R-squared: 0.2813, Adjusted R-squared: 0.2794
F-statistic: 147.7 on 3 and 1132 DF, p-value: < 2.2e-16

Figure 6: Multivariate linear regression results for Model 1
Source: linear regression code executed in R based on the Structured Personnel Dataset

Model 1 – consisting of *Age*, *Status* (career or enlisted), and *Distance to the Unit* – stood out in terms of adjusted R^2 (0.2794), as it described close to 30% of the variation within the Retention Index. The p-values ($p < 0.001$) were highly statistically significant for all three predictors. Where I was paying particular attention was the Variance Inflation Factor (VIF), coming in consistently low and indicating no multicollinearity. That is, the variables were not strongly correlated and described separate portions of variance. With that we can note that higher values in Age and Status, combined with lower Distance, jointly contribute to the lowest fluctuation within the unit. This is the least surprising, yet statistically most potent result. Additional insights can be compiled through the coefficients produced by this model.

Status, as a binary variable, yields a measurable positive effect on retention. Career soldiers statistically remain with the unit for 10 months longer (0.82 years) than their enlisted peers. While the difference is relevant in the context of cumulative cohesion, it is smaller than expected given the institutional weight typically attached to professional status.

Distance to the Unit has a measurable, though surprisingly modest effect on retention in the multivariate model. The negative coefficient of -0.0066176 predicts that a soldier co-located in the brigade's town (0 km) remains with the unit only about 3.7 months longer than a colleague living in a major town 47 km away, across county lines. While statistically significant, the difference is far less substantial than anticipated and generally aligns with my practical experience. In reality, once a soldier commits to a unit and is accepted into its community, geographic proximity tends to be secondary to group identity and professional

trajectory. This evidence supports current Hungarian military planning: building one central, professional military base per region (e.g. Southern Great Plain) in addition to developing a more widespread distribution of territorial Defence units (one regiment per county).

Age, on the other hand, emerges as the most influential individual variable in the model. Its coefficient of 0.1086 indicated that each additional year of age corresponds to approximately 1.3 months longer retention. The cumulative effect is also notable: a 40-year-old soldier will remain in the unit for about 2.2 years longer than a 20-year-old peer, as observed within our 8-year research period. This underscores the stabilising role age plays in personnel cohesion. The age-retention relationship likely captures both career anchoring and reduced workforce mobility among older soldiers, thus both voluntary and structural patterns.

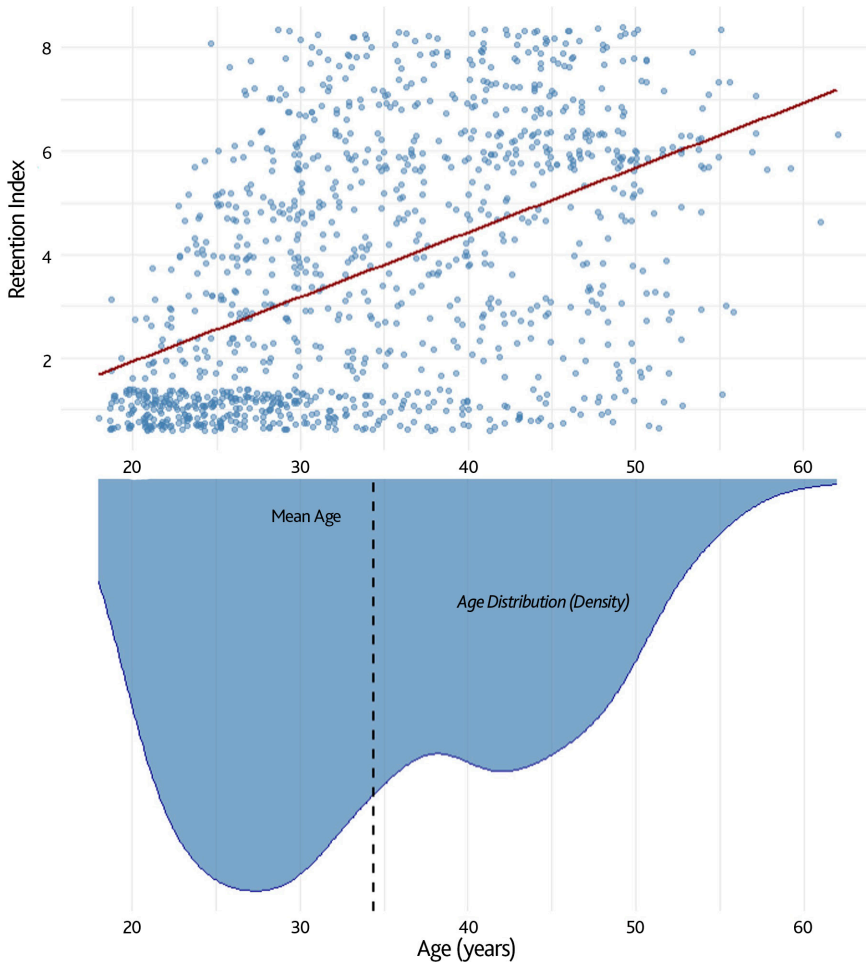

Figure 7: Scatterplot of Retention Index by age

Source: compiled by the author based on Structured Personnel Dataset

Even though the scatterplot appears widely scattered at first glance, the linear relationship between age and retention is both present and robust. So what about the intuitive assumption: the passing of years simply offering more opportunity for older soldiers to serve? While that may sound reasonable, in a longitudinal sample where average yearly fluctuation exceeds 30%, this assumption fails to hold. What practical conclusion may emerge from this correlation? Primarily, it confirms the renewed focus on winning over the cohort of soldiers between the ages of 18 and 34. Beyond that age, the data visibly stabilises, with the majority of personnel serving 6 to 8 (and in reality often more) years in the same unit. This does not imply holding on to unproductive personnel or lowering standards; as a combat arms unit is clearly not for everyone. Nor should we aim for zero fluctuation – letting some individuals go remains inevitable.

On the contrary, offering enlisted soldiers viable career paths past the age of 40 would likely reduce early departures and capitalise on the strong positive correlation between age and retention. A potential parallel could be drawn with the U.S. Army's E-4 rank (Specialist) – a position for soldiers who do not enter the Non-Commissioned Officer track but whose technical proficiency brings substantial value in maintenance, training, storage or supply positions. To put it plainly: if we can retain soldiers beyond the age of 34, the likelihood of self-initiated fluctuation will decrease significantly.

```
# Model 2: Status, Age, Rank (Quantified)
model_2 <- lm(`Retention Index` ~ Status + Age + `Rank (Quantified)`, data = dataset)
summary(model_2)
```

```
Call:
lm(formula = `Retention Index` ~ Status + Age + `Rank (Quantified)`,
    data = dataset)

Residuals:
    Min       1Q   Median       3Q      Max
-5.0437 -1.5139 -0.4043  1.7028  5.4137

Coefficients:
            Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept) -0.487954   0.235183  -2.075  0.03823 *
Status       1.307432   0.240311   5.441 6.51e-08 ***
Age          0.127686   0.007439  17.163 < 2e-16 ***
`Rank (Quantified)` -0.117867   0.037050  -3.181 0.00151 **
---
Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 2.122 on 1132 degrees of freedom
Multiple R-squared:  0.2581,    Adjusted R-squared:  0.2562
F-statistic: 131.3 on 3 and 1132 DF,  p-value: < 2.2e-16
```

Figure 8: Multivariate linear regression results for Model 2

Source: linear regression code executed in R based on the Structured Personnel Dataset

Model 2, though slightly behind in explanatory power (Adjusted $R^2 = 0.2562$), offers perhaps the most surprising insight. The three independent variables I have applied were *Rank*, *Status* and *Age*, which combined explained 25.6% of the variation in retention. As a result, when controlling for professional Status and Age, Rank demonstrates a negative coefficient of -0.1178 with Retention index. This portrays that advancing one rank level corresponds to a shorter service of approximately 1.4 months in the multivariate model. This data directly contradicts the widespread belief that higher rank is correlated with longer service within the unit. Despite the fact that Rank showed a modest positive effect on retention in univariate regression, this effect reverses in a more “real-world” and holistic setting. Thus, the data implies that a Captain (OF-2) statistically remains at the unit roughly one year less than a Private (OR-1 / Őrvezető). This finding challenges organisational concepts and indicates that, in the absence of stabilising factors such as career status and age, hierarchical advancement does in fact accelerate fluctuation.

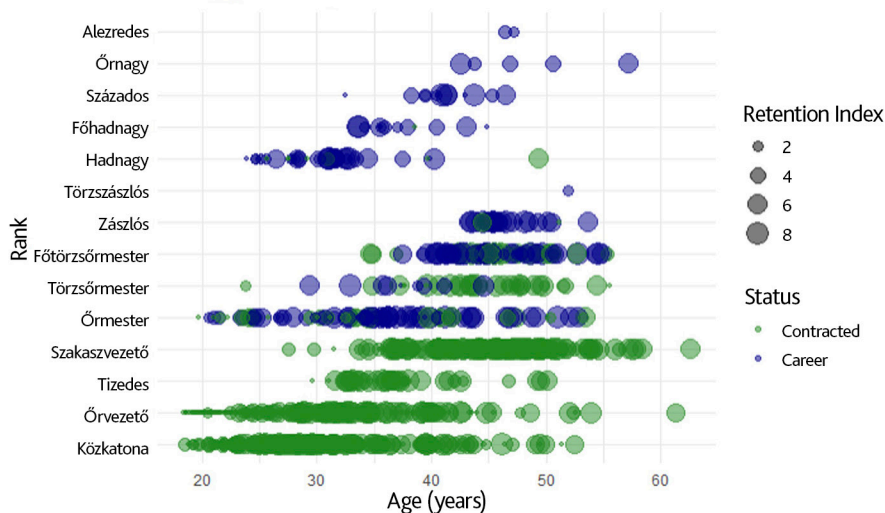

Figure 9: Bubble chart of age, rank and retention patterns

Source: compiled by the author based on Structured Personnel Dataset

As for practical implications, this offers a sobering takeaway. While officer mobility – whether due to institutional career progression or voluntary transfer – may contribute to the trend, it cannot fully account for the sharply negative correlation between Rank and Retention. In conclusion, this paper must take into consideration that higher rank typically corresponds with higher educational level and greater responsibility. Despite the understandably more mobile career path of officers, higher rank – higher fluctuation is an alarming trend, which may generally appear due to underlying drivers:

higher unpredictability compared to working conditions of civilian sector university degree holders, a diminishing wage gap between lower and higher ranks (despite the gap in responsibility), and a counter-selection dynamic working against less conformist officers – or a combination of these factors.⁶ Although I fully subscribe to the historic ethos of the military officer's creed and the elevated expectations it entails, the higher fluctuation rates among officers present a challenge the organisation must confront – with clarity and without self-deception.

What we measure may be numerical, but what we observe are human lives in transition. The profound experience of my decade-long tenure in leadership positions has taught me that, in their work environment, soldiers primarily seek long-term predictability and a sense of group identity through cohesive teams.

It is understandable that our mission set cannot remain static or non-dynamic, but that does not necessarily mean our organisations should mirror that volatility. Among other factors, task delegation through individualised personnel databases – so-called task-organised temporary units formed for every domestic and external deployment, whether for one week or six months – and the concurrent existence of multiple readiness formations (HDF, NATO and EU Battlegroups) all contribute to organisational fluctuation and the erosion of cohesion within units (at the platoon, company and battalion levels). On the personnel level and somewhat ironically, individual fluctuation (initiated by the soldier) is likely driven upward by organisational fluctuation, resulting in year-on-year rates between 30% and 60%.

While this paper remains grounded in the qualified dataset, its core contribution lies in quantifying retention and building multivariate models to understand its underlying drivers. Although concrete policy recommendations remain outside the scope of this study, I find there is place for cautious reflection on possible directions for future consideration based on the practical nature of the findings. If tactical formations are to maintain operational effectiveness, the first step is recognising personnel fluctuation as a challenge. The next is addressing its drivers – not through further modelling, but by designing interventions that reduce turnover and support stability at the unit level.

Recently, higher echelons have made visible efforts to allocate breathing room to so-called Pilot units and provide them with the time needed to build proficiency and cohesion – steps that are very welcome. Although fluctuation between units should be understood as context-dependent and related to rank – differing in scope for enlisted soldiers, non-commissioned officers and officers, and to some extent necessary – certain key terms emerge within the academic world: *controlled* and *synchronised*.⁷

Controlled, in terms of cycles: suppressing fluctuation for a defined period (e.g. three years), while providing a designated window for a coordinated, large-scale transfer phase – aiming for a controlled 30% fluctuation rate that takes individual preferences into account. (This supports interoperability and Land Forces-wide standardisation goals.)

⁶ JOBBÁGY et al. 2018: 55–62.

⁷ A good example is provided through the evolution of U.S. Army readiness systems: the Army Force Generation (ARFORGEN) model (2006–2016), followed by the Sustainable Readiness Model (SRM, 2017–2021), and more recently the Regionally Aligned Readiness and Modernization Model (ReARMM, 2021–). LINICK et al. 2023: 1–5.

Synchronised, in terms of Land Forces brigades, regiments and their Mission Essential Task List generation – structured around a three-year cycle that culminates in a collective training event and an external deployment or allied reaction force assignment.

Although this concept is presumably already embedded within both the Army Planning Directorate (HVK Haderőtervezési Csoportfőnökség) and the Hungarian Defence Forces Joint Operations Command (Magyar Honvédség Összhaderőnemi Műveleti Parancsnokság), integrating *controlled* and *synchronised* fluctuation into rotation cycles would certainly yield strong results for internal cohesion – and, indirectly, for the soldier's sense of purpose and esprit de corps.

References

- ABELSON, Michael – BAYSINGER, Barry (1984): Optimal and Dysfunctional Turnover: Toward an Organizational Level Model. *Academy of Management Review*, 9(2), 331–341. Online: <https://doi.org/10.2307/258446>
- HAUSKNECHT, John – RODDA, Julianne – HOWARD, Michael (2009): Targeted Employee Retention: Performance-Based and Job-Related Differences in Reported Reasons for Staying. *Human Resource Management*, 48(2), 269–288. Online: <https://doi.org/10.1002/hrm.20279>
- IZENMAN, Alan J. (2013): Multivariate Regression. In *Modern Multivariate Statistical Techniques. Regression, Classification, and Manifold Learning*. New York: Springer, 159–194. Online: https://doi.org/10.1007/978-0-387-78189-1_6
- JOBÁGY, Zoltán – KRIZBAI, János – PAPP, Tibor (2018): *Tematikus Honvédelmi Jelentés. Haderő és humán erőforrás-gazdálkodás. Speciális Jelentés 2018*. Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem.
- LEE, Shinwoo (2018): Employee Turnover and Organizational Performance in U.S. Federal Agencies. *The American Review of Public Administration*, 48(6), 522–534. Online: <https://doi.org/10.1177/0275074017715322>
- LINICK, Michael E. – ECKHAUSE, Jeremy M. – SAUM-MANNING, Lisa – ORVIS, Bruce R. – ABLER, Andrea M. – WALLACE, Sam – PHAM, Phoebe F. – BAKER, Sarah (2023): *Addressing the Friction Between the Army's People First Initiatives and Its Readiness Generation Process*. Santa Monica: RAND Corporation, RR-A2006-1. Online: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2006-1.html
- THAN, Károly (1893): Egy magyar hadvezér mint chemikus. *Budapesti Szemle*, 74(197), 161–180.

Fercsák Balázs¹

Afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok: törésvonalak

Religious Armed Conflicts in Africa: Fault-Lines

Absztrakt

A tanulmány a hidegháború után bekövetkezett afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok okait vizsgálja, kitérve a földrész vallásaira, a vallás és konfliktus közötti összefüggésekre, valamint az 1990 utáni afrikai fegyveres konfliktusok hátterében meghúzódó legfontosabb körülményekre. A vizsgálat foglalkozik továbbá a Szentszék Afrikával kapcsolatos és a biztonsági kihívásokat egyaránt érintő tevékenységeivel. A tanulmány célja az afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok hátterében meghúzódó legfőbb tényezők feltárása, kitérve a vallási és nem vallási fegyveres konfliktusok okainak összefüggéseire.

Kulcsszavak: vallási fegyveres konfliktus, Afrika, vallás, Szentszék

Abstract

The study examines the causes of religious armed conflicts in Africa after the Cold War, focusing on the religions of the continent, the interrelationships between religion and conflict and the key circumstances behind African armed conflicts since 1990. The study also addresses the activities of the Holy See both in relation to Africa and to security challenges. The aim of the study is to explore the main factors of religious armed conflicts in Africa focusing on the relationship between the causes of religious and non-religious armed conflicts.

Keywords: religious armed conflict, Africa, religion, Holy See

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.

Bevezetés

Afrika jó ideje a világ egyik azon régiója, ahol évről évre a legtöbb fegyveres konfliktus következik be. A különböző béke- és konfliktuskutató intézetek adatai alapján a 2023-ban folyamatban volt háborúk többsége az afrikai kontinenst sújtotta, míg a maradék (kisebb részen) osztozott a világ többi része.² A földrész a hidegháború utáni korszakot követően több komplex és egymást átfedő kihívással szembesül(t), kezdve a törékeny (bukott) államok „szindrómájától” a gazdasági és társadalmi hanyatláson keresztül egészen a kontinensen egyre inkább teret nyerő dzsihadista fegyveres csoportok működéséig. Ahogy Vecsey Mariann fogalmaz az afrikai fegyveres konfliktusok trendjei kapcsán: „szemezgethetünk a vallási alapon, etnikai, törzsi hovatartozást illetően vagy épp gazdasági érdekek mentén szerveződő konfliktusokból.”³ A tendencia a korábbiakhoz képest nem újszerű, csupán a háttérben meghúzódó okok változtak. Egyre inkább előtérbe kerül(t) a vallás, s az olyan fegyveres konfliktusok vonatkozásában, amelyek esetében vallási elemek is szerepet játszanak, Afrika a többi kontinens közül (Ázsia mellett) szintén kiemelkedik.⁴ Lényeges kérdés, hogy milyen okok húzódnak meg az ilyen konfliktusok hátterében, mely vallási törésvonalak mentén alakulnak ki ezek a fegyveres konfliktusok a hidegháborút követően, egyáltalán kimutatható-e a vallási elemek dominanciája a kirobbanásukban szerepet játszó tényezők esetében. Az afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok hátterében álló okok összetettek, megértésükhöz egyrészt át kell tekinteni a földrész vallásait, másrészt tisztázni kell a vallás és konfliktus közötti összefüggéseket. Vizsgálni szükséges továbbá az 1990 utáni afrikai fegyveres konfliktusok okait, valamint a vallási fegyveres konfliktusok hátterében meghúzódó (legfontosabb) körülményeket. Végezetül érinteni kell a szentszéki törekvések és tevékenységek Afrikát érintő főbb irányait – különös tekintettel az egyházfők által a földrész kapcsán kiadott posztzinodális dokumentumokra és a *soft power* alkalmazásának lehetőségeire – nem elfeledve, hogy a vallás, illetve a vallási szereplők a fegyveres konfliktusokat illetően sok esetben békéltető szerepet is betölthetnek.⁵

Az íráshoz segítséget nyújt a témában már megjelent több magyar nyelvű (hazai) kötet és tanulmány, kezdve a 2000-es évek végén kiadott, az afrikai konfliktusokról is külön fejezetet közlő könyvtől⁶ a 2019-ben megjelentetett, a kontinens és a globalizáció kihívásait vizsgáló kötetig.⁷ Ugyancsak iránymutató szakirodalom az afrikai terrorista és szakadár szervezeteket összefoglaló tanulmánykötet bővített kiadása,⁸ a *Nemzet és Biztonság* Afrikával foglalkozó tematikus száma,⁹ valamint az átalakuló világrendről szóló írásmű Észak-Afrikát és a szubszaharai Afrikát egyaránt érintő fejezetei.¹⁰ A vallás és konfliktus közötti összefüggések vonatkozásában két (magyar nyelvű) kötet szintén fontos közleményeket tartalmaz, úgy a vallási elemek fegyveres

² Lásd Conflict Barometer 2023: 16, 20; DAVIES et al. 2024: 677.

³ VECSEY 2019: 223.

⁴ Lásd BASEDAU 2017: 1–4; SVENSSON–NILSSON 2018: 1136–1137; HANSEN 2019: 7, 44; TOFT 2021: 1612–1615.

⁵ Lásd BEST–RAKODI 2011: 5., SILVESTRI–MAYALL 2015: 28–39; SCHLIESSER – KADAYIFCI–ORELLANA – KOLLONTAI 2021: 77–90.

⁶ CSIZMADIA–TARRÓSY 2009.

⁷ MARSAL 2019a.

⁸ KISS 2016.

⁹ *Nemzet és Biztonság* 2024.

¹⁰ VÖRÖS–TARRÓSY 2024.

konfliktusokban való jelentőségét,¹¹ mint a vallás és biztonság kérdéskörét¹² tekintve. A vizsgálat tárgyát a teljes afrikai földrész képezi,¹³ amelynek keretében elemzem és értékelem a hidegháború utáni afrikai (vallási alapú) fegyveres konfliktusok háttérében meghúzódó okokat és körülményeket, azok összefüggéseire fókuszálva. A következtetések levonásához a téma szakértői által tett megállapításokat, illetve feltárt eredményeket, valamint a vallás és konfliktus összefüggései kapcsán rendelkezésre álló adatokat és információkat egyaránt felhasználom.

Vallások Afrikában

A kontinensek közül Afrikát szokták a legvallásosabbnak emlegetni, mivel a vallás-talanok aránya ezen a földrészen a legkisebb. Míg Észak-Afrikát döntő többségében szunnita muszlimok alkotják, Fekete-Afrika vonatkozásában a sokszínűség a jellemző, s a *hagyományos afrikai vallások* (animizmus¹⁴) mellett a jelentős történelmi gyökerekkel rendelkező *kereszténység* és az *iszlám* a legelterjedtebb.¹⁵ A kereszténység Egyiptomból terjedt tovább a kontinens többi része felé, majd később, a 19. századtól virágkorát élő (protestáns, katolikus) missziós tevékenységek révén nőtt jelentősen a hívek száma. Mindebben szerepet játszott az a tény, hogy a keresztény missziós tevékenységek keretében Afrikában lehetőség nyílt az orvosi segítségnyújtásra, a tanításra, a kitaszítottak védelmére egyaránt. Az iszlám a Magrebből és Egyiptomból terjedt tovább dél felé, majd később muszlim tudósok Nyugat-Afrikában elterjesztették az arab nyelvet és írást, „amely Fekete-Afrikát bekapcsolta a civilizáció vérkeringésébe.” Az iszlám előretörésére a kontinensen a 19. században került sor, s a 20. században több szempontból is előnyösebb helyzetbe került a kereszténységgel szemben. Ennek okai főleg abban keresendők, hogy az afrikai hagyományok jobban illeszthetők voltak az iszlámhoz, „így muzulmánvá válni nem jelentett akkora törést a hagyományokban, mint a kereszténység felvétele.”¹⁶ A második világháborút követően – a tradicionális afrikai vallások visszaszorulása következtében – mindkét nagy világvallás új híveket volt képes toborozni. Napjainkra azonban az „afrikai öntudat és büszkeség” hordozójaként a „hagyományos afrikai vallások ellenállása megerősödött”, s közösségük stabilizálódni látszik.¹⁷

A Pew Research Center¹⁸ által 2025-ben megjelentetett, a világ globális vallási helyzetében 2010 és 2020 között bekövetkezett változásokat vizsgáló tanulmány szerint a közel-keleti és észak-afrikai régió népességének mintegy 94%-át (a 2020-as

¹¹ RESPERGER–UJHÁZI 2019.

¹² PETRUSKA–UJHÁZI 2021.

¹³ Figyelembe véve azt a tendenciát is, hogy a Magreb biztonságpolitikai szempontból – elsősorban a terrorizmus és a migráció következtében – egyre inkább a „Száhel felé fordul”. N. RÓZSA 2024: 276.

¹⁴ Lélekhit. Az animizmusból eredeztethető a halotti szertartások, temetési szokások és a halottkultusz. Minden vallásnak vannak animisztikus elemei, pl. az emberi lélekbe vetett hit, a szellemek, a túlvilág hite. HUNYADI 1995: 28.

¹⁵ BÚR 2011: 287.

¹⁶ BÚR 2011: 290–301.

¹⁷ BÚR 2011: 290.

¹⁸ A Pew Research Center pártállástól és politikai befolyástól mentes kutatóközpont, amely a világot formáló kérdésekkel, ideológiákkal és trendekkel foglalkozik. A hivatkozott jelentés két külön régióként vizsgálja a Közel-Kelet és Észak-Afrika, valamint a szubszaharai Afrika vallási viszonyait.

év adatai alapján) muszlimok alkotják. Ha az említett régióról leválasztva csak Észak-Afrika országait vizsgáljuk, megállapítható, hogy a népességben belül a muszlimok aránya Egyiptomon kívül valamennyi ország esetében 98% fölötti (Egyiptom esetében is 95% felett van).¹⁹ A tanulmány szerint a szubszaharai régiót tekintve a népesség 62%-át keresztények, közel egyharmadát muszlimok alkotják. Ezáltal 2020-ban a szubszaharai térség adott otthont a legnagyobb létszámú keresztény közösségnek a világon, Európát is maga mögé szorítva. A vallástalanok, illetve más vallások (ideértve az afrikai hagyományos vallásokat is) követőinek az aránya a térség népességének körülbelül 3-3%-át teszi ki. A tanulmány megjegyzi, hogy a szubszaharai afrikaiak fiatalabbak, és átlagosan magasabb a termékenységi rátájuk, mint a világon bármely más régió lakosságának, ami (a zsidók kivételével) alapvetően minden vallási csoport vonatkozásában növekedést eredményez.²⁰ Lényeges körülmény, hogy az afrikaiak életében „a hit, a vallási élmény döntő tényező.” A vallásos-mágikus elképzelések és gyakorlatok a mindennapi életük részei, a társadalomban meghatározó a közösség, a törzsi és nemzetiségi összetartozás. A régi hiedelmek és viselkedésmódok még a keresztény vagy muszlim vallásúak körében is fennmaradtak, „az ősök szellemének tiszteletét még akkor is ápolják, ha városokba, más életkörülmények közé kerülnek.”²¹ A vallás összeköti és fenntartja a hagyományos afrikai társadalmakat, egyben legfontosabb forrása a tekintélynek is. Az afrikai kultúra elválaszthatatlan a vallástól.²² Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a népek vallási megoszlásáról nehéz pontos képet adni, a statisztikai adatok sem teljesen megbízhatók a vallások elterjedését, illetve tényleges helyzetét tekintve (különösen igaz ez Afrika esetében, ahol még kevesebb a hozzáférhető és megbízható adat²³). Ennek oka elsősorban az, hogy a hivatalos népszámlások nem minden ország esetében térnek ki a vallási hovatartozásra, így gyakran csak becslések állnak rendelkezésre. Szintén jellemző, hogy „sok új vallás és szekta titokban tartja követői számát.”²⁴

Az afrikai földrész vallási helyzete kapcsán beszélhetünk tehát a homogén, döntő többségében muszlimok alkotta Észak-Afrikáról és a heterogén, keresztények, muszlimok, animista és egyéb, más vallásúak által egyaránt lakott szubszaharai Afrikáról. A kontinensen a nagy világvallások közül a kereszténység és az iszlám jelenléte meghatározó, de a régi hagyományok és szokások tisztelete továbbra is jellemző az afrikai emberek életében.

Vallás és konfliktus

A vallás az emberi történelem kezdetétől meghatározó volt a fegyveres konfliktusokat illetően.²⁵ Így volt ez már a régmúlt háborúi esetében is, amikor a vallási háborús ideológiák

¹⁹ HACKETT et al. 2025: 105, 180–200.

²⁰ HACKETT et al. 2025: 13, 113.

²¹ HUNYADI 1995: 303–304.

²² BÚR 2011: 289.

²³ BÚR 2019: 11.

²⁴ TÓTH-VUICS 1998: 336.

²⁵ KALÓ 2024a: 69.

Isten parancsára vagy a vallás védelmére hivatkozva igazolták a háborús cselekményeket.²⁶ A vallás szerepe *sokrétű* lehet, befolyásolhatja a harcoló felek politikai célkitűzéseit, motiválhatja a harcosok cselekedeteit, mozgósító erőként léphet fel, de akár békéltető funkciót is betölthet. Hivatkozási alapul szolgálhat a fegyveres konfliktus kirobbantásához, de legitimálhatja az erőszakot, az elnyomást, akár az uralkodó elit hatalmát egyaránt. Jó példa ez utóbbira Szudán, amely történelme során, a déli országgrész elszakadásáig²⁷ két, véres (vallási) polgárháborút is megért, s ahol a vallási elit különösen aggasztónak találta a lázadó fegyveres csoport, az SPLM/A²⁸ (egységes) szudáni identitás kialakítására vonatkozó elképzelését. Ez a nézőpont ugyanis egyenértékű lett volna a halálos ítélettel számukra, akiknek az iszlám és az arab nyelv nemcsak ideológiai fegyver, de legitimitás iránti igényének alapja is volt.²⁹ A vallások jelenleg is *fontos tényezőt* képeznek jó néhány identitásalapú konfliktus vonatkozásában, s adott esetben az erőszak valószínűségét növelő faktorként is előléphetnek. A vallásban gyökerező hit sokkal erősebb hatást gyakorolhat, ha valakit rendkívüli tette akarunk rábírní, például hogy gyilkoljon vagy kockára tegye az életét.³⁰ A vallási konfliktusok szereplői különböznek más konfliktusok szereplőitől többek között a tekintetben is, hogy a vallási szélsőséges csoportok intézményesített erőszakos kultúrákkal rendelkeznek, követeléseik elérése érdekében hajlandók nagy áldozatot hozni, radikalizálódásuk és elszigeteltségük megnehezíti az erőszakhullám megszüntetését.³¹ A vallási meggyőződés – amelynek természete feltétlen azonosulást igényel – az ember életének minden területét érinti. A vallási parancs az egyén számára felülírja az állam iránti lojalitást. A meggyőződés megtagadása, a hitbeli kötelezettségek megszegése az egyén esetében súlyos belső válságot okozna,³² éppen ezért vallási okból az ember radikális lépéseket is tehet. „Ha a vallást komolyan veszik, az a Szuverén felsőbbtségét veszélyezteti.”³³

Best és Rakodi szerint a vallás identitásjelzőként, mobilizáló eszközként, az erőszakos viselkedések alapjaként, de a megbékélés alapjául szolgáló értékek forrásaként egyaránt szerepet játszhat. Összetett kapcsolat van a vallás és más fontos szereplők (különösen az állam) között, a vallási vezetőknek pedig adott esetben *kulcsszerepük* lehet az erőszak kirobbantásában és fenntartásában, vagy éppen annak megelőzésében, illetve az erőszak kiújulásának megakadályozásában.³⁴ Baumann és társai rámutatnak arra, hogy a vallás fegyveres konfliktusokban betöltött szerepe *komplex*, amelynek kapcsán két alapvető szempont figyelembevételre szükséges. Egyrészt releváns-e a vallás a konfliktusban részt vevő felek identitásjelzőjeként, másrészt milyen befolyása van arra a kérdéskörre, amelyben a felek egymással nem értenek egyet.³⁵ Volf szerint annak legfőbb oka, hogy az univerzalista vallások miért ösztönzik az erőszakot, a vallás és a politikai hatalom összefonódásában keresendő, mivel ennek

²⁶ BODA 2023: 9.

²⁷ A második (1983–2005-ig tartó) polgárháborút lezáró békemegállapodást követően Dél-Szudán 2011-ben független állammá vált.

²⁸ Szudáni Népi Felszabadítási Mozgalom/Hadsereg (The Sudanese People's Liberation Movement/Army).

²⁹ ALI–MATTHEWS 1999: 201.

³⁰ DERRIENIC 2004: 58, 70.

³¹ SWEIJS–SPIEGELEIRE–GINN 2015: 7.

³² SCHANDA 2021: 29–30.

³³ SCHANDA 2021: 34.

³⁴ BEST–RAKODI 2011: 5.

³⁵ BAUMANN–FINNBOGASON–SVENSSON 2018: 1.

következtében a hatalmat igazoló elemek kerülnek előtérbe, így konfliktushelyzetben a vallás az erőszak alátámasztására szolgál.³⁶ Galtung elmélete alapján a vallás alapvető hitrendszerébe épített „választott nép” eszme, illetve az „agresszív térítő tevékenységek” értékrendje a követők által elkövetett közvetlen erőszakhoz vezethet. A „szent háború” és az „igazságos háború” olyan kifejezésekké válnak, amelyekkel igazolják az emberek ellen elkövetett erőszakos cselekményeket. Galtung ugyanakkor hangsúlyozza, hogy nincs automatikus kapcsolat egy adott vallás hitrendszere és a követői által alkalmazott erőszak között.³⁷ Fontos megjegyezni, hogy a vallási fegyveres konfliktusok okai nem kizárólag a vallásban keresendők. Bár a vallás fontos tényező, gyakran jelzi az identitásbeli különbségeket, motiválja a konfliktust, igazolja az erőszakot, általában nem egyedüli, kizárólagos oka a konfliktusnak. A vallás összefonódik egy sor ok-okozati, az adott konfliktust előmozdító és fenntartó (politikai, gazdasági, társadalmi) tényezővel.³⁸ A vallási erőszak több, különböző és összetett tényezők kölcsönhatásának eredménye, nincs egyetlen (kizárólagos) kiváltó ok, azonban néhány fontos körülmény tetten érhető: a vallási erőszak gyökerei többé-kevésbé hasonlóak a nem vallási erőszak gyökereihez, ideértve az állami legitimitás hiányát, a különböző csoportok egymással való rivalizálását, az elnyomást és a társadalmi kirekesztést. A vallási erőszak nagyobb valószínűséggel jelenik meg olyan társadalmakban, ahol a vallási különbségek további szakadékokkal, például társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségekkel vagy diszkriminációval is párosulnak.³⁹

Összegezve: a vallás – a korábbi időszakokhoz hasonlóan – változatlanul jelentős tényező napjaink fegyveres konfliktusaiban, szerepe összetett és sokrétű lehet. A vallás lényeges, de nem kizárólagos oka a konfliktusoknak, és szinte mindig más fontos tényezőkkel összefonódva releváns. A 21. században a vallások továbbra is meghatározzák, hogy kik vagyunk „mi” és kicsodák „ők”, hogy kit kell meggyógyítani és kit lebombázni. „A vallások [...] még mindig több, gyakran egymással ellenséges táborra osztják a civilizációt, a vallásos identitások és rituálék fölötti viták továbbra is képesek lesznek majd lángba borítani a világot.”⁴⁰ Természetesen hozzá kell tenni, hogy a vallásra – amint azt korábban már említettük – nem csak az erőszak és a radikalizáció, de a megbékélés tényezőjeként is tekinthetünk.

Fegyveres konfliktusok Afrikában 1990 után

A fegyveres konfliktusokat tekintve Afrika régóta „előkelő” helyet foglal el az egyes földrészek között. A régiót a gyarmati időszakot követően a posztkoloniális polgárháborúk, államok közötti konfliktusok, majd a hidegháború lezárulása után a szuperhatalmak (az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió) által addig nyújtott (katonai és gazdasági) támogatások megszűnése egyaránt sújtotta. A legtöbb posztkoloniális rezsimnek Afrikában nem volt más célja, mint a hatalom megtartása. A gazdasági és

³⁶ VOLF 2015: 119–121.

³⁷ GALTUNG 2014: 25–38.

³⁸ SMOCK 2008: 3.

³⁹ SWEIJS–SPIEGELEIRE–GINN 2015: 7–8.

⁴⁰ HARARI 2022: 125–128.

politikai hanyatlás, az éhínségek, az emberi jogok megsértése mind azt mutatja, hogy ezek a rezsimek rendkívül csekély erőfeszítést tettek annak érdekében, hogy megte-remtsenek egy stabil társadalmi rendet. A polgárháborúk háttérben mélyen gyökerező, belső problémák állnak, amelyek az uralkodó elit politikájából és hatalomgyakorlásából fakadtak azáltal, hogy kihasználták az etnikai és kulturális különbségeket a hatalom megtartása érdekében, manipulálva és fokozva az etnikai és felekezeti szakadékokat.⁴¹ A bipoláris világrend megszűnésekor több olyan fegyveres konfliktus is zajlott Afrikában, amelyek még a posztkolonialista (polgár)háborúk időszakában kezdődtek, s a hidegháborút követően is folytatódtak (Szudán, Etiópia, Szomália, Uganda, Ruanda, Burundi, Magreb térség, Mozambik, nyugat-afrikai fegyveres harcok).⁴² Az 1990-es éveket a polgárháborúk, etnikai tisztogatások és népirtások következtében Marsai egyenesen a kontinens „sötét évtizedének” nevezi, s rámutat arra, hogy a háttérben olyan problémák húzódtak meg, mint a „gyarmati korszak öröksége, a politikai élet etnicizálása”, a gazdasági és szociális hanyatlás, az összeomlott államok és a nagyhatalmak érdektelensége.⁴³ Később, az ezredfordulót követően több tényező is jelentős mértékben hozzájárult a „kontinens viszonyainak normalizálódásához.” A polgárháborúk és válságok regionális hatása még a stabilitást és a viszonylagos fejlődést fenntartó államokat (például Benin, Botswana, Etiópia, Ghána, Kenya) is érintette, ami arra ösztönözte őket, hogy – akár a belügyekbe történő be nem avatkozás elvét is félretéve – a stabilitás megtartására nagyobb figyelmet fordítsanak (ennek esz-közrendszerét valósította meg a 2002-ben létrejött, az Afrikai Egységsszervezetet felváltó Afrikai Unió). Ráadásul a háborús körülmények közepette, befektetők hiányában a fegyveres konfliktusok sújtotta országok politikusainak hatalma sem volt fenntartható. Természetesen akadtak államok, ahol továbbra is megmaradt a „káosz” (például Burundi, Dél-Szudán, Közép-afrikai Köztársaság, Szomália), de a polgárháborúk intenzitása ezek esetében is csökkent. 2011-ben, az arab tavasz következményeként összeomlott Líbia egy új válságövezetet teremtett a Száhel-övezetben és a Szaharában, amellyel összefüggésben az érintett régióban a dzsihádisták szervezetek tevékenysége megerősödött (például Mali),⁴⁴ és a szélsőséges csoportok előretörése napjainkban is megfigyelhető,⁴⁵ továbbra is fenntartva az instabil biztonsági helyzetet.⁴⁶ A fegyveres konfliktusok által sújtott földrész jelenlegi helyzetét megfelelően szemlélteti a Heidelberg Nemzetközi Konfliktuskutató Intézet által a globális konfliktusok kutatásával összefüggésben közétett (legfrissebb) éves tanulmány, amely szerint a 2023-as évben a világon folyamatban volt 22 háborúból 13-ra (több mint a felére), míg a 21 korlátozott háborúból 9-re Afrika szubszaharai térségében került sor.⁴⁷

Összességében a hidegháború utáni afrikai fegyveres konfliktusok bekövetkezéséhez a stabil társadalmi rend hiánya, az uralkodó elit hatalomgyakorlása következtében felgyülemlett belső feszültségek, az elmaradt szuperhatalmi támogatások, az összeomlott (működésképtelen, törékeny) államok, az etnikai ellentétek,

⁴¹ ALI-MATTHEWS 1999: 289–291; TARRÓSY-VÖRÖS 2024: 9.

⁴² STAPLETON 2018: 87–111.

⁴³ MARSAL 2019b: 44.

⁴⁴ MARSAL 2019b: 44–46.

⁴⁵ TARRÓSY-MARSAL 2024: 285.

⁴⁶ TARRÓSY-VÖRÖS 2024: 20.

⁴⁷ Conflict Barometer 2023: 64.

a társadalmi és gazdasági hanyatlás egyaránt hozzájárultak. Bár a 2000-es évektől kezdődően a kontinenst érintően nőtt a stabilitás, és a fegyveres konfliktusok intenzitása is csökkent, az elmúlt időszakban a különféle dzsihadista csoportok térnyerése jelent komoly biztonsági kockázatot Afrika jövőjét illetően.

Afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok: törésvonalak

Az olyan konfliktusokat tekintve, amelyek középpontjában vallási kérdések állnak, vagy a vallás mint identitásjelző tényező van jelen,⁴⁸ Afrika a többi kontinens közül (Ázsia mellett) szintén kiemelkedik. Az 1945 és 2014 közötti időszak vallási polgárháborúit vizsgáló Toft adatai alapján a jelzett időintervallumban bekövetkezett 90 vallási polgárháború közel egyharmadára, mintegy 26-ra Afrikában került sor.⁴⁹ Svensson és Nilsson szerint az 1975 és 2015 között bekövetkezett összes vallási konfliktus legnagyobb hányada, mintegy 41%-a ezen a földrészen volt. A szerzőpáros kiemeli, hogy az afrikai kontinensen több olyan lázadó csoport tevékenykedett, illetve tevékenykedik jelenleg is, amely különböző vallási hátterű (evangéliumi, iszlamista) törekvésekkel vagy követelésekkel rendelkezik, mint például az Úr Ellenállási Hadserege (LRA) Ugandában vagy a Boko Haram Nigériában.⁵⁰ Basedau szerint a vallási erőszak széles körben elterjedt jelenséggé vált a szubszaharai térségben, s a régióban 2017 közepére tízből nyolc fegyveres konfliktusban azonosítható volt a vallási dimenzió. A „teológiai” fegyveres konfliktusok földrajzi gócpontjaként a Száhel-övezetet jelöli meg, különösen Malit, Nigériát és Szomáliát, ahol az iszlamista lázadók kapcsolatban állnak olyan globális csoportokkal, mint az al-Káida vagy az Iszlám Állam.⁵¹ Hansen a vallás növekvő fontosságát hangsúlyozza az afrikai konfliktusok kapcsán, amelynek során kitér arra, hogy az igazságszolgáltatás működtetésének képessége támogatást nyer a helyi közösségek körében, részben azért, mert a vallási szereplőket a hitelveik miatt hitelesebbnek tekintik e vonatkozásban, részben pedig egyszerűen azért, mert bizonyos vallási szervezetek valóban hatékonyabban biztosítják a törvényt és a rendet (például az as-Sabáb Szomáliában).⁵² Marsai és Treszkai rámutat arra, hogy az elmúlt időszakban Afrika kezd „a globális dzsihádfő színterévé válni”. Az afrikai dzsihadista szervezetek száma és aktivitása nő, s az erőszak olyan helyeken is megjelent, ahol korábban elképzelhetetlen volt (Mali déli része, Burkina Faso, Dzsibuti, Kenya, Csád, Elefántcsontpart).⁵³ A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet 2020-as tanulmánya alapján különösen Észak- és Nyugat-Afrikában figyelhető meg, hogy a politikai erőszak legújabb növekedése jelentős mértékben az al-Káidával és az Iszlám Állammal kapcsolatban álló, vallási programot hirdető szélsőséges szervezeteknek

⁴⁸ A vallási alapú (fegyveres) konfliktusok vonatkozásában beszélhetünk vallási kérdések körül zajló (kérdésköralapú vagy Basedau megfogalmazása szerint teológiai) és vallási identitás alapú (vallások közötti vagy ugyanazon valláson belül eltérő felekezetek közötti) konfliktusról. A definíciós értelmezések tekintetében vö. FOX 2012, MAYER 2013, BASEDAU 2017, SVENSSON–NILSSON 2018; TOFT–PHILPOTT–SHAH 2011 és TOFT 2021 fogalmi meghatározásaival.

⁴⁹ TOFT 2021: 1612–1615.

⁵⁰ SVENSSON–NILSSON 2018: 1136–1137.

⁵¹ BASEDAU 2017: 1–4.

⁵² HANSEN 2019: 7, 44.

⁵³ MARSAI–TRESZKAI 2019: 268.

köszönhető, amelyek háborúban láttatják magukat a Nyugattal és elutasítják az iszlám más megközelítését.⁵⁴

A bipoláris világrend megszűnését követően 2020-ig Afrikában – Toft és Basedau adatai alapján – 14 vallási alapú fegyveres konfliktus⁵⁵ azonosítható (1. táblázat). A táblázatban a szubszaharai térséget érintően kizárólag azok a konfliktusok vannak feltüntetve, melyek esetében a vallási dimenzió mindkét szakértő definíciós értelmezése szerint meghatározó (Észak-Afrikára csak Toft vizsgálata terjed ki, a térséggel Basedau nem foglalkozik).

1. táblázat: Vallási alapú fegyveres konfliktusok Afrikában 1990-től

Sz.	Ország	Lázadó csoport(ok)	Konfliktus időtartama	Vallási dimenzió
1.	Szudán	SPLM/A	1983–2005	vallási kérdéskör
2.	Uganda 1.	LRA	1991–2009	vallási kérdéskör
3.	Egyiptom	al-Jihad és az Al Gamaa al-Islamiya	1992–1998	vallási kérdéskör
4.	Algéria	FIS, GIA, GSPC	1992–2002	vallási kérdéskör
5.	Uganda 2.	ADF	1996–2002	identitásalapú
6.	Etiópia	ONLF, OLF	1999-től	identitásalapú
7.	Elefántcsontpart 1.	MJP, MPCI, MPIGO, FN	2002–2007	identitásalapú
8.	Szomália	as-Sabáb	2006-től	vallási kérdéskör
9.	Nigéria	Boko Haram	2009-től	vallási kérdéskör
10.	Egyiptom	Wilayat Sinai, ABM	2011	vallási kérdéskör
11.	Elefántcsontpart 2.	FRCI	2011	identitásalapú
12.	Közép-afrikai Köztársaság	Seleka/anti-Balaka	2012-től	identitásalapú
13.	Mali	Anszar ad-Din, MUJAO, AQIM	2012-től	vallási kérdéskör
14.	Líbia	Líbiai Hajnal, Bengázi Forradalmárok Iszlámista Shura Tanácsa, Iraki és Levantai Iszlám Állam Líbiai Provinciája	2014–2020	vallási kérdéskör

Forrás: TOFT 2021; BASEDAU et al. 2011; BASEDAU 2017

⁵⁴ OECD/SWAC 2020: 34–35.

⁵⁵ Ideértve a vallási kérdések körül zajló és a vallási identitás alapú, államon belüli fegyveres konfliktusokat egyaránt, amelyekben mindösszesen legalább ezer fő, a fegyveres konfliktushoz kapcsolódó halálesetet regisztráltak (tekintettel arra, hogy az adatgyűjtés időtartama 2020-ig terjedt, Burkina Faso – ahol egyes becslések szerint csak 2023-ban több mint négyezer áldozata volt a dzsihadisták fegyveres harcainak – nem szerepel a táblázatban). TOFT 2021: Appendix C.; BASEDAU et al. 2011: Table A3; BASEDAU 2017: 3.

Joggal merül tehát fel a kérdés, hogy milyen tényezők vezethetnek a hidegháborút követő Afrikában a vallási fegyveres konfliktusok kirobbanásához, mik az okai az ilyen jellegű konfliktusok kialakulásának. A konfliktusok hátterét vizsgálva – némileg korábbra visszatekintve – meghatározóként tekinthetünk a *világi ideológiákban* a dekolonizációt követően bekövetkezett *válságra*. Az újonnan függetlenné váló államok politikai vezetése nem váltotta be ígéreteit,⁵⁶ sem a gazdasági fejlődés, sem a társadalmi egyenlőség megteremtése terén. A vallási szervezetek (illetve szereplők) a világi rendszerek kudarca helyett megfelelő választási lehetőséget kínáltak a hanyatló állami tekintéllyel szemben. Az alternatíva azonban nemegyszer radikális irányt mutatott, s a változás kivívásának módja a polgárháború lett (például Algéria 1991–2002).⁵⁷ Az 1990-es években a demokráciáért küzdő, a vallási vezetőket is magukban foglaló mozgalmak⁵⁸ több afrikai országban is megjelentek, lehetőséget nyújtva a vallási szereplőknek is programjaik előmozdítására, kiaknázva a modernizációban, a globalizációban, a technológiai fejlődésben, valamint a többpártrendszer megteremtésében rejlő lehetőségeket (például Gabon, Togo, Zaire, Közép-afrikai Köztársaság). A *demokratizálódási* folyamatok azonban sok esetben kudarcot vallottak, vagy csupán a regnáló, egy-egy vallási vagy etnikai közösségnek kedvező „illiberális demokráciákat” (vagy kompetitív autokráciákat) stabilizálták.⁵⁹ A demokratikus folyamatok növelik a rivális csoportok közötti versengést, s az érintett elitek (mind a kormányzati, mind az ellenálló, lázadó mozgalmak részéről) egymást „túllicitálva” (felülmúlva) igyekeznek belföldi és nemzetközi szinten is erősíteni „vallási hitelességüket.” Mindez jól megfigyelhető az arab tavasz kapcsán, amikor is 2011-ben a demokratizálódásra és Kaddáfi eltávolítására irányuló erős belföldi és nemzetközi nyomás Líbiában kikövezte az utat a (különféle) vallási „alternatíváknak”, aminek során különböző dzsihadista csoportok emelkedtek fel a 2014-ben kezdődött polgárháborúban, beleértve az Iszlám Államot is.⁶⁰

A hidegháború utáni Afrikában egyre inkább előtérbe került az *iszlamizmus* militáns formájának (a dzsihadizmusnak) a felemelkedése, amely jelenleg is több, érintett felkelő csoport ideológiájában megtalálható (például Egyiptom, Algéria, Nigéria, Szomália). Ezt támasztja alá Stapleton kijelentése is, aki szerint az iszlamizmus egyre fontosabb tényező a nyugat-afrikai, az Afrika szarván, illetve a Magreb térségben bekövetkezett fegyveres konfliktusokban.⁶¹ Marsai és Treszcai megjegyzi, hogy a dzsihadisták afrikai térnyerése nem független a szalafita-vahabita ideológia, valamint a radikális síita tanoknak – a kontinenst érintő – terjedésétől, s hogy a 21. század – többnyire a helyi problémákra, illetve sérelmekre összpontosító – régi-új mozgalmainak létrejötté egyértelműen az al-Káidához és az Iszlám Államhoz köthető. A radikális iszlamista csoportokat vizsgáló szerzőpáros rámutat arra, hogy ezek a szervezetek szinte kivétel nélkül *gyenge* vagy *bukott* államokban működnek (Líbia,

⁵⁶ Sok esetben az afrikai függetlenséget kivívó elitek későbbi hatalomgyakorlása volt a fenntartható fejlődés egyik legnagyobb visszatartója, és az új afrikai államok vezetői voltak felelősek a gazdasági és politikai hanyatlásért. TARRÓSY-VÖRÖS 2024: 8–9.

⁵⁷ TOFT–PHILPOTT–SHAH 2011: 13, 171–173.

⁵⁸ Az 1990-es évek végén a demokratizálódási hullám során a katolikus vezetők (pl. Laurent Monsengwo Pasinya, a Kongói Demokratikus Köztársaság bíborosa) az igazságosság, az emberi jogok és a demokratikus kormányzás szószólóivá váltak. DEHNER 2025.

⁵⁹ TOFT–PHILPOTT–SHAH 173.

⁶⁰ TOFT 2021: 1626.

⁶¹ STAPLETON 2018: 6.

Mali, Szomália, illetve Nigéria északkeleti része),⁶² ahol a helyi viszonyok között (korrupció, mélyszegénység, csoportszérelmek) gyakran van rájuk *társadalmi igény*, és az érintett államok esetében *vallási és/vagy etnikai megosztottság* és rivalizálás egyaránt tapasztalható. Hangsúlyozzák, hogy a radikális vallási szervezetek csupán kiaknázzák a fennálló feszültségeket és az elégedetlenséget, a vallással inkább csak legitimálják harcukat, és a (radikális vallási) ideológia hatása „kedvező kontextus” nélkül minimális lenne.⁶³ Basedau úgyszintén a gyenge állam, a vallási és etnikai különbségek és az iszlamizmus (ideológiájának) fontosságát hangsúlyozza, mint a (szubszaharai) afrikai vallási fegyveres konfliktusok kialakulásában szerepet játszó tényezőket. A gyenge államiség, az elégtelen kormányzás sebezhetővé teszi az országokat a lázadásokkal, a vallási csoportok identitásalapú sérelmeivel és a vallási ideológiákkal szemben. Az ellenőrizetlen területek a Száhel-övezetben, Afrika szarván vagy Nigériában lehetővé teszik a lázadó csoportok működését és visszavonulását a háttérterületekre (a gyenge és bukott államok Búr, illetve Tarrósy – Vörös szerint is az instabilitás forrásai⁶⁴). A különböző népességű országokban, mint például a Közép-afrikai Köztársaságban vagy Nigériában párhuzamosan jelentkező vallási és etnikai különbségek bizonyítottan meghatározó faktorok a vallási fegyveres konfliktusokat érintően, különösen, ha a marginalizáltság érzésével párosulnak. Basedau álláspontja, hogy a szubszaharai Afrika „teológiai” konfliktusainak döntő többsége esetében erős kapcsolat mutatható ki az iszlamizmussal, s a legtöbb ilyen jellegű konfliktusban jelen vannak az iszlamista szereplők akár a kormányzat, akár a lázadó csoport részéről (ezt a megállapítást ugyanakkor nem tartja érvényesnek a vallások közötti konfliktusok esetében). Ugyanakkor véleménye szerint az afrikai vallási konfliktusok okai még nem teljesen egyértelműek, úgy tűnik, hogy a vallási és szekuláris gyökerek keverékét mutatják, és valószínűleg a vallási és nem vallási tényezők kombinációja magyarázza az ilyen fegyveres konfliktusok megjelenését. Míg az egymással párhuzamosan jelentkező etnikai és vallási határvonalak a vallások közötti konfrontációt,⁶⁵ addig a gyenge államok a vallási szélsőségek erősödését és az általuk terjesztett ideológiák iránti fogékonyságot növelik.⁶⁶ Svensson és Nilsson szintén úgy véli, hogy a vallási konfliktusoknak vallási és nem vallási okai egyaránt lehetnek, egyelőre azonban nem teljesen világos, hogy az erőszak és a konfliktusok vallási elemei konkrétan magyarázzák-e a vallási követelések miatt vívott konfliktusokat.⁶⁷ Toft, Smock és Sweijs (korábbi fejezetben említett) álláspontjaihoz hasonlóan – ugyancsak hangsúlyozza, hogy a vallás csak egy az adott (vallási) konfliktusban szerepet játszó faktorok közül. Vélekedése szerint egy polgárháború tekintetében sokkal valószínűbb, hogy vallási alapú lesz a következő feltételek teljesülése esetén:

⁶² Fejlődés ugyanakkor a 2000-es évek elejéhez képest, hogy már nem feltétlenül teljes országok sorolhatók e kategóriába, hanem bizonyos országrészek, illetve térségek (pl. Szomália, Mali, Nigéria esetében). TARRÓSY–MARSAL 2024: 286–287.

⁶³ MARSAL–TRESZKAI 2019: 270, 287–288.

⁶⁴ BÚR 2019: 11; TARRÓSY–VÖRÖS 2024: 10–11.

⁶⁵ Különösen megfigyelhető ez a keresztényüldözés jelenségének növekedése kapcsán. A keresztényellenes erőszak tendenciáit 2018-tól jól monitorozza Kaló József a *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről...* című kiadványokban. Lásd KALÓ 2018; 2019; 2020; 2021; 2024b.

⁶⁶ BASEDAU 2017: 1, 5–7.

⁶⁷ SVENSSON–NILSSON 2018: 1143.

- amikor a kormányzat vagy a lázadó csoport(ok) vezetői közvetlen fenyegetéssel néznek szembe;
- ha a fenyegetés megszüntetéséhez vagy csökkentéséhez szükséges erőforrások megszerzése a konfliktus vallási értelmezése (vallási köntösbe bújtatása) révén érhető el;
- ha a társadalomban már korábban is fennálló vallási törésvonalak tapasztalhatók;
- ha a kormányzat ellenőrzi a nyilvánosság hozzáférését az információkhoz.

Toft a fenti feltételekkel összefüggésben Szudán második polgárháborúját hozza fel példaként, amikor is a muszlim központi kormányzat megkísérelte kiterjeszteni a saria törvénykezést az ország nem muszlim vallású állampolgáira is, aminek következménye végső soron polgárháború és Szudán kettészakadása lett.⁶⁸

Ha megvizsgáljuk a táblázatban szereplő konfliktusok vallási dimenzióit, látható, hogy az afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok (döntően) a keresztény és az iszlám valláshoz kapcsolódnak. Búr szerint napjainkban a legfontosabb (vallási) választóvonal Fekete-Afrikában „egyértelműen a kereszténység és az iszlám között húzódik. Különösen igaz ez ott, ahol a vallási különbségek etnikai megosztottsággal ötvöződnek.” A keresztények és a muszlimok közötti ellentét manapság már a mindennapi élet során is tetten érhető (például Nigéria, Elefántcsontpart vagy Szudán esetében).⁶⁹ A fentieket támasztja alá Basedau azon állítása is, miszerint az afrikai hagyományos vallások kevésbé kapcsolódnak a szervezett (politikai) erőszakhoz, inkább rituális és úgynevezett boszorkánygyilkosságokkal vannak összefüggésben.⁷⁰ Ugyancsak megfigyelhető, hogy a vallási kérdések körül zajló konfliktusok döntő többségét érintően (egy kivétellel)⁷¹ szerepet játszik az iszlamista ideológia, míg az identitásalapú vallási konfliktusok tekintetében a törésvonalak többnyire a vallási identitásvonalakat követik, s a szemben álló felek alapvetően ennek mentén mozgó-sítanak politikai céljaik elérése érdekében.

Összességében Afrika a hidegháborút követően az emelkedő tendenciát mutató vallási alapú fegyveres konfliktusok által (továbbra is) jelentős mértékben sújtott régió. Az okok komplexek, a háttérben több, egymással szorosan összekapcsolódó faktor áll, amelyek közül a vallási elemek – a szekuláris (nem vallási) okok mellett – „csupán” egy részét képezik az adott fegyveres konfliktus okainak. A vallási szereplők (megfelelő) alternatíva „kínálata”, a demokratizálódási folyamatok, a gyenge vagy bukott államok, az egymással párhuzamosan jelentkező etnikai és vallási megosztottság, az iszlamizmus ideológiája, s ehhez kapcsolódóan a társadalmi igényekre, a helyi sérelmekre fókuszáló dzsihadista szervezetek térnyerése⁷² egyaránt hozzájárul az afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok kialakulásához és/vagy fenntartásához. Az egyes

⁶⁸ TOFT 2024: 57–58.

⁶⁹ BÚR 2011: 290, 302.

⁷⁰ BASEDAU 2017: 5.

⁷¹ Ugandában az Úr Ellenállási Hadserege (LRA) nevű szervezet kimondottan keresztény elemeket használ. VÖRÖS 2016: 403.

⁷² A dzsihadista szervezetek térnyerése kapcsán Marsai és Treszkai megjegyzi, hogy ezek a csoportok igen komoly biztonsági kockázatot jelentenek működési körzeteikben, fontos azonban kiemelni, hogy az érintett országoknak, illetve térségeknek eleve komplex biztonsági kihívásokkal kell szembesülniük, „amelyek sokkal inkább okai, mintsem okozatai ezen szervezetek működésének.” MARSAI–TRESZKAI 2019: 287.

tényezők önmagukban ritkán vagy egyáltalán nem, inkább egymást kiegészítve, vagy a már meglévő ellentéteket felerősítve vezethetnek el a fegyveres erőszakig.

Szentszéki törekvések és tevékenységek

A kereszténység „ősi vallásnak számít Afrikában”, a keresztények aránya a kontinens lakosságához mérten a világnépességen belüli arányuknál is magasabb, és a földön a fekete-afrikai keresztény közösségek száma növekszik a leggyorsabban. A katolikus hívők száma a 19. századhoz képest – elsősorban a missziós tevékenységeknek köszönhetően – néhány évtized alatt „meghatványozódott”, s a kontinens az 1990-es évektől kezdődően egyre több bíborost, püspököt és érseket ad.⁷³ A Katolikus Egyház már az afrikai államok függetlenné válásakor osztotta az ENSZ és a volt gyarmati hatalmak azon célját, hogy nemzeti szinten segítsék elő a szegény országok gazdasági fejlődését. Az egyházi tanítás ragaszkodott azonban ahhoz, hogy a gazdasági fejlődés a jólétet, az egész lakosságot érintő társadalmi és szociális szféra általános javulását célozza. Az erőfeszítések eredményeként az 1990-es évek elejére Afrikában már harmincnégy püspök szolgált nemzeti békéltetőként a polgárháborúk által sújtott országokban.⁷⁴ A földrészt tekintve jelenleg a katolikus egyház rendkívül dinamikus terjedése jellemző, s Afrika 281 millió fővel a katolikus hívők világszerte mintegy 20%-át teszi ki (Kongói Demokratikus Köztársaság 55 millió fő, Nigéria 35 millió fő, de ugyancsak jelentős a hívők száma Ugandában, Tanzániában és Kenyában egyaránt).⁷⁵ Mindezek tükrében – a vallási fegyveres konfliktusok vizsgálata kapcsán – különösen fontos kitérni a Szentszék Afrikát érintő biztonsági kihívásokkal kapcsolatos legfontosabb tevékenységeire.

A bipoláris világrend megszűnését követően, a katolikus egyház püspöki szinódusának 1994 tavaszán *Az Afrikai Egyház a harmadik évezred felé* témával megtartott rendkívüli közgyűlése olyan, az afrikai felekezeteket érintő és a biztonsági kihívásokkal is összefüggő kérdésekkel foglalkozott, mint a vallások közötti párbeszéd (beleértve az iszlámot, a hagyományos afrikai vallásokat, illetve más keresztényeket egyaránt), az igazságosság és béke, valamint a menekültek kérdése.⁷⁶ A szinódust követően II. János Pál pápa által kiadott dokumentum a politikai és társadalmi nehézségek kapcsán egyértelműen rámutat az Afrikát érintő és egyben kezelendő alapvető kihívásokra, úgymint a növekvő szegénységre, az eladósodottságra, a fegyverkereskedelemre, a menekültek, az etnikai különbségek vagy éppen a törzsi ellenállás kérdésköreire.⁷⁷ A több mint egy évtizeddel később, 2009 őszén Rómában megrendezett második Afrikai Püspöki Szinódus témája *Az Egyház Afrikában a megbékélés, az igazságosság és a béke szolgálatában: Ti vagytok a föld sója ... a világ világossága* címet viselte.⁷⁸ A második szinódus szintén kiemeli a vallások közötti párbeszéd fontosságát mint

⁷³ BÚR 2011: 295–296.

⁷⁴ CHRISTIANSEN 2019: 188–189.

⁷⁵ Vatican News 2025.

⁷⁶ Society of African Mission 2009.

⁷⁷ John Paul II 1995: 51.

⁷⁸ Society of African Mission 2009.

az afrikai földrész békéjét meghatározó egyik fontos tényezőt, de foglalkozik többek között a társadalmi biztonság kérdéseivel is. A szinódust követően XVI. Benedek pápa által kiadott apostoli buzdítás az emberi élet védelmét, az államok jó kormányzásának – mint a béke szolgálatában álló egyik legfőbb eszköznek – a megteremtését, a menekültek és migránsok helyzetét mint Afrika humán tőkéjét súlyosan érintő biztonsági problémát, valamint a megbékélés fontosságát egyaránt hangsúlyozza.⁷⁹ A dokumentum – felismerve annak fontosságát – rámutat a hagyományos afrikai vezetők (törzsfőnökök) szerepére, akik még mindig jelentős befolyást gyakorolnak társadalmakra, erkölcsi tekintélyük hozzájárulhat a jó kormányzáshoz, s elkötelezettségük döntő tényező az afrikai politikai fejlődésben.⁸⁰ A földrészt érintő szentszéki törekvésekben ugyancsak jelentős volt Ferenc pápa 2015. novemberi, első hivatalos útja Afrikában, amelynek fókuszában Kenya, Uganda és a Közép-afrikai Köztársaság került. A látogatást az előbbi két ország esetében az iszlamista as-Sabáb által végrehajtott terrortámadások, az utóbbit érintően az évek óta fennálló vallási konfliktus indokolta amellet, hogy a hivatalos út a katolikus egyház számára Afrika fontosságát is hangsúlyozta. Figyelemmel a Közép-afrikai Köztársaságban zajló vallási fegyveres konfliktusra, „a pápa egyik fő missziója a keresztények és a muszlimok közötti feszültségek enyhítése, a megbékélés, az egymás iránt mutatott tolerancia szorgalmazása volt”.⁸¹ Végezetül említést kell tenni a Szentszék *soft power* alkalmazásának lehetőségeiről, amelyet a római katolikus pápaság régóta gyakorol a globális politikában való részvétele, a nemzetközi jogban betöltött diplomáciai státusza, a globális médiajelenléte, vagy éppen közvetett módon, az egyház helyi vezetőinek kinevezése révén.⁸² A *soft power* tekintetében említhetők a különböző pápai kiadványok és beszédek, valamint a pápalátogatások egyaránt (Ferenc pápa többször is látogatást tett Afrika szarvának térségében, köztük Dél-Szudánban, Kenyában és a Kongói Demokratikus Köztársaságban, ahol a béketeremtés, a vallások közötti együttműködés fontosságát hangsúlyozta a vallások közötti ellenségeskedés okainak mérséklése érdekében). A konfliktusokkal sújtott régiókban a *soft power* eszköze lehet, ha a pápa – semleges szereplőként, az erkölcsi tekintélyét is kihasználva – közvetítőként működik a szemben álló felek között, amint az történt például 2023-ban Dél-Szudán esetében. Ugyancsak lehetősége nyílik a béketárgyalások ösztönzésére a régió különböző országaiba akkreditált apostoli nunciosai révén, akik a Szentszéket 183 országban képviselik és akár közvetlen tárgyaló félként is közreműködhetnek a konfliktusokban. Természetesen korántsem biztos, hogy a katolikus egyház fő megoldja a konfliktushelyzeteket, de erkölcsi iránymutatása, diplomáciai szerepvállalása révén jelentős politikai befolyást gyakorolhat, ami egyértelműen hozzájárulhat a következmények enyhítéséhez és a béketeremtéshez.⁸³

Az Afrikát érintő szentszéki törekvéseket összegezve egyértelműen látható a hívők egyötödét adó kontinens fontossága a katolikus egyház számára. Ezt alátámasztandó a földrész vonatkozásában mind II. János Pál, mind XVI. Benedek pápa a biztonsági

⁷⁹ Benedict XVI 2011: 12, 21, 70–85.

⁸⁰ CHRISTIANSEN 2015.

⁸¹ TARRÓSY 2015: 5–7.

⁸² BYRNES 2021.

⁸³ DEHNER 2025: 2–4.

kihívásokat is megjelenítő, külön posztszinodális dokumentumot adott ki, amelyekben olyan – a vallási fegyveres konfliktusokban is szerepet játszó – tényezők fontosságát hangsúlyozzák, mint a jó kormányzás, a vallások közötti párbeszéd szükségessége, az emberi élet védelme, a menekültek kérdése vagy éppen a hagyományos afrikai (törzsi) vezetők társadalomban betöltött meghatározó szerepe. A Szentszék jól érzékeli azokat a biztonsági kihívásokat, amelyek a hidegháborút követő afrikai (vallási alapú) fegyveres konfliktusok irányába mutathatnak, s erkölcsi tekintélyét és befolyását egyaránt felhasználva – többek között – a *soft power* alkalmazási lehetőségein keresztül (is) törekszik a megbékélés előmozdítására.

Konklúzió

A vallás a legtöbb afrikai ember életében meghatározó, a mindennapi életet is befolyásoló tényező. A földrészt tekintve mind a kereszténység, mind az iszlám jelentős létszámú hívővel rendelkezik, de a hagyományos afrikai vallások követői is egyre stabilabb társadalmi közösséget tudhatnak maguk mögött. Mindez azért is lényeges, mert a közösséghez tartozás az identitás kialakításának az egyik központi eleme, ami különösen fontos szerepet játszhat a vallási alapú fegyveres konfliktusok tekintetében. A vallás számít, a vallás jelentős napjaink fegyveres konfliktusai kapcsán. A konfliktusokban betöltött szerepe komplex: egyrészt befolyást gyakorolhat a harcoló felek politikai célkitűzéseire, hivatkozási alapként legitimálhatja az erőszakot, motiválhatja és igazolhatja a cselekedeteket; másrészt mint identitásjelző tényező a meglévő identitásvonalak mentén (a politikai célkitűzések elérése érdekében) mozgósító erőként léphet fel. A vallás lehet fontos, döntő (azonban nem kizárólagos) tényező, de akár kevésbé fontos, kiegészítő faktor is egy-egy konfliktus során. A vallási ellentét csupán egyike a konfliktus kirobbanásában szerepet játszó körülményeknek, azonban minden vallás hajlamos eltúlozni a konfliktus középpontjában álló kérdések jelentőségét, s a vallások sokszor olyan tényezőt jelentenek, amely növeli annak valószínűségét, hogy az összeütközés erőszakba torkollik.⁸⁴ A kulcsszerep e tekintetben a politikai szereplőknél (Afrika esetében sokszor a különböző fegyveres csoportok vezetőinél) és a vallási vezetőknél van, akik meghatározzák, hogy a vallást mi célból, milyen (harci) cselekmények igazolására, milyen ideológiák alátámasztására vagy hatalmi pozíciójuk legitimálására használják fel (például Szudán, Algéria vagy Nigéria fegyveres konfliktusai esetében). A felelősség ott van, ahol – a hatalom megszerzése vagy megtartása érdekében – kihasználják és/vagy felerősítik a vallási (etnikai és más, már létező) ellentéteket, vagy azok mentén mozgósítanak. A vallási fegyveres konfliktusok okai többnyire hasonlóak a nem vallási konfliktusok okaihoz. A háttérben meghúzódó problémák gyakran átfedést mutatnak, és sokszor a társadalom fogékonysága, az állam törekenysége, a politikai hatalom legitimitása vagy éppen fenyegetettsége, a gazdasági problémák, az erőforrások aktuális elosztása dönti el, hogy a vallási „ajánlattétel” „sikeres” lesz-e vagy sem.

⁸⁴ DERRIENIC 2004: 27, 70.

Az 1990 után bekövetkezett afrikai fegyveres konfliktusok mögött olyan okok állnak, amelyek azonosíthatók a legtöbb vallási alapú konfliktus hátterében is. Egy olyan kontinensen, ahol hiányzik a tartós stabilitás, amelynek államai jelentős részében a politikai hatalom a mai napig legitimitási válsággal küzd, ahol régóta fennálló etnikai és felekezeti szakadékok vannak, s amelynek országai alkották az elmúlt tizenöt évben a törékeny államok döntő többségét,⁸⁵ a társadalom bizonyos (marginalizálódott, kiszolgáltatott) csoportjai sokkal befogadóbbak lehetnek a szélsőséges vallási eszméket, illetve a vallási szereplők által felkínált alternatívákat illetően. Lényegesen valószínűbb, hogy egy konfliktus vallási alapú lesz, ha a társadalmat érintően egyéb, más törésvonalak is vannak. A hidegháborút követő afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok hátterében összetett okok állnak, kialakulásukban – a fentiekén túl – a világi ideológiák válsága, a demokratizálódási folyamatok, az elitek hatalomgyakorlásának módjai, valamint az iszlamizmus ideológiája úgyszintén meghatározók lehetnek. Ugyanakkor, amint arra a szentszéki törekvések kapcsán rámutattunk, a vallás békéltető szerepet is betölthet a fegyveres konfliktusok tekintetében. A katolikus egyház az Afrikát érintő, a biztonsági kihívásokra is reflektáló tevékenységei során azon körülmények fontosságát hangsúlyozza, amelyeknek a vallási alapú fegyveres konfliktusokban is relevanciája van, kiemelve ezek közül is a vallások közötti párbeszéd, a jó kormányzás megteremtésének, valamint a hagyományos afrikai vallások vezetőinek jelentőségét.

Vallási alapú fegyveres konfliktusok a világon mindenütt előfordulnak.⁸⁶ A hidegháborút követő Afrikában azonban folyamatosan jelen vannak; ez az a kontinens, amelynek észak-afrikai és szubszaharai régióira a világ egyik legvallásosabb helyeiként tekinthetünk.⁸⁷ A Nemzetközi Valutaalap kiadványa szerint 2050-re Afrika adja majd a világ lakosságának több mint egynegyedét, az évszázad végére pedig közel 40%-át.⁸⁸ A kontinens növekvő népessége, annak vallásosságával valószínűleg továbbra is meghatározza majd a vallási alapú fegyveres konfliktusok trendjeit.

Felhasznált irodalom

- ALI, M. Taisier – MATTHEWS, Robert O. szerk. (1999): *Civil Wars in Africa. Roots and Resolution*. Montreal: McGill – Queen's University. Online: <https://doi.org/10.1515/9780773567382>
- BASEDAU, Matthias (2017): The Rise of Religious Armed Conflicts in Sub-Saharan Africa: No Simple Answers. *GIGA Focus*, 4. Online: <https://www.giga-hamburg.de/en/publications/giga-focus/rise-religious-armed-conflicts-sub-saharan-africa-simple-answers>
- BASEDAU, Matthias et al. (2011): Do Religious Factors Impact Armed Conflict? Empirical Evidence from Sub-Saharan Africa. *GIGA Working Papers*, 168. Online: https://www.files.ethz.ch/isn/129850/wp168_basedau-struever-vuellers-wegenast.pdf%20.pdf

⁸⁵ FERCSÁK 2023: 38.

⁸⁶ Lásd FOX 2012, SVENSSON–NILSSON 2018, TOFT–PHILPOTT–SHAH 2011 és TOFT 2021 korábban már hivatkozott elemzéseit.

⁸⁷ BÚR 2011: 287; EVANS 2024.

⁸⁸ STANLEY 2023: 1.

- BAUMANN, Jonas – FINNBOGASON, Daniel – SVENSSON, Isak (2018): *Rethinking Mediation: Resolving Religious Conflicts*. Center for Security Studies, ETH Zürich. Online: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-security-studies/pdfs/PP6-1.pdf>
- Benedict, XVI (2011): *Post-Synodal Apostolic Exhortation. Africae Munus*. Online: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20111119_africae-munus.html#III._The_African_vision_of_life
- BEST, Shedrack Gaya – RAKODI, Carole (2011): *Violent Conflict and its Aftermath in Jos and Kano, Nigeria: What is the Role of Religion?* Religions and Development Research Programme. Online: <http://epapers.bham.ac.uk/1653/1/BestRakodiViolence.pdf>
- BODA Mihály (2023): *A háborús ideológiák története. A háború igazolása Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika. Online: https://doi.org/10.36250/01102_00
- BÚR Gábor (2011): Afrika vallásai. In BÚR Gábor (szerk.): *Afrika-történeti tanulmányok*. Budapest: Mundus Novus Kft., 287–309.
- BÚR Gábor (2019): Afrika helye a 21. századi nemzetközi rendszerben. In MARSÁI Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus, 9–20. Online: https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/14673/web_PDF_Afrika_globalizalt_vilagban.pdf?sequence=1&jsAllowed=y#page=10
- BYRNES, Timothy A. (2021): The Papacy Past and Present: Religious Soft Power and International Diplomacy. A Conversation with Timothy A. Byrnes. *Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs*, 2021. március 12. Online: <https://berkeley-center.georgetown.edu/events/the-papacy-past-and-present-religious-soft-power-and-international-diplomacy>
- Conflict Barometer 2023. Online: <https://hiik.de/conflict-barometer/current-version/?lang=en>
- CHRISTIANSEN, Drew (2015): Traditional Authority and Good Governance in Africa. *Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs*, 2015. április 27. Online: <https://berkeleycenter.georgetown.edu/responses/traditional-authority-and-good-governance-in-africa>
- CHRISTIANSEN, Drew (2019): The Once and Future World: Global Catholicism amid the Decline of the Liberal World Order. *Journal of Catholic Social Thought*, 16(2), 181–208. Online: <https://doi.org/10.5840/jcathsoc201916214>
- CSIZMADIA Sándor – TARRÓSY István szerk. (2009): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés*. Pécs: IDResearch/Publikon.
- DAVIES, Shawn et al. (2024): Organized Violence 1989–2023, and the Prevalence of Organized Crime Groups. *Journal of Peace Research*, 61(4), 673–693. Online: <https://doi.org/10.1177/00223433241262912>
- DEHNER, Jakob (2025): *The Papacy's Political Role and its Significance for the Greater Horn of Africa Region*. Online: <https://horninstitute.org/the-papacys-political-role-and-its-significance-for-the-greater-horn-of-africa-region/>
- DERRIENIC, Jean-Pierre (2004): *Polgárháborúk*. Pécs: Jelenkor.
- EVANS, Jonathan (2024): Where is the most Religious Place in the World? *Pew Research Center*, 2024. augusztus 9. Online: <https://www.pewresearch.org/>

[short-reads/2024/08/09/where-is-the-most-religious-place-in-the-world/#the-complexities-of-measuring-religiosity-globally](https://www.short-reads.com/2024/08/09/where-is-the-most-religious-place-in-the-world/#the-complexities-of-measuring-religiosity-globally)

- FERCSÁK Balázs (2023): Vallási alapú fegyveres konfliktusok Afrikában a hidegháborút követően. *Honvédségi Szemle*, 151(2), 27–41. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.3>
- FOX, Jonathan (2012): The Religious Wave: Religion and Domestic Conflict from 1960 to 2009. *Civil Wars*, 14(2), 141–158. Online: <https://doi.org/10.1080/13698249.2012.679492>
- GALTUNG, Johan (2014): Peace, Conflict and Violence. In HINTJENS, Helen – ZARKOV, Dubravka (szerk.): *Conflict, Peace, Security and Development. Theories and Methodologies*. New York: Routledge, 25–38.
- HACKETT, Conrad et al. (2025): *How the Global Religious Landscape Changed From 210 to 2020*. Pew Research Center. Online: <https://bit.ly/4t4zy9m>
- HANSEN, Stig Jarle (2019): *Horn, Sahel and Rift. Fault-lines of the African Jihad*. London: Hurst & Company.
- HARARI, Yuval Noah (2022): *21 lecke a 21. századra*. Budapest: Animus.
- HUNYADI László (1995): *A világ vallásföldrajza. Vallástörténet és vallásföldrajz*. Budapest: Végeken.
- JOHN PAUL, II (1995): *Post-Synodal Apostolic Exhortation. Ecclesia in Africa*. Online: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_14091995_ecclesia-in-africa.html
- KALÓ József (2018): Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2018-as évben. In KALÓ József – UJHÁZI Lóránd (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Budapest: Dialóg Campus, 33–48.
- KALÓ József (2019): Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2019-es évben. In KALÓ József – PETRUSKA Ferenc – UJHÁZI Lóránd (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Budapest: Háttér, 25–42.
- KALÓ József (2020): Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2020-as évben. In UJHÁZI Lóránd et al. (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Budapest: Mondat Kft., 103–121.
- KALÓ József (2021): Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények 2021-ben. In UJHÁZI Lóránd et al. (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Vác: Mondat Kft., 171–190.
- KALÓ József (2024a): A délszláv háborúk vallási aspektusai. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica*, 28(2), 69–82. Online: <https://www.proquest.com/openview/cad0a869342c999178ba1d7908d777ce/1.pdf?cb-l=2049156&pq-origsite=gscholar>
- KALÓ József (2024b): Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2024-es évben. In KALÓ József – PETRUSKA Ferenc – UJHÁZI Lóránd (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2022–2024*. Budapest: L'Harmattan, 48–61.
- KISS Álmos Péter szerk. (2016): *Afrikai terrorista- és szakadár szervezetek*. Budapest: NKE Szolgáltató Nonprofit Kft. Online: https://real.mtak.hu/26033/1/Afrikai_terrorista__es_szakadarszervezetek_CD_re_u.pdf
- MARSAI Viktor szerk. (2019a): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus.

- MARSAI Viktor (2019b): Az államiság problémája az afrikai kontinensen. In MARSAI Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus, 37–50.
- MARSAI Viktor – TRESZKAI Ákos (2019): Radikális iszlamista csoportok az afrikai kontinensen. In MARSAI Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus, 267–294.
- MAYER, Wendy (2013): *Religious Conflict: Definitions, Problems, and Theoretical Approaches*. Online: <https://doi.org/10.1515/9783110291940.1>
- Nemzet és Biztonság (2024), 17/3. Afrikának szentelt tematikus szám.
- N. RÓZSA Erzsébet (2024): Észak-Afrika: a Magreb, azaz „a hely, ahol a nap lenyugszik”. In VÖRÖS Zoltán – TARRÓSY István (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 261–279. Online: https://doi.org/10.36250/01222_11
- OECD/SWAC (2020): *The Geography of Conflict in North and West Africa*. Paris: OECD Publishing. Online: https://www.oecd.org/en/publications/the-geography-of-conflict-in-north-and-west-africa_02181039-en.html
- PETRUSKA Ferenc – UJHÁZI Lóránd szerk. (2021): *Vallás és biztonság kapcsolatának egyes kérdéseiről*. Budapest: Ludovika. Online: <https://openaccess.ludovika.hu/nke/catalog/book/186>
- RESPERGER István – UJHÁZI Lóránd szerk. (2019): *A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban*. Budapest: Dialóg Campus. Online: https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/12765/web_PDF_Vallasi_elemek_jelentosege.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- SCHANDA Balázs (2021): Komoly vagy szélsőséges? A vallásszabadság határai. In PETRUSKA Ferenc – UJHÁZI Lóránd (szerk.): *Vallás és biztonság kapcsolatának egyes kérdéseiről*. Budapest: Ludovika, 29–36. Online: <https://openaccess.ludovika.hu/nke/catalog/view/186/1532/3651>
- SCHLIESSER, Christine – KADAYIFCI-ORELLANA, Ayse – KOLLONTAI, Pauline (2021): *On the Significance of Religion in Conflict and Conflict Resolution*. London – New York: Routledge Taylor & Francis Group. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003002888>
- SILVESTRI, Sara – MAYALL, James (2015): *The Role of Religion in Conflict and Peacebuilding*. London: The British Academy. Online: https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/325/Role-of-religion-in-conflict-peacebuilding_0_0.pdf
- SMOCK, David (2008): *Religion in World Affairs. Its Role in Conflict and Peace*. United States Institute of Peace. Online: <https://www.jstor.org/stable/resrep12449>
- Society of African Mission (2009): *African Synod 2009*. Online: <https://sma.ie/afri-can-synod-2009/>
- STANLEY, Andrew (2023): *African Century. A Demographic Transformation in Africa has the Potential to Alter the World Order*. IMF. Online: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2023/09/PT-african-century>
- STAPLETON, Timothy (2018): *Africa: War and Conflict in the Twentieth Century*. London – New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781351104685>
- SVENSSON, Isak – NILSSON, Desirée (2018): Disputes over the Divine: Introducing the Religion and Armed Conflict (RELAC) Data, 1975 to 2015. *Journal of Conflict Resolution*, 62(5), 1127–1148. Online: <https://doi.org/10.1177/0022002717737057>

- SWEIJS, Tim – SPIEGELEIRE, Stephan De – GINN, Jasper (2015): *Barbarism and Religion. The Resurgence of Holy Violence*. The Hague Centre for Strategic Studies. Online: https://www.researchgate.net/publication/278676480_Barbarism_and_Religion_The_Resurgence_of_Holy_Violence
- TARRÓSY István (2015): Afrikában járt a katolikus egyház vezetője. *Afrika Tanulmányok*, 9(3–4), 5–9. Online: <https://journals.lib.pte.hu/index.php/afrikatanulmanyok/issue/view/394>
- TARRÓSY István – MARSAI Viktor (2024): Szubszaharai Afrika és az új világrend: perspektívák, kihívások és feladatok. In VÖRÖS Zoltán – TARRÓSY István (szerk.): *Átalakuló Világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 281–303. Online: https://doi.org/10.36250/01222_12
- TARRÓSY István – VÖRÖS Zoltán (2024): Instabilitás és állami sérülékenység a Száhel-övezetben. *Nemzet és Biztonság*, 17(3), 3–22. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.3.1>
- TOFT, Monica Duffy (2021): Getting Religion Right in Civil Wars. *Journal of Conflict Resolution*, 65(9), 1607–1634. Online: <https://doi.org/10.1177/0022002721997895>
- TOFT, Monica Duffy (2024): *Civil Wars. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/actrade/9780197575864.001.0001>
- TOFT, Monica Duffy – PHILPOTT, Daniel – SHAH, Timothy Samuel (2011): *God's Century. Resurgent Religion and Global Politics*. New York – London: W.W. Norton and Company.
- TÓTH József – VUICS Tibor (1998): *Általános társadalomföldrajz I*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- Vatican News (2025): New Church Statistics Reveal Growing Catholic Population, Fewer Pastoral Workers. *Vatican News*, 2025. március 20. Online: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2025-03/pontifical-yearbook-2025-priests-religious-statistics.html>
- VECSEY Mariann (2019): Fegyveres konfliktusok trendjei a kontinensen. In MARSAI Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus, 223–244.
- VOLF, Miroslav (2015): Vallás, identitás, konfliktus. *Concilium*, 51(1), 21–28. Online: https://real.mtak.hu/138669/1/merleg_tothgabor.pdf
- VÖRÖS Zoltán (2016): Az Úr Ellenállási Hadserege. In KISS ÁLMOS Péter (szerk.): *Afrikai terrorista- és szakadár szervezetek*. Budapest: NKE, 388–411.
- VÖRÖS Zoltán – TARRÓSY István szerk. (2024): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika. Online: https://doi.org/10.36250/01222_00

Gémesi Géza¹

Az árnyékflotta mint a hibrid hadviselés gazdasági dimenziójának eszköze az orosz–ukrán konfliktusban

The Shadow Fleet as a Tool of the Economic Dimension of Hybrid Warfare in the Russia–Ukraine Conflict

Absztrakt

Az orosz–ukrán háború nyomán kialakult szankciós környezetben az orosz árnyékflotta a hibrid hadviselés gazdasági dimenziójának sajátos eszközeként jelent meg. A tanulmány annak bemutatására törekszik, miként épült ki az idős tartályhajókból, fedőcégekből és lobogóváltásra alapuló módszerekből álló hálózat, amellyel Oroszország a nyugati embargók és árplafonok olajexportra gyakorolt hatását próbálja enyhíteni. Az elemzés feltárja a flotta működési mechanizmusait – AIS-manipulációt, nyílt tengeri átrakodásokat, tulajdonosi struktúrák elrejtését –, és rávilágít arra, hogy bár az árnyékflotta formálisan kereskedelmi tevékenységhez kötődik, funkcionálisan háborús erőforrás-fenntartó infrastruktúráként működik. A jelenség a globális tengerbiztonság és környezetvédelem szempontjából is komoly kockázatokat hordoz, egyúttal jól illusztrálja a hibrid hadviselés azon törekvését, hogy a civil gazdasági szférát háborús célok szolgálatába állítsa.

Kulcsszavak: árnyékflotta, hibrid hadviselés, gazdasági hadviselés, tengeri kereskedelem, orosz–ukrán háború, tengerjog

Abstract

In the sanctions environment that emerged in the wake of the Russian–Ukrainian war, the Russian shadow fleet emerged as a unique instrument of the economic dimension

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: gemesi.geza@hm.gov.hu

of hybrid warfare. This study aims to demonstrate how a network consisting of aging tankers, front companies, and methods based on flag-hopping was established, through which Russia seeks to mitigate the impact of Western embargoes and price caps on oil exports. The analysis explores the fleet's operational mechanisms – AIS manipulation, open-sea transhipments, and the concealment of ownership structures – and highlights that while the shadow fleet is formally linked to commercial activities, it functions as a wartime resource-sustaining infrastructure. This phenomenon poses serious risks to global maritime security and environmental protection, while also clearly illustrating the aim of hybrid warfare to co-opt the civilian economic sphere for military purposes.

Keywords: shadow fleet, hybrid warfare, economic warfare, maritime trade, Russia–Ukraine war, law of the sea

Bevezetés

Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy miként tekinthető az orosz árnyékflotta a hibrid hadviselés gazdasági dimenziójában alkalmazott eszköznek. A téma aktualitását egyrészt az adja, hogy a 2022-ben kirobbant háború nyomán soha nem látott mértékű gazdasági szankciós párbaj bontakozott ki Oroszország és a Nyugat között. Másrészt az is világossá vált, hogy a hagyományos katonai fölény vagy éppen gyengeség ellensúlyozására Moszkva kész alternatív módokon is érvényesíteni céljait – legyen szó az európai egység megbontásáról az energiapiac manipulálásával vagy a háborús gépezet finanszírozásának biztosításáról a nemzetközi kereskedelmi „kiskapuk” kihasználásával. Az árnyékflotta jelensége ennek a stratégiának a metszéspontjában helyezkedik el, összekapcsolva az energiagazdaságot, a pénzügyeket és a titkos műveleteket a modern hadviselés szolgálatában.

2024 karácsonyának környékén rongálódott meg a Finnországot Észtországgal összekötő Estlink 2 nagyfeszültségű tenger alatti elektromos kábel, amely kulcsfontosságú volt a két ország energiaellátása szempontjából.² Az első pillantásra véletlen balesetnek tűnő eseményről hamarosan kiderült, hogy háttérben egy rejtélyes, árnyékflottához tartozó hajó állhatott.³ Egy másik, Hongkong zászlaja alatt közlekedő tartályhajót pedig ugyanezen időszakban egy balti-tengeri gázvezeték megrongálásával gyanúsítottak.⁴ A jelek arra utaltak, hogy az orosz érdekeket szolgáló, de formálisan külföldi lobogó alatt hajózó kereskedelmi hajók súlyos károkat okoztak Észak-Európa energia-infrastruktúrájában. Az esetek nyomán Svédország azonnal megerősítette katonai jelenlétét a Balti-tengeren, hogy jobban védelmezze a kritikus tengeri infrastruktúrát.⁵

A fenti incidens rávilágít egy napjainkban kibontakozó hadviselési forma lényegére: a fegyveres konfliktusok már nem csupán a hagyományos harctereken zajlanak, hanem kiterjednek a gazdaság és az infrastruktúra világára is. Az orosz–ukrán háború

² SKOPLJAK 2025.

³ REDDICK 2025.

⁴ ZÁDORI 2025.

⁵ ZÁDORI 2025.

példája azt mutatja, hogy a katonai és nem katonai eszközök összefonódnak egy átfogó stratégia részeként, amelyet a szakirodalom hibrid hadviselésként emleget. Ennek a stratégiának a gazdasági dimenziója különösen hangsúlyos: ide tartozik az „energia-fegyver” (például a földgázszállítások politikai célú korlátozása), a kibertámadásokkal végrehajtott szabotázsakciók a kritikus infrastruktúra ellen, a dezinformációs kampányok gazdasági hatásai, valamint a szankciók és ellenszankciók alkalmazása is. Az elmúlt években Oroszország a Nyugat szankciós nyomásgyakorlására egyre kifinomultabb, többdimenziós válaszokat adott. Ezek közé tartozik egy kevésbé látványos, ám annál jelentősebb eszköz: az orosz árnyékflotta.

Elméleti háttér

A hibrid hadviselés fogalma arra utal, hogy a konfliktusok során az államok és más szereplők egyszerre, egymást kiegészítve alkalmaznak konvencionális katonai erőt és nem hagyományos eszközöket az ellenfél meggyengítésére. A hibrid hadviselés kulcseleme a szinkronitás, vagyis hogy a különböző dimenziókban – katonai, információs, diplomáciai, gazdasági – zajló műveletek egy időben, egymást erősítve fejtik ki hatásukat.⁶ A módszer alkalmazása megnehezíti a támadások felismerését és az azokra adott egységes reagálást. Ennek egyik oka, hogy nehezen azonosítható egy adott lépés (például egy gazdasági szankció vagy egy bizonyos fajta energiahordozó szállításának leállításának) mögötti valós motiváció, azaz annak megállapítása, hogy az akció egy átfogó hadviselési stratégia része vagy a nemzetközi kapcsolatok szokványos erőharcainak megnyilvánulása.⁷

A hibrid hadviselés elmélete szerint a modern konfliktusokban a katonai műveletek sikerét nagyban meghatározhatja a hadviselés gazdasági dimenziója. Ide sorolható minden olyan törekvés, amely az ellenfél gazdasági stabilitását, erőforrásait vagy finanszírozási képességét célozza. A gazdasági hadviselés eszközei történelmileg ismertek: blokádok, embargók, stratégiai nyersanyagokhoz való hozzáférés korlátozása, vagy éppen az ellenség gazdaságának aláásása szabotázsakciókkal. Oroszország és a Nyugat szembenállása során is megfigyelhető, hogy a felek az energiaexportot és -importot, a pénzügyi szankciókat, sőt a kereskedelmi hálózatok manipulálását is harci eszközként fogják fel. Moszkva számára különösen fontos az energetikai befolyás: a földgáz- és kőolajexport a Kreml geopolitikai arzenáljának része, amellyel nyomást gyakorolhat más országokra. Ezt láthattuk már a 2000-es években is, amikor egyes kelet-európai országok elleni orosz gázembargókat sokan a hibrid hadviselés korai példáiként értelmeztek.⁸

A 2022-ben kitört háború új szintre emelte a gazdasági hadviselést. A Nyugat átfogó szankciókkal igyekezett megbénítani az orosz gazdaságot és elvágni a háború finanszírozását: befagyasztották az orosz jegybank devizatartalékainak jelentős részét, kizárták az orosz bankokat a nemzetközi fizetési rendszerek egy részéből (SWIFT),⁹

⁶ PORKOLÁB 2015.

⁷ JÓJÁRT 2020.

⁸ GERI 2024.

⁹ SARIC-BERMAN-SIRIPURAPU 2025.

technológiai exportkorlátozásokat vezettek be, és embargót hirdettek a legfontosabb orosz exportcikkekre, mindenekelőtt az energiahordozókra.¹⁰ Ezek az intézkedések a hagyományos háború keretein túlnyúló, gazdasági hadszíntéren kifejtett intézkedések, amelyek célja Oroszország meggyengítése harctéri vereség nélkül is. Oroszország reakciója szintén gazdasági jellegű: ide sorolható az európai gázszállítások időszakos leállítása és az energiahordozók keleti piacokra irányítása, az importhelyettesítő programok beindítása a szankciók kivédésére, valamint ezen tanulmány vizsgálati tárgyát képező, egy párhuzamos kereskedelmi flottastruktúra kiépítése az olajbevételek folyamatos biztosítása érdekében.¹¹

Kutatási kérdés és hipotézis

A tanulmány központi kérdése az, hogy miként értelmezhető az orosz „árnyékflotta” a hibrid hadviselés gazdasági eszközeként, különös tekintettel az ukrajnai háború kontextusára és a nemzetközi szankciók rendszerére. Másképpen fogalmazva: az árnyékflotta pusztán a szankciók kijátszását szolgáló ellenintézkedés, vagy tudatosan integrált része az orosz hadviselési stratégiának, amely az ellenséges (nyugati) gazdasági nyomás csökkentését, illetve saját gazdasági mozgástér megőrzését célozza egy nagyobb konfliktus keretében.

A dolgozat hipotézise szerint az orosz árnyékflotta nem egyszerűen *ad hoc* válaszlépés a szankciókra, hanem a Kreml által tudatosan alkalmazott hibrid hadviselési eszköz. Egyrészt lehetővé teszi a nyugati gazdasági szankciók hatásának tompítását, biztosítva a folyamatos bevételt az orosz államkassza és hadigépezet számára. Másrészt aszimmetrikus fenyegetést is jelent a Nyugat számára: azáltal, hogy illegális vagy félillegális módszerekkel fenntartja az orosz olajexportot, illetve időnként a létfontosságú tengeri infrastruktúrát is veszélyezteti, aláássa a nyugati stratégiák hatékonyságát és biztonságérzetét. Az árnyékflotta tehát a gazdasági hadviselés olyan eszközeként tetelezhető, amely egyszerre szolgál védelmi célt (a szankciók kikerülésével) és potenciális offenzív célt (szabotázs vagy nyomásgyakorlás révén) a hibrid háborúban.

Módszertan

A tanulmány módszertana kvalitatív jellegű, szekunder forrásokra támaszkodó elemzés. Az elemzés során az értékelés három fő szempont mentén történt: 1. az árnyékflotta működési mechanizmusainak azonosítása (jogi, gazdasági és technikai dimenziók); 2. ezek illeszkedése a hibrid hadviselés gazdasági eszköztárába; valamint 3. a nemzetközi biztonsági és tengerjogi következmények vizsgálata. A források feldolgozása során a forráskritikai szempontok érvényesítése különösen fontos volt: a sajtóanyagok és oknyomozó riportok esetében törekedtem a több, egymástól független forrású megerősítésre, valamint azok összevetésére hivatalos dokumentumokkal és szakpolitikai

¹⁰ SZYSZCZAK 2025.

¹¹ KATINAS 2025.

elemzésekkel. Tekintettel arra, hogy az árnyékflotta működése részben rejtett és információhiánnyal terhelt, a nyilvánosan hozzáférhető adatok szükségképpen töredékesek, ami a következtetések levonásakor óvatosságot indokol.

A vizsgálat időkerete (2022–2025) módszertanilag indokolt, mivel ez az időszak a szankciós rezsim radikális kiterjesztésének és az árnyékflotta gyors kiépülésének fázisát fedi le. Ugyanakkor e viszonylag rövid, dinamikus periódus sajátossága, hogy az intézkedések és ellenintézkedések még kialakulóban vannak, így az elemzés szükségszerűen egy folyamatban lévő jelenséget ragad meg. A tanulmány ezért nem lezárt értékelést, hanem egy aktuális, fejlődő hibrid gazdasági eszközrendszer strukturális jellemzőinek feltárását célozza. Célja nem mennyiségi adatelemzés, hanem annak kvalitatív feltárása, hogy a jelenség hogyan illeszkedik Oroszország háborús stratégiájába, és milyen hatást gyakorol a nemzetközi biztonsági környezetre.

Érdemi elemzés

Oroszország nem az első állam, amely a nemzetközi olajkereskedelem félhomályos övezetébe kényszerül szankciók miatt, de az ő árnyékflottája messze a legnagyobb és legkiterjedtebb. Már a 2010-es években is működtek hasonló szállítási hálózatok: Irán, Irak és Venezuela voltak az úttörők, amelyek saját, úgynevezett szellemflottát hoztak létre, amikor a nyugati embargók miatt hagyományos úton nem tudták exportálni kőolajukat.¹² Az ilyen flották tartályhajói rendszerint olyan országok zászlója alatt hajóznak, ahol lazábbak a tengerhajózási előírások és ellenőrzések – tipikusan nyitott, kedvezményes lajstromozást biztosító államokról (*flag of convenience state*, F.O.C. state¹³) van szó, mint Panama, Libéria vagy a Marshall-szigetek. A hajók tulajdonosi háttere átláthatatlan: gyakran *offshore* fedőcégek és közvetítővállalatok komplex hálózatán keresztül zajlik az üzemeltetés, ami megnehezíti a felelősségre vonást.¹⁴ A flotta jellemzője továbbá a hajók kora: a tankerek többsége 15-20 évnél idősebb, többük korábban más országok kereskedelmi flottájában szolgált, majd leselejtezés helyett új feladatot kapott.

Az árnyékflotta kiépítése

A 2022-es invázió után Oroszország példátlan gyorsasággal kezdte kiépíteni saját árnyékflottáját. A nyugati szankciók hatására az Európába irányuló orosz olajexport drasztikusan visszaesett, és Moszkvának létérdeke lett új vevőket találni Ázsiában, Afrikában. Ehhez azonban flottakapacitásra volt szüksége, mivel a hagyományos nyugati hajótársaságok és biztosítók többsége kivonult az orosz üzletből. A piaci rést gyorsan betöltötték homályos hátterű cégek. Európai és amerikai hajótulajdonosok is hozzájárultak ehhez a folyamathoz: 2022 és 2024 között legalább 230 darab, nyugati kézben lévő, előregeedett tartályhajót értékesítettek olyan vevőknek (többek között

¹² FERNÁNDEZ-VILLVERDE et al. 2024.

¹³ International Transport Workers' Federation [é. n.].

¹⁴ NGUYEN 2023.

Indiában, Hongkongban, Vietnámban vagy a Seychelle-szigeteken), akik nem csatlakoztak a Moszkva elleni szankciókhoz.¹⁵ Egy oknyomozó újságírói konzorcium feltárta, hogy görög hajózási cégek adták el a legtöbb tankert (127-et), de brit, német, norvég vállalatok is szép számmal szállítottak be hajókat az oroszoknak a háború első évében.¹⁶ A háborút megelőző piaci viszonyok között ezek a 20 évesnél is öregebb hajók már csak fémhulladékárban cseréltek volna gazdát, ám a szankciók nyomán hirtelen felértékelődtek: a kereslet megugrása nyomán a piaci elemzők szerint egyik napról a másikra megduplázódott az árak. Ennek köszönhetően rövid idő alatt összeállt egy több száz hajóból álló, Oroszországot kiszolgáló árnyékflotta.

2024 elejére a folyamat eredménye kézzelfoghatóvá vált. Egyetlen hónap alatt – 2024 januárjában – például már 209 tartályhajó futott ki orosz kikötőkből, rakományán orosz olajjal, és e hajók 83%-a 15 évnél öregebb volt. Az év során tovább gyarapodott a flotta: a független elemzők 2024 közepére mintegy 600 hajóból állónak becsülték az árnyékflottát, amely hozzávetőleg az orosz tengeri olajexport 70%-át bonyolította.¹⁷ E számok jól mutatják, hogy az orosz gazdaság milyen mértékben támaszkodott erre a rejtett kapacitásra. Az árnyékflotta nélkül a Kreml sokkal nehezebben juttathatta volna el az energiahordozóit a nemzetközi piacokra, és a szankciók jóval nagyobb bevételkiesést okoztak volna.

Működési módszerek

Az árnyékflotta működési módszerei is kitérnek sokrétűségükkel és tudatosságukkal. A hajók gyakran folytatnak lopakodó üzemmódot: vagyis kikapcsolják az automatikus helyzetjelző rendszerüket, az AIS-t, így gyakorlatilag észlelhetetlenné válnak a nemzetközi hajózási megfigyelőrendszerek számára.¹⁸ Sőt, előfordul, hogy aktívan megtévesztik a rendszert: egyes árnyékújók hamis koordinátákat sugároznak magukról, mintha egészen máshol járnának, miközben valójában orosz kikötőkben vagy tiltott vizeken tartózkodnak. A nyomon követés kijátszásának másik bevett módja a nyílt tengeri átrakodás. Gyakran megtörténik, hogy az orosz olajat egy semleges zászló alatt közlekedő tankhajó nem közvetlenül viszi el a célországba, hanem útközben egy vagy több alkalommal átfejtik a rakományt egy másik hajóra a nyílt vízben.¹⁹ Ezek a *ship-to-ship* (STS) műveletek zajlanak például Malajzia partjainál, a Földközi-tengeren vagy a Fekete-tenger nyílt vizein – mindig ott, ahol kisebb az esély a hatósági ellenőrzésre. Az ilyen átadás során az orosz nyersanyagot gyakran összekeverik más országokból származó olajjal, tovább homályosítva az eredetet.²⁰

¹⁵ HENLEY 2025.

¹⁶ HENLEY 2025.

¹⁷ HENLEY 2025.

¹⁸ CAPRILE–LECLERC 2024.

¹⁹ RODRIGUEZ-DIAZ – ALCAIDE – NIEVES 2025.

²⁰ SEREMET 2024.

Pénzügyi dimenzió

A *Follow the Money* (FTM) által vezetett, tizenhárom ország negyven újságíróját összefogó nemzetközi oknyomozás kimutatta, hogy nyugati hajótulajdonosok több mint hatmilliárd dollárt kerestek idős tankerhajók eladásával az orosz árnyékflotta számára. Ezek a hajók – gyakran korábban görög, brit, német vagy norvég tulajdonban álló, műszakilag elavult tankerek – ma a szankciók és az árplafon megkerülésével szállítják az orosz nyersolajat, és közvetetten hozzájárulnak Moszkva háborús finanszírozásához.

A vizsgálat szerint a teljes orosz olajexport mintegy 70%-át már ilyen, nem transzparens tulajdonosi struktúrájú, harmadik országokban bejegyzett hajók bonyolítják. A lobogóváltás (*flag-hopping*) gyakori: a korábban uniós regiszterekben szereplő hajók mára főként Panama, Libéria vagy a Marshall-szigetek zászlaja alatt közlekednek, biztosítás nélkül. Az FTM által bemutatott egyik tipikus esetben a görög Paris Kassidokostas-Latsis két 15 éves tankert adott el 84 millió dollárért egy vietnámi cégnek, amely azonnal orosz olajszállításba vonta be a hajókat. A nyugati eladók többsége azzal védekezik, hogy „nem tudta”, mi lesz a hajók sorsa, ám a vizsgálat által idézett elemzők – köztük a *Lloyd's List* szakértői – szerint „lehetetlen volt nem tudni”, hogy ezek az eszközök az orosz exportban kötnek ki. A legnagyobb nyereséget görög cégek könyvelhették el (körülbelül 4 milliárd USD), de brit és német vállalatok is részesültek a kereskedelemből.

Az eset etikai és politikai paradoxont mutat: miközben a nyugati államok szankciókkal próbálják gyengíteni Oroszországot, saját hajótulajdonosaik profitálnak a szankciók kijátszásából. Az EU ugyan az utóbbi hónapokban fokozta az árnyékflotta elleni fellépést, de a görög, ciprusi és máltai ellenállás, valamint a hajóregisztrációs rendszer strukturális hiányosságai miatt a probléma továbbra is fennmaradt.²¹

Mindezen módszerek célja, hogy a szankciós plafon feletti árusítás és az orosz eredet a lehető legnehezebben legyen bizonyítható. A leleményesség odáig terjed, hogy egyes esetekben még a hajók nevét és jogi identitását (IMO-számát)²² is megváltoztatják az út során – ezzel új „személyazonosságot” adva a rakománynak, mire az megérkezik a rendeltetési helyre.²³

Az árnyékflotta ténykedésének logikus célja, hogy Oroszország továbbra is értékesíteni tudja energiahordozóit a világpiacon. A nyugati szankciók célja az volt, hogy drasztikusan csökkentsék a moszkvai bevételeket, ám az olajexportból származó összeg így is számottevő maradt. 2023-ban az orosz költségvetés olaj- és gázbevételei csak mérsékelten estek vissza, és 2024-ben is várhatóan több mint 150 milliárd dollárt tesznek ki – feltéve, hogy a szankciós rendszer nem szigorodik tovább. Az orosz árnyékflotta által szállított nyersolajat jórészt Ázsia feltörekvő gazdaságai vásárolják meg (elsősorban India és Kína), amelyek olajfinomítóiba beérve a szállítmányokból üzemanyag és egyéb termék készül. Az általános feltételezés szerint ezeket a termékeket aztán – immár nem orosz eredetüként feltüntetve – részben vissza is exportálják Európába, megkerülve az uniós importtilalmat. A folyamat következtében Oroszország

²¹ PINSTER–TOKMETZIS–SCHOHAUS 2025.

²² CAPRILE–LECLERC 2024.

²³ PILI–KESSLER–ARMENZONI 2024.

háborús pénzügyi utánpótlása korántsem apadt el.²⁴ Ezt a helyzetet a nyugati politikai szereplők is érzékelik: az Európai Parlament egyértelművé tette, hogy az árnyékflotta révén befolyó többletbevétel a Kreml számára létfontosságú „pénzügyi mentőöv” az ukrajnai agresszió folytatásához.²⁵

Jogi problémák

A jogi dimenzió vizsgálata rámutat arra, hogy az orosz árnyékflotta működése nem elsősorban nyílt jogsértésen, hanem a nemzetközi tengeri jog és a szankciós rezsimnek strukturális korlátain alapul. A United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) rendszerében a nyílt tengeren érvényesülő zászlóállami kizárólagos joghatóság jelentősen korlátozza más államok fellépési lehetőségeit, miközben a *genuine link* követelmény gyakorlati érvényesülése gyenge. Ez kedvez a gyors lobogóváltásoknak és a laza ellenőrzést biztosító regiszterek igénybevételének.

Az International Maritime Organization (IMO) szabályozási kerete elsősorban biztonsági és környezetvédelmi normákra koncentrál, végrehajtási jogosítványai korlátozottak, így a tényleges ellenőrzés a zászlóállamok és a kikötő szerinti államok kapacitásaitól függ. A *flags of convenience* rendszer, valamint a többszintű *offshore* vállalati struktúrák révén a tényleges tulajdonosi (*beneficial ownership*) viszonyok gyakran átláthatatlanok, ami megnehezíti a szankciós felelősség megállapítását és a végrehajtást.

Nemzetközi reakciók

Természetesen a nemzetközi közösség is igyekszik lépést tartani ezzel a folyamattal. Az EU 2023-ban több körben szigorította szankcióit, külön figyelmet fordítva az árnyékflottára.²⁶ A 12. uniós szankciós csomag például már kilátásba helyezte azon hajók kitiltását az európai kikötőkből, amelyekről beigazolódik, hogy szankciós csalásban vesznek részt, illetve megtiltotta az ilyen járművek biztosítását és kiszolgáltatását. 2024 novemberében az Európai Parlament határozatban követelt célzott intézkedéseket az árnyékflotta ellen: javasolták minden egyes érintett hajó és az azokat tulajdonló, üzemeltető vagy finanszírozó vállalkozás szankcionálását.²⁷ A képviselők felhívták a figyelmet arra is, hogy ezek a sokszor rossz állapotú, üzemen kívüli állapotból visszahozott tankerhajók komoly környezeti veszélyt jelentenek. Ha egy ilyen – gyakran alig vagy egyáltalán nem biztosított – hajó balesetet szenved, az olajszennyezés katasztrófális lehet az európai tengereken. Ennek nyomán az EP az uniós ellenőrzési kapacitások (például drónok és műholdak általi megfigyelés) fokozását, a gyanús hajók rendszeres átvizsgálását, valamint az illegális olajszállítmányok lefoglalását sürgette. Szorgalmazta továbbá a G7-országok összefogását az árplafon kijátszására szolgáló

²⁴ JOHNSON 2025.

²⁵ CHIUSA 2025.

²⁶ Az Európai Parlament 2024. november 14-i állásfoglalása.

²⁷ Council of the European Union 2025.

joghézagok és szabályozási hiányosságok felszámolása érdekében. Mindezen lépések azt jelzik, hogy a Nyugat stratégiája immár nem korlátozódik a szankciók kinyilvánítására, hanem próbál proaktívan fellépni a hibrid hadviselés ezen gazdasági frontján is – bár kérdéses, milyen sikerrel.²⁸

Az árnyékflotta különös szerepét a hibrid háborúban az Eagle S incidens világította meg a legélesebben. 2024 decemberében egy Cook-szigeteki zászló alatt hajózó olajszállító, az Eagle S, fedélzetén orosz olajjal, elszakított egy létfontosságú elektromos vezetékét és az Estlink 2 nevű, Finnország és Észtország között húzódó kommunikációs kábelvonalat a Balti-tenger fenekén.²⁹ A finn hatóságok gyanúja szerint a hajó a horgonyát vontatva tett kárt a tenger alatti infrastruktúrában. A hatóságok lefoglalták a hajót és annak rakományát. Nyilatkozatuk szerint a jármű az orosz szankciók kijátszására használt árnyékflotta része, míg Oroszország tagadta ezt a feltételezést. Néhány héttel korábban, 2023 októberében a Finnország és Észtország közti Balticconnector gázvezeték is meghibásodott, egy másik gyanús tartályhajó jelenlétét követően.³⁰ Noha Moszkva tagad minden érintettséget, és a bizonyítékok is közvetettek, nyugati kormányzati források szerint nem zárható ki, hogy az árnyékflotta egyes tagjai kémkedési vagy szabotázcselekedetekkel is tevékenykednek a tengereken. A hibrid hadviselés logikájába ez teljes mértékben beleillik: az ellenségnek okozott károk nemcsak kinetikus, katonai eszközökkel érhetők el, hanem civilnek tűnő eszközökkel is, amelyekről nehéz azonnal bebizonyítani, hogy támadó szándékkal vetették be őket.

Felmerül ugyanakkor a kérdés: vajon Oroszország mennyire hajlandó saját árnyékhajóit kockára tenni egy-egy, feltételezhetően célzatos szabotázsakció kedvéért? Az Eagle S esete alapján megállapítható, hogy egy hasonló kimenetelű akció a várt előnyök mellett kockázatokat is hordoz: az érintett hajó lefoglalása és a legénység őrizetbe vétele miatt Moszkva egy szállításra alkalmas egységgel kevesebbet tud bevetni a továbbiakban. Az árnyékflotta elsődleges rendeltetése továbbra is a bevételszerzés – a Kreml számára sokkal nagyobb csapás volna, ha a flottát nagyrészt elveszítené, mint ha néhány kábel meghibásodik a tengerfenéken. Az *Economx* folyóiratban megjelent szakértői vélemény szerint 2024 végéig az árnyékflotta inkább profitteremtő eszköznek volt tekinthető, nem közvetlen fenyegetési platformnak, és csak a közelmúlt eseményei vetették fel a közvetlen katonai jellegű alkalmazás lehetőségét.³¹

Oroszország hajlandó lehet a biztos hasznot feláldozni az ismeretlen kimenetelű akciók oltárán. Ahogy ugyanazon elemzés megfogalmazta: el kell döntenie Moszkvának, a stabil bevétel fontosabb-e a háború folytatásához, vagy a kétes megtérülésű szabotázsakciók – amelyek viszont a bevételi források elvesztésével járnak. Jelenleg úgy tűnik, a Kreml igyekszik minimalizálni a kockázatot: az árnyékflotta hajóinak túlnyomó többsége csendben végzi a dolgát a távoli kikötők felé tartva, és csak esetenként bukkan fel egy-egy gyanús incidens kapcsán. Az efféle rejtett műveletek mögött meghúzódó katonai racionalitás mindazonáltal – a szakértő szavaival – egyelőre

²⁸ Atlantic Council 2025.

²⁹ Reuters 2025.

³⁰ ZÁDORI 2025.

³¹ ZÁDORI 2025.

nehezen felmérhető.³² Lehetséges, hogy inkább egyszeri alkalmakról vagy tesztjellegű akciókról van szó, semmint egy rendszeresen alkalmazott hadviselési módszerről.³³

Az árnyékflotta működésének egyik legsúlyosabb, gyakran alábecsült dimenziója a környezeti és jogi kockázatok halmaza. A flottát túlnyomórészt 15-20 évesnél idősebb, gyakran biztosítás nélkül közlekedő tankerek alkotják, amelyek alkalmatlansága egyre nagyobb baleseti kockázatot hordoz. A hajók rendszerint átláthatatlan tulajdonosi és üzemeltetői struktúrákon keresztül jelennek meg, ami megnehezíti a szankciók betartatását, valamint a szerződéses partnerek ellenőrzését. Ha egy ilyen jármű olajszennyezést vagy más környezeti károkat okoz, a felelősség érvényesítése a „szennyező fizet” elv alapján gyakorlatilag kivitelezhetetlenné válhat. Mindez azt jelzi, hogy az árnyékflotta nem csupán gazdasági túlélési mechanizmus, hanem potenciális globális környezetvédelmi és jogi probléma is, amelyet a nyugati hatóságok egyre nehezebben tudnak kezelni.³⁴

Ellenintézkedések

A Royal United Services Institute (RUSI) 2024-ben megjelent *Countering Shadow Fleet Activity through Flag State Reform* című jelentése szerint az orosz árnyékflotta működésének egyik fő oka a globális hajóregisztrációs rendszer szerkezeti gyengeségeiben rejlik. A tanulmány rámutat, hogy a jelenlegi, fragmentált és megengedő *flag state* rendszer lehetővé teszi a hajók gyors „zászlóugrását” (*flag-hopping*), vagyis hogy a szankciós okból törölt hajók néhány napon belül új lobogó alatt folytathassák működésüket. A legtöbb nyitott regiszter – különösen Panama, Libéria és a Marshall-szigetek – minimális átvilágítást végez, nem ellenőrzi megfelelően a haszonhúzó tulajdonosi hátteret (*beneficial ownership*), és csak formálisan tesz eleget az ENSZ Tengerjogi Egyezménye (UNCLOS 91. és 94. cikk) előírásainak, amelyek valódi kapcsolatot és hatékony zászlóállami felügyeletet követelnek meg.³⁵ A RUSI szerint a helyzetet súlyosbítja, hogy az államok közötti együttműködés hiányos, a Port State Control-mechanizmusok hatóköre pedig korlátozott, így a szankciókat kijátszó hajók szinte akadálytalanul keringenek a nemzetközi tengeri rendszerben. A jelentés végkövetkeztetése, hogy az árnyékflotta visszaszorítása nem oldható meg pusztán eseti szankciókkal – rendszerszintű zászlóállami reformra és az átláthatósági követelmények globális szigorítására van szükség.³⁶

Az uniós szankciócsomagok fokozatosan kiterjedtek a tengeri szállítványozásra: 2024-től megtiltották az orosz olajat szállító, kockázatos gyakorlatot folytató hajók uniós kikötőhasználatát és az európai biztosítási szolgáltatások igénybevételét.³⁷ 2025 májusára az EU feketelistáján már 342 árnyékflottahajó szerepelt; üzemeltetőik nem vehetnek igénybe uniós kikötői vagy biztosítási szolgáltatásokat, és több kapcsolódó

³² JONES 2025.

³³ BAJARŪNAS 2025.

³⁴ RELLING et al. 2025.

³⁵ Az Egyesült Nemzetek Tengerjogi Egyezménye 1994.

³⁶ SAIZ ERAUSQUIN – KEATINGE 2025.

³⁷ Az Európai Parlament 2024. november 14-i állásfoglalása.

szállítványozó cég és biztosító is szankció alá került.³⁸ Más szereplők is hasonló lépéseket tettek: az Egyesült Királyság 2024-ben külön szankciókkal tiltólistára tett több orosz olaj- és gáztankert,³⁹ a G7-országok pedig globális árplafont vezettek be az orosz olajra, korlátozva Moszkva háborús bevételeit. Nemzetközi hajózási szervezetek is reagáltak: az ENSZ Nemzetközi Tengerészeti Szervezete 2023 végén határozatban sürgette az árnyékflotta illegális műveletei elleni fellépés fokozását.⁴⁰

Az EU tagállamai és hatóságai a gyakorlati ellenőrzés terén is egyre aktívabbak. Az Európai Külügyi Szolgálat javasolta, hogy az uniós országok kössenek kétoldalú megállapodásokat az érintett lajstromozó államokkal a gyanús hajók fedélzetének előzetes engedélyű ellenőrzésére.⁴¹ Több uniós kikötőben és tengeri útvonalon már előírják, hogy a belépő tartályhajók igazolják érvényes felelősségbiztosításukat, megteremtve a jogalapot a fedezet nélkül közlekedő hajók visszatartására.⁴² Egyes zászlóállamokkal is együttműködnek: Panama például vállalta, hogy törli lajstromából a szankcionált orosz hajókat.

2025 októberében a francia haditengerészet átvizsgálta egy Boracay nevű, árnyékflottához sorolt tartályhajót a dán partok közelében, miután ismeretlen drónok átmenetileg lezárták a környék reptereit – a nyugati hírszerzés szerint egyes árnyékflottahajók orosz felderítő drónok indítóplatformjaként is szolgálnak, illetve részt vehetnek infrastruktúra-szabotázsban.⁴³ Finnország nem sokkal korábban lefoglalt egy tartályhajót, amely feltehetően egy tenger alatti kommunikációs kábelt rongált meg, Észtország pedig visszatartott a vizein egy jelöletlen orosz tartályhajót, amelynek incidense során egy orosz katonai repülőgép provokatívan megsértette a NATO légtérét. E példák rávilágítanak,⁴⁴ hogy az árnyékflotta elleni fellépés fokozatos szigorítása kezd eredményeket hozni, jóllehet a jelenség felszámolása még nem teljes. A feketelistázott hajók részesedése az orosz olajexportra szolgáló tankerforgalomban 2023 eleje óta érezhetően csökkent (a CREA elemzése szerint 65%-ról 53%-ra), és Oroszország tengeri olajbevételei is jelentősen visszaestek 2023 tavasza és 2025 tavasza között.⁴⁵ Ugyanakkor az orosz exportőrök továbbra is próbálják kihasználni a megmaradt kiskapukat, például a hajóról hajóra történő rakományátrakással igyekeznek elfedni az olaj eredetét. Az EU 2025 őszén egy 19. szankciócsomagot is előkészít, amely várhatóan további hajókat azonosít és tilt ki, és az uniós kikötői hozzáférést a hiteles biztosítási adatok bemutatásához köti. Az EU és partnerei tehát átfogó jogi, felügyeleti és diplomáciai eszköztárral igyekeznek gátat szabni az árnyékflotta tevékenységének a szankciók kijátszásának visszaszorítása és a tengeri biztonság védelme érdekében.⁴⁶

³⁸ LIBOREIRO 2025.

³⁹ Az Európai Parlament 2024. november 14-i állásfoglalása.

⁴⁰ Az Európai Parlament 2024. november 14-i állásfoglalása.

⁴¹ Magyar Hírlap 2025.

⁴² Lásd: <https://cepa.org/article/europe-moves-toward-shadow-fleet-seizures/>

⁴³ SOEST 2025.

⁴⁴ BROWN 2025.

⁴⁵ Centre for Research on Energy and Clean Air 2025.

⁴⁶ CAPRILE-LECLERC 2024.

Következtetések

Az árnyékflotta jelensége rávilágít, hogy a hibrid hadviselés gazdasági dimenziója szorosan összekapcsolódik a nemzetközi joggal.⁴⁷ A flottát működtető, gyakran *offshore* cégeken keresztül rejtőző szereplők olyan szűrkezőnát teremtenek, amelyben a szankciós jog érvényesítése és a felelősségre vonás mind nehezebbé válik. A nemzetközi közösség válasza így kettős kihívással néz szembe: egyrészt biztosítania kell a gazdasági szankciók hatékonyságát, másrészt kezelnie kell az árnyékflotta által gerjesztett környezeti és jogbiztonsági kockázatokat. A jelenség nem csupán Oroszország bevételeinek fenntartásáról szól, hanem arról is, hogy mennyire képesek a nyugati államok alkalmazkodni egy olyan hibrid fenyegetéshez, amely egyszerre mozog a gazdaság, a környezetvédelem és a nemzetközi jog területén.

Meglátásom szerint összességében elmondható, hogy az árnyékflotta alkalmazása, létezése és működése a hibrid hadviselés gazdasági dimenziójának releváns példájaként értelmezhető. Az olajszállító hajók működése, azaz egy, a formálisan a kereskedelmi tengeri szállításhoz tartozó tevékenység meghatározott geopolitikai feltételek mellett stratégiai funkciót ölthet egy szélesebb nagyhatalmi konfrontáció keretében. Az árnyékflotta működése arra is rávilágít, hogy a gazdasági-jogi szféra műveleti térként értelmezhető, amelyben az ellenfelek alkalmazkodóképessége, rezilienciája és stratégiai innovációs készsége a hagyományos katonai hadszíntereken tapasztalható mintázatokhoz mérhető.

Felhasznált irodalom

- Az Egyesült Nemzetek Tengerjogi Egyezménye (United Nations Convention on the Law of the Sea-UNCLOS) (1994). 1982. december 10. Montego Bay. *United Nations Treaty Series*, 1833. kötet. United Nations Treaty Collection. Online: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
- Az Európai Parlament 2024. november 14-i állásfoglalása az orosz árnyékflotta elleni uniós intézkedésekről és az Oroszország elleni szankciók teljes végrehajtásának biztosításáról (2024/2885[RSP]). *Hivatalos Lap* (OJ) C 2025/809, 2024. november 14. Online: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52024IP0036\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52024IP0036(01))
- Atlantic Council (2025): *Europe Is Striking Back at Russia's Shadow Fleet. Here's What to Know about the Latest EU and UK Sanctions*. Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/experts-react/russias-shadow-fleet-latest-eu-and-uk-sanctions/>
- BAJARŪNAS, Eitvydas (2025): Choking Russia's Shadow Fleet in the Baltic. *Center for European Policy Analysis (CEPA)*. 2025. január 15. Online: <https://cepa.org/article/choking-russias-shadow-fleet-in-the-baltic/>
- BROWN, Erik (2025): The Baltic Sea at a Boil: Connecting the Shadow Fleet and Episodes of Subsea Infrastructure Sabotage. *Carnegie Endowment for International Peace*,

⁴⁷ RELLING et al. 2025.

2025. június 5. Online: <https://carnegieendowment.org/research/2025/06/baltic-russia-maritime-cable-sabotage>
- CAPRILE, Anna – LECLERC, Gabija (2024): *Russia's 'Shadow Fleet': Bringing the Threat to Light*. European Parliamentary Research Service. Online: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/766242/EPRS_BRI\(2024\)766242_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/766242/EPRS_BRI(2024)766242_EN.pdf)
- Centre for Research on Energy and Clean Air (2025): *Russia's Maritime Oil Revenues Are Shrinking – But Not Enough*. Online: <https://energyandcleanair.org/publication/russia-oil-revenues-2025>
- CHIUSA, Simone (2025): *Russia's Shadow Fleet: A Masterclass in Sanctions Evasion*. *Geopolitical Monitor*, 2025. március 27. Online: <https://www.geopoliticalmonitor.com/russias-shadow-fleet-a-masterclass-in-sanctions-evasion/>
- Council of the European Union (2025): *Russia's War of Aggression Against Ukraine: EU Agrees 17th Package of Sanctions*. Online: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/05/20/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-agrees-17th-package-of-sanctions/>
- FERNÁNDEZ-VILLAVARDE, Jesús et al. (2024): *Charting the Uncharted: The (Un)intended Consequences of Oil Sanctions and Dark Shipping*. NBER Working Paper No. 33486. National Bureau of Economic Research. Online: <https://doi.org/10.3386/w33486>
- GERI, Maurizio (2024): *Understanding Russian Hybrid Warfare against Europe in the Energy Sector and in the Future 'Energy-Resources-Climate' Security Nexus*. *Journal of Strategic Security*, 17(3), 15–34. Online: <https://doi.org/10.5038/1944-0472.17.3.2270>
- HENLEY, Jon (2025): *Shipowners Have Made £4.8bn Selling Tankers to Russian 'Shadow Fleet'*. *The Guardian*, 2025. február 4. Online: www.theguardian.com/world/2025/feb/04/us-and-european-shipowners-sold-230-ageing-tankers-to-russian-shadow-fleet
- International Transport Workers' Federation [é. n.]: *Flags of Convenience*. Online: <https://www.itfglobal.org/en/sector/seafarers/flags-convenience>
- JOHNSON, Alice (2025): *Russia's Shadow Fleet: A Growing Threat*. *International Bar Association (IBA)*, 2025. február 3. Online: <https://www.ibanet.org/Russia-shadow-fleet-a-growing-threat>
- JÓJÁRT Krisztián (2020): *A hibrid hadviselés és a jövő háborúja*. *Honvédségi Szemle*, 148(1), 5–19. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.1.1>
- JONES, Seth G. (2025): *Russia's Shadow War Against the West*. Center for Strategic and International Studies (CSIS). Online: <https://www.csis.org/analysis/russias-shadow-war-against-west>
- KATINAS, Petras (2025): *The 'Paper Tiger' Still Has Its Shadow Fleet: Trump Says Russia Is in Economic Trouble – But There's a Loophole in the West's Sanctions*. *Foreign Policy*, 2025. szeptember 24. Online: <https://foreignpolicy.com/2025/09/24/russias-shadow-fleet-sanctions-loophole/>
- LIBOREIRO, Jorge (2025): *Még messze nem ért véget Európa hosszú és fáradtságos harca az orosz 'árnyékflotta' ellen*. *Euronews*, 2025. május 25. Online: <https://hu.euronews.com/my-europe/2025/05/25/europai-unio-orosz-arnyekflotta-tszankciok-kijatszasa-olaj-putyin-haboru>

- Magyar Hírlap (2025): Az EU fokozná nyomást az orosz 'árnyékflottára – Brüsszel szerint a tankerek fenyegetést jelentenek a tengeri közlekedésre, a környezetre. *Magyar Hírlap*, 2025. október 19. Online: <https://www.magyarhirlap.hu/kulfold/20251019-az-eu-fokozna-nyomast-az-orosz-arnyekflottara>
- NGUYEN, Trung (2023): The Challenges of Dark Ships to the Safety and Security of Commercial Shipping and the Way Forward. *Asia-Pacific Journal of Ocean Law and Policy*, 2023. december 15. Online: <https://doi.org/10.1163/24519391-08020007>
- OECD (2001): *Behind the Corporate Veil: Using Corporate Entities for Illicit Purposes*. Paris: OECD Publishing. Online: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2001/11/behind-the-corporate-veil_g1ghgb3e/9789264195608-en.pdf
- PILI, Giangiuseppe – KESSLER, Gary C. – ARMENZONI, Alessio (2024): Oil Laundering at Sea: Defeating Russia's Shadow Fleet in the Mediterranean. *Digital Forensic Research Lab (DFRLab)*, 2024. december 20. Online: <https://dfrlab.org/2024/12/20/oil-laundering-russia-osint/>
- PINSTER, Jesse – TOKMETZIS, Dimitri – SCHOHAUS, Birte (2025): Who Is Behind the Russian Shadow Fleet? *Follow the Money*, 2025. február 4. Online: <https://www.ftm.eu/articles/who-is-behind-the-russian-shadow-fleet>
- PORKOLÁB Imre (2015): Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős? *Hadtudomány*, 25(3–4), 36–48. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2015.25.3-4.36>
- REDDICK, James (2025): Finland Charges Captain of Suspected Russian 'Shadow Fleet' Tanker for Subsea Cable Damage. *The Record*, 2025. augusztus 11. Online: <https://therecord.media/finland-charges-captain-russia-ghost-fleet-undersea-cable>
- RELLING, Lilly Kathrin et al. (2025): Russian Shadow Fleet – Brief on Practical and Legal Issues. *Kvale*, 2025. január 13. Online: <https://www.kvale.no/en/articles/russian-shadow-fleet-brief-on-practical-and-legal-issues-en/>
- Reuters (2025): Finland Says Oil Tanker Linked to Subsea Cable Damage Has Serious Deficiencies. *Reuters*, 2025. január 8. Online: <https://www.reuters.com/world/europe/finland-says-oil-tanker-linked-subsea-cable-damage-has-serious-deficiencies-2025-01-08>
- RODRIGUEZ-DIAZ, Emilio – ALCAIDE, Juan Ignacio – NIEVES, Endrina (2025): Shadow Fleets: A Growing Challenge in Global Maritime Commerce. *Applied Sciences*, 15(12), 6424. Online: <https://doi.org/10.3390/app15126424>
- SAIZ ERAUSQUIN, Gonzalo – KEATINGE, Tom (2024): Countering Shadow Fleet Activity through Flag State Reform. *RUSI Insights Paper*, 2025. szeptember 2. Online: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/insights-papers/countering-shadow-fleet-activity-through-flag-state-reform>
- SARIC, Ivana – BERMAN, Noah – SIRIPURAPU, Anshu (2025): Three Years into the War in Ukraine, Are Sanctions Against Russia Making a Difference? *Council on Foreign Relations*, 2025. augusztus 12. Online: <https://www.cfr.org/in-brief/three-years-war-ukraine-are-sanctions-against-russia-making-difference>
- SEREMET Sándor (2024): Így épült ki a háború alatt az oroszok kereskedelmi szellemflottája. *Index*, 2024. március 29. Online: <https://index.hu/kulfold/2024/03/29/olajexport-oroszország-szellemflotta-haboru-szankciok-tengeri-szallitas/>

- SKOPLJAK, Nadja (2025): Damaged Finland-Estonia Subsea Link to Resume Operations Earlier than Planned. *Offshore Energy*, 2025. június 6. Online: <https://www.offshore-energy.biz/damaged-finland-estonia-subsea-link-to-resume-operations-earlier-than-planned/>
- SOEST, Henri van (2025): Countering Russia's Shadow Fleet. *RAND Commentary*, 2025. január 16. Online: <https://www.rand.org/pubs/commentary/2025/01/countering-russias-shadow-fleet.html>
- SZYSZCZAK, Erika (2025): Sanctions Effectiveness: What Lessons Three Years into the War on Ukraine? *Economics Observatory*, 2025. február 19. Online: <https://www.economicsobservatory.com/sanctions-effectiveness-what-lessons-three-years-into-the-war-on-ukraine>
- ZÁDORI Bence (2025): Orosz árnyékflották: ha léteznek is, kinek okoznak károkat? *Economx*, 2025. január 26. Online: <https://www.economx.hu/nemzetkozi-gazdasag/orosz-arnyekflotta-europai-unio-olaj-bevetel-piac-szabotazs.803030.html>

Kovács Kinga Virág¹

A kiberműveletek nemzetközi jogi szabályozása

A humanitárius jog alkalmazásának megközelítései

The International Legal Regulation of Cyber Operations

Approaches to the Application of International Humanitarian Law

Absztrakt

A tanulmány a kiberműveletek nemzetközi jogi szabályozásának jelenlegi állását vizsgálja, különös tekintettel arra, hogy a nemzetközi humanitárius jog elvei miként alkalmazhatók a kibertérben. A tanulmány célja, hogy bemutassa a szabályozási megközelítések és szakértői álláspontok sokszínűségét, valamint azt, hogyan jelennek meg ezek a különbségek az állami gyakorlatban. A vizsgálat középpontjában négy állam – az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és Hollandia – álláspontja áll, amelyek eltérő jogi kultúrájuk és biztonságpolitikai hátterük révén jól szemléltetik a formális elfogadás és gyakorlati rugalmasság dinamikáját.

Kulcsszavak: kibertér, kiberműveletek, nemzetközi humanitárius jog

Abstract

The study examines the current state of international legal regulation of cyber operations, with a particular focus on how the principles of international humanitarian

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: kovacs.kinga.virag@uni-nke.hu

law can be applied in cyberspace. The study aims to demonstrate the diversity of regulatory approaches and expert positions, and how these differences are reflected in state practice. The study focuses on the positions of four states – the United States, the United Kingdom, France and the Netherlands – which, through their different legal cultures and security policy backgrounds, illustrate the dynamics of formal acceptance and practical flexibility.

Keywords: cyberspace, cyber operations, international humanitarian law

Bevezetés

A kibertér napjainkra a nemzetközi jog egyik legvitatottabb és legösszetettebb szabályozási területévé vált. A gyors technológiai fejlődés, a digitális infrastruktúrák összekapcsoltsága és a kiberműveletek növekvő politikai, gazdasági és katonai jelentősége alapjaiban formálja át az államok közötti viszonyokat. Kiberműveletnek azokat a tevékenységeket tekintjük, amelyeket a kibertérben vagy a kibertér felhasználásával hajtanak végre, és amelyek mögött olyan állami vagy államnak tulajdonítható motiváció áll, amely jogilag releváns hatás kiváltására irányul. Ezen kibertérben végrehajtott tevékenységek növekvő jelentőségére való tekintettel a nemzetközi közösség az elmúlt két évtizedben több fórumon is kísérletet tett a kibertér szabályozási kereteinek kialakítására. Az ENSZ égisze alatt működő Group of Governmental Experts (GGE) és az Open-Ended Working Group (OEWG) olyan kulcsfontosságú mechanizmusokká váltak, amelyek az államok közötti normateremtés és jogértelmezés elsődleges terepei. Az ezt követő évek vitái azonban megmutatták, hogy az alkalmazhatóság elvi elfogadása mögött jelentős értelmezési különbségek húzódnak meg.

Bár nyíltan egyik állam sem kérdőjelezi meg a humanitárius jog alkalmazhatóságát, az értelmezési gyakorlatok eltérései jól mutatják, hogy a nemzetközi jog alkalmazása a kiberműveletek esetében még korántsem egységes. Egyes országok – mint az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság – rugalmas, hatásalapú kereteket alkalmaznak, míg mások – mint Franciaország és Hollandia – kötöttebb, normatív értelmezést képviselnek. A tanulmány célja, hogy bemutassa a szabályozási megközelítések fő irányait, összefoglalja a szakértői álláspontokat, és feltárja, miként jelennek meg ezek az állami gyakorlatban és nyilatkozatokban. Ennek okán a tanulmány nem állásfoglalásként, hanem összehasonlító áttekintésként vizsgálja a jelenlegi szabályozási állapotokat. A tanulmány célkitűzéseinek megfelelően az elemzés két kutatási kérdés mentén igyekszik átfogó képet nyújtani:

- Milyen mértékben alkalmazható a humanitárius jog a kiberműveletek során?
- Milyen eltérések mutathatók ki az angolszász és a kontinentális jogi kultúrák kiberműveletekre vonatkozó jogértelmezésében?

A téma relevanciáját növeli, hogy a kiberműveletek egyre gyakrabban érik el azt az intenzitási küszöböt, amely már a fegyveres konfliktusok jogi kereteit is érintheti, miközben az alkalmazandó jogi normák értelmezése továbbra is vitatott. A jogértelmezési bizonytalanság közvetlen hatással van az államok magatartására és felelősségük

megállapíthatóságára is. Ezen körülmények indokolják a meglévő szabályozási megközelítések összehasonlító vizsgálatát.

A kibertér mint a szabályozni kívánt „terület”

A kibertér nehezen magyarázható meg egyetlen definícióval. Inkább munkafogalmakat használunk, amelyek egymással részben átfedő, részben eltérő meghatározások sokaságaként jelennek meg a szakirodalomban. A fogalmi nehézségeket többek között az okozza, hogy a definíciókat sokszor nem is ugyanazon a szinten tárgyaljuk, ami erősen kötődik ahhoz a hatalmas ütemű technológiai változáshoz, amely akár néhány év alatt is alapjaiban változtatja meg a területről alkotott legalapvetőbb elképzeléseinket és meghatározásainkat. Annak okán, hogy a kibertér több mint csupán a technológiai működés megértése – hiszen társadalmi, gazdasági, politikai és biztonsági tér is egyben – érdemes egy stratégiai szemléletű definíciót alkalmaznunk, amely segít abban, hogy a fogalmat ne pusztán technikai értelemben, hanem az állam működése, a nemzetbiztonság, a gazdaság és a társadalom összefüggéseiben is értelmezzük. Mivel a biztonsági és technológiai környezet is rendkívül gyorsan változik, a stratégiai megközelítés segítséget tud nyújtani abban, hogy amikor a szabályozás kérdéskörére kerül sor, ne csak a pillanatnyi állapotra reagáljunk, amely az aktuális technológiai trendeket követi le, hanem hosszú távon is érvényes kereteket hozunk létre, ami komplex módon több szint összehangolását igényli.²

Ennek okán érdemes a kibertér fogalmára a 2013-as *Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájában* ismertetett kibertér fogalmat használni:³

„A kibertér globálisan összekapcsolt, decentralizált, egyre növekvő elektronikus információs rendszerek, valamint ezen rendszereken keresztül adatok és információk formájában megjelenő társadalmi és gazdasági folyamatok együttesét jelenti. Magyarország kibertere a globális kibertér elektronikus információs rendszereinek azon része, amelyek Magyarországon találhatóak, valamint a globális kibertér elektronikus rendszerein keresztül adatok és információk formájában megjelenő társadalmi és gazdasági folyamatok közül azok, amelyek Magyarországon történnek vagy Magyarországra irányulnak, illetve amelyekben Magyarország érintett.”⁴

A kibertér szabályozói környezetének kialakítása számos nehézségbe ütközik, amelyek közül az egyik legjelentősebbnek az egységes fogalmi keretrendszer hiánya bizonyul. A szakirodalomban és a nemzetközi gyakorlatban a kibertérhez kapcsolódó alapfogalmak, mint például a kibertér, a kiberbiztonság, a kiberművelet vagy a kiberfenyegetés, eltérő értelmezésekben jelennek meg, ezzel tovább árnyalva a közös szabályozási alapok lefektetését. A fogalmak közötti bizonytalanság az elméleti megközelítésekben és a jogi gyakorlatokban is megmutatkozik, megnehezítve, vagy éppen akadályozva

² Kovács 2018: 16.

³ Bár Magyarország 2025-ben új kiberbiztonsági stratégiát fogadott el, jelen tanulmány a 2013-as stratégia kibertérdefiníciójára támaszkodik a vizsgált jelenség fogalmi kereteinek lehatárolása érdekében.

⁴ 1139/2013. (III. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról, II. pont.

az egységes és koherens szabályozási struktúra kialakítását. Ennek következtében a kibertér szabályozására tett törekvések gyakran nemzetenként és szervezeti szinten is eltérő hangsúllyal jelennek meg, ami tovább nehezíti az együttműködést és a normák nemzetközi szinten történő összehangolását. Az egységes fogalmi alapok hiánya így nem pusztán terminológiai kérdés, hanem a szabályozás hatékonyságát és alkalmazhatóságát alapvetően befolyásoló tényezőként is megjelenik.

Mindezekre tekintettel kézenfekvő lépésnek bizonyult egy, legalább kiindulópontként szolgáló egységes alap megteremtése érdekében a már meglévő nemzetközi jog alkalmazhatóságának vizsgálata és elfogadása nemzetközi szinten. A kibertér nemzetközi szabályozását célzó együttműködések száma az elmúlt másfél évtizedben látványosan nőtt, ám ezek között az ENSZ égisze alatt működő fórumoknak van a legnagyobb intézményi súlya. A Groups of Governmental Experts (GGE) és az Open-Ended Working Group (OEWG) két olyan multilaterális folyamat, amely közvetlenül az ENSZ Közgyűlés mandátumával működik, és amelyek az állami magatartásra vonatkozó globális normák és jogi értelmezések kialakítását tűzték ki célul.⁵

Nemzetközi jogértelmezési keretek

Az ENSZ kibernormákról szóló megbeszélései majdnem olyan régiek, mint maga a világháló. A technológia központi szerepe a politikai-katonai kontextusban az 1990-es évek elején vált nyilvánvalóvá, amikor az Egyesült Államok domináns pozícióra tett szert a technológiai fejlődés terén, ami katonai fölényében is megnyilvánult.

Elismerve az Egyesült Államok dominanciáját az információs és kommunikációs technológia (IKT) terén, az Orosz Föderáció először 1998-ban javasolta az IKT-kérdések nemzetközi biztonsággal kapcsolatos megvitatását az ENSZ-ben. Miután többször is megpróbáltak különböző ENSZ-fórumokat használni a megbeszélések megkezdésére, úgy döntöttek, hogy a legjobb megoldás egy kormányzati szakértői csoport (GGE) létrehozása. Az Orosz Föderáció 2002-ben ENSZ-közgyűlési határozatot javasolt, amely felszólított a GGE létrehozására a kibertérben felmerülő fenyegetések és a lehetséges együttműködési intézkedések tanulmányozása céljából. A kiberkonfliktusok történetéről szóló számos különböző beszámoló szerint a 2007 előtti időszakot alacsony szintű kibernetikus fenyegetettség-tudatosság jellemezte a felső döntéshozók, diplomaták és katonai vezetők körében. A katonai rendszerekbe történő súlyos kibernetikus behatolások és a kibernetikus hírszerző műveletek a nemzetbiztonsággal kapcsolatos bizalmas akták keretein belül maradtak. 2007-ben fedezte fel a szélesebb közvélemény, hogy a kibernetikus biztonság stratégiai kockázat forrásává vált, amely destabilizálhat egy egész országot, és nagyszabású politikai és gazdasági káoszt okozhat. A 2007-es észtországi események figyelmeztető jelként szolgáltak, megmutatták, hogyan lehet a kibertámadásokat és a hibrid műveleteket geostratégiai kontextusban felhasználni külpolitikai célokra.

A 2013-as GGE-jelentés volt az első olyan dokumentum, amely kifejezetten kimondta, hogy a nemzetközi jog – beleértve az ENSZ Alapokmányát – alkalmazandó a kibertérben. Ezt a megállapítást a 2015-ös GGE-jelentés tovább erősítette, tizenegy,

⁵ United Nations 2025.

békeidőben irányadó állami magatartási normát is megfogalmazott, a nemzetközi jogi kötelezettségek kiegészítéseként. E jelentések együttesen alapozták meg azt a ma is érvényes álláspontot, hogy a kibertérben zajló állami tevékenységekre a meglévő nemzetközi jogi normák és elvek vonatkoznak, még ha ezek gyakorlati érvényesítése továbbra is jelentős kihívásokat rejt.⁶

2019-ig az Egyesült Nemzetek Szervezetének égisze alatt működő GGE volt az egyetlen mérvadó szerv a nemzetközi közösség számára a kibertér jogi, technológiai és politikai kihívásainak a nemzetközi biztonság kontextusában kezelésére vonatkozó értékelésére és ajánlások megfogalmazására. 2017 júniusára azonban a csoportnak nem sikerült konszenzusra jutnia, és az előtte folyó munka összeomlott. Mivel az ENSZ Közgyűlés 72. ülészakán nem történt kísérlet a folyamat újraélesztésére, úgy tűnt, mintha a kormányzati keretek mechanizmusa teljesen kimerült volna.

Ennek ellenére a kiberhatalmak és nagyhatalmi versenytársaik, mint például az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság az egyik oldalon, valamint Oroszország és Kína a másikon, nem hagyták abba stratégiai érdekeik védelmét a kibertérben azért, hogy saját jogi és politikai nézeteiket népszerűsítették az ENSZ tagállamai között, miközben igyekeztek elutasítani vagy legalábbis visszafogni politikai riválsaik ellenlépéseit. Oroszország 2018-ban javaslatot tett a GGE helyettesítésére – egy Nyílt Végű Munkacsoportra (OEWG). A GGE-hez hasonlóan az OEWG is konszenzus alapján működött, de azzal ellentétben nyitott volt minden ENSZ-tagállam számára, sőt, lehetővé tette bármely érdekelt fél számára a magánszektorból, az akadémiai szférából és a civil szervezetekből, hogy részt vegyen az eljárásokban és véleményt nyilvánítson a megvitatott releváns kérdésekről.⁷

Az OEWG megosztónak bizonyult, s mivel azon országok kezdeményezték, amelyek a kibertérben kifejezetten aktívak, nem nyerték el a nyugati országok bizalmát a feltétlen együttműködés terén. Az OEWG által egyik legnagyobb különbségnek a GGE munkájához képest a kibertérben tanúsított állami magatartással kapcsolatos szerződésre irányuló törekvések bizonyulnak.⁸

Ezek a fórumok hozzájárulnak ahhoz, hogy a nemzetközi jog alapelvei a kibertérben is érvényesüljenek, és hogy a nemzetközi közösség közös normák mentén megpróbálja kezelni a kibertérben jelentkező kihívásokat. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kibertérnek mindezek mellett katonai dimenziója is van. A politikai és jogi szintű megállapodások fontos keretet biztosítanak, de nem feltétlenül adnak választ arra, miként érvényesülnek ezek az elvek a katonai műveletek és konfliktusok során.

Ezért a téma vizsgálatát szükséges szűkíteni, és a kibertér konkrétabb szegmenseire – különösen a katonai jellegű alkalmazásokra és műveleti környezetekre – fókuszálni. Ezzel lehetővé válik annak feltárása, hogy az elméletben kidolgozott normák és szabályozási elvek a gyakorlatban is működőképesek-e, illetve milyen korlátokkal szembesülünk a tényleges alkalmazásuk során.

⁶ TIIRMAA-KLAAR 2021.

⁷ EFRONY 2021.

⁸ McDONALD 2023.

A kibertér katonai dimenziója – a kibertér mint a kiberműveletek helyszíne

A kibertér sajátosságai miatt a kiberműveleteknek mint a fegyveres konfliktusokban alkalmazott hadviselési eszköznek valós és nem elhanyagolható kockázata van. A nemzetközi közösség ezért elismeri, hogy – a hadviselés más eszközeihez és módszereihez hasonlóan – a kiberműveletek is okozhatnak károkat a civil lakosságnak, valamint más védett személyeknek és objektumoknak. További veszély, hogy a kibereszközök szándékosan vagy nem szándékolt mellékhatásként rendszerszintű, széles körű következményeket válthatnak ki a kritikus polgári infrastruktúrában: érinthetik az alapvető iparágakat, a távközlést és a közlekedést, valamint a kormányzati és pénzügyi rendszereket is. A katonai kiberképességek egyre növekvő használata és az ehhez kapcsolódó humanitárius aggodalmak rávilágítottak arra, mennyire fontos közös megegyezésre jutni a fegyveres konfliktusok során a kiberműveletekre vonatkozó jogi korlátozásokról.

A kiberműveletek stratégiai jelentőségének növekedése a nemzetközi biztonsági szervezeteket is arra készítette, hogy hivatalosan is foglalkozzanak a kibertér katonai dimenziójával. E folyamat egyik legfontosabb mérföldkövét a NATO döntései jelentették, amelyek kijelölték a kiberhadviselés politikai és jogi kereteit. A 2016. július 8–9-én tartott varsói NATO-csúcstalálkozón a NATO-országok állam- és kormányfői, valamint más nemzetek, köztük Montenegró, Ukrajna, Grúzia és Oroszország képviselői a meglévő kötelezettségvállalások – például a kibervédelmi képességek megerősítése és a nemzetközi jog alkalmazhatóságának megerősítése – mellett a kibertér műveleti területként való elismeréséről döntöttek. Továbbá a NATO állam- és kormányfői a 2014. szeptember 4–5-i walesi NATO-csúcstalálkozón jóváhagyták a NATO megerősített kibervédelmi politikáját, amelyben elismerik, hogy a nemzetközi jog – beleértve a nemzetközi humanitárius jogot és az ENSZ Alapokmányát – a kibertérben is alkalmazandó. A NATO kiemeli, hogy a kibertámadások elérhetik azt a küszöböt, amely veszélyezteti a nemzeti és az euroatlanti jólétet, biztonságot és stabilitást, hatásuk pedig ugyanolyan káros lehet a modern társadalmakra, mint egy hagyományos támadás. Ebből adódóan a kibervédelem a NATO kollektív védelemre vonatkozó alapvető feladatának is része, így az Észak-atlanti Szerződés kollektív önvédelemről szóló 5. cikke olyan kibertámadás esetén is alkalmazható, amelynek hatásai összehasonlíthatók egy hagyományos fegyveres támadás hatásaival.

A Tallinn Manual alapvető megközelítéseinek kontextuális bemutatása

A NATO politikai döntéseire hasonlóan a tudományos és jogi közösség is igyekezett választ adni a kiberműveletek szabályozásával kapcsolatos kérdésekre. Ennek egyik legjelentősebb példája a *Tallinni kézikönyv* megszületése volt, amely a kiberhadviselés nemzetközi jogi alapelveit igyekezett rendszerezni.

A kiberhadviseléssel kapcsolatos jogszabályok kristályosításának első kísérlete Michael N. Schmitt professzor nevéhez fűződik, aki a NATO Kooperatív Kibervédelmi Kiválósági Központjának meghívására nemzetközi jogi szakértőkből álló csoportot

vezetett a kiberhadviselésben alkalmazandó nemzetközi jogról szóló *Tallinni kézikönyv (Tallinn Manual)* megírásában. A 2013-ban megjelent első kiadást a 2017-es, bővített *Tallinn Manual 2.0* követte, amely már a kiberműveletekben alkalmazandó jogot is részletesen tárgyalta, 154 szabályt foglalva össze. Mindazonáltal a problémák továbbra is fennmaradtak.

A kiberhadviselésről rendelkezésre álló bőséges szakirodalom ellenére ez a jegyzet nem a meglévő humanitárius jog kiberhadviselésre való alkalmazását vizsgálja, hanem öt releváns jogi kihívás kritikai elemzésére vállalkozik. Először is, különbséget tesz a kiberhadviselés és a kiberbűnözés között, mivel a fogalmi zavar befolyásolhatja az államok jogi válaszait és ellenintézkedéseit. Másodszor, rámutat a nemzetközi jog elveinek kiberműveletekre való alkalmazása során felmerülő nehézségekre. Harmadszor, a tanulmány visszatér az öt fő jogi kérdéshez, amelyek a kiberhadviselés területén a leggyakrabban merülnek fel. A *Tallinn Manual*, bár mindenképpen irányt mutat azt illetően, hogy a humanitárius jog miként érvényesülhet a kiberműveletek vonatkozásában, semmilyen jogi kötőerővel nem bír.⁹ Azonban megalkotása arra utal, hogy a nemzetközi közösség inkább a meglévő jogi normák adaptálására törekszik, mintsem hogy új, kifejezetten a kibertérre szabott szabályrendszert akarna létrehozni.

Mivel a *Tallinn Manual 2.0* nem rendelkezik kötelező jogi erővel, a szakirodalomban számos kritika érte amiatt, hogy bizonyos szabályai nem államgyakorlatokon, hanem szakértői konszenzuson alapulnak. Ebből fakadóan a kézikönyv megítélése jelentősen eltér a különböző jogrendi hagyományok között. A *Tallinn Manual* körüli szakmai viták rávilágítanak arra is, hogy a nemzetközi jog kiberműveletekre való alkalmazása nem pusztán normatív, hanem értelmezési kérdés is. Tsagourias és Farrell (2020) szerint a kibertér sajátosságai miatt az államok nem egységes módon értelmezik a meglévő jogi szabályokat, hanem azokat eltérő politikai, stratégiai és jogi megfontolások mentén alkalmazzák, ami jelentős értelmezési divergenciát okoz az állami gyakorlatok szintjén.¹⁰

Az értelmezési kihívások egy része jogi szinten jelentkezik, hiszen a nemzetközi humanitárius jogot eredetileg fizikai hadszínterekre alkották meg. Ezért több szakértő is rávilágított arra, hogy a kiberműveletek sajátos természete miatt a meglévő jogi keretek alkalmazása komoly nehézségeket okoz, a *Tallinn Manual*-ben megfogalmazottak pedig nem bizonyulnak elégségesnek, úgy, ahogy a humanitárius jog alkalmazása sem. Ezzel a megközelítéssel egy másik szemlélet azonosítható, amely azt vallja, hogy a humanitárius jog nem alkalmazható a kiberműveletek esetében, s új szabályozási keretek megalkotása lenne szükséges.

A nemzetközi humanitárius jog alkalmazhatóságának megkérdőjelezése

D'Aspremont szerint ezek a nehézségek elsősorban abból erednek, hogy a nemzetközi jogászok többsége intervencionista megközelítést alkalmaz, vagyis ahelyett, hogy új normákat alkotnának, megpróbálják a meglévő jogi kereteket, például az ENSZ Alapokmányát

⁹ MANN 2020.

¹⁰ TSAGOURIAS–FARRELL 2020.

vagy a humanitárius jogot – kiterjeszteni a kibertérre. Ez a jognyújtási stratégia azonban problémás, mert a kiberműveletek jellegükénél fogva nem illeszkednek jól azokhoz a kategóriákhoz, amelyeken a humanitárius jog alapszik. A szerző szerint ez a fajta tudományos aktivizmus legitímációs válságot okoz, mert a jogászok jogalkotói szerepbe kerülnek anélkül, hogy erre felhatalmazást kaptak volna. Különösen nehéz továbbá a bizonyítás, ami a humanitárius jog alkalmazását gyakorlatilag ellehetetleníti. Az államok közötti felelősség megállapításához szükséges bizonyítékok gyakran hiányosak, manipulálhatók vagy technikailag értelmezhetetlenek, így az olyan alapelvek, mint az arányosság vagy a megkülönböztetés, nehezen vagy egyáltalán nem alkalmazhatók a kiberműveletek esetében.

A D'Aspremont által felvetett elméleti problémákat véleményem szerint a gyakorlatban tovább súlyosbítja, hogy az államok között sincs teljes egyetértés abban, hogyan kell a kiberműveleteket a nemzetközi jog rendszerébe beilleszteni. Pomson elemzése is erre hívja fel a figyelmet, aki a szokásjog és az államgyakorlat korlátait boncolgatja.

Pomson először is hangsúlyozza, hogy a kiberműveletek jogi szabályozására vonatkozó állami álláspontok földrajzilag és politikailag nem reprezentatívak. A legtöbb állásfoglalást nyugati országok tették közzé, míg számos afrikai és ázsiai állam teljesen kimaradt a diskurzusból. Ez a részleges állami részvétel aláássa annak a lehetőségét, hogy a kiberműveletekre vonatkozó egységes szokásjogi normák alakuljanak ki, hiszen a szokásjoghoz szükség van széles körű, reprezentatív és következetes államgyakorlatokra. Másodsor, a szerző szerint jelentős ellentétek vannak az államok között abban is, hogy mi minősül támadásnak a humanitárius jog alapján, ami a hadviselésre vonatkozó alapelvek alkalmazhatóságát is megnehezíti. Egyes államok kizárólag a fizikai károkozást vagy halált, sérülést tekintik támadásnak, míg mások szerint már a funkcionális kiesés vagy adatvesztés is ebbe a kategóriába eshet. Ez a fogalmi széttartás gátolja a szokásjogi konvergenciát, hiszen nincs egységes értelmezés arról, hogy mely kiberműveletek sértik a humanitárius jog szabályait. Harmadsor, Pomson rámutat arra, hogy a nemzetközi szokásjog nem értelmezhető, tehát nem lehet egyszerűen kiterjesztéssel vagy analógiával a korábbi, nem kiberkörnyezetben kialakult szabályokat a kiberműveletekre alkalmazni. Ehelyett csak a tényleges államgyakorlat és a jogként való elfogadás alapján lehet megállapítani, hogy egy adott szabály alkalmazható-e. Ennek okán elmondható, hogy a nemzetközi jog egységes alkalmazása a kiberműveletek terén módszertani akadályokba is ütközik, hiszen a jogfejlődés itt nem normatív, hanem gyakorlati tapasztalatokra épül.

Állami megközelítések

A nemzetközi közösség túlnyomó része, különösen az ENSZ-ben és más nemzetközi szervezetekben aktív, főként nyugati államok, valamint a NATO-tagok támogatják a humanitárius jog kibertérben való alkalmazását, és azt magukra nézve kötelezőnek tekintik. Bár az értelmezési keretek országonként bizonyos mértékben eltérhetnek, abban széles körű egyetértés van, hogy a nemzetközi jog a kiberműveletekre is irányadó. Az elemzés négy ország – az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Hollandia és Franciaország – nemzeti álláspontját mutatja be a nemzetközi humanitárius jog kiberműveletekre való alkalmazhatóságával kapcsolatban.

Franciaország és Hollandia az európai kontinentális jogi kultúrát képviselik, ezzel szemben az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság angolszász, gyakorlatorientált megközelítése inkább a rugalmas jogalkalmazást példázza, amely során formálisan elfogadják a humanitárius jog kötelező erejét, ugyanakkor annak tartalmát és gyakorlati kiterjedését saját nemzeti érdekük és biztonságpolitikai környezetük fényében értelmezik. A kiválasztott országok nemcsak földrajzi és politikai értelemben mutatnak változatosságot, hanem jogértelmezési szinten is, ami lehetővé teszi annak bemutatását, hogy miként alakult ki a nemzetközi konszenzus a humanitárius jog alkalmazhatóságáról, és ezzel párhuzamosan hogyan maradt fenn mégis a nemzeti mozgáster az értelmezési különbségek terén. Az elemzés tehát nem az államok magatartásának normatív értékelésére, hanem a formális elfogadás és gyakorlati rugalmasság dinamikájának feltárására törekszik.

Módszertan

A tanulmány kvalitatív, összehasonlító szövegelemzésen alapul, amely a négy említett állam – az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és Hollandia – hivatalos álláspontját vizsgálja a nemzetközi humanitárius jog kiberműveletek során való alkalmazhatóságára vonatkozóan. A módszertani megközelítés célja annak feltárása, hogy a különböző jogi kultúrákhoz tartozó államok miként értelmezik a szuverenitást, a be nem avatkozás elvét, az erőalkalmazás tilalmát, az önvédelem lehetőségét, valamint az ellenintézkedéseket a kibertérben. A vizsgálat alapját kizárólag nyilvánosan hozzáférhető állami dokumentumok, kormányzati nyilatkozatok és az ENSZ-hez benyújtott hivatalos jelentések képezték, mivel ezek tekinthetők az adott ország formai jogértelmezése legmegbízhatóbb forrásainak.

A dokumentumok kiválasztását két fő szempont indokolta. Egyrészt valamennyi vizsgált állam rendelkezik olyan hivatalos, önállóan közzétett nemzeti állásfoglalással, amelyben részletesen bemutatja a kibertérre vonatkozó nemzetközijog-értelmezését. Másrészt a négy állam két különböző jogi tradíció – az angolszász és a kontinentális jogrendszer – reprezentánsa, ami lehetőséget biztosít a normatív és a gyakorlatorientált megközelítések összehasonlítására. A kiválasztott dokumentumok közé kizárólag olyan állami források kerültek, amelyek explicit módon fogalmazzák meg jogértelmezési álláspontot, különösen a szuverenitás, a be nem avatkozás, az erőalkalmazás, az önvédelem és az ellenintézkedések viszonylatában.

A szövegelemzés a CCDCOE Cyber Law Toolkit tematikus szerkezetére épülő kódolási rendszer alapján készült. A vizsgálat öt fő kategória mentén történt:

- a szuverenitás értelmezése,
- be nem avatkozás elvének alkalmazása,
- erőszak alkalmazásának tilalma,
- önvédelemhez való jog,
- ellenintézkedések.

Az angolszász és a kontinentális megközelítés közötti különbségtétel alapját a vizsgálat során a következő szempontok indokolták. A szuverenitás normatív státuszának eltérő

értelmezése, a be nem avatkozás elvének szűk vagy kiterjesztett alkalmazása, a nemzetközi jogi kötelezettségek gyakorlati érvényesítésének mértéke és rugalmassága. E három szempont mindegyike közvetlenül tükröződik a vizsgált állami dokumentumokban, és egyben összhangban áll a CCDCOE által alkalmazott tematikus felosztással is.

A kiberműveletek jogi értékelése elsődlegesen a nemzetközi humanitárius jog keretrendszerében történik, azonban a nemzetközi jog általános szabályai közül az állami felelősség (*state responsibility*) és a kellő gondosság (*due diligence*) elvei is relevánsak. Az állami felelősség azt rögzíti, hogy egy állam a neki tulajdonítható jogsértő kiberműveletekért felelőssé tehető, a kellő gondosság kötelezettsége pedig arra kötelezi, hogy területét ne engedje harmadik felek által jogellenes kibertámadások kiindulópontjaként használni. Ez a két elv teljes körű tárgyalása azonban túlmutat a tanulmány fókuszán, mivel a kiberműveletek esetében az állami felelősség megállapítása rendkívül összetett, több egymással szorosan összefüggő aspektus együttes vizsgálatát igénylő kérdéskör. Amint Spáčil (2024) is rámutat, a jogi felelősség megállapítása nem választható el sem a technikai attribúciótól, sem pedig a politikai attribúciótól, mivel ezek együtt határozzák meg, hogy egy kiberművelet államnak tulajdonítható-e a nemzetközi jog alapján. Ez a kérdéskör önálló, részletes elemzést igényel, ezért a tanulmány ezekre csak közvetetten, a jogértelmezési divergenciák kontextusában utal.¹¹

A vizsgálat módszertani korlátját az jelenti, hogy az államok jogértelmezése nem minden esetben dokumentált teljeskörűen, a nyilatkozatok pedig gyakran politikai kontextusban születnek, ami befolyásolhatja az érvelés részletességét. Az állami álláspontok elemzése elsősorban a nyilvánosan elérhető dokumentumokra támaszkodik, amelyek nem feltétlenül tükrözik az adott állam teljes jogértelmezési gyakorlatát. Valamint, a kiberjog ezen a ponton továbbra is formálódik, így a vizsgálat a jelenleg rendelkezésre álló, sokszor nem egységes állami gyakorlatokból indulhat ki. A választott összehasonlító megközelítés emellett nem képes teljes mértékben megragadni az egyes államok értelmezése mögött húzódó politikai és doktrinális különbségeket sem. Mindez nem csökkenti az elemzés érvényességét, azonban jelzi, hogy a következtetéseket a rendelkezésre álló források korlátaival együtt szükséges értelmezni. Ennek ellenére a vizsgált országok példája lehetővé teszi a két jogi kultúra közötti különbségek pontosabb azonosítását.

Angolszász megközelítések: Egyesült Államok és Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság 2022. május 19-én közzétett főügyési beszéde, a „Nemzetközi jog a jövő határterületein” keretében részletezte nemzetközi jogi értelmezését a kiberműveletekről, hangsúlyozva, hogy a fegyveres konfliktusban a nemzetközi humanitárius jog szabályai ugyanúgy alkalmazandók a kibertérre is. A CCDCOE Cyber Law Toolkit Az Egyesült Királyság nemzeti álláspontja (2022) oldala ezt a beszédet tekinti a hivatalos brit álláspont magjául, és strukturáltan rendszerezi annak főbb elemeit. Az Egyesült Királyság legutóbb, 2021 júniusában megerősítette saját álláspontját

¹¹ SPÁČIL 2024.

a kibertérben való szuverenitás esetében. Nevezetesen, hogy az államok tevékenységeire vonatkozó bármilyen tilalmat, legyen az a kibertérrel vagy más ügyekkel kapcsolatos, egyértelműen meg kell határozni a nemzetközi jogban. A szuverenitás általános fogalma önmagában nem nyújt elegendő vagy egyértelmű alapot egy konkrét szuverenitási szabály vagy a be nem avatkozásokon túlmutató további tilalom kiterjesztéséhez a kibertevékenységekre vonatkozóan.

Az Egyesült Királyság álláspontja szerint a be nem avatkozás elve a nemzetközi jog egyik legfontosabb alapja, amely a szuverenitás védelmét és az államok közötti békés együttélést szolgálja. Ez az elv biztosítja a viszonyítási alapot a kibertérben tanúsított állami magatartások jogszerűségének megítéléséhez, valamint a megfelelő válaszlépések meghatározásához. A 2021-ben megerősített brit álláspont szerint azonban a szuverenitás önmagában nem elegendő jogalap új, a kibertérre vonatkozó tilalmak megfogalmazására, csak az tekinthető jogsértésnek, ami világosan tiltott a nemzetközi jogban. A gyakorlatban tehát a hangsúly azon van, történt-e tényleges jogsértés – a be nem avatkozás szabálya pedig különösen fontos azokban az esetekben, amikor az államok ellenséges, de nem fegyveres küszöböt elérő kibertevékenységet folytatnak. A jogsértés megállapításához a cselekménynek kényszerítő jellegűnek kell lennie.

Az ellenintézkedések terén az Egyesült Királyság álláspontja szerint egy állam egy korábbi jogellenes cselekményre úgy is reagálhat, hogy olyasmit tesz, ami egyébként jogellenes lenne, ha ez a jogsértő magatartás megszüntetését és a jóvátétel elérését szolgálja. Az Egyesült Királyság egyértelművé tette, hogy ilyen ellenintézkedések alkalmazhatók más állam jogellenes kiberműveleteire is, és nem szükséges, hogy ugyanolyan jellegűek legyenek. A válasz nem feltétlenül kibereszköz, lehet más típusú lépés is, amennyiben az alkalmas a jogellenes kibertevékenység leállítására.¹²

Ezért az álláspont is jól illeszkedik a *formálisan elfogadom, de rugalmasan értelmezem* kategóriához, hiszen támogatja a humanitárius jog alkalmazását, de visszafogottan kezeli a szuverenitás elvét, a be nem avatkozás/kényszerítő jelleg tesztet választja békeidőmércének, és esetalapon vizsgálja az ellenintézkedéseket.

Az Egyesült Államok 2021-ben, az ENSZ Közgyűlés elé benyújtott önkéntes nemzeti hozzájárulásában (A/76/136) részletesen ismertette, miként értelmezi a nemzetközi jogot a kibertérben folytatott állami tevékenységekre vonatkozóan. A dokumentum leszögezi, hogy a meglévő nemzetközi jog, beleértve az ENSZ Alapokmányt, a nemzetközi humanitárius jogot és a szokásjogot is, teljes mértékben alkalmazandónak tartja az államok kiberműveleteire. Kiemelik, hogy a szuverenitás elve a kibertérben is érvényesül. Az államoknak tiszteletben kell tartaniuk egymás területi joghatóságát, ugyanakkor az Egyesült Államok hangsúlyozza, hogy a szuverenitás gyakorlása nem korlátlan, és összhangban kell állnia a nemzetközi jog, különösen az emberi jogok szabályaival. Az Egyesült Államok elismeri azt is, hogy bizonyos körülmények között egy másik állam területén végrehajtott, nem konszenzuson alapuló kiberművelet megsértheti a nemzetközi jogot, ugyanakkor önmagában az, hogy egy kiberművelet egy másik állam területén található rendszereket érint, nem tekinthető automatikusan jogsértőnek, különösen akkor, ha annak hatása elhanyagolható vagy technikai jellegű. Ezzel az állásponttal az Egyesült Államok a szuverenitás rugalmas, kontextusfüggő értelmezését követi.

¹² International Cyber Law 2025a.

A be nem avatkozás elve az Egyesült Államok szerint továbbra is alapvető a kiberterben is, a nemzetközi jog tiltja az olyan kényszerítő beavatkozásokat, amelyek más államok belügyeit, például politikai, gazdasági vagy kulturális döntéseit befolyásolják. Ennek értelmében egy másik ország választási rendszerébe való beavatkozás vagy az egészségügyi infrastruktúrájának kiberzavara egyértelműen sérti a be nem avatkozás tilalmát. Az Egyesült Államok azonban a szabály szűk értelmezését vallja, nem minden, más államot érintő kiberművelet minősül jogsértésnek, csak azok, amelyek ténylegesen kényszerítő hatásúak és a szuverén döntéshozatalba avatkoznak be.

Az erőalkalmazás tilalmának elve alapján az Egyesült Államok elismeri, hogy bizonyos kibertevékenységek elérhetik az erőszak alkalmazásának szintjét, ha hatásuk megfelelne egy fegyveres támadás következményeinek. Ilyen esetekben az ENSZ Alapokmányának 51. cikke értelmében az államnak joga van az önvédelemhez, függetlenül attól, hogy a támadó állami vagy nem állami szereplő. Az önvédelmi célú erőalkalmazásnak azonban szükségesnek és arányosnak kell lennie, és kizárólag a tényleges vagy közvetlen fegyveres támadás elhárítására irányulhat. Az Egyesült Államok hangsúlyozza, hogy az önvédelem formája nem kötött, a kiber- és fizikai eszközök egyaránt alkalmazhatók, attól függően, melyik alkalmasabb a fenyegetés megszüntetésére. Mielőtt egy állam az erőszak eszközehez nyúlna, köteles mérlegelni, hogy passzív vagy alacsonyabb szintű aktív kibervédelem elegendő lenne-e a támadás elhárítására.

Az Egyesült Államok értelmezése szerint az ellenintézkedések fontos jogi eszközt jelentenek azokban az esetekben, amikor egy államot nemzetközi jogellenes kiberművelet ér, amely nem minősül fegyveres támadásnak. Ilyenkor az állam erőszakmentes ellenintézkedéseket alkalmazhat, amelyek célja a jogsértés megszüntetése és a felelős állam jogkövető magatartásának helyreállítása. Az ilyen intézkedéseknek meg kell felelniük a szükségesség és arányosság követelményeinek, és kizárólag a jogsértő állam ellen irányulhatnak. Az Egyesült Államok álláspontja szerint az ellenintézkedések nem feltétlenül kell hogy kibereszközök legyenek, lehetnek nem kiberjellegű válaszlépések is, amennyiben azok hatékonyan szolgálják a jogellenes magatartás megszüntetését. Mielőtt ilyen intézkedéseket hozna, az érintett államnak lehetőséget kell biztosítania a jogsértő félnek a cselekmény abbahagyására, kivéve, ha a helyzet sürgős fellépést követel meg.¹³

Összevetve az angol-szász megközelítéseket, megfigyelhető, hogy mindkét állam a jog rugalmasságát és az operatív mozgásteret tartja elsődlegesnek, ami a biztonságpolitikai érdekek érvényesítését segíti.

Kontinentális megközelítések: Hollandia és Franciaország

Hollandia 2019-ben tette közzé a Külügyminisztérium *Letter to the Parliament on the International Legal Order in Cyberspace* című dokumentumát, amelyben részletesen kifejti álláspontját a kiberműveletek nemzetközi jogi megítéléséről. A dokumentum

¹³ International Cyber Law 2025b.

kimondja, hogy a nemzetközi jog, beleértve az Egyesült Nemzetek Alapokmányát, alkalmazandó az államok információs és kommunikációs technológiák használatára is, és hogy a meglévő nemzetközi jog képezi az államok kibertérben tanúsított magatartásának keretét. Hollandia szerint azok a kiberműveletek, amelyek megsértik a nemzetközi kötelezettségeket és egy államnak tulajdoníthatók, nemzetközi jogsértésnek minősülnek.

A holland álláspont a szuverenitást a nemzetközi jog egyik alapvető szabályának tekinti, amelynek megsértését önmagában nemzetközi jogsértésnek minősíti. A kormány egyértelműen kijelenti, hogy a szuverenitás elve a nemzetközi jog szabálya, amelynek megsértése nemzetközi jogsértést jelent. Ennek megfelelően Hollandia nemcsak a közvetlen beavatkozást, hanem bármely, más állam szuverenitását sértő kiberműveletet is jogellenesnek tekint.

A holland kormány az erőalkalmazás tilalmát is kiterjeszti a kiberműveletekre, és rögzíti, hogy egy kiberművelet akkor minősül erőalkalmazásnak, ha annak mértéke és hatásai összehasonlíthatók a hagyományos katonai műveletekével, ugyanakkor a dokumentum hangsúlyozza azt is, hogy a nemzetközi humanitárius jog szabályai és elvei minden hadviselési eszközre és módszerre vonatkoznak, beleértve a kiberműveleteket is.¹⁴

A holland álláspont ezzel egy szigorúbban értelmezett megközelítést alkalmaz, és a kiberműveletek esetében szinte teljes egészében alkalmazhatónak tekinti a humanitárius jogot, mindenestre kevesebb rugalmasságot enged, mint a korábban említett országok.

Franciaország álláspontja a kiberműveletek jogi kezeléséről világosan hangsúlyozza a szuverenitás elsődlegességét és annak következményeit. A tagállami normák és elvek kiterjednek az IKT-használatra és az ország területén található információs rendszerekre, és Franciaország saját területén ezeket a rendszereket szuverén joghatósága alatt gyakorolja. Ennek megfelelően bármely olyan kibertámadás, vagy a területen digitális eszközökkel előidézett hatás, amelyet állami szervek, kormányzati hatáskörrel rendelkező személyek, vagy állami utasításra, irányítás alatt eljáró szereplők idéznek elő, a szuverenitás megsértésének minősül. Ugyanakkor Franciaország nem tekint automatikusan minden távoli, technikai jellegű kiberműveletet jogsértésnek, a jogsértés fennállását a hatás és a behatás mértéke alapján, eseti alapon kell megítélni.

A be nem avatkozás elve megsértésének világos példája a választási rendszerek manipulációja vagy a kritikus egészségügyi infrastruktúra kényszerítő befolyásolása. Az ilyen kényszerítő beavatkozások tipikusan ellentétesek a nemzetközi joggal. Franciaország hangsúlyozza, hogy a szuverenitás legsúlyosabb megsértései, különösen, ha a területi integritást vagy politikai függetlenséget érintik, elérhetik az erőszakkal való fenyegetés vagy az erőszak alkalmazása tilalmának küszöbét. A küszöb átlépését nem az alkalmazott eszközökben, hanem a kiberművelet hatásaiban kell mérni, amely során lényeges tényezők lehetnek a művelet eredményei, a célszemély jellege, a behatolás mértéke, valamint a művelet eredete és felbújtó jellege. Franciaország tehát nem zárja ki, hogy fizikai hatás nélkül is fennállhat az erőszak alkalmazása, ha a következménnyel egyenértékű hatások keletkeznek.

¹⁴ International Cyber Law 2025c.

Az önvédelem joga az ENSZ Alapokmányának 51. cikke alapján érvényesül, ha egy kibertámadás mértéke és súlyossága összehasonlítható a hagyományos fegyveres támadás következményeivel, Franciaország kész önvédelemmel reagálni. Ez kiterjedhet digitális és kinetikus eszközökre is, mindig a szükségesség és arányosság elvei szerint. Franciaország elismeri, hogy nem minden erőszak alkalmazása minősül automatikusan fegyveres támadásnak, a súlyosság, visszafordíthatóság és kumulatív hatások mérlegelése a döntő.

Az ellenintézkedések tekintetében Franciaország elfogadja, hogy áldozatként jogszerűen alkalmazhat békés célú ellenintézkedéseket a jogellenes kiberműveletek megszüntetése és a jótétel biztosítása érdekében, ezek kizárólag a jogsértő állam ellen irányulhatnak, meg kell felelniük a nemzetközi jog követelményeinek és ideiglenes jellegűeknek kell lenniük. Tehát amint a jogsértés megszűnik, az intézkedéseket fel kell függeszteni. Kollektív ellenintézkedések alkalmazását Franciaország a saját joggyakorlatában viszont kizártnak tartja. Előzetes felszólítás általában szükséges, kivéve a sürgős eseteket, amikor is sürgős ellenintézkedések lehetősége különösen a kibertérre jellemző nyomon követési nehézségek miatt kulcsfontosságú.

Végül Franciaország felelősséget ró azokra az államokra is, amelyek nem állami szereplők tevékenységét instruálják vagy ellenőrzik, egyben támogatja a magánszektor offenzív tevékenységének szigorú szabályozását, mivel az ilyen szereplők alkalmazása rendszerszintű instabilitást okozhat. Minden válaszlépést, legyen az diplomáciai vagy katonai, Franciaország a nemzetközi jog keretein belül mérlegel, és szükség esetén jelenteni kíván a nemzetközi szervezetek felé, biztosítva, hogy az egyoldalú fellépés ideiglenes és a kollektív intézkedésekkel helyettesíthető maradjon.¹⁵

Az ENSZ égisze alatt működő államok számára politikailag és jogilag is válhatatlanná lett volna, ha nem ismerik el a humanitárius jog alkalmazhatóságát a kiberműveletek esetében. Bár e konszenzus ma már alapvetésnek számít, az egyes államok különböző szempontok alapján, eltérő rugalmassággal értelmezik mind a tartalmát, mind a gyakorlati érvényesülését. Az angolszász országok – mint az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság – a rugalmas megközelítést képviselik, míg a kontinentális európai államok – mint Franciaország és Hollandia – a kötöttebb, normatív értelmezés hívei.

Az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság értelmezésében a szuverenitás nem önálló tiltó norma, a jogsértés csak akkor áll fenn, ha a kiberművelet kényszerítő jellegű, tehát beavatkozik az állam szuverén döntéshozatalába. Ezzel szemben Franciaország és Hollandia a szuverenitást a nemzetközi jog alapvető szabályának tekintik, amelynek bármely jellegű megsértése önmagában is jogsértést jelent. Míg az angolszász államok a be nem avatkozás elvét és az erőalkalmazás tilalmát hatásalapú módon értelmezik, addig a kontinentális országok inkább a formális megfelelésre és a humanitárius jog kiterjesztett alkalmazására törekednek.

Az ellenintézkedések és önvédelem terén is hasonló különbség mutatkozik. Az USA és az Egyesült Királyság nem tartja szükségesnek az előzetes bejelentést, ha az arányosság és szükségesség elve teljesül, és nyitva hagyják a kollektív ellenintézkedések lehetőségét is. Franciaország és Hollandia ezzel szemben szigorúbb

¹⁵ International Cyber Law 2025d.

értelmezést követnek, az állami felelősség és a kellő körültekintés kötelező alkalmazását hangsúlyozva. Az erőalkalmazás és az önvédelem értelmezésében mindkét csoport az ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) és 51. cikk szerinti keretet fogadja el, de míg a rugalmas értelmezést követő államok az összehasonlítható hatás alapján ítélik meg a kiberműveleteket, a normatív megközelítést alkalmazók minden fegyveres hatásúnak minősülő beavatkozást erőalkalmazásnak tekintenek.

1. táblázat: A vizsgált államok (USA, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia) jogértelmezési megközelítései- nek összegzése a kiberműveletek nemzetközi jogi szabályozásában

Szempont	Angolszász jogi kultúra		Kontinentális jogi kultúra	
	Egyesült Államok	Egyesült Királyság	Franciaország	Hollandia
Szuverenitás	A szuverenitás nem önálló tiltó norma, csak a ténylegesen kényszerítő beavatkozás minősül jogsértésnek	Elismeri a szuverenitás elvét, de a beavatkozás csak akkor tiltott, ha kényszerítő hatású	A szuverenitás megsértését önmagában is nemzetközi jogsértésnek tekint	A szuverenitás megsértése önálló jogsértés, még funkcionális beavatkozás esetén is
Be nem avatkozás elve	Csak a kényszerítő beavatkozás tiltott (pl. választási manipuláció, gazdasági nyomás)	Szűken értelmezett elv, csak a tényleges kényszerített beavatkozás jogsértő	Minden, politikai vagy kritikus infrastruktúrát érintő, befolyásolás jogsértésnek minősül	Minden más állam belügyeibe történő beavatkozás jogellenesnek tekintendő
Erőalkalmazás tilalma	A kiberművelet akkor minősül erőalkalmazásnak, ha hatása egy fegyveres támadás következményeivel egyenértékű	Hatásalapú megközelítés: a tényleges eredmény alapján ítéltető meg, átlépi-e a küszöböt	Fizikai hatás nélkül is fennállhat az erőalkalmazás, ha a hatás egyenértékű a fizikai támadással	A kiberműveletek funkcionális hatásai is elérhetik az erőalkalmazás szintjét
Önvédelem	Az ENSZ Alapokmány 51. cikke alapján csak fegyveres támadás szintjén, az arányosság és szükségesség elve érvényes	Az önvédelem joga elismert, akár nem kiberjellegű válaszlépéssel is	Az önvédelem joga kiterjed a súlyos kibertámadásokra; a válasz arányos és szükséges kell legyen	A humanitárius jogot az önvédelem esetén is teljeskörűen alkalmazza
Ellenintézkedések	Megengedettek erőszakmentes ellenintézkedések előzetes bejelentés nélkül is, ha arányosak	Szükséges és arányos ellenintézkedések engedélyezettek, nem feltétlenül kiberjellegűek	Csak ideiglenes, jogsértő állam ellen irányuló ellenintézkedések; előzetes értesítés jellemzően szükséges	Csak békés, arányos ellenintézkedéseket fogad el

Forrás: a szerző szerkesztése

Összességében tehát bár a humanitárius jog alkalmazhatóságát minden vizsgált állam elfogadja, az értelmezési keretek között a politikai és jogi kultúrájuknak megfelelő eltérés figyelhető meg.

Következtetések

A kiberműveletek nemzetközi jogi megítélése mára a nemzetközi jog egyik legösszetettebb kérdésévé vált. Bár a szakirodalomban továbbra is megjelennek olyan vélemények, amelyek szerint a nemzetközi jog – különösen a humanitárius jog – nem, vagy csak korlátozottan alkalmazható a kibertérre, az államok hivatalos nyilatkozataiban ez a nézet ennyire nyíltan nem jelenik meg. Az ENSZ égisze alatt működő országok számára politikailag és jogilag is vállalhatatlan lenne a humanitárius jog elutasítása, ezért az alkalmazhatóság elvi elfogadása minden állam részéről egységesen megfigyelhető. A különbségek nem az elfogadás tényében, hanem az értelmezés és a gyakorlati alkalmazás módjában mutatkoznak meg. A humanitárius jog alkalmazhatóságának kérdésköre a kiberműveletek esetében éppen ebből kifolyólag kifejezetten összetett. A vizsgált államok egyhangúlag elismerik, hogy a nemzetközi jog, ezen belül a humanitárius jog alapelvei a kibertérben is alkalmazandók, mindazonáltal az eltérések nem az elvi elfogadásban, hanem az alkalmazás gyakorlati terjedelmében és a jogértelmezés módjában jelennek meg. Míg a humanitárius jog hagyományosan fizikai hadviselési kontextusban jött létre, a kiberműveletek sajátos, nem fizikai természetük miatt új kihívásokat támasztanak már csak a fogalmak alkalmazása során is. A tanulmány ennek okán megállapítja, hogy a humanitárius jog alapelvei elviekben alkalmazhatók, de a gyakorlati megvalósulása országoként eltérő rugalmassággal történik.

A vizsgált államok közül az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság rugalmasabb, gyakorlatorientált megközelítést képviselnek, míg Franciaország és Hollandia a nemzetközi jog kötöttebb, szabályalapú értelmezését követik. A szuverenitás megsértését önmagában is jogsértésnek tekintik, a be nem avatkozás elvét szigorúan alkalmazzák, és az ellenintézkedéseket csak arányos, szükséges és békés módon tartják elfogadhatónak. Az erőalkalmazás és az önvédelem kérdésében is inkább a hagyományos, ENSZ Alapokmányon alapuló felfogást követik. Az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság az angolszász, precedensorientált jogi kultúra képviselőiként rugalmas, hatásalapú értelmezést alkalmaznak, ezzel szemben Franciaország és Hollandia a kontinentális jogrendszer követve normatív, szabályalapú megközelítést képviselnek. Az angolszász országok a szuverenitást nem tekintik önálló tiltó normának, és csak a kényszerítő hatású beavatkozásokat tartják jogsértőnek. Ez a különbség a formális elfogadás és a gyakorlati rugalmasság közötti eltérő viszonyban ragadható meg mint a két jogi megközelítés közötti legnagyobb különbség.

Az értelmezési nehézséget tovább növelik az olyan nem nyugati országok, mint például Kína vagy Irán, amelyek a szuverenitás és a kiberműveletek jogi megítélése kapcsán ettől jelentősen eltérő, a kibertér feletti szélesebb állami kontrollt hangsúlyozó megközelítést képviselnek. Ezen megközelítések részletes vizsgálata túlmutat a jelen tanulmány fókuszán, mindazonáltal jelzi, hogy a kiberműveletek nemzetközi jogi értelmezését tovább nehezíti és új aspektusból vizsgálandóvá teszi a nyugati és

nem nyugati országok értelmezési kereteinek összehasonlítása is. A tanulmányban választott minta ezért elsősorban nem a teljes államgyakorlat reprezentációjára, hanem a jogi kultúrák közötti különbségek illusztrálására szolgál.

A vizsgált országok elemzése azt mutatja, hogy a kiberműveletek jogi keretének fejlődése nem a nemzetközi jog megtagadását jelenti, hanem annak alkalmazkodását a kibertér új kihívásaihoz. A közös alapot a nemzetközi jog és a humanitárius jog elvi elfogadása jelenti, ugyanakkor az államok nemzeti jogi kultúrája, biztonságpolitikai helyzete és stratégiai érdekei alapján különböző értelmezési hangsúlyokat alkalmaznak. A jelenlegi nemzetközi helyzetet tehát egyfajta értelmezési pluralizmus jellemzi, amelyben a szabályok alapjai közösek, de az alkalmazásuk rugalmas vagy éppen kötöttebb módon történik. Ez a sokszínűség ugyan megnehezíti az egységes nemzetközi normák kialakulását, de egyben azt is jelzi, hogy az államok – eltérő módokon ugyan, de – igyekeznek a nemzetközi jog keretein belül kezelni a kiberműveletek jelentette kihívásokat.

Felhasznált irodalom

- 1139/2013. (III. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról, II. pont.
- CCDCOE (2025): *NATO Recognises Cyberspace as a 'Domain of Operations' at Warsaw Summit*, CCDCOE. Online: <https://ccdcoe.org/incyber-articles/nato-recognises-cyberspace-as-a-domain-of-operations-at-warsaw-summit/>
- D'ASPUMENT, Jean (2016): Cyber Operations and International Law: an Interventionist Legal Thought. *Journal of Conflict and Security Law*, 21(3), 575–593. Online: <https://doi.org/10.1093/jcsl/krw022>
- EFRONY, Dan (2021): The UN Cyber Groups, GGE and OEWG – A Consensus is Optimal, But Time is of the Essence. *Just Security*, 2021. július 16. Online: <https://www.justsecurity.org/77480/the-un-cyber-groups-gge-and-oewg-a-consensus-is-optimal-but-time-is-of-the-essence/>
- International Cyber Law: Interactive Toolkit Contributors (2025a): *National Position of the United Kingdom (2022)*. Online: [https://cyberlaw.ccdcoe.org/wiki/National_position_of_the_United_Kingdom_\(2022\)?oldid=4489](https://cyberlaw.ccdcoe.org/wiki/National_position_of_the_United_Kingdom_(2022)?oldid=4489)
- International Cyber Law: Interactive Toolkit Contributors (2025b): *National Position of the United States of America (2021)*. Online: [https://cyberlaw.ccdcoe.org/wiki/National_position_of_the_United_States_of_America_\(2021\)](https://cyberlaw.ccdcoe.org/wiki/National_position_of_the_United_States_of_America_(2021))
- International Cyber Law: Interactive Toolkit Contributors (2025c): *National Position of the Netherlands (2019)*. Online: [https://cyberlaw.ccdcoe.org/wiki/National_position_of_the_Netherlands_\(2019\)?oldid=4483](https://cyberlaw.ccdcoe.org/wiki/National_position_of_the_Netherlands_(2019)?oldid=4483)
- International Cyber Law: Interactive Toolkit Contributors (2025d): *National Position of France (2019)*. Online: [https://cyberlaw.ccdcoe.org/wiki/National_position_of_France_\(2019\)](https://cyberlaw.ccdcoe.org/wiki/National_position_of_France_(2019))
- KOVÁCS László (2018): *Kiberbiztonság és -stratégia*. Budapest: Dialóg Campus.
- MANN, Sharona (2020): Legal Challenges in the Realm of Cyber Warfare. *Journal of International Law and Politics Online Forum*, (Winter–Spring), 9–23. Online: <https://>

www.nyujilp.org/wp-content/uploads/2020/03/Mann-Note_Final-Draft_EIC-Approved.pdf

- MCDONALD, Ellie (2023): Shaky Consensus at the OEWG on ICTs: Where Next for UN Discussions on State Behaviour in Cyberspace. *CircleID*, 2023. augusztus 16. Online: <https://circleid.com/posts/20230816-shaky-consensus-at-the-oewg-on-icts-where-next-for-un-discussions-on-state-behaviour-in-cyberspace?>
- NATO, Wales Summit Declaration, Paragraph 72. Online: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2014/09/05/wales-summit-declaration>
- POMSON, Ori (2023): Methodology of Identifying Customary International Law Applicable to Cyber Activities. *Leiden Journal of International Law*, 36(4), 1023–1047. Online: <https://doi.org/10.1017/S0922156523000390>
- SPÁČIL, Jakub (2024): Attribution of Cyber Operations: Technical, Legal and Political Perspectives. *International and Comparative Law Review*, 24(2), 150–168. Online: <https://journals.upol.cz/ICLR/article/view/176/143>
- TIIRMAA-KLAAR, Heli (2021): *The Evolution of the UN Group of Governmental Experts on Cyber Issues: From a Marginal Group to a Major International Security Norm-Setting Body*. The Hague Centre for Strategic Studies & Global Commission on the Stability of Cyberspace. Online: <https://hcss.nl/wp-content/uploads/2021/12/Klaar.pdf>
- TSAGOURIAS, Nicholas – FARRELL, Michael (2020): Cyber Attribution: Technical and Legal Approaches and Challenges. *European Journal of International Law*, 31(3), 941–967. Online: <https://doi.org/10.1093/ejil/chaa057>
- United Nations (2025): *Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security*. United Nations Office for Disarmament Affairs. Online: <https://disarmament.unoda.org/en/our-work/emerging-challenges/developments-field-information-and-telecommunications-context>

Volarics József,¹ Papp Kornél²

Az Európai Unió területén 2000 és 2023 között elkövetett terrorcselekmények eszközei és módszerei, valamint ezek jövőbeni alkalmazásának várható tendenciái

The Means and Methods Used in Terrorist Acts Committed within the European Union between 2000 and 2023, and Expected Trends in Their Future Use

Absztrakt

Tanulmányunk témáját az Európai Unió területén a 21. században elkövetett terrorcselekmények során használt fegyverek és alkalmazásuk módszerei képezik. A bevezető részben meghatározzuk a terrorizmus fogalmának kutatásunk szempontrendszer szerinti releváns elemeit. Ismertetjük a terrorcselekmények során alkalmazott fegyvereket és elkövetési módszereket. Esettanulmányokon keresztül, illetve a rendelkezésre álló statisztikai adatok felhasználásával részletesen tárgyaljuk és elemezzük a vizsgált időszakban az Európai Unió területén elkövetett terrorcselekményeket. Értékeljük az Európai Unió közös és tagállami szintű válaszpontrendszerét és azok hatását a terrorizmus kutatásunk tárgyát képező összetevőire. Az elemzés során feltárt tendenciák alapján, illetve nemzetközi kitekintés alapján következtetéseket vonunk le az Európai Unió területén az esetleges jövőbeni terrorcselekmények során alkalmazandó eszközök és módszerek tekintetében.

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: volaricsjozsef@gmail.com

² Doktori hallgató, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: pappkornel@nni.police.hu

Kulcsszavak: Európai Unió, terrorizmus, fegyverek, módszerek, tendenciák, válaszingykedések, következtetések

Abstract

The subject of this study is the weapons employed and the methods of their application in terrorist attacks committed within the territory of the European Union in the 21st century. In the introductory section, the study defines the elements of the concept of terrorism relevant to the analytical framework applied in the research. It presents the weapons and perpetration methods used in terrorist attacks. Through case studies and by drawing on available statistical data, the study examines and analyses in detail terrorist attacks carried out within the territory of the European Union during the period under review. The paper assesses the European Union's joint and Member State-level response measures and their impact on the components of terrorism that constitute the focus of the research. Based on the trends of the analysis and an international outlook, the study draws conclusions about the tools and methods that may be employed in potential future terrorist attacks within the territory of the European Union.

Keywords: European Union, terrorism, weapons, methods, trends, response, conclusions

Bevezetés

A 21. században az Európai Unió mint politikai és gazdasági integrációra törekvő közösség, számos társadalmi és biztonsági kihívással szembesül, ezek sorában meghatározó helyet foglal el a nemzetközi terrorizmus mint az egyik legsúlyosabb, globális léptékű fenyegetés. A politikai, vallási vagy ideológiai indíttatású terrorcselekmények célja nem csupán közvetlen kár okozása, hanem a társadalom megfélemlítése, destabilizálása is. Ebből következően e bűncselekmények hatása túlmutat a közvetlen erőszak következményein, alapjaiban veszélyeztetve a társadalmak stabilitását, az állampolgárok biztonságérzetét, valamint az állami és nemzetközi biztonságpolitikai rendszerek működését. Napjaink terrorizmusa rendkívül összetett jelenség, amely a jelenlegi poliarchikus nemzetközi környezetben a hibrid háborúk szerves részét képezi, ahol az állami szint alatti szereplők – köztük bűnszervezetek és terrorszervezetek – stratégiai célok érdekében vonódnak be,³ illetve akár a hibrid fenyegetések fő aktoraként⁴ is megjelenhetnek.

A terrorcselekmények során használt fegyverek és az elkövetési módszerek folyamatosan fejlődnek, a terrorizmus új formái jelennek meg, amelyek nemcsak a hagyományos eszközöket alkalmazzák, hanem technológiai újításokat is. A technika fejlődésén túl e folyamatokat befolyásoló tényező, hogy a hatóságok és a biztonsági szervek egyre hatékonyabb stratégiákat dolgoznak ki a megelőzés és a védekezés

³ BODA 2023: 21–22.

⁴ BODA 2022: 96.

érdekében, így a terroristák olyan megoldásokat keresnek, amelyek kívül esnek a mechanizmusok hatókörén.

Tanulmányunk célja az EU területén, a 2000–2023 közötti időszakban elkövetett terrorcselekmények során használt fegyverek, valamint az elkövetési módszerek részletes vizsgálata. Értékeljük továbbá az EU válaszingázódéseit, valamint azok hatását a terrorizmus vizsgált összetevőire. Az elemzés során feltárt tendenciák, valamint nemzetközi kitekintés alapján prognózist fogalmaztunk meg az unió területén várható jövőbeni terrorcselekmények eszköz- és módszertani jellemzőire vonatkozóan.

Munkánk során esettanulmányokat és statisztikai adatokat használunk fel a terrorcselekmények elkövetésére alkalmazott eszközök és módszerek mint a terrorizmus dinamikájára jelentős hatást gyakorló összetevők vizsgálatára és értékelésére.

Módszertan és alkalmazott adatforrások

A tanulmány módszertani megalapozását két, egymást kiegészítő nemzetközi adatforrás, a Global Terrorism Database⁵ (GTD) és az Europol által évente kiadott *Terrorism Situation and Trend Report* (TE-SAT) jelentések képezik.

A GTD nyilvánosan hozzáférhető, strukturált adatbázis, amely komplex kritériumrendszer alapján rögzített, nem állami szereplők által elkövetett terrorcselekményeket tartalmaz. Alkalmazása lehetővé teszi az Európai Unió területén elkövetett terrorcselekmények kvantitatív elemzését, különös tekintettel az elkövetés során használt fegyverekre, eszközökre és módszerekre, valamint azok időbeli megoszlására.

A TE-SAT jelentések az EU-tagállamok hivatalos adatszolgáltatásán alapuló, éves elemzések, amelyek a terrorizmus aktuális helyzetét és fejlődési tendenciáit mutatják be. A kutatás során a TE-SAT elsősorban kvalitatív kiegészítő forrásként szolgált, elősegítve az elkövetési módszerek mögötti trendek, mintázatokat és biztonságpolitikai összefüggések értelmezését.

A két adatforrás együttes alkalmazása módszertanilag indokolt, mivel eltérő definíciós és adatgyűjtési megközelítésük következtében egymást kiegészítve járulnak hozzá a vizsgált jelenség átfogó elemzéséhez. Míg a GTD elsősorban statisztikai összehasonlításokra alkalmas, addig a TE-SAT a tendenciák értelmezését és a jövőbeni alkalmazási irányok azonosítását támogatja.

A terrorizmus fogalma

A terrorizmusnak nincs nemzetközileg elfogadott konszenzusos meghatározása,⁶ ennek következtében a témát feldolgozó irodalomban annak számos, különböző fogalmi kerete létezik.

Indokoltnak tartjuk a NATO által megfogalmazott, a nemzetközi gyakorlatban széles körben elfogadott és hivatkozási alapként szolgáló definíció idézését:

⁵ START (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism) 2022.

⁶ GAZDAG-REMEK 2018: 173.

„A terrorizmus erő vagy erőszak személyek vagy vagyontárgyak elleni törvénytelen alkalmazása, illetve azzal való fenyegetés abból a célból, hogy kormányokat vagy társadalmakat befolyásoljanak, vagy félemlítsenek meg valamilyen politikai, vallási vagy ideológiai cél elérése érdekében.”⁷

Tanulmányunk tárgyát az EU területén elkövetett terrorcselekmények képezik, így szükségesnek tartjuk az uniós jogszabályok szerinti terrorizmus fogalom ismertetését, amelynek értelmében:

„a terrorista bűncselekmények olyan cselekmények, amelyeket a következő céllal követtek el: a lakosság súlyos megfélemlítése, vagy egy kormány vagy nemzetközi szervezet indokolatlan kényszerítése valamely cselekmény végrehajtására vagy annak mellőzésére, vagy egy ország vagy nemzetközi szervezet alapvető politikai, alkotmányos, gazdasági vagy társadalmi struktúráinak súlyos destabilizálása vagy megsemmisítése.”⁸

A Global Terrorism Database (GTD) alkalmazása okán bemutatjuk a GTD fogalmi meghatározását, illetve az egyes cselekmények adatbázisba vételének kritériumait.⁹

A GTD definíciója szerint a terrorizmus: jogellenes erővel vagy erőszakkal fenyegetés, vagy azok tényleges alkalmazása nem állami szereplő által politikai, gazdasági, vallási vagy társadalmi cél elérése érdekében, félelem, kényszer vagy megfélemlítés útján.¹⁰

Az alkalmazott meghatározás értelmében a GTD-ben regisztrált terrorcselekmények kötelezően rendelkeznek az alábbi jellemzőkkel:

- a cselekmény elkövetése szándékos volt;
- erőszakot vagy erőszakkal való közvetlen fenyegetést foglalt magában, beleértve a személy és dolog elleni erőszakot is;
- az elkövetők állami szint alatti szereplők voltak.

A fentiekén túl az alábbi kritériumok közül további kettőnek teljesülnie kell az incidens adatbázisba kerüléséhez:

- a cselekmény politikai, gazdasági, vallási vagy társadalmi cél elérésére irányult;
- a kényszerítésre, megfélemlítésre vagy más üzenet közvetítésére irányuló szándék a közvetlen áldozatoknál nagyobb csoportra irányult;
- a cselekmény kívül esett a legitim hadviselési tevékenységeken.

Általánosságban kijelenthetjük, hogy a terrorizmus politikai célért alkalmazott nyilvános és indiszkriminatív erőszak,¹¹ amely személy és dolog (például épület, infrastruktúra) ellen is irányulhat. Az EU területén személyek ellen irányuló erőszakkal megvalósított terrorista támadások tekintetében nézetünk szerint nincs jelentősége, hogy a cselekmény sértettjei civilek vagy katonák.¹²

⁷ KRAJNC 2019: 1084.

⁸ *Terrorizmus elleni küzdelem: az EU intézkedéseinek magyarázata.* [é. n.].

⁹ *Global Terrorism Database Codebook 2021:* 11–12.

¹⁰ „The threatened or actual use of illegal force and violence by a non-state actor to attain a political, economic, religious, or social goal through fear, coercion, or intimidation.” *GTD Codebook 2021:* 11.

¹¹ BODA 2025: 566.

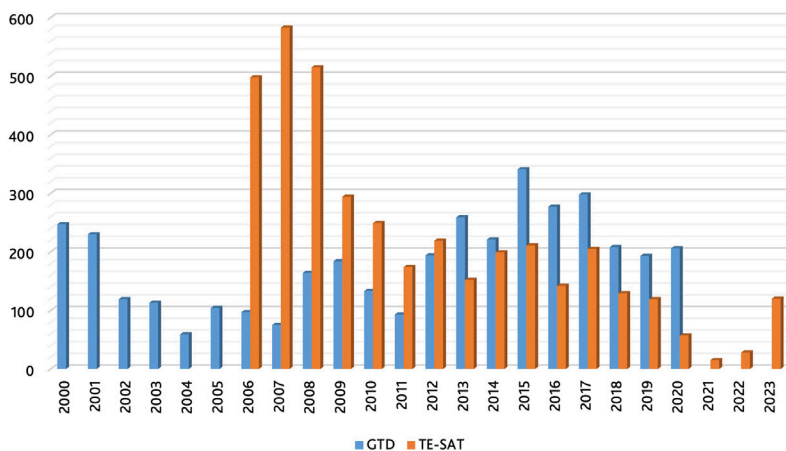
¹² BODA 2012: 142–143.

Az EU területén 2000–2023 között elkövetett terrorcselekmények

Kutatásunk során több nehézséggel szembesültünk. Az EU területén elkövetett terrorcselekmények vonatkozásában a 2000–2023 közötti időszakot átfogó online adatbázis, illetve elemzés nem áll rendelkezésre. Tanulmányunk során felhasználtuk a GTD adatbázist, illetve elemzés nem áll rendelkezésre. Tanulmányunk során felhasználtuk a GTD adatbázist, amely a 2000–2020 közötti periódusra tartalmaz rekordokat,¹³ továbbá *A terrorizmus Európai Unió belüli helyzetéről és tendenciáiról szóló jelentés (Europol Terrorism Situation and Trend Report, TE-SAT)* című, az Europol által 2002-től évente kiadott elemzéseket.¹⁴

További nehézséget jelentettek a két fő adatforrásunk esetében tapasztalt számbeli eltérések (1. ábra). Az EU területén, a 2006–2020¹⁵ közötti időszakra vonatkozóan a GTD-rekordokban 2943, a TE-SAT jelentésekben 3746 terrorcselekmény szerepel. A különbségek okai részint az eltérő terrorizmusdefiniciók alkalmazásában, részint az adatgyűjtés módszereiben és forrásaiban keresendők. Míg a TE-SAT jelentéseket az Europol állította össze az EU-tagállamok által szolgáltatott hivatalos adatok alapján, addig a GTD független kutatási projektként nyilvánosan elérhető forrásokból végezte az adatgyűjtést.

A TE-SAT jelentések tekintetében további fontos körülmény, hogy azok a 2006-os évtől tartalmazzák a terrorista támadások összesített számadatait, illetve a jellemző trendekre vonatkozó megállapításokat. A fegyverekkel kapcsolatos tendenciák feltárását nehezíti az adatszolgáltatás hiányos volta, például a 2023-as információkat nézve kiemelik, hogy a tagállamok által jelentett 120 támadás tekintetében 47 esetben adtak információt az elkövetés eszközéről.¹⁶

1. ábra: A 2000 és 2023 közötti időszakban az EU területén elkövetett terrorcselekmények

Forrás: a szerzők szerkesztése a GTD adatbázis és a TE-SAT jelentések alapján

¹³ 2021-re vonatkozóan csak az első félév adatai szerepelnek.

¹⁴ A TE-SAT jelentések a 2007. évtől tartalmazzák összesített számadatokat az adott évben elkövetett terrorcselekményekre.

¹⁵ A 2006–2020 közötti időintervallum tekintetében a GTD adatai és a TE-SAT jelentések is rendelkezésre állnak.

¹⁶ TE-SAT jelentés 2024: 12.

A terrorcselekmények elkövetésére alkalmazott fegyverek

A *Magyar értelmező kéziszótár* szerint a fegyver: „Általában támadásra v. védekezésre, testi sértés okozására, emberi v. állati élet kioltására alkalmas eszköz.”¹⁷ Hadtudományi meghatározását tekintve a „fegyver: az ellenség élőerőinek, harceszközeinek lefogására és megsemmisítésére, harcrendjének megbontására, támadó és védő objektumainak rombolására ill. elpusztítására szolgáló harceszköz.”¹⁸ Eredetüket tekintve a fegyverek lehetnek funkcionális harceszközök, illetve más célra tervezett, de a körülmények hatására improvizált fegyverként alkalmazott eszközök, valamint e két kategória között elhelyezkedő átmeneti eszközök.¹⁹ Utóbbiak további alcsoportokba sorolhatók:

- olyan eszközök, amelyek alapfunkciója nem a harc megvívása, de azokat általánosan alkalmazzák fegyverként (például gyalogsági ásó);
- a harc céljára átalakított egyéb eszközök (például kiegyenesített kasza);
- a háziágos, illetve kisipari technológiával készült illegális fegyverek, amelyek határfoka elmarad a hadiipar által előállított harceszközöktől (például házi készítésű tűzfegyverek).

Elemzésünk a testi sértésre, élet kioltására, továbbá az egyes létesítményekben és infrastruktúrákban fizikai kár okozására alkalmas eszközökre, anyagokra és azok alkalmazásának módszereire terjed ki. A továbbiakban kísérletet teszünk a vizsgált időszakban az EU területén elkövetett terrorcselekmények során használt fegyverek és az azok alkalmazására vonatkozó tendenciák bemutatására.

Robbanóeszközök és -anyagok

A különböző robbanóeszközök és -anyagok a terrorista cselekmények leggyakrabban alkalmazott eszközei közé tartoznak. Ennek egyik korai példája az 1605-ös „lőporos összeesküvés”, amelyet Guy Fawkes és társai I. Jakab angol király felrobbantására terveztek ki.²⁰

E fegyverek két fő csoportját a katonai és az improvizált robbanó eszközök (*improvised explosive device*, IED) alkotják. A katonai eszközök közé tartoznak a gyalogsági tűztámogató fegyverek²¹ robbanótöltettel ellátott lövedékei,²² továbbá a kézigránátok és aknák. Az IED-szerkezetek igen nagyszámú változatban léteznek. A GTD szerinti alcsoportok:²³

¹⁷ BÁRCZI–ORSZÁGH 1959–1962.

¹⁸ NAGY 1976: 119.

¹⁹ FÖLDI 2006.

²⁰ SCHVÉD 2020.

²¹ A NATO meghatározása szerint könnyű fegyverek (*light weapons*). Két- vagy háromfős kezelőszemélyzet általi használatra tervezett tűzfegyverek, bár néhányat egyetlen személy is hordozhat és használhat. Ide tartoznak többek között a nehézgéppuskák, a kézfegyverre szerelt és állványos gránátvetők, a hordozható légvédelmi és páncéltörő fegyverek, a hátrasiklás nélküli fegyverek, a hordozható páncéltörő és légvédelmi rakétavetők és rakétarendszerek, és a 100 milliméternél kisebb kaliberű aknavetők.

²² GTD Codebook 2021: 30.

²³ GTD Codebook 2021: 30.

- járműre telepített,²⁴
- öngyilkos merénylő által alkalmazott,²⁵
- távirányítású,²⁶
- időzített²⁷ eszközök,
- csőbombák,
- levélbombák.²⁸

A TE-SAT jelentésekben további IED-változatok szerepelnek: a jármű alá rejtett,²⁹ telepített,³⁰ áldozat által működtetett,³¹ illetve személy által hordozott³² szerkezetek.

A TE-SAT jelentések alapján, az EU területén 2012-től csökkent a robbanóeszközök és -anyagok terrorista célú felhasználása,³³ 2015-ben már csak a támadások 22%-ában alkalmazták azokat.³⁴ 2017-től ismét az egyik legtöbbet alkalmazott fegyverként hivatkoztak a különböző IED-szerkezetekre,³⁵ míg 2022-ben ezek voltak a második leggyakoribb eszközök a befejezett támadások esetében.³⁶ A felhasznált anyagok tekintetében 2007-től nőtt a házi-lagos készítésű robbanóanyagok (*home made explosives*, HME) alkalmazása³⁷ a kisméretű IED-ek esetében. 2016-tól általánossá vált a különböző pirotechnikai keverékek³⁸ használata.

Az etnonacionalista és szeparatista, továbbá a baloldali és anarchista terrorizmusra jellemző volt a nagyszámú alacsony intenzitású támadás, amelyek célja elsősorban anyagi kár okozása. Ugyanakkor nagyobb volumenű, sérültekkel és halálos áldozatokkal járó robbantások is történtek, amelyek közül a két legjelentősebbet az ETA követte el, VBIED-del.³⁹ Az ETA a robbanóanyagok tekintetében 2010-re önellátásra rendezkedett be. A HME-anyagokhoz szükséges prekursorokat megvásárolták vagy lopás útján szerezték be.⁴⁰

A dzsihadista terroristák elsődleges célja a nagyszámú áldozat, ennek érdekében több esetben hajtottak végre összehangolt támadásokat. 2004. március 11-én Madridban tíz IED-szerkezetet robbantottak fel négy vonaton, ezzel összesen 191 ember halálát okozva és több mint 1800-at megsebesítve. Ez volt Európa legsúlyosabb civil lakosság elleni terrortámadása.⁴¹ 2012-től megfigyelhető a dzsihadista terroristák által alkalmazott IED-szerkezetek

²⁴ VBIED – *vehicle-borne improvised explosive device*.

²⁵ SBIED – *suicide vehicle-borne improvised explosive device*.

²⁶ Ilyenek a parancsindítású készülékek közé sorolt vezetékes indítású (*wire command*), illetve rádióvezérlésű (*radio command*) IED-eszközök.

²⁷ TDIED – *time delay improvised explosive device*.

²⁸ Az angol nyelvű szakirodalomban a postai levélben, illetve csomagban elhelyezett robbanóeszközök megnevezése *mail-borne IED*, MBIED.

²⁹ UVIED – *under vehicle IED*. TE-SAT jelentés 2001–2002: 5.

³⁰ UIED – *unattended IED*. Ezeket a csomagokban vagy járművekben elhelyezett, majd felügyelet nélkül hagyott eszközöket távirányítással vagy időzítéssel aktiválják. TE-SAT jelentés 2001–2002: 8.

³¹ VOIED – *victim-operated IED*. TE-SAT jelentés 2001–2002: 8.

³² PBIED – *person borne IED*. TE-SAT jelentés 2016: 6.

³³ TE-SAT jelentés 2013: 11.

³⁴ TE-SAT jelentés 2016: 10.

³⁵ TE-SAT jelentés 2018: 7.

³⁶ TE-SAT jelentés 2023: 18.

³⁷ TE-SAT jelentés 2008: 42.

³⁸ TE-SAT jelentés 2016: 16.

³⁹ 2001. november 6-án merényletet kíséreltek meg Juan Junquera González spanyol rendőri vezető ellen, aki túlélte a támadást. A robbanásban 100 személy sebesült meg (TE-SAT jelentés, 2001–2002: 5). A madridi repülőtéren 2006. december 30-án elkövetett támadás két halálos áldozatot követelt, illetve 36 személy megsérült. TE-SAT jelentés 2007: 27.

⁴⁰ TE-SAT jelentés 2010: 24

⁴¹ TE-SAT jelentés 2003–2004: 4.

egyszerűsödése,⁴² 2021-ben a propagandaanyagok már csőbombák alkalmazását népszerűsítették.⁴³ 2018-tól csökkent az addig elsődlegesen alkalmazott TATP népszerűsége,⁴⁴ 2020-ra a feketelőpor és különböző pirotechnikai keverékek használata dominált.⁴⁵

Gyújtóeszközök és -anyagok

E kategóriát a tűz okozására, illetve a tűzzel való pusztításra szolgáló eszközök és anyagok alkotják.⁴⁶ A TE-SAT jelentésekben leggyakrabban szereplő improvizált gyújtóeszköz (*improvised incendiary device*, IID) a Molotov-koktél⁴⁷ néven is ismert gyújtópalack, de postai levélküldeménybe rejtett⁴⁸ és időzített⁴⁹ IID-eszköz alkalmazásáról is beszámoltak. A gyújtogatások során jellemzően használt égésgyorsító anyagok közül a GTD kódszótár a benzint, illetve az alkoholt nevesítette.⁵⁰ A TE-SAT jelentések alapján az EU területén a gyújtogatás, valamint gyújtóeszközökkel és -anyagokkal történő támadás a leggyakrabban alkalmazott módszerek közé tartozik. Például 2022-ben a 16 befejezett terrorcselekmény közül egyet IID-eszközzel, nyolcat égésgyorsító anyagokkal követtek el.⁵¹

A gyújtogatás különösen népszerű a baloldali és anarchista terroristák körében, illetve jelentős számban alkalmazzák azt az etnonacionalista és szeparatista elkövetők is. E támadások elsődleges célja a károkozás. 2009-től a tematikus terrorizmus (*single issue terrorism*),⁵² 2016-tól a dzsihadista⁵³ és a jobboldali terrorizmus⁵⁴ eszköztárában is megjelenik. 2019-ben gyújtogatások elkövetésére buzdító dzsihadista propagandaanyagok megjelenéséről számoltak be. A javasolt módszerek között drónok, illetve ballonok által szállított IID-k szerepeltek.⁵⁵

Tűzfegyverek

A terroristák által alkalmazott tűzfegyverek méretük, illetve hordozhatóságuk alapján a kézfegyverek⁵⁶ és gyalogsági tűztámogató fegyverek csoportjaira oszthatók fel.⁵⁷ Eredetüket tekintve az EU területén gyári kivitelű, házilagosan készített, illetve

⁴² TE-SAT jelentés 2014: 14.

⁴³ TE-SAT jelentés 2021: 16.

⁴⁴ TE-SAT jelentés 2019: 8.

⁴⁵ TE-SAT jelentés 2021: 21.

⁴⁶ KRAJNC 2019: 333.

⁴⁷ TE-SAT jelentés 2004–2005: 12–13.

⁴⁸ TE-SAT jelentés 2003–2004: 9.

⁴⁹ TE-SAT jelentés 2013: 31.

⁵⁰ GTD Codebook 2021: 31.

⁵¹ TE-SAT jelentés 2023: 18.

⁵² TE-SAT jelentés 2009: 40.

⁵³ TE-SAT jelentés 2016: 5.

⁵⁴ TE-SAT jelentés 2016: 45.

⁵⁵ TE-SAT jelentés 2020: 20.

⁵⁶ A NATO-meghatározás szerint *small arms*. Egyéni használatra tervezett tűzfegyverek. Ide tartoznak többek között a revolverek és öntöltő pisztolyok, puskák és karabélyok, géppisztolyok, gépkarabélyok és könnyű géppuskák.

⁵⁷ UN A/CONF.192/15 2006: 2.

reaktívált⁵⁸ tűzfegyverekkel találkozhatunk. A GTD adatbázisban szereplő tűzfegyverek⁵⁹ a kézfegyverek különböző csoportjaiba tartoznak.⁶⁰ A TE-SAT jelentésekben gyalogsági tűztámogató fegyverekkel, például rakétavetőkkel elkövetett támadásokról is beszámolnak.⁶¹

Az EU területén a terroristák jelentős számban alkalmazták a Nyugat-Balkánon gyártott gépkarabélyokat,⁶² a regisztrált típusok a szovjet Kalasnyikov különböző változatai.⁶³ Több esetben hajtottak végre támadásokat reaktívált, csehszlovák gyártmányú, Vz.58 típusú gépkarabélyokkal.⁶⁴ A házilag készített tűzfegyverek között vascsőből készített,⁶⁵ 12-es kaliberű sörétes puskák, „Luty MP”⁶⁶ géppisztolyok,⁶⁷ de aknavetők⁶⁸ is előfordultak.

Jelentős mennyiségű tűzfegyveres támadást követtek el az etnonacionalista és szeparatista, továbbá a baloldali és anarchista terroristák.⁶⁹ Az incidensek célja nagyobb részt nem személyi sérülés okozása vagy emberélet kioltása volt (például épületekre leadott lövések esetében),⁷⁰ de történtek rendvédelmi szervek tagjai elleni tűzfegyveres támadások,⁷¹ illetve rivális csoportok közti leszámolások⁷² is.

A tűzfegyverekkel elkövetett jobboldali terrorcselekmények jellemzően személyek ellen irányultak. 2019. október 9-én a németországi Halle an der Saale-ban egy német férfi támadott meg egy zsinagógát. Az épületbe a bezárt ajtókra leadott lövésekkel, valamint IED-eszköz alkalmazásával próbált bejutni, de nem járt sikerrel. Ezt követően megölt egy nőt az utcán, majd egy férfit egy török étteremben. Két további személyt súlyosan megsebesített. Az elkövető a támadás során házilag készített tűzfegyvereket használt. Letartóztatását követően a lakásán tartott házkutatás során további házilagos készítésű tűzfegyvereket foglalt le a rendőrség. Ezek egyike egy „Luty MP” géppisztoly volt, amely az eredeti tervrajzoktól eltérően részben⁷³ műanyagból készült, 3D-nyomtatással.⁷⁴

⁵⁸ E kategóriába tartoznak a hatástalanított, majd éles lőszer befogadására és működtetésére újra alkalmassá tett eszközök, illetve azok a tűzfegyverek, amelyeket flóbert- vagy vaktöltény üzeműre alakítottak át, azonban később ismételten alkalmassá tették az eredeti kaliberű éles lőszer működtetésére.

⁵⁹ Huzagolt csővel ellátott sorozatlövő és öntöltő fegyverek, maroklófegyverek, ismétlőlőpuskák, illetve egyéb kategóriába tartozó tűzfegyverek.

⁶⁰ GTD Codebook 2021: 30.

⁶¹ TE-SAT jelentés 2014: 30.

⁶² Jugoszláv Zastava M70, bolgár AKS 47, illetve albán ASH 78.

⁶³ DUQUET et al. 2019: 12–51.

⁶⁴ DUQUET et al. 2019: 36–39.

⁶⁵ Ún. *pipe gun*.

⁶⁶ A 7,65 Browning, illetve 9 mm Browning Short kaliberben létező, tömegzáras rendszerű, sorozatlövő fegyver sima (huzagolás nélküli) csőfúratúval rendelkezik, kisipari módszerekkel, kiskereskedelemben kapható alapanyagokból készül. A tervező, Philip A. Luty (1965–2011) a lőfegyverek és a lőfegyvertartás állami kontrollját ellenző angol aktivista volt. Élete során többször került összeütközésbe a törvénnyel, 1990-ben illegális lőfegyver gyártásért négy év börtönbüntetésre ítélték. A géppisztoly készítésére vonatkozó terveket, adatokat Luty könyv formájában kiadta. LUTY 1998.

⁶⁷ ImproGuns 2019.

⁶⁸ TE-SAT jelentés 2014: 14.

⁶⁹ TE-SAT jelentés 2018: 14.

⁷⁰ TE-SAT jelentés 2002–2003: 16.

⁷¹ TE-SAT jelentés 2001–2002: 6.

⁷² TE-SAT jelentés 2001–2002: 3.

⁷³ Tokszerkezetének alsó része (a tárfészekkel és a markolattal), valamint a hozzá tartozó tárák.

⁷⁴ TE-SAT jelentés 2020: 66.

A dzsihadista terroristák számos tűzfegyveres támadást követtek el, elsődleges céljuk e módszer esetében is a lehető legnagyobb számú áldozat volt. 2015. január 7-én Párizsban két, gépkarabélyokkal felszerelt fegyveres megtámadta a *Charlie Hebdo* satirikus magazin szerkesztőségét, ahol 12 személyt megöltek, további nyolcat megsebesítettek. A terroristák a helyszínről elmenekültek, de a későbbi rendőri beavatkozás során életüket veszítették. Az elkövetők, egy párizsi születésű testvérpár, egy helyi mecsetben radikalizálódott, majd Jemenben kiképzést kapott az arab-félszigeti al-Kaidától (al-Qaida in the Arabian Peninsula, AQAP).⁷⁵ 2015. november 13-án Párizsban terroristák három csoportja követett el összehangolt támadássorozatot. Összesen 130 ember halt meg (ebből 89 a Bataclan színházban), illetve 368 személy megsérült. A támadók gépkarabélyokkal és PBIED-eszközökkel (robbanómellényekkel) voltak felszerelve.⁷⁶

CBRN-anyagok

A CBRN⁷⁷-anyagokkal történő fenyegetés a terrorista propaganda része, azonban a jövőben a terrorcselekmény elkövetésére alkalmas kémiai, biológiai fegyverek, radiológiai diszpergáló eszközök kifejlesztése valós kockázatot jelent.⁷⁸

A GTD adatbázisban csak vegyi anyagokkal elkövetett támadásokat regisztráltak, ezek között Adamzít, illetve butirát tartalmú borítékok, nátrium-hidroxidot tartalmazó aromaterápiás csomagok, lefröcskölés savval, üdítőitalba injektált ammónia, valamint CS gáz szerepel. A vizsgált időszakban a TE-SAT jelentésekben különböző vegyi, biológiai és radiológiai anyagokkal kapcsolatos eseteket dokumentáltak.

2017. december 19-én görög anarchisták internetes fenyegetéseket tettek közzé, amelyek szerint sósavval szennyeztek üdítőitalokat és élelmiszereket. Hasonló fenyegetések történtek 2013-ban és 2016-ban is.⁷⁹

A jobboldali szélsőségesek aktívan érdeklődtek a különböző CBRN-anyagok terrorista célú felhasználásának lehetőségeiről. 2020-ban internetes felületeken vitatták meg a Covid-19 biológiai ágensként történő felhasználásának lehetséges módjait.⁸⁰ 2021-ben Franciaországban letartóztattak egy szélsőjobboldali ideológiát valló személyt, akit radioaktív anyagot tartalmazó csőbomba készítésével gyanúsítottak.⁸¹ 2022-ben egy online magazin közzétett leírást radioaktív anyag diszpergálására szolgáló, úgynevezett piszkosbomba házilag előállításáról.⁸²

⁷⁵ TE-SAT jelentés 2016: 22.

⁷⁶ TE-SAT jelentés 2016: 22.

⁷⁷ „A nukleáris terrorizmus egyik fenyegető eszközeként jelölik meg számos kiadványban a radiológiai diszperziós eszközöket (RDE). Az RDE-k alkalmasak akár hagyományos robbanóanyag, akár valamely fizikai hatás energiájának felhasználásával radioaktív anyagokat valamely intermedier közegbe diszpergálva környezetének jelentős sugárszennyezésére. A harcterren is veszélyeztető új elem (a nukleáris fegyverektől eltérő RDE) indukálta az NBC- (ABV-) fogalom újabb bővítését és áttérést a CBRN-weapons megnevezés használatára.” KRAJNC 2019: 8–9.

⁷⁸ Európai Bizottság 2017: 2

⁷⁹ TE-SAT jelentés 2018: 14.

⁸⁰ TE-SAT jelentés 2021: 30.

⁸¹ TE-SAT jelentés 2022: 17.

⁸² TE-SAT jelentés 2023: 18.

CBRN-területen a legnagyobb aktivitást a dzsihadista terroristák fejtették ki. 2004. július 20-án Belgiumban összesen 8 db Adamzit (fenarzin-klorid) tartalmú borítékot küldtek különböző hivatalos helyekre.⁸³ 2018-ban Franciaországban egy egyiptomi gyanúsított párizsi lakásában pirotechnikai eszközökből kinyert feketelőport, valamint IED-ek és ricin alkalmazására vonatkozó dokumentációt foglaltak le. 2018 júliusában, Kölnben, egy tunéziai állampolgár lakásán nagy mennyiségű ricinusbabot, valamint ricint foglaltak le. A nyomozás adatai szerint a gyanúsított a toxint IED-szerkezettel kombinálva akarta alkalmazni.⁸⁴

Radioaktív anyag alkalmazására 2016 novemberében Szlovákiában került sor, állami szervek részére küldtek kis mennyiségű ameríciumot⁸⁵ tartalmazó borítékokat. Az elkövetők ideológiai hátterét tekintve nem közöltek információt.⁸⁶

Közelharceszközök

A terrorcselekmények során használt kevésbé hatékony, de könnyen beszerezhető, sok esetben improvizált fegyverek a különféle szűrő-vágó eszközök és tompa tárgyak. A TE-SAT jelentésekben különféle kések,⁸⁷ machete,⁸⁸ kard,⁸⁹ olló,⁹⁰ kalapács,⁹¹ kövek⁹² használatát dokumentálták. A GTD adatbázisban az elkövetés eszközeként baseballütő, illetve vascső is szerepel.

Az etnonacionalista és szeparatista terrorizmus vonatkozásában közelharceszközöket alkalmaznak az Észak-Irországból jellemző, rivális csoportok közötti nézeteltérések esetén rendszeresen alkalmazott úgynevezett „büntetőverések” során.⁹³

A baloldali és anarchista terrorizmus egyik jellemzője az egyszerű és könnyen elérhető fegyverek alkalmazása. A 2017-ben elkövetett 17 cselekményük során 2 esetben szűrő-vágó eszközt, egy esetben tompa tárgyat alkalmaztak.⁹⁴

A jobboldali terrorizmus tárgykörébe tartozó incidenseknek kis hányadát teszik ki a közelharceszközökkel elkövetett támadások. 2006 májusában két skinhead megkéselte az antifa egyik tagját Varsóban.⁹⁵ 2019-ben Surrey-ben (Egyesült Királyság) egy magányos elkövető szűrt meg egy véletlenszerűen kiválasztott bolgár férfit.⁹⁶

A TE-SAT jelentések szerint az EU területén a dzsihadista elkövetők 2013-tól alkalmaznak szűrő-vágó eszközöket, jellemzően különféle késeket terrorcselekmények elkövetésére. 2022-ben a késelés a dzsihadisták által leggyakrabban választott

⁸³ TE-SAT jelentés 2003–2004: 11.

⁸⁴ TE-SAT jelentés 2019: 19.

⁸⁵ Amerícium241-izotóp, α -sugárzó.

⁸⁶ TE-SAT jelentés 2017: 16.

⁸⁷ TE-SAT jelentés 2014: 21.

⁸⁸ TE-SAT jelentés 2017: 22.

⁸⁹ TE-SAT jelentés 2018: 24.

⁹⁰ TE-SAT jelentés 2020: 36.

⁹¹ TE-SAT jelentés 2018: 24.

⁹² TE-SAT jelentés 2013: 33.

⁹³ TE-SAT jelentés 2001–2002: 3.

⁹⁴ TE-SAT jelentés 2018: 46.

⁹⁵ TE-SAT jelentés 2005–2006: 35.

⁹⁶ TE-SAT jelentés 2020: 65.

elkövetési mód volt.⁹⁷ A tagállamok 2013–2023 között összesen 27 szűrő-vágó eszközökkel elkövetett terrorcselekményt jelentettek. A támadások 14 esetben irányultak rendőrök vagy katonák ellen. Egy esetben az elkövető a megtámadott rendőrtisztek szolgálati fegyverét megszerezve agyonlőtt két rendőrt és egy civilt.⁹⁸

Járművek

A gépjárművekkel végrehajtott gázolások támadások (*ramming*) végrehajtása nem igényel jelentős előkészületet, komoly szervezést vagy jelentős anyagi eszközöket, ugyanakkor az ilyen típusú incidensek nagyszámú áldozatot követelhetnek.

A TE-SAT jelentések 2014–2021 között 14 gázolások incidensről számolnak be. 12 cselekmény dzsihadista terrorcselekmény, 2 eset szélsőjobboldali támadás volt.⁹⁹ A gázolást három esetben szűrő-vágó eszköz,¹⁰⁰ egy-egy alkalommal tűzfegyver,¹⁰¹ illetve IED-szerkezet¹⁰² használatával kombinálták.

A legsúlyosabb incidenseket dzsihadista terroristák követték el 2016-ban, illetve 2017-ben. 2016. július 14-én Nizzában egy tunéziai férfi teherautóval belehajtott a Bastille-napi ünnepségre összegyűlt tömegbe, 85 személy meghalt, további 201 megsebesült. December 19-én Berlinben egy teherautóval hajtottak végre támadást a karácsonyi vásár területén, 12 fő meghalt, 56 megsérült.¹⁰³ A 2017. június 3-án a London belvárosában található London Bridge-en elkövetett gázolások cselekmény során nyolc ember halt meg és 48-an megsérültek.¹⁰⁴ Az augusztus 17-én Barcelona központjában elkövetett gázolások támadásban 17 ember halt meg, illetve 131 megsérült.¹⁰⁵ A terrorcselekmények elkövetésére használt fegyvereket és fő jellemzőiket az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: A terrorcselekmények elkövetésére alkalmazott fegyverek és fő jellemzőik

Eszköz	Fő altípusok	Hozzáférés, elő-állítás	Hatás	Pszichológiai hatás
Robbanóeszközök és robbanóanyagok	Katonai robbanóeszközök, IED-ek	Korlátozott/illegális, közepes–magas technológiai igény	Tömeges sérülések és halálesetek; jelentős anyagi rombolás; infrastruktúra-kiesés	Magas: pánikkeltés, kiszámíthatatlanság érzete, társadalmi bizalom megingása

⁹⁷ TE-SAT jelentés 2023: 18.

⁹⁸ TE-SAT jelentés 2019: 31.

⁹⁹ TE-SAT jelentés 2018: 51.

¹⁰⁰ TE-SAT jelentés 2014: 21.

¹⁰¹ TE-SAT jelentés 2017: 23.

¹⁰² TE-SAT jelentés 2014: 21; TE-SAT jelentés 2018: 23.

¹⁰³ TE-SAT jelentés 2017: 23.

¹⁰⁴ TE-SAT jelentés 2018: 23.

¹⁰⁵ TE-SAT jelentés 2018: 24.

Eszköz	Fő altípusok	Hozzáférés, előállítás	Hatás	Pszichológiai hatás
Gyújtóeszközök és gyújtóanyagok	IID-k, Molotov-koktél, égésgyorsítók	Könnyű beszerzés, egyszerű kivitel	Anyagi kár; épületek, járművek rongálása; tüzesetek	Közepes: megfélemlítés, bizonytalanságérzet, szimbolikus üzenet
Tűzfegyverek	Gépkarabélyok, reaktivált és házilag készített tűzfegyverek	Korlátozott/illegtelen, közepes–magas technológiai igény	Célzott halálos erőszak; személyi sérülések, akár nagyszámú áldozat	Magas: közvetlen fenyegetettség érzése, biztonságérzet csökkenése
CBRN-anyagok	Vegyai, biológiai, radiológiai anyagok	Korlátozott/illegtelen, magas technológiai igény	Korlátozott fizikai károkozás; lokális mérgezések; potenciális egészségkárosodás	Nagyon magas: félelem, irracionális reakciók, társadalmi destabilizáció
Közelharceszközök	Kések, machete, tompa tárgyak	Könnyű hozzáférés	Egyedi vagy kisszámú sérülés; célzott halálos erőszak	Közepes–magas: közterületi biztonságérzet sérülése
Járművek (ramming)	Személyautók, teherautók	Könnyű hozzáférés	Nagyszámú halálos áldozat; tömeges sérülések	Magas: közterületi biztonságérzet sérülése

Forrás: a szerzők szerkesztése

A 2000–2020 közötti időszakban elkövetett terrorcselekmények során alkalmazott fegyverek és módszerek a GTD alapján

A vizsgált időintervallumban az EU területén elkövetett 3621 terrorcselekmény megközelítőleg felét, összesen 1828 támadást követtek el valamilyen robbanóeszközzel vagy robbanóanyaggal (2. ábra).

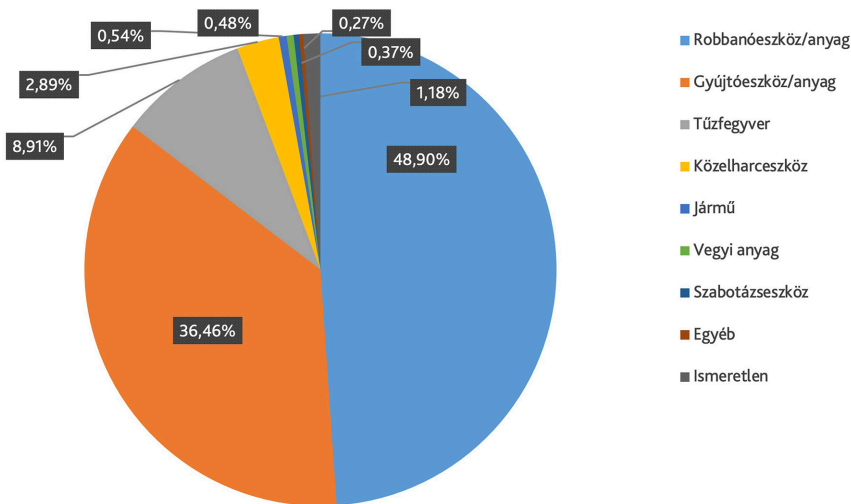
Az incidensek több mint egyharmadát, 1363 cselekményt gyújtóeszközökkel vagy gyújtóanyagokkal hajtották végre.

A terrorcselekmények közel 9%-ában, 333 esetben az elkövetők tűzfegyvereket alkalmaztak. Az adatbázisban szereplő tűzfegyverek a kézfegyverek különböző csoportjaiba tartoztak.

188 támadást különböző közelharceszkővel valósítottak meg, ebből 108 esetben szűrő-vágó eszköz, 55 esetben tompa tárgy, 13 esetben kézitusa, 13 esetben ismeretlen tárgy volt az elkövetés eszköze.

A fennmaradó incidensek során alkalmazott eszközök között gépjárművek (20 eset), vegyi anyagok (18 eset), különböző szabotázs eszközök¹⁰⁶ (14 eset), egyéb kategóriába tartozó tárgyak¹⁰⁷ (10 eset), illetve ismeretlen eszközök (44 eset) szerepeltek.

A GTD adatbázisban a vizsgált időszakban az EU területén biológiai, radioaktív, illetve nukleáris anyagokkal elkövetett terrorcselekményekre nincs adat.

2. ábra: A 2000–2020 közötti időszakban az EU területén elkövetett terrorcselekmények eszközei

Forrás: a szerzők szerkesztése a GTD alapján

A cselekmények közel felét robbantás módszerével követték el (1737 eset, 3. ábra). A robbanóeszköz vagy robbanóanyag mint fegyver alkalmazásával elkövetett támadások közül a robbanótöltettel ellátott lövedékkel,¹⁰⁸ illetve kézigránáttal elkövetett incidensek fegyveres támadásnak, a robbantással meghatározott személy¹⁰⁹ ellen végrehajtott támadások merényletnek minősülnek.¹¹⁰

A terrorcselekmények megközelítőleg egyharmadát tették ki a különböző létesítmények és infrastruktúra elleni támadások (1149 eset). A GTD szerint ezek olyan cselekmények, amelyek során nem alkalmaznak robbanóanyagot, illetve amelynek

¹⁰⁶ Például elektromos vezetékek átvágása során használt szerszámok, vasúti pálya eltortaszolására alkalmazott fatörzsek, sodronykötél.

¹⁰⁷ Tárgyak, amelyek egyik megadott kategóriába sem illeszthetők.

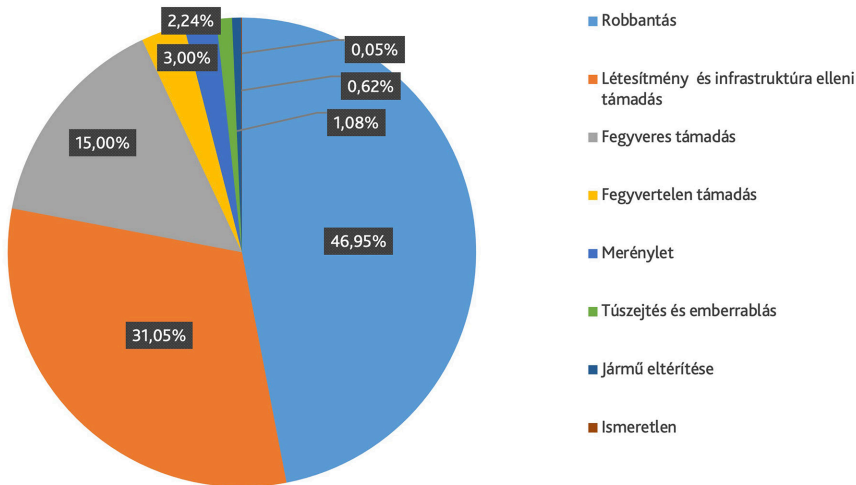
¹⁰⁸ Aknagránátok, rakéták, puskagránátok.

¹⁰⁹ Például magas beosztású katonatisztek, kormányzati tisztviselők, hírességek.

¹¹⁰ GTD Codebook 2021: 25.

elsődleges célja nem az élet és testi épség ellen irányul, hanem különböző épületekben, emlékművekben, közlekedési eszközökben, csövezetekben stb. való károkozásra. Ilyen támadások közé tartozik például a gyújtogatás és a szabotázs különféle formái (például a vasúti közlekedés ellen elkövetett szabotázs, még akkor is, ha az utasok a támadás során megsérülnek vagy meghalnak).¹¹¹

Jelentős számban követtek el fegyveres támadásokat (555 eset). A módszer az élet, testi épség ellen irányuló, tűzfegyverekkel, gyújtóeszközökkel és -anyagokkal, valamint szűrő-vágó eszközökkel elkövetett támadásokat foglalja magában.¹¹² A bármely más eszközzel¹¹³ elkövetett, élet, testi épség ellen irányuló cselekmény fegyver nélkül elkövetett támadásnak minősül.

3. ábra: A 2000–2020 közötti időszakban az EU területén elkövetett terrorcselekmények módszer szerinti megoszlása

Forrás: a szerzők szerkesztése a GTD alapján

A fennmaradó incidenseket fegyvertelen támadás (111 eset), merénylet (83 eset), túszejtés és emberrablás (40 eset) és jármű eltérítésének (23 eset) módszerével követték el.¹¹⁴

Éves lebontásban vizsgálva a támadások során leggyakrabban alkalmazott robbanóeszközök és robbanóanyagok a 2008–2009, illetve a 2015–2020 közötti időszakban a második helyre szorulnak vissza a gyújtóeszközök és gyújtóanyagok mögött. Hasonló, bár kevésbé markáns tendencia mutatkozik a rangsor harmadik

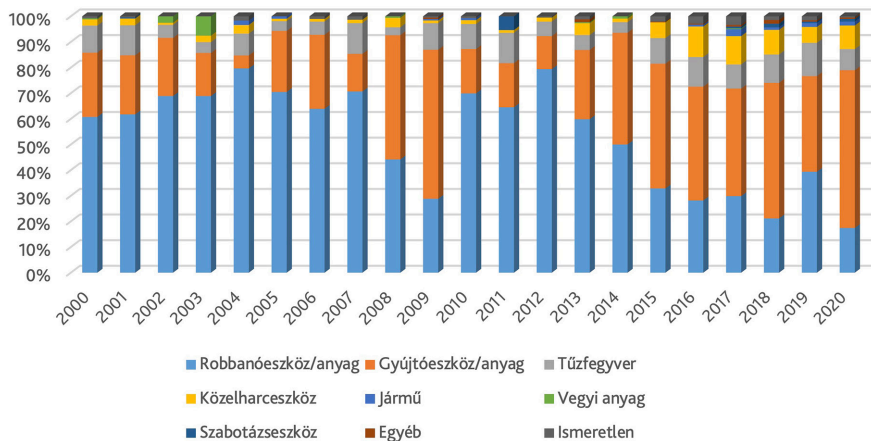
¹¹¹ GTD Codebook 2021: 26.

¹¹² GTD Codebook 2021: 25.

¹¹³ A GTD a járművek, CBRN-anyagok, tompa tárgyak, illetve a kézitusa alkalmazásával elkövetett támadásokat a fegyver nélkül elkövetett támadások közé sorolja GTD Codebook 2021: 26.

¹¹⁴ Két esetben az elkövetés módszere ismeretlen volt.

helyén található tűzfegyverek és az ezeket követő közelharc eszközök vonatkozásában, utóbbiak 2016–2017-ben a harmadik helyre lépnek előre. A járművek alkalmazása támadóeszközként a 2016–2020 közötti időszakban növekszik, míg a vegyi anyagok tekintetében 2003-ban figyelhető meg mennyiségi kiugrás, összesen kilenc regisztrált incidenssel (4. ábra).

4. ábra: Az EU területén 2000–2020 között elkövetett terrorcselekmények során alkalmazott fegyverek

Forrás: a szerzők szerkesztése a GTD alapján

Válaszintézkedések és azok hatása

A vizsgált időszakban az EU területén elkövetett terrorcselekmények hatására bevezetett szabályozások a tűzfegyverek, robbanó- és CBRN-anyagok esetében döntően azok illegális megszerzése, előállítására, illetve felhasználására irányultak. A bárki által hozzáférhető, de fegyverként is alkalmazható eszközök¹¹⁵ tekintetében az intézkedések elsősorban a támadások megelőzését és kezelését segítik elő. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül röviden ismertetünk néhány rendeletet és cselekvési tervet, amelyek közvetlenül szolgálják a terrorcselekmények során fegyverként alkalmazott eszközök és anyagok illegális megszerzésének, előállításának és használatának visszaszorítását.

A tűzfegyverek megszerzésére, tartására és kereskedelmére vonatkozó jogi szabályozásban több szigorításra is sor került.¹¹⁶ A vaktöltényüzeműre átalakított tiltott kategóriába tartozó tűzfegyvereket (például sorozatlövő tűzfegyverek) is a tiltott kategóriába

¹¹⁵ E kategóriába tartoznak a különböző szűrő-vágó eszközök és a gépjárművek, de egyes égésgyorsító anyagok is (például benzin).

¹¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/555 rendelete.

sorolták.¹¹⁷ A tűzfegyverek hatástalanításának módjára vonatkozó egységes szabályozás lépett érvénybe.¹¹⁸ A hatástalanított tűzfegyverekre bejelentési kötelezettséget vezettek be.¹¹⁹ Az öntöltő tűzfegyverek esetében maximalizálták a tárkapacitást. A maximum befogadóképesség 10 (hosszú tűzfegyverek), illetve 20 lőszer (rövid tűzfegyverek).¹²⁰ Kötelezővé tették a tűzfegyver fődarabok jelölését.¹²¹ A szigorítások következtében javult a lőszeranyagok nyomon követhetősége, egyes kategóriák esetében (például reaktivált tűzfegyverek, nagy tárkapacitású öntöltő tűzfegyverek) csökkent a tűzfegyverekhez való hozzáférés lehetősége.

A robbanóanyagokat érintő hatályos jogi szabályozás¹²² fő célja az előállítására alkalmas vegyszerek¹²³ elérhetőségének korlátozása. Az e körbe sorolt anyagokat engedélykötelessé tették, illetve bevezették a gyanús tranzakciók bejelentésének kötelezettségét. A szabályozás hatására csökkent a robbanóanyag-prekurzorok illegális beszerzésének lehetősége. A vizsgált időszak végére a robbantással elkövetett terrorcselekmények során a különböző nagy erejű HME-anyagok (például ANFO, TATP) használata visszaszorult, illetve megnőtt a lényegesen kisebb határfokú feketelőpor és különböző pirotechnikai keverékek használata.¹²⁴

Az EU területén a CBRN-anyagok alkalmazásával elkövetett terrorcselekmény jelenleg alacsony valószínűségű, de magas kockázatú esemény, ezért fontos a megelőzés és a felkészülés, amelyet az EU területén a CBRN cselekvési terv biztosít. A terv fő célkitűzései a CBRN-anyagok elérhetőségének csökkentése, a felkészültség és a reagálás biztosítása az incidensekre, kapcsolat kiépítése a CBRN-biztonság területén kulcsfontosságú partnerekkel, illetve a kockázatokra vonatkozó ismeretek bővítése.¹²⁵

A késeléses és gázolós terrorcselekmények esetében nincs lehetőség a fegyverként használt eszközök hozzáférhetőségének korlátozására, azonban a nyilvános helyek védelmét szolgáló EU cselekvési terv az ilyen incidensek megelőzését és kezelését is elősegíti. A terv fő elemei a terrorcselekmények kockázatának csökkentése, a biztonsági célú fejlesztések pénzügyi támogatása, szakmai együttműködés erősítése a tagállamok, valamint a hatóságok és a magánszektor között, illetve a nyilvános helyek szabad használatának biztosítása az állampolgárok számára.¹²⁶

¹¹⁷ Vaktöltényüzeműre átalakított, majd éleslőszer-üzeműre ismételt alkalmassá tett VZ 58 típusú gépkarabélyokat használtak az elkövetők 2015. január 7-én Párizsban, a *Charlie Hebdo* szerkesztősége ellen végrehajtott támadás során.

¹¹⁸ A Bizottság (EU) 2015/2403 rendelete.

¹¹⁹ A szabályozás szigorítása a hatástalanított tűzfegyverek illegális működőképességét (reaktiválását) akadályozza.

¹²⁰ Nagy tárkapacitású öntöltő karabélyokat használtak az elkövetők a 2011-ben Utøyában (Norvégia), illetve 2019-ben Christchurch-ben (Új-Zéland) végrehajtott terrorcselekmények során.

¹²¹ Az intézkedés a különböző helyekről beszerzett fődarabokból összeszerelt tűzfegyverek esetében a nyomon követést szolgálja.

¹²² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1148 rendelete.

¹²³ Robbanóanyag-prekurzorok.

¹²⁴ TE-SAT jelentés 2021: 21.

¹²⁵ Cselekvési terv a vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris biztonsági kockázatokkal szembeni felkészültség fokozásáról.

¹²⁶ Action Plan to Support the Protection of Public Spaces.

Prognózis

Az EU területén a jövőben elkövetett terrorcselekmények eszközei és módszerei a vizsgált időszak trendjei, a technológiai fejlődés, a biztonsági intézkedések eredményei, valamint az aktuális geopolitikai viszonyok alapján prognosztizálhatók.

A vizsgált időszakban feltárt trendek alapján vélelmezhető a robbantással elkövetett terrorcselekmények számának további csökkenése, a HME-anyagok, ezen belül a feketelőpor és a pirotechnikai keverékek használatának dominanciája. Feltételezhető a kereskedelmi drónok IED-hordozó eszközként alkalmazása.

A tűzfegyverek esetében a házilagos konstrukciók térnyerése valószínűsíthető. E kategóriában a primitív kialakítású, akár elöltöltő eszközöktől a bonyolultabb szerkezeti felépítésű, öntöltő és sorozatlövő tűzfegyverekig igen széles spektrum helyezkedik el. Megfigyelhető az innovatív technológiák térhódítása, mint a 3D-nyomatott alkatrészek, vagy a fegyvercső huzagolására alkalmazott elektrokémiai eljárás.

A robbanóanyagok hozzáférhetőségének csökkenésével várható a különböző IID-szerkezetek alkalmazásának mennyiségi növekedése, illetve a gyújtóeszközök és -anyagok továbbfejlesztése. A legegyszerűbb változatok elkészítéséhez minimális felkészültség szükséges, az alapanyagok könnyen beszerezhetők (például Molotov-koktél). Az IID-k továbbfejlesztése több vonatkozásban is lehetséges. Viszonylag egyszerűen állíthatók elő zselésített, napalm típusú gyújtóanyagok (például benzinben oldott nyersgumi), illetve magas hőmérsékleten égő, termit jellegű keverékek (például alumíniumporral dúsított pirotechnikai anyagok). Az eszközök tekintetében az időzített gyújtószerkezetek, illetve a drónnal szállított IID-k alkalmazása lehet az egyik jövőbeli trend.

A CBRN-terrorizmus az EU területén elsősorban a terrorista propaganda része, de a vizsgált időszakban több személyt letartóztattak ilyen cselekmény előkészülete miatt, illetve kis számban befejezett incidenseket is regisztráltak, amelyeket főként alacsony hatékonyságú anyagokkal követtek el. A CBRN-anyagok illegális beszerzése vagy előállítása megfelelő mennyiségben és minőségben jelen tudásunk szerint csaknem teljesíthetetlen kihívást jelent, azonban a technológiai fejlődés és az online megosztott ismeretek folyamatosan csökkentik az akadályokat.¹²⁷ Az alacsony valószínűség ellenére az ilyen incidensek valós kockázatot jelentenek, erre a legismertebb példák egyike az 1995. március 20-án az AUM Shinrikyo terrorista csoport által a tokiói metróhálózatban szarin alkalmazásával végrehajtott összehangolt támadás, amelynek 19 halálos áldozata és több mint 5000 sérültje volt.¹²⁸

Az olyan könnyen hozzáférhető, minimális felkészülést igénylő eszközökkel végrehajtott terrorcselekmények, mint a késeléses és gázolósos támadások jövőbeni elkövetése valószínűsíthető, azonban véleményünk szerint a megfelelő intézkedésekkel ezek súlyossága eredményesen csökkenthető.

Végezetül meg kell említsük a közel-keleti fegyveres konfliktusok és az orosz-ukrán háború lehetséges hatását az EU területén elkövetett terrorcselekmények során alkalmazott fegyverekre. Prognosztizálható az e területekről származó katonai robbanóanyagok és tűzfegyverek felbukkanása az európai feketepiacon. Az FPV-drónokat

¹²⁷ TE-SAT jelentés 2020: 21.

¹²⁸ TAMÁSI-FÖLDI 2011: 69.

rendre alkalmazzák a fegyveres konfliktusok során felderítésre, illetve kisméretű gyújtó- és robbanótöltetek célba juttatására, az így megszerzett ismeretek közvetlen vagy online úton történő átadása további veszélyforrást jelent.

Ukrajna esetében ki kell emelni, hogy az illegális lőfegyver, illetve sugárzóanyag-kereskedelemben az orosz–ukrán háború kitörését megelőzően is érintett volt.¹²⁹

A közel-keleti térségben elkövetett terrorcselekmények során nagy számban alkalmaztak vegyi anyagok diszpergálására szolgáló IED-szerkezeteket, az ezek előállítására és alkalmazására vonatkozó tudásanyag online megosztása szintén jelentős fenyegetést jelent.

Összefoglalás

Az EU területén a 2000–2023 közötti időszakban elkövetett terrorista cselekmények során a különböző IED- és IID-szerkezetek alkalmazása dominált, de a támadásokban jelentős számban használtak tűzfegyvereket is. Az IED-szerkezetek esetében alkalmazott robbanóanyagok minősége és a konstrukciók kidolgozottsága a vizsgált időszakban gyengülő tendenciát mutatott. Megfigyelhető volt továbbá a késeléssel, illetve gázolással elkövetett incidensek számának növekedése is.

A feltárt trendek alapján a jövőben a magányos elkövetők által könnyen hozzáférhető eszközökkel nyilvános helyeken elkövetett támadások jelentik a legvalószínűbb fenyegetést. A gázolással és késeléssel elkövetett terrorcselekmények minimális ismereteket, tervezést és anyagi ráfordítást igényelnek, az önállóan cselekvő elkövető az incidens megelőzésére irányuló felderítést nehezíti. A különböző innovatív technológiák és eszközök (például FPV-drónok, 3D-nyomtatás) alkalmazása jelentősen bővítheti a terroristák eszköztárát és lehetőségeit.

Az EU területén terrorcselekmények során alkalmazott fegyverekre a jövőben jelentős hatást gyakorolhat az EU-n kívüli konfliktusövezetekben kialakuló helyzet. Az EU területén megjelenhetnek az orosz–ukrán háborúból és a közel-keleti konfliktusokból származó katonai robbanóeszközök és -anyagok, tűzfegyverek, illetve különböző CBRN-anyagok.¹³⁰

Felhasznált irodalom

A Bizottság (EU) 2015/2403 rendelete (2015. december 15.) a hatástalanított tűzfegyverek végleges működésképtelenségét biztosító hatástalanítási előírásokra és technikákra vonatkozó közös iránymutatások meghatározásáról.

Action Plan to Support the Protection of Public Spaces. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0612>

¹²⁹ ZAITSEVA–STEINHÄUSLER 2014: 7–8.

¹³⁰ A Közel-Kelet elsősorban a vegyi fegyverek, Ukrajna a radioaktív anyagok tekintetében jelenthet veszélyt.

- A/CONF.192/15. International Instrument to Enable States to Identify and Trace, in a Timely and Reliable Manner, Illicit Small Arms and Light Weapons. Online: https://iansa.org/wp-content/uploads/2021/05/ITI_English.pdf
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1148 rendelete (2019. június 20.) a robbanóanyag-prekursorok forgalmazásáról és felhasználásáról, az 1907/2006/EK rendelet módosításáról, valamint a 98/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/555 irányelve (2021. március 24.) a fegyverek megszerzésének és tartásának ellenőrzéséről. Conference 2006. Online: https://www.un.org/events/smallarms2006/pdf/international_instrument.pdf
- BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László főszerk. (1959–1962): *A magyar nyelv értelmező szótára*. Online: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/f-28F2F/fegyver-297AB/>
- BODA Mihály (2012): A terrorizmus morális megítélése. *Hadtudomány* 22(1-2), 138-151.
- BODA Mihály (2022): A hibrid háború etikája: az igazságos hibrid háború elmélete. In M. SZABÓ Miklós (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései I.* Budapest: Ludovika, 95–108. Online: <https://openaccess.ludovika.hu/nke/catalog/book/184/chapter/1376>
- BODA Mihály (2023): Hibrid háború: konfliktusforma a harmonikus béke és a direkt háború között – A hibrid háború katonafilozófiai értelmezése. In GÖCZE István – PADÁNYI József (szerk.): *Lehelyezett kő. Tanulmányok M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja emlékére*. Budapest: Ludovika, 21–28. Online: <http://hdl.handle.net/20.500.12944/25179>
- BODA Mihály (2025): A terrorelhárítás etikája: hivatás, halálos erőszak alkalmazása és információszerezés. In TALLER János – RÉMAI Dániel (szerk.): *Terrorizmus. Tanulmányok a terrorizmus komplex jelenségéről és egyes aspektusairól*. Budapest: Ludovika, 563–593. Online: https://doi.org/10.36250/01259_29
- DUQUET, Nils et al. (2019): *Armed to Kill. A Comprehensive Analysis of the Guns Used in Public Mass Shootings in Europe Between 2009 and 2018*. Brussels: Flemish Peace Institute. Online: https://icct.nl/sites/default/files/import/publication/Report_Armed_to_kill_web.pdf
- EU Terrorism Situation & Trend Report (EU TE-SAT) jelentések, 2002–2024. Online: <https://doi.org/10.2813/5425593>
- Európai Bizottság (2017): *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Cselekvési terv a vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris biztonsági kockázatokkal szembeni felkészültség fokozásáról*. Brüsszel: Európai Bizottság. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0610&from=EN>
- FÖLDI Ferenc (2006): Gondolatok a fegyver szerepéről a harcban. *Hadmérnök*, 1(1). Online: http://www.hadmernok.hu/archivum/2006/1/2006_1_foldi1.html
- GAZDAG Ferenc – REMEK Éva (2018): *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest: Dialóg Campus. Online: <https://webshop.ludovika.hu/termek/konyvek/rendszertudomany/a-biztonsagi-tanulmanyok-alapjai/>
- Global Terrorism Database Codebook* (2021). University of Mariland. Online: <https://www.start.umd.edu/sites/default/files/2024-10/Codebook.pdf>

- ImproGuns (2019): Homemade Firearms Used In Halle Attack. *The Fire Arm Blog*, 2019. október 16. Online: <https://www.thefirearmblog.com/blog/2019/10/16/homemade-firearms-used-in-halle-attack/>
- KOVÁCS Zoltán (2012): Az improvizált robbanóeszközök főbb típusai. *Műszaki Katonai Közlöny*, 22(2), 37–52. Online: <http://hdl.handle.net/20.500.12944/13231>
- KRAJNC Zoltán főszerk. (2019): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest: Dialóg Campus.
- London bombings of 2005 [é. n.]. Online: <https://www.btp.police.uk/police-forces/british-transport-police/areas/about-us/about-us/our-history/london-bombings-of-2005/>
- LUTY, Philip A. (1998): *Expedient Homemade Firearms. The 9mm Submachine Gun*. Colorado, USA: Paladin Press. Online: <https://archive.org/details/homeexpedientfirearms9mmsg>
- NAGY István György szerk. (1976): *Haditechnikai kislexikon*. Budapest: Zrínyi.
- Relations with the European Union. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49217.htm
- SCHVÉD Brigitta (2020): „Emlékezz, emlékezz november ötödikére...” – Az 1605. évi lőporos összeesküvés és a Guy Fawkes-nap történeti hagyománya. *Újkor*, 2020. november 5. Online: <https://ujkor.hu/content/emlekezz-emlekezz-november-otodikere-az-1605-evi-lopuros-osszeeskuves-es-guy-fawkes-nap-torteneti-hagyomanya>
- START (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism) (2022): *Global Terrorism Database, 1970–2020*. Online: <https://www.start.umd.edu/gtd>
- TAMÁSI Béla – FÖLDI László (2011): A tokiói metróban végrehajtott szarin támadás katasztrófa védelmi aspektusai. *Hadmérnök*, 6(3), 68–78 Online: http://hadmernok.hu/2011_3_tamasi_foldi.pdf
- Terrorizmus elleni küzdelem: az EU intézkedéseinek magyarázata* [é. n.]. Online: <https://www.europarl.europa.eu/topics/hu/article/20180316STO99922/terrorizmus-elleni-kuzdelem-az-eu-intezkedeseinek-magyarezata#mi-a-terrorizmus-unis-meghatrozza-10>
- ZAITSEVA, Lyudmila – STEINHÄUSLER, Friedrich (2014): Nuclear Trafficking Issues in the Black Sea Region. *Non-Proliferation Papers*, 37. EU Non-Proliferation Consortium. Online: <https://www.nonproliferation.eu/wp-content/uploads/2018/10/lyudmilazaitsevfriedrichsteinhausler53451ed0bbeceb.pdf>

Horváth Dávid¹

A kommunikációs fenyegetések kezelése a kritikusinfrastruktúra-szektorokban

Managing Information-Driven Threats in Critical Infrastructure Sectors

Absztrakt

A tanulmány kiindulópontja nem a szektorok felsorolása, hanem az a felismerés, hogy a megtévesztésre épülő kommunikáció képes a működési döntéseket torzítani, így ellátásbiztonsági zavarokhoz és bizalomvesztéshez vezetni. Magyarországi példákon vizsgálom, miként alakul ki a narratíva által kiváltott kockázat, amikor a hitelességi jelek manipulálása (márkautánzás, domainklónok, personaalapú közösségi támadások, audiovizuális hamisítás) és a csatornaátterjesztés együtt növeli az incidensek valószínűségét. Az értelmezési keret az OPC fogalma, de a fókusz a szervezett meggyőzés döntéstorzító mechanizmusain van, nem az „álhír” kategóriáján. A védekezést háromszintű, visszacsatolt gyakorlatként ragadom meg: felhasználói jelértelmezési készségek (mikroszint), szervezeti gyorsciklusú cáfolat és riasztás (mezoszint), valamint platform- és hatósági kooperációs protokollok (makroszint). Eredményeim szerint a kommunikációs fenyegetések kezelése ott hatékony, ahol a szolgáltatásfolytonosság mérőszámai összekapcsolódnak a tényellenőrzés és a válaszlépések mérhető idejével; e kapcsolat teszi lehetővé a reziliencia célzott növelését és a döntéshozatali zaj mérséklését.

Kulcsszavak: álhír, kritikus infrastruktúra, dezinformáció, hibrid hadviselés, információs műveletek

Abstract

Rather than offering a sectoral inventory, the paper starts from the recognition that deception-based communication can distort operational decision-making, producing

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: netminiszter@gmail.com, david@netokracia.hu

supply-security disruptions and loss of trust. Using Hungarian case vignettes, it examines how narrative-induced risk emerges when manipulation of credibility cues (brand impersonation, cloned domains, persona-based social attacks, audiovisual falsification) combines with cross-channel amplification to raise the likelihood of incidents. The analytical frame is organised persuasive communication (OPC), with emphasis on the decision-distorting mechanisms of organised persuasion rather than the narrower category of "fake news". Defence is conceptualised as a three-level, feedback-driven practice: user-level cue-interpretation skills (micro), organisational fast-cycle rebuttal and alerting (meso), and platform- and regulator-level cooperation protocols (macro). Findings indicate that communication threats are mitigated most effectively where service-continuity metrics are tied to measurable fact-checking and response times; this linkage enables targeted resilience gains and reduces decision-making noise.

Keywords: fake news, critical infrastructure, disinformation, hybrid warfare, information operations

Bevezetés

A korszerű ellátási rendszerek sérülékenysége ma már nem kizárólag műszaki vagy fizikai kockázatokból fakad: a megtévesztésre épülő kommunikáció képes a működtetők és a felhasználók döntéseit is elbillenteni. Amikor a bizalom infrastruktúrája meginog, a hiba nem feltétlenül a kábelben vagy a vezérlőben keletkezik, hanem a jelentésadás folyamatában: a terjedő narratívák döntéstorzítást válthatnak ki, amely végső soron szolgáltatásfolytonossági zavarokhoz vezethet.

A tanulmány azt vizsgálja, miként keletkezik és terjed a narratíva által kiváltott kockázat (narratívaindukált kockázat) a magyarországi környezetben. Kiindulópontunk, hogy a hitelességi jelek célzott manipulációja (márkautánzás, domainklónozás, personaalapú közösségi támadások, audiovizuális hamisítás) és a csatornaátterjesztés egymást erősítve képes növelni az incidensek valószínűségét. Az elemzési keret az *organized persuasive communication* (OPC) fogalma: nem az „álhír” szűk kategóriájára koncentrálnak, hanem a szervezett meggyőzés döntéstorzító mechanizmusaira, amelyek az információs műveletek (IO) logikájába illeszkednek.

A gyakorlat felől közelítünk: esetvázlatokkal mutatjuk be, hogyan fordíthatók át a kommunikációs ingerek működési kockázattá – a lakossági percepció változásától a vállalati incidenskezelés döntési pontjaiig. Külön figyelmet kapnak a jelmanipuláció elleni mintázatok (például vizuális/nyelvi „hitelességi” díszletek) és azok a platformdinamikák, amelyek rövid idő alatt képesek amplifikálni a félrevezető tartalmak hatását.

A védekezést háromszintű, visszacsatolt gyakorlatként értelmezzük. Mikroszinten a felhasználói jelértelmezési készségek döntik el, hogy a megtévesztő tartalom elakad-e. Mezoszinten a gyorsciklusú cáfolat és riasztás szabja meg, milyen hosszú ideig marad hatásban a téves narratíva. Makroszinten a platform- és hatósági kooperációs protokollok jelölik ki a beavatkozás ütemét és eszköztárát. E három szint akkor a leghatékonyabb, ha a rezilienciacélok és a válaszütem-metrikák mérhetően összekapcsolódnak a szolgáltatásfolytonosság indikátoraival.

Hozzájárulásunk kettős. Egyrészt fogalmi hidat építünk az OPC-alapú megközelítés és a kritikus szolgáltatások működtetési realitásai közé; másrészt bemutatjuk, hogyan illeszthető a kommunikációs kockázatkezelés a szervezeti döntéshozatal napi rutinjaihoz. Módszertanunk *structured-focused comparison*: minden esetre azonos kérdéskészletet alkalmazunk, és csak a tézishez szükséges változókra fókuszálunk. A cikk felépítése: 1. elméleti és módszertani háttér; 2. esettérkép és elemzés; 3. védekezési mintázatok és kooperációs protokollok; 4. következtetések és mérhető beavatkozási pontok.

A tanulmány szerkezete

Cikkemben először a releváns szakirodalom alapján kijelölöm a magyarországi kritikus infrastruktúrák körét, majd elkülönítem azokat a fegyvernek minősülő kommunikációs technikákat, amelyek kifejezetten közmű-, telekommunikációs és pénzügyi szereplők nevével, arculati elemeivel visszaélve célozzák az ügyfeleket; ezeket elhatárolom más megtévesztési formáktól. Ezt követően hazai esettanulmányokon mutatom be, hogyan szereznek adatot vagy anyagi javakat megtévesztő üzenetekkel, és milyen rezilienciaelemek (észlelés, riasztás, gyorsciklusú cáfolat) működnek a közintézményeknél, közszolgáltatóknál és piaci szereplőknél. A téma uniós szinten is kiemelt: az Európai Bizottság 2018-as dezinformáció-ellenes cselekvési terve a tagállami együttműködés erősítését és összehangolt válaszlépéseket ír elő.²

Elméleti keretek

Kritikus infrastruktúrák keretrendszere

Ebben a fejezetben a kritikus infrastruktúrák meghatározásának főbb megközelítéseit térképezem fel. A 2009-es *A kritikus információs infrastruktúrák meghatározásának módszertana* kiadvány a fogalom definíciós kérdéseit rendszerezi, és összeveti több állam és nemzetközi szervezet (például USA, Egyesült Királyság, EU, NATO) felfogását, majd összegzi a hazai gyakorlat sarokpontjait. A hivatkozott áttekintés alapján röviden bemutatom a Magyarországon akkor érvényes keretrendszert, kiemelve azokat az elemeket, amelyek a jelen tanulmány eseteinek értelmezéséhez szükségesek.

A 2112/2004. (V. 7.) Korm. határozat³ a kritikus infrastruktúrák közé sorolja többek között az energiaellátást, a közműveket, a közlekedést-szállítást, a távközlést/elektronikus adatforgalmat és informatikai hálózatokat, a bankrendszert, a szolgáltatásokat, a médiát, az ivóvíz- és élelmiszer-ellátást, valamint az egészségbiztosítást. Ez a kör ugyanakkor – az uniós és több állami gyakorlatnál – nem tartalmazza a közigazgatást, a segélyszolgálatokat és a védelmi-készenléti szervezeteket. Ezt módosítva a 2080/2008. (VI. 30.) Korm. határozat a Kritikus Infrastruktúra Védelem Nemzeti Programjáról az ágazatokat már az alábbi fő csoportokba rendezi: energetika; infokommunikációs

² Európai Bizottság 2018; 2022.

³ 2112/2004. (V. 7.) Korm. határozat a terrorizmus elleni küzdelem aktuális feladatairól.

technológiák; közlekedés; víz; élelmiszer; egészségügy; pénzügy; ipar; jogrend-kormányzat; közbiztonság-védelem.

A 2019-es kiadású *Kritikus infrastruktúrák védelme I.* című könyv szerzői (Bognár Balázs, Bonnyai Tünde és Vámosi Zoltán) a kritikus infrastruktúrák védelmének fontosságát hangsúlyozzák,⁴ kiemelve azokat az infrastruktúrákat, amelyek elengedhetetlenek a társadalom biztonságos és zavartalan működéséhez. Az infrastruktúra értelmezése többféle szempontból is történik, figyelembe véve azokat az eszközöket, intézményeket és létesítményeket, amelyek nélkülözhetetlen feltételei a termelési és szolgáltatási folyamatoknak. A könyv alapján a kritikus infrastruktúrákat többek között az energetikai szektorban található elemek alkotják, mint a villamosenergia-termelés, átviteli és elosztó hálózatok, a kőolajipar és a földgázszállítás és -termelés. Ezek az infrastruktúrák kulcsfontosságúak a nemzetgazdaság és az állampolgárok mindennapi életének biztonságához, így védelmük kritikus fontosságú a nemzetbiztonság szempontjából. A villamosenergia-termelés esetében például azokat az elemeket tekintik kritikusnak, amelyek kiesése jelentős teljesítménycsökkenést okozna a belföldi villamosenergia-termelésben. Az átviteli hálózatban olyan elemek számítanak kritikusnak, amelyek kiesése esetén nem pótolható módon csökkenne a rendelkezésre álló teljesítmény. Az elosztó hálózat, a kőolajipar, a földgázszállítás és -termelés szintén tartalmaz olyan elemeket, amelyek kiesése súlyos hatással lenne az ország energiaellátására és gazdasági stabilitására. Összességében a mű a kritikus infrastruktúrák széles körét tárgyalja, különös tekintettel azokra az infrastruktúrákra, amelyek elengedhetetlenek az ország gazdasági stabilitásának és az állampolgárok biztonságának fenntartásához. Magyarországi és magyar vonatkozásban a kritikus infrastruktúra definiálását a szerzők szerint a hazai Zöld Könyv által megfogalmazottak írják le a legpontosabban:

„kritikus infrastruktúrának minősülnek azon hálózatok, erőforrások, szolgáltatások, termékek, fizikai vagy információtechnológiai rendszerek, berendezések, eszközök és azok alkotó részei, melyek működésének meghibásodása, megzavarása, kiesése vagy megsemmisítése, közvetlenül vagy közvetetten, átmenetileg vagy hosszútávon súlyos hatást gyakorolhat az állampolgárok gazdasági, szociális jólétére, a közegészségre, közbiztonságra, a nemzetbiztonságra, a nemzetgazdaság és a kormányzat működésére.”⁵

Lazari és Mikac könyvében részletesen foglalkozik az Európai Unió létfontosságú infrastruktúráinak védelmével. Elemzésük az EU azon törekvésére összpontosít, hogy hogyan védi meg azokat az infrastruktúrákat, amelyek létfontosságúak a tagállamok biztonsága, gazdasági stabilitása és az állampolgárok jóléte szempontjából. Általában az alábbi létfontosságú infrastruktúrákat tekintik kritikusnak az EU-ban:

- Az energia-infrastruktúra, beleértve az elektromos hálózatokat, gázvezetéseket és olajvezetéseket, amelyek létfontosságúak a mindennapi élet fenntartásához, a gazdaság működéséhez és az országok közötti energiaellátás biztonságához.
- A közlekedési infrastruktúra, mint a repülőterek, kikötők, vasúti és közúti hálózatok, amelyek kulcsfontosságúak az emberek és áruk mozgásának biztosításában,

⁴ BOGNÁR–BONNYAI 2019: 36, 42.

⁵ Zöld könyv a kritikus infrastruktúrák védelmére vonatkozó nemzeti programról. A Kritikus Infrastruktúra Védelem Nemzeti Programjáról szóló 2080/2008. (VI. 30.) kormányhatározat 1. sz. melléklete.

valamint az EU belső és külső kereskedelmében. Az információs és kommunikációs technológia (IKT) infrastruktúrák, beleértve az internetet, a telekommunikációs hálózatokat és az adatközpontokat, amelyek nélkülözhetetlenek a modern társadalom működéséhez, az információáramláshoz és a kritikus szolgáltatások fenntartásához.

- A vízellátás és -kezelés infrastruktúrái, beleértve a víztisztító és -szétosztó rendszereket, amelyek létfontosságúak az emberi egészség, higiénia és az ökoszisztémák védelme szempontjából.
- Az élelmiszer-ellátási lánc, beleértve a mezőgazdasági termelést, feldolgozást és disztribúciót, ami kulcsfontosságú az élelmiszer-biztonság és az állampolgárok élelmezésének biztosítása szempontjából.
- Az egészségügyi infrastruktúra, beleértve a kórházakat, laboratóriumokat és gyógyszerellátási láncokat, ami létfontosságúak az emberi élet védelme és a betegségek elleni küzdelem szempontjából.

A *The External Dimension of the European Union's Critical Infrastructure Protection Programme: From Neighbouring Frameworks to Transatlantic Cooperation* című írásban Lazari és Mikac az Európai Unió *Kritikus Infrastruktúra Védelmi Programjának* (CIP) külső dimenzióival foglalkoznak,⁶ különös tekintettel arra, hogy az EU hogyan működik együtt nemzetközi partnereivel és harmadik országokkal a kritikus infrastruktúrák védelme érdekében. Az alábbiakban vázolok egy általános keretet, amely segíthet megérteni, milyen témákat és kérdéseket tárgyalnak a kritikus infrastruktúrák globális dimenziójában:

- A nemzetközi együttműködés jelentősége fontos, a kritikus infrastruktúrák védelme ugyanis globális kihívás, amely nem korlátozódik egyetlen ország vagy régió határaitra. Az EU együtt dolgozik más országokkal, nemzetközi szervezetekkel és többoldalú fórumokkal a közös biztonsági kihívások kezelése érdekében.
- Kiemelt a közös stratégiák kidolgozása, így az EU és nemzetközi partnerei közötti stratégiák és politikák kidolgozása, amelyek célja a kritikus infrastruktúrák védelmének összehangolása, beleértve a legjobb gyakorlatok megosztását, a kockázatkezelési módszerek harmonizálását és a válaszadási kapacitások fejlesztését.
- Nélkülözhetetlen a jogi és szabályozási különbségek kezelése. A különböző jogi és szabályozási rendszerek kihívásokat jelentenek az együttműködésben, és ezeket az akadályokat le kell küzdeni.
- Fókuszban vannak a jövőbeli együttműködési lehetőségek és azok a területek, ahol további erőfeszítésekre van szükség a kritikus infrastruktúrák globális védelmében.

Összességében a *The External Dimension of the European Union's Critical Infrastructure Protection Programme: From Neighbouring Frameworks to Transatlantic Cooperation* című írás átfogóan elemzi az EU kritikus infrastruktúrák védelmében végzett nemzetközi

⁶ LAZARI-MIKAC 2022.

együttműködésének stratégiáit, kihívásait és lehetőségeit, különös tekintettel arra, hogy ez a munka hogyan járul hozzá a globális biztonsághoz és stabilitáshoz.

A hibrid hadviselés

A hibrid hadviselésben a fizikai, kiber- és információs műveletek egymást erősítve célozzák a döntéshozatalt és a közbizalmat, miközben a médiatér önálló műveleti környezetté válik. Szun-ce már több mint két évezreddel ezelőtt megfogalmazta, hogy minden háború a megtévesztésen alapul.⁷ Ma ez a logika a dezinformáció, az álhír-ökoszisztéma és a hitelességi jelek manipulációja révén érvényesül:⁸ personaalapú megtévesztések, klónozott felületek és célzott terjesztési mechanizmusok befolyásolják a percepciót. A digitális térben mindezt gyakran kísérik összehangolt kiberműveletek (például túlterheléses támadások), amelyek átmeneti szolgáltatáskiesést idézhetnek elő, s ezzel felerősítik a kommunikációs hatást. Az adathalász kampányok és hamis riasztások további kockázatot jelentenek a nagy rendszerekre és a társadalmi stabilitásra, a politikai nyomásgyakorlás pedig a narratívák szintjén zárja össze a hatásláncot.

Fegyvernek minősülő kommunikációs technikák és taktikák, avagy az álhírek

Nincs egységes, minden helyzetre alkalmazható „álhír-definíció”; a jelenséget egy tágabb ernyőfogalom, a szervezett meggyőző kommunikáció (*organized persuasive communication*, OPC) keretében tárgyalom, amely a befolyásolási gyakorlatokat – többek között propagandát, PR-t és marketinget – közös rendszerbe rendezi.⁹ A dezinformációt az Európai Bizottság olyan igazolhatóan hamis vagy félrevezető közlésként írja le, amelyet haszon- vagy szándékos megtévesztési céllal állítanak elő és terjesztenek, s amely a közérdeket sértheti; a tévedések, szatírák és nyíltan pártkötődésű közlések nem ide tartoznak.¹⁰ A félretájékoztatás ezzel szemben szándéktól függetlenül terjesztett hamis információ,¹¹ míg a rosszindulatú torzítás (*malinformation*) valós tények kártékony célú terjesztése.

A befolyásolás intézményes módozatai közül a PR klasszikus értelmezését Bernays munkája szemlélteti,¹² a marketing pedig a célcsoportigények kielégítésére szolgáló marketingmix szervezőlve köré rendeződik.¹³ A propaganda célja a megismerés, attitűd és viselkedés irányítása; megkülönböztethető „fehér”, „szürke” és „fekete” változata – az önfeltártság és igazságtartalom viszonya szerint.¹⁴

⁷ SZUN-CE 2020.

⁸ ARO 2016.

⁹ BAKIR et al. 2019.

¹⁰ European Commission 2018.

¹¹ The Britannica Dictionary [é. n.].

¹² BERNAYS 2019 [1923].

¹³ KOTLER-LEVY 1969.

¹⁴ JOWETT-O'DONNELL 2011: 7.

A kritikus infrastruktúrák szempontjából e kategóriák nem elméleti finomságok: a *weapon-grade* (fegyvernek minősülő) kommunikációs eljárások konkrét műveleti kockázatot teremtenek (hitelességi jelek manipulálása, csatornaamplifikáció), amelyet az OPC-keret segít rendszerezni.

Dezinformációból félretájékoztatás, avagy a viralitás természete

Az NMHH tájékoztatása szerint az sms-, spam- és e-mail-alapú megtévesztő tartalmak tiltottak. Ide sorolhatók azok a megoldások is, amelyek a felhasználók befolyásolására, illetve életkori vagy fogyatékoságból eredő sebezhetőségük kihasználására épülnek. Tilosak továbbá a személyek „megbízhatóságát” értékelő/osztályozó alkalmazások, ha ez hátrányos megkülönböztetést eredményez. Az ilyen álhírek terjesztése és manipulatív használata súlyos következményekkel járhat.

Ugyanakkor az NMHH nem sorolja közvetlenül az sms-, spam- és e-mail-tartalmakat az álhírek kategóriájába. Ezeket a kommunikációs formákat inkább a kéretlen hirdetésekkel kapcsolatos problémaként kezeli,¹⁵ és tanácsokat ajánl a felhasználóknak a védekezés leghatékonyabb módjairól, mint például a levélszűrők használata. A hatóság jogköre csak a természetes személyeknek küldött elektronikus hirdetésekkel kapcsolatos bejelentések kezelésére terjed ki.

Tehát a szándékoltan hamis információkat tartalmazó sms-ek és e-mailek, egyéb csetüzenetek mint disztribúciós felület, vagyis terjesztési csatorna állnak rendelkezésre, de ide sorolható a közösségi média is, azon belül álhírek linkjeit tartalmazó posztok, azok terjesztésére alkalmas csoportok. A már megtévesztett és lelkes felhasználók maguk terjesztik a hamis információt, álhírt, amely ekkor már jóindulatú, de félretájékoztatásként funkcionál.

Esetek az álhír fajtáira és felhasználási módjára a kritikus infrastruktúrák elleni támadáskor

A kritikus infrastruktúrák területén az álhírek és dezinformáció különböző módon okozhatnak pánikot és társadalmi befolyásolást.

Az energiaellátás területén hamis hírekkel az energiahiányról vagy katasztrófákról befolyásolhatják az energiaárakat vagy okozhatnak pánikvásárlást. Amikor kibertámadás érte a Colonial Pipeline-t,¹⁶ egy úgynevezett *ransomware* támadás 2021-ben, az esemény az egyik legjelentősebb kibertámadás volt az amerikai energia-infrastruktúra történetében. A DarkSide *ransomware* csoport támadása során a Colonial Pipeline egy alkalmazottja felfedezett egy zsarolóvírust, ami miatt a cég leállította az üzemanyag-szállítást, napi több mint 2,5 millió hordó finomított benzint érintve. Az eseményről szóló hírek hosszú üzemanyagsorokat és pánikvásárlást okoztak

¹⁵ Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság [é. n.].

¹⁶ VOJINOVIC 2023.

az Egyesült Államok keleti partján, ami jelentős üzemanyaghiányt és áremelkedést eredményezett. De ebbe a körbe sorolható még általánosságban a hamis információk terjedése a megújuló energiáról. A megújuló energiaforrások, mint a nap- és szélenergia kapacitásainak félreértelmezése gyakori célpontja a dezinformációs kampányoknak, amelyek azt állítják, hogy ezek a technológiák önmagukban nem képesek fenntartani az energiaellátást. Ezek a hamis állítások befolyásolhatják a közvéleményt és a politikai döntéshozatali folyamatokat, potenciálisan gátolva a zöldenergia fejlesztését. Dezinformáció-kampányok a vízenergia-projektekről is vannak. Hamis hírek terjedhetnek egyes nagy vízenergia-projektekről, amelyek állítólag káros hatással lehetnek a környezetre és a helyi közösségekre. A téves információk erős ellenállást válthatnak ki, ami befolyásolhatja a projektek előrehaladását és a kapcsolódó politikai támogatást.

A vízellátás és vízkezelés területén a téves információk a vízminőségről vagy -szennyeződésről pánikot kelthetnek a lakosság körében. 2018-ban a Donbasz vízellátásának mérgezési összeesküvése is erről szólt.¹⁷ Egy proorosz hackercsoport, a CyberBerkut állította, hogy Ukrajna nukleáris hulladékkal akarja mérgezni a Donbasz régió vízellátását, és ezt az amerikai titkosszolgálatokkal karöltve tervezik megvalósítani. Ezeket az állításokat széles körben terjesztették orosz médiumok, de később kiderült, hogy a történet teljes mértékben kitalált volt.

A közlekedés területén a dezinformáció az infrastruktúra állapotáról vagy balesetéről is zavart okozhat a közlekedési és ellátási láncokban. Például 2019-ben az Egyesült Királyságban terjedtek hamis jelentések közlekedési balesetéről a közösségi médiában, amelyek valójában nem történtek meg, mégis zavart keltettek az utazási döntésekben, és aláásták a közlekedési rendszerekbe vetett bizalmat.¹⁸ Ez a típusú hamis információ fokozza a közlekedési láncok sebezhetőségét, és növeli a kockázatot a közlekedési infrastruktúra szempontjából. Más hamis hírek a közlekedési infrastruktúráról, például hidak és alagutak állapotáról terjesztettek téves információkat,¹⁹ ami negatívan befolyásolta az emberek biztonságérzetét és a közlekedési tervezést. Amikor hamis jelentések terjedtek tömegközlekedési sztrájkokról, amelyek valójában nem történtek meg,²⁰ zavart okoztak az utasok között, és potenciálisan aláásták a közlekedési szolgáltatásokba vetett bizalmat.

Magyarországon a Magyar Telekom az egyik legnagyobb telekommunikációs szolgáltató. A vállalat biztosítja a mobil- és vezetékes telefon, valamint az internetszolgáltatásokat, amelyek alapvető fontosságúak a kommunikációs infrastruktúra szempontjából. 2019-ben több esetben is előfordult, hogy hamis számlákat küldtek ki a Magyar Telekom nevében, amelyek valósan tűnő logókkal és formátummal rendelkeztek. Ezek a számlák arra ösztönözték az embereket, hogy fizessenek olyan szolgáltatásokért, amelyeket valójában nem vettek igénybe. 2020-ban *phishing e-mailek* terjedtek a Magyar Telekom nevében, amelyek célja az volt, hogy megszerezzék a felhasználók személyes és banki adatait. Ezek az e-mailek gyakran tartalmaztak megtévesztő linkeket, amelyek a felhasználókat hamis bejelentkezési oldalakra irányították. 2021-ben a közösségi médiában hamis közlemények jelentek meg, amelyek arról számoltak be,

¹⁷ Fake: Kyiv to Poison Donbas Water Supply and Blame Russia 2018.

¹⁸ BEKKER-NIELSEN 2021.

¹⁹ BAPTISTA-GRADIM 2020.

²⁰ Columbia SPS 2024.

hogy a Magyar Telekom bizonyos szolgáltatásait ingyenesen biztosítja a pandémia ideje alatt. Ezek az információk zavart okoztak az ügyfelek körében és megnövelték a vállalatra nehezedő nyomást.

Léteznek hamis információk egészségügyi válságokról vagy gyógyszerek hatékonyságáról, amelyek torzíthatják a közegészségügyi rendszereket. A WHO jelentése szerint az infodémiák és az egészségügyi téves információk súlyosan befolyásolják az emberek mentális egészségét, növelik a vakcinaellenességet, és késleltetik az egészségügyi ellátást. Ez a fajta dezinformáció jelentős mértékben növeli az egészségügyi krízisek során az egészségügyi intézkedésekkel szembeni ellenállást, ami hátrányosan befolyásolja a közegészségügyi válaszokat.²¹ A Delvelnsight jelentése²² szerint az egészségügyi ágazatban terjedő hamis hírek, különösen a vakcinákkal kapcsolatos téves információk, jelentősen növelik a vakcinázással szembeni ellenállást. Az ilyen típusú hamis hírek befolyásolják a betegek döntéshozatalát, késleltetik a szükséges orvosi kezelést, és felesleges kiadásokat okozhatnak. A pandémia alatt terjedő hamis hírek jelentősen növelték a vakcinaellenességet.²³ Ezek a téves információk gyakran nem tudományos forrásokból származtak, és különböző tévhiteket terjesztettek a vakcinák hatékonyságáról és biztonságáról, ami globálisan akadályozta a vakcinázási erőfeszítéseket és növelte a közegészségügyi válság súlyosságát.

Téves információk pénzügyi válságról vagy a bankrendszer instabilitásáról pánik-eladásokhoz vezethetnek a piacokon. A Yale Egyetem kutatása²⁴ kimutatta, hogy a befektetési weboldalakon megjelenő promóciós cikkek, amelyeket gyakran hamis hírként közlétező PR-cégek írnak, ideiglenesen megemelhették a kisvállalatok részvényárát. Ezek az írások sok esetben megtévesztők lehetnek, és ha elegendő befektető vásárol részvényeket a hamis hírek alapján, az árfolyam emelkedhet, majd a piaci korrekció hatására visszaeshet. 2019-ben a Metro Bank részvényárfolyama jelentősen esett, miután WhatsAppon és Twitteren hamis pletykák terjedtek arról, hogy a bank az összeomlás szélén áll, és az ügyfeleknek azonnal ki kellene venniük a pénzüket. Ez a pánik jelentős hatással volt a bank részvényárára és általánosan is rontotta a pénzügyi szektorba vetett bizalmat.²⁵ Egy hamis „Kedves Ügyvezető Igazgató” levél, amely állítólag a BlackRock vezérigazgatójától származott, számos médiumban megjelent és valótlan állításokat tartalmazott az assetmenedzsmentcég tevékenységéről. Ez a levél hamis információkat terjesztett, és jelentős zavart okozott a piacon, ami példázza, hogy a hamis hírek milyen könnyen befolyásolhatják a pénzügyi piacokat.²⁶

Álhírekkel az élelmiszer-biztonságból is ellátási zavarokat és pánikvásárlást lehet okozni. A Covid-19-járvány idején széles körben terjedtek hamis információk arról, hogy élelmiszerhiányok lesznek, ami több helyen pánikvásárlást indított el. Ez a jelenség többletkeresletet generált bizonyos alapvető élelmiszerek iránt, ami időszakos hiányokhoz és áremelkedésekhez vezetett, különösen a tartós élelmiszerek piacán.²⁷ A génmódosított szervezetekkel (GMO) kapcsolatos hamis információk szintén

²¹ WHO 2022.

²² Delvelnsight 2021.

²³ GAGNON-DUFRESNE et al. 2023.

²⁴ NIESSNER 2018.

²⁵ NISH-NAUMAAN-MUIR 2020.

²⁶ NISH-NAUMAAN-MUIR 2020.

²⁷ KOMÓCSIN-CSERNÁTONY 2021; FELIX et al. 2020.

befolyásolták a fogyasztói magatartást. Bizonyos hamis állítások szerint a GMO-élelmiszerek egészségügyi kockázatokat jelentenek, ami növelte a GMO-mentes termékek iránti keresletet, annak ellenére, hogy a tudományos közösség általánosságban biztonságosnak találta ezeket a termékeket.²⁸ Hogy hogyan befolyásolhatják az élelmiszer-fogyasztási szokásokat a félrevezető információk, jó példa a mikrohullámmal pattogatott kukorica fogyasztásával kapcsolatos tévhitek terjedése. Hamis hírek szerint a mikrohullámmal pattogatott kukorica fogyasztása komoly egészségügyi kockázatokkal jár, ami az értékesítés csökkenéséhez vezetett, bár tudományos bizonyítékok ezt nem támasztották alá.²⁹

Álhíreket lehet terjeszteni a kormányzati válaszokról vagy vészhelyzeti intézkedésekről, amelyek befolyásolhatják a lakosság reakcióit és a társadalmi rendet. Ezek a példák azt mutatják, hogy az álhírek jelentős zavart okozhatnak a kritikus infrastruktúrák működésében, ami közvetlen hatással van a társadalomra és a gazdaságra. A brexit folyamata során a hamis hírek jelentős hatást gyakoroltak a közvéleményre, és befolyásolták a szavazók döntéseit, különösen az Egyesült Királyság Európai Unióból való kilépésének politikai és gazdasági következményeivel kapcsolatban. A félrevezető információk között szerepeltek téves állítások a brexit gazdasági előnyeiről, amelyek a valós tényekkel ellentétben álltak.³⁰ Az USA-ban a 2016-os elnökválasztási ciklus alatt terjedő hamis hírek számos alkalommal befolyásolták a politikai diskurzust. Ezek a hírek gyakran a jelöltekkel és politikai kérdésekkel kapcsolatos téves információkat tartalmaztak, amelyek célja a nyilvános vélemény manipulálása volt. A hamis hírek nemcsak a választói magatartást befolyásolták, hanem az amerikai demokratikus intézményekbe vetett bizalmat is aláásták.³¹ 2018-ban az Egyesült Államokban több iskolát, kormányépületet és rendőrségi központot ért hamis bombariadó, amelyek híre a közösségi médián terjedt. Ezek az álhírek azonnali pánikot és evakuálásokat okoztak, és jelentős erőforrásokat vontak el a hatóságoktól, amelyek így valós veszélyhelyzetek kezelésére kevésbé voltak felkészülve. Ezek az incidensek rámutatnak arra, hogy a hamis információk milyen gyorsan és széles körben terjedhetnek, komoly zavart okozva az állami funkciókban.³²

Nagy teljesítményű szerverparkok működését is meg lehet zavarni, amelyek weboldalak, felhőalapú szolgáltatások és nagy adatmennyiségek tárolását biztosítják. Hamis hírek terjedtek a Google és a Facebook adatközpontjainak állítólagos környezeti hatásairól, amelyek azt állították, hogy ezek az adatközpontok jelentős mértékben hozzájárulnak a helyi vízhiányhoz és energiafogyasztáshoz. Ezek a téves információk növelték a helyi lakosság és politikusok aggodalmait, és ellenállást váltottak ki az új adatközpontok építésével szemben, különösen vízhiányos területeken, mint például Arizona és Utah.³³ 2018-ban hamis hír terjedt el egy Facebook-adatközpont elleni kibertámadásról és annak leállításáról, ami pánikot okozott a felhasználók körében, és növelte a Facebook részvényeinek volatilitását. A hír később hamisnak bizonyult, de

²⁸ PETRATOS–FACCIA 2023.

²⁹ PETRATOS–FACCIA 2023.

³⁰ RODNY-GUMEDE 2018.

³¹ ORDWAY 2017.

³² MORROW 2019.

³³ GONZALES 2022.

addigra már jelentős kárt okozott a vállalat imázsában és a piaci bizalomban.³⁴ Az NSA Utah adatközpontjáról szóló hamis hírek szerint az intézmény hatalmas mennyiségű vizet használ fel, ami a helyi vízhiányhoz vezetett. Ezek a hírek feszültségeket szítottak a helyi lakosság körében és ellenállást váltottak ki az adatközpont működéssel szemben. Az NSA később cáfolta ezeket az állításokat, de addigra már jelentős közösségi ellenállás alakult ki.³⁵

Reziliencia és tudatos tartalomfogyasztás

Az álhír elleni fellépés intézményrendszere

Annak ellenére, hogy az álhírek a média térnyerésével csak az utóbbi években kezdtek el komolyabb, újfajta veszélyforrássá válni, már léteznek intézményi törekvések a megfékezésükre. A *Magyar Nemzeti Biztonsági Stratégia* 68. pontja így fogalmaz:

„Az állami és nem állami szereplők által szponzorált politikai, gazdasági és társadalmi folyamatok befolyásolására irányuló stratégiák száma, változatossága és határfoka növekszik. A befolyásolás egyik eszköze lehet a nemzetközi közvélemény szervezett és módszeres Magyarország ellen hangolása. Az információs műveletek határfokát az emeli, hogy az álhírek a közösségi platformokon villámgyorsan képesek eljutni a célközönséghez. A befolyásolási technikák a politikai térben és az üzleti döntéshozatalban egyaránt nyomásgyakorló szerepet kaphatnak, amely során az ellenérdekelt nemzetközi szereplők korlátozni próbálhatják hazánk cselekvőképességét.”³⁶

A NATO 2018 óta stratégiai prioritásként kezeli azokat az álhírjelenségeket, amelyek a hibrid fenyegetések körébe tartoznak.³⁷ Ehhez szükséges és kívánatos intézményrendszert épített ki:

- Hibrid Fenyegetéseket Elhárító Európai Kiválósági Központ (The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats) Helsinkiben, a nem NATO-tag Finnországban jött létre, és az Európai Unióval közösen működtetik;
- Stratégiai Kommunikációs Kiválósági Központ (Strategic Communications Centre of Excellence) Rigában, Lettországban;
- Kibervédelmi Együttműködési Kiválósági Központ (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence) Tallinnban, Észtországban.

³⁴ LINKLATERS [é. n.].

³⁵ GONZALES 2022.

³⁶ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról 2107.

³⁷ NATO's Response to Hybrid Threats.

Az Európai Unió védelem okán történt fellépése a kritikus infrastruktúrákért

Az Európai Unió a kritikus infrastruktúrák védelmét, beleértve a kockázatkezelést, a reziliencia építését és a tagállamok közötti együttműködést az alábbi politikákkal és intézkedésekkel közelíti meg:

- **Jogszabályok és szabályozások:** az EU különféle jogszabályokat és szabályozásokat fogadott el a kritikus infrastruktúrák védelmének megerősítésére. Ezek közé tartozik a kritikus infrastruktúra védelméről szóló irányelv, amely előírja a tagállamok számára, hogy azonosítsák és védelmezzék azokat az infrastruktúrákat, amelyek elengedhetetlenek a társadalom és a gazdaság számára.
- **Kockázatkezelés:** az EU hangsúlyozza a kockázatkezelési stratégiák alkalmazását, amely magában foglalja a fenyegetések, sebezhetőségek és a potenciális hatások felmérését. A cél az, hogy csökkentsék az infrastruktúrák elleni támadások vagy természeti katasztrófák valószínűségét és hatásait.
- **Reziliencia építése:** az EU a reziliencia építését prioritásként kezeli, ami a kritikus infrastruktúrák ellenálló képességének növelését jelenti váratlan eseményekkel szemben. Ez magában foglalja az újjáépítési és helyreállítási tervek kidolgozását, valamint a redundancia és sokféleség biztosítását az infrastruktúra elemeiben.
- **Közös válaszméchanizmusok:** az EU ösztönzi a tagállamok közötti együttműködést a közös válaszméchanizmusok kialakításában, ami segít a határokon átnyúló fenyegetések kezelésében. Ez magában foglalja az információmegosztást, a legjobb gyakorlatok cseréjét és a közös gyakorlatok lebonyolítását.
- **Tudatosság és képzés:** az EU fontosnak tartja a tudatosság növelését és a képzést a kritikus infrastruktúra védelme terén. Ez magában foglalja az érdekelt felek tájékoztatását a legújabb fenyegetésekről, valamint azok képzését, akik felelősek a kritikus infrastruktúrák védelméért.
- **Nemzetközi együttműködés:** miközben az EU ösztönzi a tagállamok közötti együttműködést, szintén hangsúlyozza a nemzetközi együttműködés fontosságát, különösen azokkal az országokkal és szervezetekkel, amelyekkel közösen a kritikus infrastruktúrák védelmében érdekelt.

Hazai civil és hivatalos védekezés az álhírekkel szemben

Magyarországon több platform és jó gyakorlat is működik, amelyek célja az álhírek gyors bejelentése és az ilyen jellegű információk terjedésének megakadályozása. Az *Urban Legends* magyar nyelvű weboldal a közösségi médiában és az interneten terjedő álhírek, összeesküvés-elméletek és *hoaxok* leleplezésével foglalkozik. Az oldal rendszeresen publikál cikkeket, amelyek elemzik és cáfolják a terjedő hamis információkat.³⁸ Az NMHH is foglalkozik a médiában terjedő álhírek kezelésével.

³⁸ Lásd: <https://www.urbanlegends.hu/>

A hatóság rendszeresen figyeli a médiatartalmakat, és jelentéseket készít az álhírek terjedéséről. Bár nem közvetlenül az álhírek bejelentésére szolgáló platform, szerepe fontos a dezinformáció elleni küzdelemben. Ezek a platformok és gyakorlatok segítik az álhírek gyors bejelentését és a közvélemény tájékoztatását a hamis információk elleni küzdelemben. Fontos, hogy a lakosság is aktívan részt vegyen ebben a folyamatban, és kritikusan kezelje a médiában megjelenő tartalmakat.

Egyéni védekezés az álhírekkel szemben

Az EPRS szerint a legelső lépés a tartalom, a szerző, a forrás és a képi bizonyítékok külön ellenőrzése; megosztás előtt érdemes a saját érzelmi elfogultságot is tudatosítani.³⁹ Az NMHH kutatásai arra figyelmeztetnek, hogy a pusztán forráskritika nem mindig elég: az is számít, hol és hogyan ellenőrizzük az információt.⁴⁰ Gyakorlati jelzők azonosításához az NMHH útmutatója ajánl listát (például szenzációhajhász cím, régi/hamis illusztráció, ismeretlen domain, szerző és hivatkozások átláthatatlansága, kirívó helyesírás, hirdetéstúlsúly) – ezek együttese különösen gyanús.⁴¹ Uniós szinten a 2019–2024-es stratégiai menetrend a polgárok védelmét és a hibrid fenyegetések kezelését tűzi ki,⁴² a dezinformáció elleni lépések fókuszja az összehangolt megelőzés, közös fellépés és a reziliencia erősítése.⁴³

Összegzés

A felsorolt cégek gyakorlataiból kiderült, hogy hiába próbálkoznak mind fellépni a kiberbiztonsági veszélyekkel szemben, mégis egyfajta tehetetlenségben vannak. Az ügyfelek edukációját sokkal inkább előtérbe kell helyezni, azonban kellene újabb formák a figyelem fenntartására, hogy ne vesszen el az üzenet. Emellett megfelelő, célszerűen kialakított platformokat kell biztosítani az esetleges visszaélések gyors bejelentésének lehetőségére. Nagy segítség minden cégnek, hogy a sajtó szereti felkapni a negatív és sok kattintást hozó információkat, így a csalásokról való beszámolás még mindig húzó témának számít. Azonban az információ eljutásának gyorsasága kritikus: sokkal jobb lenne minél előbb közzétenni a visszaéléseket, még mielőtt a csalássorozat hulláma a csúcsára ér, de ez nem mindig kivitelezhető. Az egy-egy szektoron belül lévő versenytársak összefogása és tudásmegosztása a kiberbiztonság érdekében lehet a legnagyobb előny.

³⁹ Európai Parlament 2019.

⁴⁰ Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2021.

⁴¹ Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2022.

⁴² Európai Tanács 2019.

⁴³ Európai Tanács 2020.

Felhasznált irodalom

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
2112/2004. (V. 7.) Korm. határozat a terrorizmus elleni küzdelem aktuális feladatairól
- ARO, Jessikka (2016): The Cyberspace War: Propaganda and Trolling as Warfare Tools. *European View*, 15(1), 121–132. Online: <https://doi.org/10.1007/s12290-016-0395-5>
- BAKIR, Vian et al. (2019): Organized Persuasive Communication: A New Conceptual Framework for Research on Public Relations, Propaganda and Promotional Culture. *Critical Sociology*, 45(3), 1–18. Online: <https://doi.org/10.1177/0896920518764586>
- BAPTISTA, João Pedro – GRADIM, Anabela (2020): Understanding Fake News Consumption: A Review. *Social Sciences*, 9(10), 185. Online: <https://doi.org/10.3390/socsci9100185>
- BEKKER-NIELSEN, Tønnes (2021): Fake News from the Past – Lessons For the Future. *Public History Weekly*, 2021. december 9. Online: <https://public-history-weekly.degruyter.com/9-2021-10/fake-news-from-the-past-lessons-for-the-future/>
- BERNAYS, Edward L. (2019) [1923]: *Crystallizing Public Opinion*. New York: Liveright. Online: <https://www.gutenberg.org/files/61364/61364-h/61364-h.htm>
- BOGNÁR Balázs – BONNYAI Tünde szerk. (2019): *Kritikus infrastruktúrák védelme I*. Budapest: Dialóg Campus. Online: <http://hdl.handle.net/20.500.12944/12450>
- Columbia SPS (2024): *The Real Impact of Fake News: The Rise of Political Misinformation and How We Can Combat Its Influence*. Online: <https://sps.columbia.edu/news/real-impact-fake-news-rise-political-misinformation-and-how-we-can-combat-its-influence>
- DelveInsight (2021): *Fake News in the Healthcare Sector. A Misinformation Crisis in the Era of Digitalization*. Online: <https://www.delveinsight.com/blog/fake-news-in-the-healthcare-sector>
- Európai Bizottság (2018): *A dezinformáció elleni 2018. évi cselekvési terv*. Online: https://ec.europa.eu/info/publications/action-plan-disinformation-commission-contribution-european-council-13-14-december-2018_hu
- Európai Bizottság (2022): *Küzdelem a dezinformáció ellen*. Online: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/coronavirus/fightingdisinformation/>
- Európai Parlament (2019): *Hogyan ismerjük fel az álhíreket?* Online: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/599386/EPRS_ATA\(2017\)599386_HU.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/599386/EPRS_ATA(2017)599386_HU.pdf)
- Európai Tanács (2019): *A 2019–2024-es időszakra szóló új stratégiai menetrend*. Online: <https://www.consilium.europa.eu/media/39917/a-new-strategic-agenda-2019-2024-hu.pdf>
- Európai Tanács (2020): *A Tanács következtetései a reziliencia megerősítéséről és a Covid-19-világjárvány összefüggésében felmerülő hibrid fenyegetések, többek között a dezinformáció elleni küzdelemről*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14064-2020-INIT/hu/pdf>
- European Commission (2018): *Communication from The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions*. COM (2018) 236 final. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0236>

- Fake: Kyiv to Poison Donbas Water Supply and Blame Russia (2018). *Stopfake.org*, 2018. augusztus 28. Online: <https://www.stopfake.org/en/fake-kyiv-to-poison-donbas-water-supply-and-blame-russia/>
- FELIX, Ignacio et al. (2020): US Food Supply Chain: Disruptions and Implications from COVID-19. *McKinsey and Company*, 2020. július 2. Online: <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/us-food-supply-chain-disruptions-and-implications-from-covid-19>
- GAGNON-DUFRESNE, Marie-Catherine et al. (2023): Social Media and the Influence of Fake News on Global Health Interventions: Implications for a Study on Dengue in Brazil. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(7), 5299. Online: <https://doi.org/10.3390/ijerph20075299>
- GONZALES, Steven (2022): Inside the Physical Footprint of the Cloud. *Popular Science*, 2022. február 14. Online: <https://www.popsci.com/environment/data-centers-environmental-impacts/>
- JOWETT, Garth S. – O'DONNELL, Victoria (2011): *Propaganda and Persuasion*. SAGE. Online: <https://csmeyns.github.io/propaganda-everyday/pdf/odonnell-jowett-2018-what-is-propaganda.pdf>
- KOMÓCSIN Sándor – CSERNÁTONY Csaba (2021): Visszatér pánikvásárlás, kiürülnek a polcok az áruházakban. *Economx*, 2021. szeptember 26. Hozzáférés: <https://www.economx.hu/nemzetkozi-gazdasag/buksza-vasarlas-hiany-koronavirus-jarvany-bolt.737122.html>
- KOTLER, Philip – LEVY, Sidney J. (1969): Broadening the Concept of Marketing. *Journal of Marketing*, 33(1), 10–15. Online: <https://doi.org/10.1177/002224296903300103>
- LAZARI, Alessandro – MIKAC, Robert szerk. (2022): *The External Dimension of the European Union's Critical Infrastructure Protection Programme: From Neighbouring Frameworks to Transatlantic Cooperation*. Boca Ranton: CRC Press. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003273769>
- Linklaters [é. n.]: *The Impact of Fake News. Part of Our Series on Tackling Erosion of Trust and the Spread of Fake News*. Online: <https://web.archive.org/web/20220125020906/www.linklaters.com/en/insights/publications/crisis-ready/crisis-ready/tackling-erosion-of-trust-and-the-spread-of-fake-news/the-impact-of-fake-news>
- MORROW, Shawn (2019): Social and News Media's Effects on Law Enforcement. *Global Journal of Forensic Science & Medicine*, 4(1). Online: <https://irispublishers.com/gjfsmpdf/GJFSM.MS.ID.000516.pdf>
- NATO's Response to Hybrid Threats. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (2021): *NMHH-kutatás: Védekezni az álhírekkel szemben, de ez nem mindig sikerül*. Online: https://nmhh.hu/cikk/224768/NMHHkutatas_Vedekeznenk_az_alhirekkel_szemben_de_ez_nem_mindig_sikerul
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (2022): *Élesedik az álhírek elleni küzdelem: mi sem maradhatunk ki belőle*. Online: https://nmhh.hu/cikk/229831/Elesedik_az_alhitek_elleni_kuzdelem_mi_sem_maradhatunk_ki_belole
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság [é. n.]: *Spam és kéretlen e-mailes hirdetések bejelentése*. Online: https://nmhh.hu/cikk/187271/Spam_es_keretlen_emailok_hirdetesek_bejelentese

- NIESSNER, Marina (2018): Does Fake News Sway Financial Markets? *Yale Insights*, 2018. június 27. Online: <https://insights.som.yale.edu/insights/does-fake-news-sway-financial-markets>
- NISH, Adrian – NAUMAAN, Saher – MUIR, James (2020): Enduring Cyber Threats and Emerging Challenges to the Financial Sector. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2020. november 18. Online: <https://carnegieendowment.org/research/2020/11/enduring-cyber-threats-and-emerging-challenges-to-the-financial-sector?lang=en>
- ORDWAY, Denise-Marie (2017): Fake News and the Spread of Misinformation. A Research Roundup. *The Journalist's Resource*, 2017. szeptember 1. Online: <https://journalistsresource.org/politics-and-government/fake-news-conspiracy-theories-journalism-research/>
- PETRATOS, Pythagoras – FACCIA, Alessio (2023): Fake News, Misinformation, Disinformation and Supply Chain Risks and Disruptions: Risk Management and Resilience Using Blockchain. *Annals of Operations Research*, 327, 735–762. Online: <https://doi.org/10.1007/s10479-023-05242-4>
- RODNY-GUMEDE, Ylva (2018): Fake It till You Make It. The Role, Impact and Consequences of Fake News. In MUTSVAIRO, Bruce – KARAM, Beschara (szerk.): *Perspectives on Political Communication in Africa*. Cham: Palgrave Macmillan, 203–219. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-319-62057-2_13
- SZUN-CE (2020): *A háború művészete*. Ford. Tokaji Zsolt. Budapest: Helikon.
- The Britannica Dictionary [é. n.]: *Misinformation*. Online: <https://www.britannica.com/dictionary/misinformation>
- VOJINOVIC, Ivana (2023): *Critical Infrastructure Cyber Attacks. A New Form of Warfare*. DataProt, 2023. július 14. Online: <https://dataprot.net/articles/critical-infrastructure-cyber-attacks/>
- WHO (2022): *Infodemics and Misinformation Negatively Affect People's Health Behaviours, New Who Review Finds*. Online: <https://www.who.int/europe/news/item/01-09-2022-infodemics-and-misinformation-negatively-affect-people-s-health-behaviours--new-who-review-finds>
- Zöld könyv a kritikus infrastruktúrák védelmére vonatkozó nemzeti programról. A Kritikus Infrastruktúra Védelem Nemzeti Programjáról szóló 2080/2008. (VI. 30.) kormányhatározat 1. sz. melléklete.

Majorosi Ádám¹

A hunok nyugati hadjáratai a népvándorlás kori írott forrásokban és a magyar gesta-, illetve krónikairodalomban

The Western Campaigns of the Huns in Written Sources from the Migration Period and in Hungarian Gesta and Chronicle Literature

Absztrakt

Jelen munkában a hunok nyugati hadjáratait vizsgálom a nyugati, népvándorlás korabeli, valamint a középkori magyar krónikákban. A kutatás módszertana az alábbiak szerint foglalható össze: először a népvándorlás korabeli, majd a magyar hun történeteket írom le. Ezután a két történetcsokor összehasonlító elemzését végzem el időrendben haladva. Ezáltal az elemzés ellenőrzését az olvasó is megteheti. Az összehasonlítás során sikerült a krónikáinkban szereplő valós történelmi szereplők (Macrinus, Detre), valamint a különböző hun hadjáratok és a hozzájuk kapcsolódó különböző helyszínek azonosítása (pl. Belvider, horvát hadjáratok kérdése). A munkát a következtések levonásával zárom. A következtetésekben elvetem azokat a korábbi nézeteket, amelyek szerint a hun történeteket a magyar szerzők másolták, vagy kitalálták volna, inkább azok eredetisége mellett foglalkozok állást

Kulcsszavak: Kézai Simon, Kálti Márk, Gallia, Krónika, Attila a hun

Abstract

In this work, I examine the western campaigns of the Huns in the Migration Period, and Medieval Hungarian chronicles. The methodology of the research can be summarised as follows: first, I describe the Migration Period and then the Hungarian stories of the

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: majorosiadam@gmail.com

western Hunnic campaigns. After that, I perform a comparative analysis of the two sets of stories in chronological order. This way, the reader can also check my analysis as well. During the comparison, I succeeded in identifying the real historical figures behind the heroes of our chronicles (Macrinus, Detre), as well as the various Hunnic campaigns and the locations related to them (e.g. Belvider, the question of Croatian campaigns). In my conclusions, I reject the earlier views that Hungarian authors copied or invented the Hun stories, rather I take a stand in favour of their originality.

Keywords: Simon of Kéza, Márk of Kált, Gaul, Chronicle, Attila the Hun

Historiográfiai áttekintés

Ebben a munkában három magyar középkori történeti művet fogok összehasonlítni a népvándorlás korszakának (4–6. század) kortárs munkáival. A vizsgálat annak eldöntését célozza, hogy vajon a főleg Kézai Simonnál és a *Képes Krónikában* megjelenített, Attilához és a hunokhoz köthető történeteknek van-e bármilyen kapcsolódása a népvándorlás korában készült történeti munkákhoz. Az összehasonlítás eredményét a *Következtetések* fejezetben mutatom be.

Az általam elolvasott, a magyar krónikák beható tanulmányozásának szentelt történeti munkák nagyrészt a középkori krónikairodalom² és az azokat meghatározó stílusbeli jellemzők mentén próbálták meg elemezni a felsorolt és felhasznált műveket.³ A történészek által az elemzések során elért eredmények tovább bővítették a tudásunkat a krónikák szerkesztésének idejével, a bennük foglalt történetekkel kapcsolatban. Ezeknek a tanulmányoknak köszönhetően sikerült a krónikák különböző történeti rétegeinek és az azokat lejegyző íroknak a szétválasztása, meghatározása.⁴

A különböző történetek között a kutatóknak már korábban sikerült párhuzamokat felfedezniük. Például az aquileiai golyák megjelenését mindkét forráscsoportnál.⁵ Azonban úgy vélem, hogy az eddigi elemzések során kevésbé használták fel a 4–6. század között keletkezett krónikairodalom.⁶ Ennek oka, hogy bizonyos, a krónikáinkban fellelhető történeteket vagy félreértelmeztek, vagy más eseményre vonatkoztattak. Ahogyan például a Kézai által lejegyzett történetet Attila első nyugati hadjárataról. A kutatók a catalaunumi csata említése miatt (Kézai Belvider mezejeként hivatkozik rá) úgy gondolhatták, hogy Attila 451-es hadjáratát írhatta le a szerző.⁷ Azonban a csatát megelőző események elütöttek ennek történetétől, ezért felmerült a lehetőség, hogy például Kézai saját követjárásai alapján szerkesztette meg ezt a részt, vagy pedig esetleg a magyar kalandozások alapján írta meg a maga történetét. A Kézai által használt évszámok miatt felmerült, hogy az Attilához kapcsolódó részek egy avar

² VESZPRÉMY 2019: 314–319.

³ HORVÁTH 1954: 196–223.

⁴ HORVÁTH 1954: 196–223; SZÜCS 1973: 861–873; DOMANOVSKY 1906: 48; ECKHARDT 1940: 198–199.

⁵ Jordanes 2023: 323; KÉZAI 1999: 99–100; KÁLTI 1964: 78.

⁶ DOMANOVSKY 1906: 48; ECKHARDT 1928: 605–614; SZÜCS 1973: 861–873.

⁷ ECKHARDT 1928: 605–614.

Attilát mutatnának be.⁸ Az évszámok kérdésével egy későbbi fejezetben bővebben foglalkozom.

Jelen tanulmányban három szerző három munkáját használom fel. Az első Anonymus *Gesta Hungarorum*a, amelynek szerzője P. Mester, III. Béla király névtelen jegyzője volt. A jegyző személyét a geszta stílusa, a jogi formulák használata, továbbá az általa leírt történetek elemzése alapján sikerült P. Mesterhez kötni. A geszta rímes szerkezetben íródott, és a korszakban érvényben lévő stilisztikai szabályok is kimutathatók benne.⁹ Anonymus a hun történetet nem fejt ki (le sem írja a hun nevet), az Kézai tollából maradt ránk. A *Gesta Hunnorum et Hungarorum* azonban kivonatos formában létezik, és mivel annak szerzője elsőként írta meg a hun történetet, a kutatók azt feltételezik, hogy maga a hun történet egyrészt Kézai alkotása lehetett, illetve abban is bizonytalanok, hogy vajon a magyar mondakör részét képezhették-e ezek a történetek már a honfoglalás előtt is.¹⁰ Ezt talán megerősítheti, hogy több olyan mitikus történet is felfedezhető a műben, amely a magyarság eredettörténetének részét képezi. Így bekerült a csodaszarvasmonda vagy a hunok és a magyarok beköltözése Székébe is.

Kézainál nem szerepel a turulmonda, a ragadozómadarat mint Attila totemállatát szerepelteti.¹¹ Viszont bővebben kifejti a magyarság mitikus eredetét, ideértve a csodaszarvasmondát is, amely jelentős sztyeppei párhuzamot mutat.¹² Kézai leírja Attila uralkodását, hadjáratait is. Ezek említése szintén nem szerepel Anonymusnál. Vita van azzal kapcsolatban, hogy Kézai a munkáját egy I. László korabeli vagy más, korábbi krónikából jegyzetelte-e ki, vagy esetleg maga kreálta.¹³

Kézai a honfoglalás történetét is röviden említi, majd a vezérek névsorát mutatja be, amely eltér az Anonymus által leírtakól, és nagyfokú hasonlóságot mutat a kalandozó magyarok hispániai hadjárata után fennmaradt vezérnévsorral. Azt nem tudjuk, hogy Kézai miért nem mutatta be teljes egészében a honfoglalás történetét. Talán az eredeti munkában (egy lehetséges öszesztában) benne volt, csak az nem maradt ránk. Vagy a szerző szándéka az lehetett, hogy lerövidítve hagyja az eseménysort, mivel a hunokkal kapcsolatos résznél már leírt egy honfoglalás-történetet, és talán nem akart egy másikat nem sokkal később duplikálni. Kézai munkájának II. fejezetében kora társadalmi viszonyairól értekezik, és a különböző társadalmi rétegek történetét is bemutatja. Kézai hun történetét azzal magyarázták a kutatók, hogy hivatalos utazásai és olvasásélményeinek hatására kreálta őket a szerző. Tény, hogy vannak a történetben olyan elemek, ahol Kézai olvasmányélményei kimutathatók. Azonban úgy vélem, hogy mögöttük olyan hagyománymag húzódik meg, amely segíthette a szerzőt munkája elkészítése során.

⁸ SZENTPÉTERY 1937: 147.

⁹ HORVÁTH 1954: 223–226.

¹⁰ SZÜCS 1973: 861–873; HOLLER 2012: 71–76.

¹¹ SZABADOS 2012: 416–425.

¹² MÁTÉFFY 2012: 941–958; SZABADOS: 2014: 296–298.

¹³ Az előbbi véleményen van Hóman Bálint, míg az utóbbit Eckhardt Sándor, Szűcs Jenő vagy ifj. Horváth János támogatta. ifj. Horváth János az ő érveiket azzal egészítette ki, hogy Kézai íráshoz használt stílusa inkább a 13. század végének jeleit hordja magán, ezért Kézai története nem nyúlhat vissza egy korábbi krónikára. Lásd az itt felsorolt munkákon túl HORVÁTH 1954: 350–390.

Végül az utolsó munka, amelyet elemzés céljára felhasználok, a Kálti Márk nevéhez kötődő, fennmaradt Anjou-kori *Képes Krónika*. A *Képes Krónika* tartalmazza a magyarság történetét a mitikus eredettől egészen I. Károly uralkodásának (uralkodott 1308–1342) végéig. Ifj. Horváth János arra jutott, hogy a krónika több korábbi krónikaszerkesztményt is megőrizhetett, és stílus alapján elkülönített egy I. András (uralkodott 1046–1060), egy I. (Könyves) Kálmán (uralkodott 1095–1116) (az úgynevezett I. László-geszta), IV. (Kun) László (uralkodott 1272–1290) (Kézai-féle munka), továbbá egy I. Károly (Róbert) korabeli krónikát is.¹⁴ Az elkülönítésre stílusbeli eszközöket, valamint a szövegben található utalások elemzését használta fel. A krónika átveszi a Kézai által írt hun történetet, azonban néhány ponton vitába száll vele, illetve átírja, kiegészíti azt. Így például a mitikus őstörténetet taglaló résznél kijavítja Kézait azzal kapcsolatban, hogy Nimród nem Jáfettól, hanem Kámtól származik. Továbbá a „belvideri” csatának a történelmileg korábban elfogadott, újabban vitatott catalaunumi jelzőt adja, azonban ezzel gyakorlatilag összekuszálja a Kézainál lineáris eseménysort.¹⁵

Hun hadjáratok a nyugati krónikákban

A hunok első említése Dionysos Periégétés és Ptolemaios *Geographia* című munkájában fordul elő, utóbbi munka vélhetően a Kr. u. 2. században keletkezett. A Kr. u. 4. század második felének forrásai (például Markianos Hérakletes *Periplus mari exteri*) a hunokat a Maeotisz ingoványaihoz, az alánok mellé helyezik. A 4–5. század forrásai szerint a hun vadászok egy szarvas vagy egy ökör nyomát követve hatoltak be Scythia területére, ahol először az alánokat győzték le. Akik közülük el tudtak menekülni, a greuthungi gótok területét vették támadás alá. Ermanarik, a gótok királya, Ammianus Marcellinus szerint megpróbált ellenállni az alánoknak, azonban ez nem volt sikeres. Az ellenállás hiábavalósága miatt végül öngyilkos lett. Ezután Marcellinus szerint a fia, Vithimiris lett az uralkodó, aki a hunok segítségével képes volt legyőzni az alánokat. Azonban a hunok végül Vithimirisre is vereséget mértek, ő pedig a csatatéren hunyt el. Árván maradt fiát Alatheus és Saphrax fogadta örökbe, népükkel előbb a Dnyeszter mögé, majd később rövid ideig Pannoniába költöztek. A hunok a gótok mellett a Scythiában lévő más népeket is hódoltatták (például itimarok, alpidzurok, boiscok).¹⁶

Ezután Athanaric, a gótok új vezetője, a Dnyeper folyónál próbálta meg a hunokat feltartóztatni. Így egy előretolt erődítményt hozott létre, amelyben két hadvezére, Munderichus és Lagarimanus őrizte a folyót azzal a feladattal, hogy hun támadás esetén azonnal értesítik őt. Azonban a hunok felderítették a folyót, és átkeltek egy gázlón, majd pedig hátra támadták Athanaricot. Ő pedig legyőzöttén a Kárpátokba menekült, ahol egy fal építését kezdte meg a Gerasus folyó partjaitól a Dunáig. Bár a hunok a sarkában voltak, ennek ellenére a gótoktól származó nagy zsákmány miatt nem tudták üldözni őt. A hunok jelentette veszedelem miatt sok gót törzs hagyta ott Athanaricot, akik a Keletrómai Birodalomba menekültek. Ezután a hunok a szarmatákat hódoltatták, kisebb hun csoportok pedig a menekülő gótokhoz, illetve Alatheus és

¹⁴ HORVÁTH 1954: 223–390.

¹⁵ KÁLTI 1964: 68–73.

¹⁶ KOVÁCS 2021a: 10–77.

Saphrax gótjaihoz csatlakoztak, és velük együtt nyerték meg a hadrianopolisi csatát (Kr. u. 378. augusztus 9.).¹⁷

Jordanes ugyanakkor ennek a történetnek az osztrógót változatát is elmeséli. Ermanarik halála után Vinitharius lett a király, immár hun alattvalóként. Vinitharius háborút indított az antae nép ellen és legyőzte őket, a vezetőjüket, Bozt pedig kivégeztette. Felvetődött annak a lehetősége, hogy Vinitharius megegyezhet Vithmirissel, tekintettel arra, hogy az antae nép az alánokat rejtheti. Tehát Jordanes ugyanazt a történetet mesélhette el, mint Marcellinus, csak másképpen. Mivel ezt a háborút a hun nagykirály, Balambér nem engedélyezte, így konfliktus alakult ki a hunok és az osztrógótok között. A felek között vívott első két csatát még Vinitharius nyerte meg, azonban a harmadik csata során, amely az Erac folyónál zajlott, vereséget szenvedett. A csatában Vinithariust Balambér nyíllal szembelőtte, aki így vesztette életét.¹⁸ Az osztrógótok ezután beolvadtak a Hun Birodalomba, és az új királyaik, Hunimund és a fia, Thorismund vezetésével a szvéveket és a gepidákat hódoltatták.

A későbbiekben a gótoknak a birodalom keleti részeit érő támadásait kihasználva a hunok szintén vezettek kisebb portyákat a limesen keresztül. Azonban a Balkánon Theodosius császárnak már vélhetően hun szabadcsapatokat kellett legyőznie. Ezeket pedig a birodalmi seregbe integrálták. Ennek példája, hogy 384-ben Szent Ambrús levelei szerint egy közös hun–gót kontingens a szvég Juthungi törzseket győzte le, majd II. Valentinianus császár kérésére az alemannokat is megtámadták.¹⁹ 388-ban I. (Nagy Theodosius) Maximus ellencsászár elleni hadjáratában hunok és alánok közösen vettek részt, akik a sisciai (Sziszek, Horvátország) és poetovói (Ptuj, Szlovénia) csatákban segítették az uralkodót.²⁰ 405-ben a hunok Uldin vezetésével legyőzték a gót Radagasius csapatait.²¹ 408-ban Uldin germán alávetett népekkel (szkírik) együtt támadást indított a Keletrómai Birodalom ellen. A rómaiak azonban megvesztegették a szkíriket, akik átálltak, és így közösen mértek vereséget Uldinra.²²

A hunok és a Nyugatrómai Birodalom közötti kapcsolatban új dinamikát hozott Flavius Aetius megjelenése, aki korábban a hunoknál volt tús. 423-ban Honorius halála után a birodalom nyugati részének új császára, Ioannes számára hozott Aetius segítséget, a krónikák becslése szerint 60 000 hun katonával. Azonban, mire Aetius visszatért Rómába, addigra Galla Placidia és a vele szövetséges Keletrómai Birodalom hadereje legyőzte Ioannes csapatait, az uralkodót pedig kivégezték.²³ Azonban Aetius a hun szabadcsapatoknak köszönhetően megtarthatta a tisztségeit, és a későbbiekben *magister militum* rangra emelkedett. 430-ban a hunok a Rajnáig jutottak el, azonban a burgundok megtámadták a táborukat. A vezetőjük, Oktár halála miatt a hunok nem tudtak megfelelőképpen védekezni a támadás ellen, így elmenekültek.²⁴

¹⁷ Marcellinus 1927: 397–399.

¹⁸ Jordanes 2023: 335–337; Kovács 2021a: 26.

¹⁹ Szent Ambrús 24. levele II. Valentinianus császárhoz, lásd: https://www.tertullian.org/fathers/ambrose_letters_03_letters21_30.htm#132

²⁰ Székely 2017: 56–59.

²¹ Zószimosz 1814: 5. könyv, 26. fejezet; Orosius, Marcellinus comes, lásd Kovács 2023: 21, 57.

²² Sozoméno, lásd Kovács 2023: 34–35.

²³ The Gallic Chronicle of 452 1990: 82; Philostorgiosz, Szókratész, Cassiodorus, Tours-i Szent Gergely, lásd Kovács 2023: 26–28, 30–31, 54, 64–65.

²⁴ Jordanes 2023: 306–307.

Aetius 432-ben ismét Rugához menekült, mivel jelentős vereséget szenvedett Bonifatius római parancsnoktól a rimini csatában. A hun szabadcsapatok segítségével ismét sikerült visszatérnie Itáliába, elűznie Bonifatius fiát, és visszaszereznie a ravennai udvarban lévő pozícióit is.²⁵ A hunok segítségével sikeres hadjáratokat vezetett a frankok és a vizigótok ellen. A rómaiak és a hunok közötti jó viszony Attila és Bleda alatt is megmaradt. A fivérek a Keletrómai Birodalom 435-ös hódoltatása után katonai segítséget vittek neki a burgundokkal szemben.

A burgundok ugyanis 435-re megerősödtek és a Rajna mellett próbálták meg területek szerezni a birodalom nyugati felétől. Aquitániai Prosper szerint 435-ben Aetiusnak sikerült legyőznie a burgund királyt, Gundikárt, akivel békét kötött. Azonban a béke nem tartott soká, tekintve, hogy a hunok lerohanták őket.²⁶ Hydatius 436-ra teszi az eseményeket, azonban arról is tudósít, hogy egy év múlva Aetius parancsára mészárolták le a burgundokat, akiket a vezető réteget kell értenünk. Tehát kiegészíti Prosper híradásait azzal, hogy a hunok Aetius parancsára támadták meg a meggyengült burgundokat.²⁷

Aetius burgundok elleni hadjárata közben I. Theoderic szintén fellázadt Róma ellen, és 435-től ostrom alá vonta Narbo (Narbonne, Franciaország) városát. Ezért 436-tól Aetius a burgundok legyőzése után a gótok ellen vonult.²⁸ Litoriusnak is rendelkezésére állt egy hun kontingens, amellyel délre vonult, felmentette Narbót, és ellátmányt juttatott a városba. 437-től tehát a hunok részvételével a rómaiak jelentős sikereket értek el a gótokkal szemben. Litorius 439-ben megpróbálta elfoglalni Tolosát (ma Toulouse, Franciaország), a Gót Királyság központját, azonban a gótok a város előtt csatát vállaltak vele szemben. Az összecsapásban a gótok jelentős veszteséget szenvedtek, azonban Litorius elfogták és kivégezték.²⁹ Attila erői 442-ben és 447-ben a Keletrómai Birodalom területeit prédálták fel, így a birodalom keleti része tovább növelte a hunoknak kirótt évi adó mennyiségét.³⁰

Attila 451-ben újabb hadjáratot indított, ezúttal a Nyugatrómai Birodalom ellen. A hadjárat okait a következőképpen foglalhatjuk össze: egyrészt szerepet játszott benne, hogy gót előkelők menekültek a hun udvarból Theoderic vizigót királyhoz.³¹ Így a hunok büntető hadjáratot indíthattak a gótok ellen, megbosszulva egy alattvalójuk befogadását. Másrészt a frank királyi udvarban meghalt a király, és a két fia Attilát (az idősebb) és Aetiust (fiatalabb) próbálta meggyőzni, hogy nyújtson segítséget a másik testvérrel szemben.³² Attila valamikor 451 tavaszán indulhatott meg Pannóniából Galliába. Elfoglalta a mai Strasbourgot, Wormsot, Mainzot, Triert, Metzét, Reimst és Észak-Franciaország számos városát. Végül Attila serege Orléans alá érkezett.³³ Jordanes szerint Aetius előrelátó volt és koalíciót hozott létre Attila ellen. A hadjárat, amelynek számos nemzet volt a tagja (például a vizigótok és a frankok), meglepetésként érte

²⁵ Hydatius 2005: 30.

²⁶ Prosper 1990: 65.

²⁷ Hydatius 2005: 31.

²⁸ Hydatius 2005: 32; Prosper 1990: 69.

²⁹ Hydatius 2005: 32; Prosper 1990: 70; Jordanes 2023: 305.

³⁰ Priszkosz 2017: 10.

³¹ Jordanes 2023: 303.

³² Priszkosz 2017: 41.

³³ Tours-i Szent Gergely 1937: 27.

a rómaiakat.³⁴ Azonban egy kortárs forrás szerint Aetius éppen az Alpok hágóit őrizte a támadáskor, és azonnal Galliába menetelt, ahol katonákat toborzott. Mivel nem volt elég embere, Theoderictól kért segítségét, akivel közösen felmentették Orléans-t Attilával szemben.³⁵ A hun király elvonult, Aetius csapatai pedig üldözték. Végül a mai Észak-Franciaország területén (talán Troyes vagy Champagne vidéke) csatát vállaltak Attilával, amelyet utóbbi hadvezér megnyert.³⁶

A hunok továbbá 451-ben Illyricum (Dioecesis) provincia területét is felpredálták.³⁷ Attila 452-ben immár Észak-Itáliára támadt. Elfoglalta Emonát (Ljubljana, Szlovénia), majd Aquileiát, ahol a legenda szerint a menekülő gólyák jelezték a város vesztét. Ezután Attila csapatai elfoglalták Milánót, és a Mincio folyóig nyomultak előre. Itt Leó pápa kérésére visszafordultak. Ennek okai vélhetően a hunok között tomboló malária, a pápa által hozott arany, és talán a Keletrómai Birodalom támadása lehettek.³⁸

Attila halála után birodalma felbomlott. A fiatal hun hercegek közösen kívántak uralkodni, ám a birodalom területének felosztása vitát eredményezett közöttük. Ardarik, a gepidák vezetője ezt megelegelvé fegyveresen lázadt fel ellenük. A csatát a felek az ismeretlen, azonosítatlan Nedaó folyó mellett vívták 454-ben.³⁹ Az összecsapást a jelentős létszámhátrányuk ellenére a gepidák nyerték, maga Ellák is holtan maradt a csataterén. Ezután pedig a birodalom felbomlott, a legkisebb fiú, Ernák pedig a mai Bulgária területén kapott földterületet.⁴⁰

A magyar krónikás hagyomány

A magyar krónikás hagyomány döntően három krónikában beszél el valamilyen formában Attila és a hunok történetét. Vélhetően a legkorábbi ránk maradt krónikaszcöveg Anonymus *Gesta Hungarorum*. Ebben gyakran hangzik el Árpád részéről, hogy ő Attila leszármazottja. Attilát Anonymus Magógtól származtatja, és tudni véli, hogy 451-ben jött ki Szkítiából, azért, hogy elfoglalja a Római Birodalom területeit.⁴¹ Anonymusnál a külföldi hatalmakkal történő kapcsolatfelvételnél is gyakran bizonyul döntő tényezőnek, hogy a magyarok úgy hallották, hogy a vezető réteg Attilától származott. Már ezzel a kijelentéssel is sikerült félelemet ébreszteni például a kijevi fejedelemben is. És nemcsak a félelemkeltés eszközeként, de terület feletti uralom elismertetésére is használták Attilát mint őst.⁴² Attila emlegetésével az Árpádok megindokolhatták a területszerzésüket is, hiszen ősi jussuként tarthattak igényt Pannonia földjére. A 13. századi szövegben gyakran előfordult, hogy az egyes szerzők történeti munkáikban jogi érvekkel próbálták meg bizonyos uralkodók területi igényét

³⁴ Jordanes 2023: 310.

³⁵ Sidonius 1936: 149.

³⁶ Erről Bővebben MAJOROSI 2022: 145–155.

³⁷ Kovács 2022: 129–137.

³⁸ Prosper 1990: 73–74; Jordanes 2023: 323–324; The Gallic Chronicle of 452 1990: 85.

³⁹ KIM 2016: 110–111; Kulikowski 2019: 217.

⁴⁰ Jordanes 2023: 342–343.

⁴¹ Anonymus 1999: 13, 16, 18–20.

⁴² HORVÁTH 1963: 65

megindokolni. Ezért különböző jogi formulákat tettek munkáikba, amelyek híven tükrözték az adott korszak joggyakorlatának szóhasználatát is.

Továbbá említés történik arról is, hogy Attilát, bár a magyarok ismerték, sokat nem tudtak róla. Így csupán annyira emlékeztek, hogy ő birtokolta Pannoniát, azt már viszont nem tudták, hogy mi történt a területtel a halála után. A gesztában előfordul, hogy a magyarok a kijevi fejedelemtől kértek további információkat a terület történetével kapcsolatban.⁴³ A munka több mondai elemet is tartalmaz, elég a turulmondára gondolnunk, amely az Árpád-ház ősi mitikus eredetmondája lehetett. Természetesen olyan régi hagyományt is megjelenített a szerző a művében, mint hogy Pannónia a honfoglalás előtt a rómaiak legelőjeként vált ismertté.⁴⁴

Az első olyan munka, amely a hunok történetét és hadjáratait elbeszéli, Kézai Simon mestertől származik. Kézai a hun történet során megemlékezik a hunok csatáiról és hadjáratairól is. Az első csata, amelyet megemlít, Tárnokvölgyénél zajlott le. Ennek során a hunok Sicambriánál átúsztattak a folyón, majd Detre és Macrinus katonáit leöldösték. Novotnik Ádám tanulmányában vizsgált egy 3. századi pannoniai köfeliratot, amelyen egy bizonyos Maximus adott megbízást a provinciában lévő utak és hidak helyreállítására. Véleménye szerint talán Kézai innen vehette a pannoniai történeteit, azonban ez nem bizonyítható.⁴⁵

Detre Tárnokvölgyéhez vonult vissza, ahol megütközött a hunokkal, és hatalmas győzelmet aratott. A csatában több hun is elesett, köztük Keve kapitány. Mivel Detre és Macrinus csapatai jelentős veszteségeket szenvedtek el itt, Tulnához vonultak vissza. A hunok üldözték őket, míg elérnek Zeiselmauerhez, ahol egész napos csatát követően a hunok végső győzelmet arattak. Azonban 40 000 harcosuk maradt a csatatéren, köztük Béla, Réva (talán Rua hun király) és Kadocsa hun vezérek. A csatában Macrinus meghalt, míg Detre súlyosan megsebesült, mivel nyíl fúrta át a homlokát.⁴⁶

A következő fejezetekben mind Kézai, mind Kálti két hun hadjárat eseménytörténetét mutathatta be: a 451-es galliait és a 452-es itáliait. A 451-es hadjárat magyar gesztáiróink tolmácsolásában eltér a hagyományos népvándorlás kori eseménytörténettől. Attila és a hunjai ebben elfoglalták Bázelt, majd Luxeuil, Besançon, Chalont, Mâcont és Lyon-t (Luxollium, Bizancia, Chalon, Masticonia Lingona és Lugdunum). Ezután Attila megosztotta az erőit, és a serege harmadát Miramamma marokkói szultán ellen küldte, aki a hír hallatán Észak-Afrika területére menekült. Ezután a hun királyt Flavius Aetius 10 nyugati gót királlyal hirtelen megtámadta. Attila megpróbálta követői útján elérni, hogy a csapatai egyesüljenek, ezáltal nagyobb erővel harcolhasson az ellenséggel. Ezt azonban Aetius nem fogadta el, így Belvider mezején (Káltinál megmaradt a catalaunumi jelző) reggeltől estig folyt a csata. E ponton Kézai és Kálti leírása megegyezik a catalaunumi csata eseménysorával, tekintve, hogy Jordanesnél is szerepel egy kis patak, amely a sok elesett miatt megáradt és vérrel volt tele. Ezután a szöveg ismét vált, hiszen a két krónikás leírja Ardarik halálát, ami nem szerepel a nyugati irodalomban. Ennek hatására a nyugati sereg csapatai futásnak eredtek, és

⁴³ Anonymus 1999: 13.

⁴⁴ VESZPRÉMY 2019: 205–206.

⁴⁵ NOVOTNIK 2022: 46–53.

⁴⁶ KÉZAI 1999: 94; VESZPRÉMY 2023: 7–12.

Attila megnyerte a csatát. Ezután mindkét szöveg szerint félelem töltötte el a világ nemzeteit, és ajándékokkal szolgáltak Attilának (adót fizettek).⁴⁷

Majd a csata után Attila erői visszafordultak, bevonultak Toulouse-ba, ahol győztesként fogadták őket. Végül a hun király elfoglalta Reimst és Köln is, ahol Szent Orsolyát 10 000 szüzzel együtt legyilkolta. Azok a hunok pedig, akik nem értek oda időben a belvideri csatába, a mai Spanyolország területén telepedtek le. Attila a hadjárat után Eisenachban udvart tartott, a dákokat (dánok), norvégeket, frízeket, litvánokat és pruténokat pedig hódoltatta. Visszatérve Sicambriába megölette Budát, öt évig nem indított hadjáratot, és négy őrszemet állított a világ négy sarkára.

A 452-es hadjárat eseményeinek interpretálása során mind Kézai, mind a *Képes Krónika* több helyen eltér az események menetétől. Egyrészt a gesztáinkban Attila Stájerországon és Karintián át vonult a mai Horvátország területére, ahol több várost is elfoglalt (Salona, Split, Trogir, Šibenik, Skradin, Póla, Poreč, Trieszt). A horvát városok azonban nem szerepelnek az ismert hun hadjáratok célpontjai között. Ennek ellenére vélhetően kapcsolódnak az eseménysorhoz, amelynek bizonyítását a következő fejezetben végzem el. Illíria hódoltatása után Attila egyből megtámadta Aquileiát, amelyet hosszú ostrommal foglalt el. Itt emelem ki az aquileiai gólyák történetét. Ezután a Kézai- és a *Képes Krónika* szerint Attila több várost is elfoglalt Észak-Itáliában: Treviso, Brescia, Cremona, Milánó, Mantova, Alessandria és Ferrara mind elestek. Végül Attila találkozott I. Leó pápával, és visszafordult Róma alól.

Attila halála után háború tört ki a fiai, Aladár és Csaba között. Mind Kézai, mind pedig a *Képes Krónika* úgy írja le az eseményeket, hogy a hun birodalom két részre szakadt, a hunok inkább Csabát, míg a germánok inkább Aladárt támogatták. A végső csatában Csaba hadseregét teljesen megsemmisítették, aki a magyarokhoz menekült.⁴⁸

Összehasonlítás

A jelen fejezetben rátérek a két krónikairadalom összehasonlítására, szigorúan a két krónikairadalomban szereplő katonai események alapján. Olyan meghatározható történetekről beszélhetünk, amelyek mindkét krónikacsoportban egyszerűbben nyomon követhetők és elemezhetők. Az előző fejezetekben az eseménytörténeteket nagy vonalakban bemutattam, így az elemzés helyessége ezek figyelembevételével az olvasó számára is elvégezhető.

A hunok pannoniai honfoglalásának meghatározásával kapcsolatban jelentős problémákba ütközhetünk. Ennek oka, hogy a kutatók nem biztosak abban, pontosan mikor történt. Annyit mindenesetre szeretnék leszögezni, hogy Pannonia provinciát a hunok Flavius Aetius nyugatrómai hadvezértől kapták jutalomként, mivel katonai erővel segítették őt a különböző galliai népcsoportokkal és saját belső politikai ellenségeivel szemben. Nem tudható, hogy erre a szerződésre mikor kerülhetett sor, Kovács Péter szerint Pannonia Primát 434-ben kaphatták meg, míg Pannonia Secundát 441-ben foglalhatták el. Azonban több évszám is helyesnek értelmezhető, így 380-tól 445-ig

⁴⁷ KÉZAI 1999: 96–97; KÁLTI 1964: 76.

⁴⁸ KÉZAI 1999: 101; KÁLTI 1964: 81–82.

bármelyik évszám megfelelő lehet.⁴⁹ Vélhetően egyébként Pannonia provinciához korábban is hozzájuthattak. Marcellinus comes és Jordanes szerint ugyanis 50 év után II. Theodosiusnak (uralkodott 408–450) a rómaiaknak és a gótoknak sikerült kiűzniük a hunokat a provincia területéről.⁵⁰

A magyar krónikákból annyit tudunk, hogy a hunok Pannoniában Macrinussal és Veronai Detrével kerültek szembe, akikkel két nagy csatát vívnak.⁵¹ A két hadvezért Kézai longobárdként és alemannként jellemzi. Az azonosításuk lehetőséget teremt arra, hogy meghatározzam a történet alapjául szolgáló forrásokat. Az azonosítást Macrinusszal fogom kezdeni. Domanovszky Sándor Kézai krónikájáról szóló munkájában úgy vélte, hogy Macrinus neve alatt Marcianus keletrómai császárt kell értenünk (uralkodott Kr. u. 450–457), aki később élt a magyar krónikákban bemutatott eseményeknél, és nem volt longobárd.⁵² Eckhardt Sándor⁵³ és Veszprémy László⁵⁴ Macrinust, a Kr. u. 2. században élt ellencsászárt fedezték fel a név mögött. Viszont volt egy másik Macrinus is, Marcus Nonius Macrinus személyében, aki Marcus Aurelius császár kedvenc hadvezére volt és legátusként (katonai parancsnok) szolgált Pannonia Inferiorban és Superiorban egyaránt (Kr. u. 152–154-ben Pannonia Inferior, míg Kr. u. 159–162 között Pannonia Superior kormányzója volt).⁵⁵ Macrinus császárról tudjuk, hogy nem volt soha Pannonia kormányzója, így annak lehetőségét, hogy a Macrinus név őt rejti, elvethetjük. Marcus Nonius Macrinus sem lehetett az, akiről Kézai saját Macrinusát mintázta. Itáliai származású volt, tehát nem barbárként kapott magas beosztást a birodalmon belül. Bár harcolt Pannonia Inferiorban és Superiorban a betörő markomannok, kvádok, jazigok és szarmaták ellen, a hunokhoz nincs köze. Elképzelhető, hogy Kézai egy római felirat alapján azonosította őt a saját Macrinusaként, erre azonban nincs bizonyíték.

Úgy vélem, hogy mind Kézai Macrinusa, mind Detre valódi személy lehetett, aki a hunok által kirobbantott népvándorlási hullám alatt valóban Pannonia provinciában teljesített szolgálatot. A két személy jobb megvilágításához Pacatus *Panegyrici Latini*, I. (Nagy) Theodosius császárhoz címzett (uralkodott 379–395 között) dicsőítő beszédét használom fel, amelyet a szerző az uralkodó Maximus ellencsászár elleni győzelme után mondott el a római senatus épületében. A beszéd elején a szerző saját hibáit emeli ki retorikai szempontból, majd ezt követi Theodosius dicsőítése, végül a pannoniai hadjárat eseményeit mutatja be.

Maximus 382-ben erőszakkal távolította el Gratianust a hatalomból. Ebben az évben kiegyezett Theodosius császárral, és 382, valamint 387 között irányította a nyugati birodalomterület galliai részét. Mindeközben II. Valentinianus főképpen a birodalom déli (Hispania, Itália, Illyricum) területeit uralta. A megállapodást Maximus akkor rúgta fel, amikor 387-ben megszállta Itália provinciát. Valentinianus csapatai átálltak, ő maga az édesanyjával Theodosiushoz menekült. Theodosius ezután jelentős

⁴⁹ KOVÁCS 2021a: 85–99.

⁵⁰ Marcellinus comes 2024: 21.

⁵¹ KÉZAI 1999: 96.

⁵² DOMANOVSKY 1906: 48.

⁵³ ECKHARDT 1928: 605–614.

⁵⁴ VESZPRÉMY 2023: 8.

⁵⁵ Megtálalták a Gladiátor hadvezérének sírját 2008.

hadsereget állított fel, amellyel 388-ban Maximus ellen vonult.⁵⁶ A szárazföldi haderő Maximus Itáliában állomásozó légiói ellen indult, míg Theodosius egy haditengerészeti erőt az ellencsászár saját flottája ellen küldött. A hadseregben gótok, alánok és keletről jött hunok is képviseltették magukat. Maximus Pannoniában tervezett szembeszállni velük.

Az előőrse, a germán Andragathius magister militum parancsnoksága alatt, Siscianál (ma Sziszek, Horvátország) táborozott, ahol árkokat ástak, és megerődített tábort alakítottak ki. Andragathius amikor megtudta, hogy Theodosius haditengerészeti erői Itália ellen hajóznak, elhagyta a saját erőit és Maximus haditengerészetének parancsnokságát vette át.⁵⁷ Ezt kihasználva a hunok és az alánok átúsztattak a Száván, és lemészárolták Maximus meglepett csapatait. Közölük nem sokan tudtak elmene-külni Maximushoz, aki testvére, Marcellinus segítségével egy újabb hadsereget állított fel Poetivióban (ma Ptuj, Szlovénia). Theodosius ide összpontosította erőit. A csata főképpen gyalogos összecsapás volt, Maximus erői ádáz gladiátorokként küzdöttek. Az összecsapás lovassági szempontból kiegyenlített volt, a csata végkimenetele a gyalogságnál dőlt el. Poetivióban végül Theodosius erői győzedelmeskedtek, Maximus Aquileiába menekült, ahol az őrség kiadta, és végül kivégezték.⁵⁸

Az eseménysor nagy vonalakban megegyezik azzal, amelyet Kézai és Kálti leírtak. A hunok mindkét szerzőnél ugyanúgy átúsztatnak a folyón Pannoniában, mint Siscianban, meglepik és jelentős veszteséget okoznak az ellenségnek. Az ellenséges erők parancsnoka ugyanúgy egy háborúban jártas tetrarcha (Maximus=Macrinus), akinek egy germán parancsnok (Kézainál Detre, míg a valóságban Andragathius) segített a hunok visszaszorításában. A sikertelen próbálkozás után visszahúzódtak egy másik városba (Kézainál ez Tárnokvölgye, míg a valóságban a mai Ptuj), ahol Kézainál a hunok veszítettek, míg a valóságban Theodosius csapatai vereséget mértek Maximus erőire. Kézai viszont a két történetet a hunok pannoniai honfoglalásaként értelmezi, míg a hunok valójában Theodosius zsoldosaiként harcoltak. Végül a Macrinus és Detre Bécs környékére (Zeilsmauer) vonultak vissza. A valóságban Maximus Aquileiába vonult vissza, ahol az őrség kiadta őt Theodosiusnak, Andragathius pedig öngyilkos lett. Tehát itt már megmutatkozik a különbség a valós események és a krónikák története között. Valóban, a hunok ellenségei mindkét történetben visszavonultak egy harmadik városba. Azonban míg Aquileiában nem volt nagy csata, addig Zeilsmauerben a hunok végső vereséget mérnek Macrinusra és Detrére. Míg a mi krónikáinkban Macrinus meghal, és Detrét fejbe lövik, addig a valóságban Maximus és Andragathius is meghalnak, az előbbi kivégzik, míg az utóbbi öngyilkos lesz.

Krónikáink az említett eseményeket a hun honfoglalás idejére teszik. Azt nem tudjuk pontosan, hogy a hunok mikor vették birtokba Pannoniát. Marcellinus comes vagy Jordanes csak annyit írt, hogy a római gót csapatoknak 50 év után sikerült kiűzniük Pannoniából az azt megszállt hunokat.⁵⁹ Kovács Péter szerint Róma vélhetően Theodosius uralkodása után veszthette el a terület feletti uralmat.⁶⁰ Azonban arra

⁵⁶ SZÉKELY 2017: 50–55.

⁵⁷ AMBROSE 2005: 106.

⁵⁸ SZÉKELY 2017: 55–61.

⁵⁹ Marcellinus comes 2024: 21; Jordanes 2023: 299.

⁶⁰ KOVÁCS 2021b:172.

vonatkozóan nincs további adat, hogy mikor szerezték meg a hunok Pannoniát. Lehet, hogy a két csata után vették birtokba a területet, ahogy azt Kézai vagy Kálti állítja, de akár előbb is élhettek kisebb csoportjaik a területen, ahogy Marcellinus comes vagy Jordanes feltételezi.⁶¹

Detre személye mögött vélhetően több valós történelmi személy bújhat meg. Az egyik mindenképp Andragathius lehetett, akit megőrzött a magyar krónikás hagyomány. Ő azonban a hunokkal vívott csatákban nem volt jelen, hanem főként Aquileiában tevékenykedett, valamint megpróbálta II. Valentinianust is elfogni, sikertelenül.⁶² További különbség közte és a magyar Detre között, hogy míg a magyar Detrét homlokán nyíllövés érte, és ezt túlélte, addig ő Aquileiában vízbe fulladt.⁶³ A krónikák vélhetően egy másik szereplőnek, az osztrogót Vinithariusnak a sorsát adták Andragathiusnak, mivel az előbbivel szintén nyíllövés végzett.⁶⁴

Ráadásul a magyar krónikákban találunk példát longobárd részvételre is. Itt kiemelhetjük Pál diakónus *Longobárdok története* című munkáját, amely a longobárdok és a hunok között, hasonló eredménnyel lezajlott két csatáról tesz említést.⁶⁵ Előfordulhat, hogy Kézai ezt a történetet is betoldotta a munkájába, így nem véletlen, hogy Macrinust longobárdnak tartotta.

Attila első nyugati hadjáratának leírása is teljesen eltér a krónikáinkban és a népvándorlás kori történeti munkákban. Anonymus pontosan ismeri Attila hadjáratának évszámát, 451-et.⁶⁶ A másik két krónikában kis mértékben egyezik a 451-es hadjárat útvonala (Strasbourg szerepeltetésével). Mind Kézai, mind a *Képes Krónika* ide-oda ugrál az események ismertetése során. Így például Köln és Rheims ostromát a két krónikaszerkesztmény Attila hadjáratának végére helyezi, pedig 451-ben a hunok első célpontjának számítottak. Ebben az évben ráadásul a hunok nem vonultak keresztül a mai Burgundia területén, és nem harcoltak Aetiusszal Toulouse mellett. Két krónikánk azt jól tudja, hogy a 451-es hadjáratot egy nagy csata zárta le. Erre Kézai belvideriként hivatkozik, míg Káltinál már a catalaunumi megnevezés szerepel. Tehát mintha Kézai nem ismerné a csata pontos megnevezését, így a *Képes Krónika* gyakorlatilag kijavítja annak pontatlanságát.⁶⁷

Vajon mi okozhatja ezt a pontatlanságot? Talán a két szerző, Hóman Bálint megálapítását figyelembe véve, a kalandozó hadjáratok eseménytörténeteit vegyítette a hun hadjáratok leírásakor?⁶⁸ Vagy esetleg Kézai diplomáciai követjárásaikor meglátogatott helyszínei kerültek be a krónikáinkba?⁶⁹ Van-e köze a Kézainál és a *Képes Krónika*ban megőrzött hadjáratok történetének a hunokhoz?

A feltett kérdésekre az első fejezetben leírt információkban található válasz. Ugyanis nem egy galliai hadjáratot indítottak a hunok, hanem kettőt. Az első még 435-ben indult a burgundok, később pedig a gótok ellen.⁷⁰ A hadjárat során először a burgundokat győzte le

⁶¹ Marcellinus comes 2024: 21; Jordanes 2023: 299.

⁶² SZÉKELY 2017: 55–61.

⁶³ Zószimosz 1814: 4. könyv, 46. fejezet; St. Ambrose 2005: 106.

⁶⁴ Jordanes 2023: 337.

⁶⁵ Paul The Deacon 1907: 28–30.

⁶⁶ Anonymus 1999: 16.

⁶⁷ KÉZAI 1999: 96–97; KÁLTI 1964: 76; Jordanes 2023: 314.

⁶⁸ HÓMAN 1925: 52–53.

⁶⁹ SZÚCS 1973: 861–873; HOLLER 2012: 71–76.

⁷⁰ Prosper 1990: 65; Hydatius 2005: 30.

Aetius, majd egy évvel később a hunok segítségével lemészárolta a vezető réteget. Eközben pedig a gótok indítottak háborút a birodalom nyugati része ellen. Velük szemben Litorius ért el sikereket, felszabadította Narbonne-t, majd Toulouse-t is megpróbálta bevenni. Itt fogságba esett egy gót támadást követően, azonban a parancsnoksága alatt lévő hun kontingens intakt maradt. Ennek alkalmazásával végül békét sikerült kötni a gótokkal. Ez pedig tökéletesen egybeesik a magyar krónikák által leírt történettel, amely szerint Attila csapatai először a burgundokat, utána a gótokat győzik le.⁷¹

De nézzük részleteiben a magyar krónikás hagyomány, valamint a nyugati történelmi irodalom által lejegyzett történeteket! A hadjárat előtt Attila krónikáinkban az illíreket hódoltatta, ezután Constantiánál átkelt a Rajnán, majd Basiliánál (a mai Bázelnél) csatát nyert Zsigmond burgund királlyal szemben. Most váltsunk a nyugati krónikairódom történeteire! A hunok 435-ben valóban hódoltattak egy népet (a Keletrómai Birodalmat), azonban az illíreket vagy Illyricum provinciát nem. Ekkor állapodtak meg a felek a margsi békeszerződésben, amelynek értelmében Attila és Bleda megkapták a keletrómai udvarban élő hun hercegeket, továbbá a birodalom megemelte a hunoknak folyósított évi adót a békéért cserébe.⁷²

Illíriából Kézai és a *Képes Krónika* szerint ezután Attila Constantia és Basilia érintésével érkezett Strasbourghoz. Ez az útvonal megfeleltethető azzal, amelyet a hunoknak követniük kellett, amennyiben Aetius seregéhez akartak csatlakozni Burgundiában. Ha rávetítjük a Kézai által megadott útvonalat a római hadsereg által használt úthálózatra, láthatjuk, hogy csak a fenti városokon áthaladó római utak igénybevételével érheték el Attila csapatai a kívánt művelési területet.

1. ábra: Római úthálózat Nyugat-Európában

Forrás: <https://www.visualcapitalist.com/roman-empires-roads-map/>

⁷¹ KÉZAI 1999: 96–97; KÁLTI 1964: 76.

⁷² Priscus 1989: 225–227.

Mint az 1. ábrán látható, ahhoz, hogy Attila és hadai elérjék Strasbourgot (Argentorate), a Via Aureliát kellett használniuk, amelyet Pannonia provinciából egészen Augusta Rauricáig (Bázelről 20 km-re nyugatra) vehettek igénybe, majd onnan a Via Germanicán érhatték el a korabeli burgund területeket, mint ahogy a krónikáinkban is történik. Tehát látható, hogy a magyar krónikák pontosan megadták azt az útvonalat, amelyen keresztül Attila erői elérhették a burgund területeket, és elősegíthették a terület pacifikálását.

Zsigmond királlyal kapcsolatban Domanovszky úgy vélte, hogy Kézai Zsigmond burgund királyt Gundicharral (másnéven Günther, Gundaharius vagy Gundahar, első említése 411-ből van, meghalt 435-ben) helyettesítette be, így a hunok burgund hadjáratával hozta kapcsolatba a Kézai által lejegyzett eseményeket.⁷³ Zsigmond király személyével kapcsolatban ellentétes nézőpontra vagyok Domanovszkyval. Véleményem szerint Zsigmonddal kapcsolatban egy kortárs személyt kell keresnünk. Ez a személy pedig Sigisvult, aki Aetius konzultársa volt 437-ben, az általa bemutatott események alatt, továbbá a római haderő egyik parancsnoka is. Nevéből eredően germán származású lehetett, azonban nem tudjuk, hogy melyik germán törzsszövetségből származott. Mivel a neve nagyon hasonló a Zsigmondhoz (Sigisvultus, Sigismundus), megeshet, hogy a névazonosság megtévesztette Kézait, aki összekeverhette Zsigmond királyt Sigisvulttal.⁷⁴

Kézainál és a *Képes Krónikában* a hunok a burgundok elleni háború után nyugatra fordultak, és egészen a mai Toulouse-ig jutottak, ahogy ez a nyugati krónikáirodalomban is megfigyelhető.⁷⁵ Strasbourgól a Via Julia Augustán menetelhetek a hunok, ahol elérhették a mai Metzét, majd a Via Agrippinán vonulhattak le a Rhône völgyében Arelatéig, ahol a Via Dolomitiát használva vonulhattak tovább Narbonne-ig, majd a Via Aquitanián Toulouse-ig.⁷⁶ Litorius Sidonius Apollinaris szerint az arvernok földjén vonult keresztül, amely a Rhône-ig ért, azonban hun segédcsapatait külön meneteltette, akik vélhetően a Rhône folyó völgyén lévő utakat használhatták, és Sidonius szerint fosztogattak is.⁷⁷

Azonban itt Kézai és utána Kálti is, vélhetően, egy nyugati verses történetet használt forrásként, az *Erőskezű Valtert*. A történet lejegyzését szokás Ekkehard Sankt Gallen-i kanonokhoz vagy Geraldus szerzeteshez kötni, aki Ekkehard rendfőnöknek ajánlotta a költeményt. A mű 15–75. versszakai beszélnek Attila első nyugati hadjáratáról. Ebben Attila először a frankokat, majd a burgundokat igázta le, akik túszoikat adnak neki. A burgundok a mai Burgundia területén élnek az *Erőskezű Valter* története szerint, így Attila ugyanazon az útvonalon vonul végig, mint a magyar krónikákban. A burgund király, Heriricus Chalomban tartja a székhelyét, ami szintén egybecseng krónikáink információival. Végül Attila Aquitánia felé fordul, ahol a gótokat hódoltatja, és a gót király fiát, Valtert túsul adják neki.⁷⁸

⁷³ DOMANOVSKY 1906: 54.

⁷⁴ Prosper 1999: 69.

⁷⁵ Hydatius 2005: 32; Prosper 1999: 70; Jordanes 2023: 305.

⁷⁶ Hydatius 2005: 17–18.

⁷⁷ Sidonius 1936: 140–141.

⁷⁸ Ekkehard 2010: 8–11.

Az *Erőskezű Valter*ben nem szerepel a hadjárat eleje és Attila csatája a burgundokkal úgy, mint Kézainál és Káltinál. Sőt, a burgund hadjárat után szereplő Toulouse-nál lévő csata sem jelenik meg az *Erőskezű Valter* történetében, mint ahogy Rheims és Köln elfoglalása sem. Véleményem szerint Kézai olvashatta az *Erőskezű Valter*t, amelyet kiegészíthetett a Jordanesnél vagy más krónikákban szereplő eseményekkel.⁷⁹ Hiszen ezek a források említik a burgundok és a gótok elleni háborút, míg az *Erőskezű Valter* ezt a hadjáratot inkább Attila diadalmeneteként ábrázolja, amely során aranyat és értékes hadifoglyokat gyűjtött össze.⁸⁰

A belvideri csata leírásában is találunk olyan elemeket, amelyek megfelelnek a valóságnak. Kézai és Kálti szerint a belvideri csata előtt Attila megpróbált fegyverszünetet kötni Aetiusszal, hogy a katonái másik felét összegyűjthesse a harchoz. Azonban ez nem volt sikeres, Attilának csatát kellett állnia. Ez a valóságban is így történt, tekintve, hogy két hun kontingens vett részt a hadjáratban, az egyik Litorius, a másik Aetius parancsnoksága alatt, aki Toulouse-tól keletre, Olonzac városában ért el velük győzelmet Theoderic ellen.⁸¹ Litorius is jelentős sikereket ért el, és a vizigót király 438-ban békét kötött Rómával, azonban 439-ben a harcok kiújultak. Theoderic ugyanebben az évben meglepéssel élve megtámadta a római tábornok Toulouse-nál, amelyet elfoglalni nem tudott, és jelentős veszteséget szenvedett el. Litorius viszont elfogták és kivégezték, azonban ez sem állította le a katonai műveletek folytatását.⁸² Végül Avitus közbenjárására a felek ismét békét kötöttek.⁸³ Mint látható, Kézai és a *Képes Krónika* leírása teljesen passzol a gót háború fent leírt eseménysorához, hiszen ebben a háborúban is két hun kontingenssel kell számolnunk, akárcsak a krónikáinkban, amelyben Attila kettéosztotta a hadseregét.

Attila erőinek harmadik részét krónikáink szerint a király Miramamma szultán ellen küldte, aki ettől annyira megijedt, hogy egészen Marokkóig menekült. Arról nem találtam további információkat, hogy a hunok a mai Katalóniát fosztogatták volna, vélhetően itt a krónikáink a spanyol területeken végzett magyar kalandozó hadjáratokat írhatták le.⁸⁴ Azonban Miramamma menekülése a kutatásaim alapján megegyezik Geiserich vandáljainak Észak-Afrikába történő átkelésével. A krónikáink úgy tudják, hogy Miramamma Sevillából menekült át marokkói területre. Sevilla pedig Andalúzia központja, amely az 5. század elején vandál uralom alatt állt. A vandálok innen keltek át a Gibraltári-szoroson Észak-Afrikába, ahol később megalapították a Vandál Királyságot.⁸⁵ Tehát a Miramammahoz köthető történetnek van népvándorlás kori párhuzama, azonban a vandál népvándorlás körülbelül tíz évvel korábban következett be, mint az első gall hadjárat.

A magyar krónikákban a végső csatát a felek Belvidernél vívják. Belviderral kapcsolatban több megoldás is figyelembe vehető. Az elsőt Eckhardt Sándor szolgáltatja, aki megjegyzi, hogy a Belvider, Bevinde szó valójában egy francia városka, Beauvoir

⁷⁹ Hydatius 2005: 32; Prosper 1999: 70; Jordanes 2023: 305.

⁸⁰ Ekkehard 2010: 8–11.

⁸¹ Prosper 1999: 69.

⁸² Jordanes 2023: 305.

⁸³ Sidonius 1936: 140–141.

⁸⁴ KÉZAI 1999: 97; KÁLTI 1964 76.

⁸⁵ Prosper az eseményt 427-re, Hydatius 429-re, a 452-es *Gall Krónika* 430-ra teszi. Prosper 1990: 66; Hydatius 2005: 29, *The Gallic Chronicle of 452* 1999: 82.

nevét rejtheti. Ilyen nevű város több is található Franciaországban, az egyik a brienne-i síkon található Troyes-től 40 km-re nyugatra.⁸⁶ Azt is figyelembe vehetjük, hogy Jordanes, bár catalaunumiként hivatkozik a csatára, Troyes-hoz közel helyezi azt el, akárcsak az 511-es *Gall Krónika*.⁸⁷

Mint láthatjuk, Kézai a csatára más névvel (Belvider, Bevinde) hivatkozik, amely teljesen eltér a nyugaton ismert és leírt eseménysortól.⁸⁸ A *Képes Krónika* javította Kézait, mivel ott már catalaunumi csataként szerepel az esemény.⁸⁹ A belvideri csata leírásába a magyar szerzőknél a catalaunumi csata leírása vegyült, azonban a két csata végeredménye eltér egymástól. Így feltételezhető, hogy a krónikáink két önálló, egybegyűrt csatáról szólnak. Kézai úgy hihette, hogy a belvideri csata valójában a catalaunumi csatát rejti, ezért annak eseményeit is bedolgozta a belvideri események ismertetésébe. Ehhez tehetjük hozzá Eckhardt Sándor és Molnár Péter megállapítását, amely szerint a Kézai által leírt útvonalba hiba csúszott. Ugyanis a Lingonensem városnév Langres városát takarhatja, amely a Kézai által választott helyszíntől több km-re északra található.⁹⁰ Molnár Péter a gondolatot tovább folytatva úgy érvel, hogy amennyiben Kézai nem egyszerűen elírta a szöveget, úgy talán a következő város, Chalon inkább a Champagne-ban található várossal lehet azonos.⁹¹ Természetesen előfordulhat, hogy Kézai elírta a szöveget. Amennyiben viszont tényleg a 451-es hadjárat helyszíneit keverhette a 436–39-es eseménytörténettel, úgy az csak megerősíti az előbbi állítást. A történet tehát eléggé kusza lett, amihez az is hozzájárult, hogy a magyar krónikákban a valóságtól eltérően Toulouse mellett vívják meg a hunok a csatát. Egyébként Toulouse mellett is van egy Beauvoir település nem messze a római úttól, így a valóságban akár ott is megvívhatták a krónikáink által elmesélt összecsapást a hunok és a rómaiak.

Mint már említettem, a csata leírása több ponton megegyezik a catalaunumi csata Jordanesnél olvasható leírásával. A vérrel teli folyó, a gótok részvétele szerepel a magyar krónikákban. Azonban ott is hibát vétenek krónikásaink, hogy Ardarik, és nem Theoderic gót király elestéről beszélnek. Itt talán Alarik gót királyra célozhattak.

Még egy elem szerepel krónikáinkban, amely különbözik Jordanes leírásától. E szerint Attila akkora győzelmet aratott a belvideri csatában, hogy a világ népei megrettentek tőle, és adófizetésre kényszerültek. Ez az elbeszélés azonban csak Jordanes catalaunumi csatával kapcsolatos leírásától különbözik. Viszont Jordanes toulouse-i csatát ismertető leírásához teljes mértékben passzol. E szerint a felek felálltak a csatához, majd miután hosszú időn át nézték egymást, békét kötöttek és kezét fogták egymással. Ez a jelenet pedig ahhoz hasonló, ahogy Attilát Toulouse-ban fogadják. De az igazán érdekes részlet ezután következik; „Qua pace Attila, Hunnorum omnium dominus et pæne totius Scythiæ gentium solus in mundo regnator, (factus est) qui erat famosa inter omnes gentes claritate mirabilis.”⁹² Vagyis: „Ezzel a békével Attila az összes hunok ura és majd nem egész Scythia népének e földön egyedüli uralkodója,

⁸⁶ ECKHARDT 1928: 622.

⁸⁷ AL-TAMIMI 2019.

⁸⁸ KÉZAI 1999: 97.

⁸⁹ KÁLTI 1964: 76.

⁹⁰ ECKHARDT 1928: 623; MOLNÁR 2017: 721–722.

⁹¹ MOLNÁR 2017: 722.

⁹² Jordanes 2023: 305.

az összes nemzeteknél bámulatos hírnévre tett szert” (fordította Bokor János).⁹³ Tehát a krónikáink Jordanes elbeszélést használhatták fel, csak hogy nem a catalaunumi csatát, hanem a Toulouse-nál lezajlott csatát ismertették.

A csatát követően Attila erői a magyar krónikák tanúsága szerint Toulouse érin-tésével Rheimsig haladnak, amelyet elfoglalnak.⁹⁴ Érdekes egyébként, hogy a *Képes Krónika* azt írja, hogy Rheims ki tudott tartani Attilával szemben 451-ben, holott a valóságban gyorsan elesett.⁹⁵ Itt vélhetően a szerző összekeverhette Orléans-nal, amelyet a hunok valóban nem tudtak bevenni.⁹⁶

Kézai és a *Képes Krónika* egyaránt lejegyezte azt, hogy a hadjárat után Attilának sikerült erőszakkal meghódoltnia a dákokat (dánokat), norvégokat, frízeket, litvánokat, pruténokat.⁹⁷ Ezen hódítások igazolásához Priszkosz rétor munkájára van szükségünk. Amikor Priszkosz Attila udvarában járt, találkozott egy nyugatrómai küldöttséggel, amelyet Aetius küldött, fő célja pedig az volt, hogy tárgyaljon Attilával a két birodalom között fennálló konfliktusok elsimításával kapcsolatban. Priszkosz szóba elegyedik velük, és azt mondják neki, hogy Attilának jelentős a hatalma, és még a tenger (óceán) szigetein is uralkodik.⁹⁸

Mindez jelentheti a dán, norvég északi szigeteket, ahonnan az elmúlt időszakban sok sztyeppei kötődésű, vélhetően hun lelet került elő.⁹⁹ Az északi sagákban is megjelenik Attila, akinek az oldalán harcolnak norvégok is. 2022-ben megjelent egy könyv is, amelynek szerzője a létező hun és északi genetikai kapcsolatokat kutatta.¹⁰⁰ Továbbá Litvániában hun nyílhegyeket találtak, amelyek talán bizonyíthatják, hogy a terület hun megszállás alatt állt.¹⁰¹ Amint erről feljebb szó esett, a mi krónikás hagyományaink szerint Attila a frízek feletti uralmat is megszerezte. Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy a *Thidrik sagában* Attila mint fríz király jelenik meg, aki kívülről foglalja el a Hun Birodalmat.¹⁰² Vélhetően a litvánok mellett a poroszokat is hódoltatták a hunok, mivel a két nép közel élt egymáshoz. Így a krónikáink által lejegyzett, további hódításokkal kapcsolatos megállapításokat is igazoltnak találom.

Végezetül még egy okot szeretnék kiemelni, amely a 434–39-es nyugati hadjárat mellett szól. Ez pedig Bleda halála. Mind Kézainál, mind a *Képes Krónikában* feltűnik, hogy Attila tette Bledát (Budát) a Hun Birodalom keleti területeinek uralkodójává, amely a Tiszától a Donig terjedt.¹⁰³ Magát pedig a nyugati területek urává nyilvánította. Azt nem tudjuk biztosan, hogyan uralkodtak a hun királyok. Vannak olyan feltételezések, amelyek szerint Attila előtt több, független király uralkodott.¹⁰⁴ Hyun Jin Kim szerint a hunok alkalmazták a hsiungnuk által alkalmazott mintát, és általában két király

⁹³ Magyar fordítását Bokor János készítette 1904-ben. Jordanes 1904: 90.

⁹⁴ KÉZAI 1999: 97.

⁹⁵ KÁLTI 1964: 76.

⁹⁶ Jordanes 2023: 310.

⁹⁷ KÉZAI 1999: 98.

⁹⁸ Priszkosz 2014: 41.

⁹⁹ HEDEAGER 2011: 203; FABECH–NÄSMAN: 2017: 343.

¹⁰⁰ HÖGSTRÖM 2024: 32–49.

¹⁰¹ BITNER–WRÓBLEWSKA – KONTNY 2006: 104–122.

¹⁰² *The Saga of Thidrek of Bern* 1988: 218.

¹⁰³ KÉZAI 1999: 95; KÁLTI 1964: 77.

¹⁰⁴ HEATHER 2005: 105.

uralma alatt álltak, mint például a türkök is.¹⁰⁵ Az egyik, a fő király a keleti területek felett, míg az alkirály a nyugati területek felett uralkodott. Tehát Kézai és a *Képes Krónika* állításai lényegében helytállóak lehetnek a két király uralkodásával kapcsolatban. Ott követhettek el hibát, hogy Attilának tulajdonították Bleda kinevezését, egyfajta alkirályrá degradálva le őt. Azonban Bleda, mint ahogy például Jordanes a *Geticában* hivatkozik rá, vélhetően a főkirály volt. Attila ezért ölette meg.

Most azonban folytassuk tovább az események elemzését Kézainál és a *Képes Krónikánál*. Kézai azt írja, hogy miután Attila visszatért a szállásterületére, öt évig nem mozdult ki onnan, és őrszemeket állított birodalma határaitra, akik figyelték a külföldön zajló történéseket. A *Képes Krónika* még kiegészíti az információkat azzal, hogy ez alatt az öt év alatt Attila megölte Budát, elfoglalta és átnevezte a fővárosát Sicambiának. Ami megdöbbenő, hogy ezeknek az eseményeknek a bekövetkezésére mindkét krónikáíró öt évet írt le, és közben nem beszéltek például a hunok 440-től 443-ig tartó Keletrómai Birodalom elleni hadjárataról. Azonban, ha öt évet hozzáadunk a 439-hez vagy 440-hez, attól függően, mikor tért a hun sereg haza, akkor 444-et vagy 445-öt kapunk. A nyugati krónikák szerint ebben az időszakban halt meg Bleda és lett Attila egyeduralkodó.¹⁰⁶ Tehát bizonyos szempontból a krónikáírók pontosan leírták azt az időintervallumot, amely alatt Attilából egyeduralkodó lett. Ráadásul mivel Buda halálát a burgund-gót hadjárat után helyezik el, alátámaszthatják azon érvelésemet, hogy a szerzők a 435-től 439-ig tartó hadjáratokra gondoltak.

A 452-es hadjárat eseményeinek interpretálása során mind Kézai, mind a *Képes Krónika* több helyen eltér az események menetétől. Egyrészt gesztáinkban Attila Stájerországon és Karintián át vonul a mai Horvátország területére, ahol több várost is elfoglal (Salona, Split, Trogir, Šibenik, Skradin, Póla, Poreč, Trieszt). A felsorolás első részét vélhetően helyesnek kell tartanunk. Ugyanis a római úthálózat Stájerországon és Karintián keresztül egyenesen vezet Emonához (a mai Ljubljana), amelyet Attila valóban elfoglalt.¹⁰⁷ Az információt megerősítheti, hogy egyrészt Emona a Via Sucinaria kereskedelmi úton feküdt, amely keresztülhaladt az említett tartományokon, továbbá egy 2001-ben talált határkő is, amely szerint Emona Itália részét képezte. Tehát nem volt Pannonia provincia része, amely ekkor hun megszállás alatt állt.¹⁰⁸ Utána Attila egyből megtámadhatta Aquileiát, amit hosszú ostrom után tudott csak bevenni. Azonban ehhez nem volt szüksége a hunoknak arra, hogy Dalmácián is átvonuljanak, és a tengerparton több várost is elfoglaljanak. Salona ráadásul jelentős távolságra esik Aquileiától, így nem valószínű, hogy Attila ilyen nagy kitérőt tett volna a dalmát városokig. Györffy György úgy vélte, hogy itt Kézai és a *Képes Krónika* a Dalmáciát érintő mongol hadjáratok bemutatására szorítkozik.¹⁰⁹ Az is lehetséges, hogy a két krónika az avar hadjáratok által érintett települések neveit jegyezhetette le. A DAI-ból [*De administrando imperio, A birodalom kormányzásáról*] tudjuk, hogy Salonát az avarok elfoglalták.¹¹⁰ Egyébként ez történt például Splittel is. A Kézai- és a *Képes Krónika* által

¹⁰⁵ KIM 2016: 81–88.

¹⁰⁶ Prospernél 444 a halálozás dátuma, a 452-es *Gall Krónika* 446-ról tud. Jordanesnél nincs évszám. Prosper 1999: 72; The Gallic Chronicle of 452 1999: 8; Jordanes 2023: 305, 307.

¹⁰⁷ MOONEY 2009 [1920]: 17–18.

¹⁰⁸ ŠAŠEL Kos 2002: 373–382.

¹⁰⁹ GYÖRFFY 1993: 165–166.

¹¹⁰ Bíborbanszületett Konstantin 2003: 70.

említett dalmát városok történetében az avar dúlások kimutathatók.¹¹¹ Tehát lehetséges, hogy itt Kézai avar hadjáratokról beszél. Természetesen, mivel a DAI Attilát mint az avarok basileusát említi,¹¹² talán Kézai úgy vélhette, hogy az avar hadjáratok szerepeltetése a hun király okán nem hagyható ki.

Ennek a következtetésnek azonban ellentmond, hogy a horvát városoknak vannak a hunokkal kapcsolatos legendáik. Tehát ezek lehetnek akár hun hadjáratok is, tekintettel arra, hogy a chalcedoni zsinat levelezéseiből tudható: 451 végén a hunok betörték Illyricum provinciába, és a támadást Marcianus császárnak csak nagy nehézségek árán sikerült visszaszorítania. Az nem tudható, hogy ebben a hadjáratban Attila részt vett-e,¹¹³ azonban ez az esemény is szolgálhatott alapul mind a *Képes Krónika*, mind Kézai számára a horvát városok szerepeltetésével kapcsolatban.

A történet további része megegyezik a népvándorlás kori történetekkel. Így például Aquileia megvívása és a gölyák megjelenése Jordanesnél is megtalálható.¹¹⁴ Ugyanígy azokat a városokat, amelyek mind a *Képes Krónikában*, mind Kézainál megjelennek, Attila és a hunjai valóban elfoglalták. Így például Treviso, Brescia, Cremona, Milánó, vagy éppen Mantova mind elesett. Azonban van két olyan város, amelyet minden valószínűség szerint nem ért hun támadás, az egyik Alessandria, a másik pedig Ferrara. Az ok egyszerű; egyrészt a két város nem létezett az 5. században, másrészt pedig Leó pápa minden valószínűség szerint a Mincio folyó mellett, Mantovánál találkozott Attilával. Itt sikerült elérnie, hogy a hun király visszaforduljon. Tehát Attila nem folytatta az előrenyomulást Itália belseje felé. Így nem valószínű, hogy hun csapatok elérték például Ferrarát, legfeljebb csak a felderítők juthattak odáig.¹¹⁵ Érdekes az a történet, amelyben a ravennai ariánus püspök beengedi a hunokat a városába. A várost valószínűleg sem germán, sem hun népek nem foglalták el egészen az 5. század végéig.¹¹⁶ Ravennát 425-ben tudták elfoglalni a keletrómai csapatok, amikor visszasegítették a hatalomba Galla Placidiát, az uralkodó testvérét. A történet tehát nem igazán egyezik a valósággal. Kézai vélhetően János ravennai érsek történetét meséli el, akinek imái hatására Attila megkegyelmez Ravennának, és bevonul a városba. A mondottakat Agnellus 9. századi egyháztörténeti munkája őrizte meg.¹¹⁷

Végezetül térjünk ki Szoárd vezér hadjáratára, amely talán megegyezik Szalard vezér kalandozó hadjáratának leírásával. Szűcs Jenő azzal érvel, hogy mind a horvát, mind a dél-itáliai hadjárat leírása Kézai diplomáciai utazásaiból származik.¹¹⁸ Azonban nem értek egyet vele ezzel kapcsolatban. Hiszen például kiemelhetjük a DAI azon hagyományát is, amely szerint Attila, az avarok királya Rómáig és Reggio Calabriáig hatolt a hadseregével. Továbbá az előző oldalakon bizonyítottam, hogy a magyar krónikáirók Attila másik nyugati hadjáratára gondoltak. Ráadásul az avaroknál itáliai

¹¹¹ A forrásokban ennek első említése Theophülaktosz Szimokattészhez köthető, aki kb. 600-ra, Maurikiosz bizánci császár uralkodásának idejére helyezi az eseményt. Ekkor az avarok és a szlávok megtámadták Dalmáciát, és elfoglalták Bonkeis városát (a település helyét eddig nem sikerült meghatározni). WHITBY–WHITBY 1992: 299.

¹¹² Biborbanszületett Konstantin 2003: 67–68.

¹¹³ KOVÁCS 2022: 129–137.

¹¹⁴ Jordanes 2023: 322–323.

¹¹⁵ Jordanes 2023: 323–325; Prosper 1999: 72; The Gallic Chronicle of 452 1999: 85; AL-TAMIMI 2019.

¹¹⁶ KÉZAI 1999: 99–100; KÁLTI 1964: 78.

¹¹⁷ ECKHARDT 1940: 169.

¹¹⁸ SZÜCS 1973: 861–873.

történelmi eseményt nem találunk, ezért valószínűnek tartom itt egy hun hagyomány vagy történet megőrzésének lehetőségét. Kézai forrása Attila dél-itáliai és horvát hadjáratainál talán a DAI lehetett.¹¹⁹

Az Attila halálával kapcsolatos információk is meglepően hasonlítanak azokhoz, amelyeket Jordanes leírt. Térjünk még ki az Attila halála utáni hun polgárháborúra! Mind Kézai, mind pedig a *Képes Krónika* úgy írja le az eseményeket, hogy a hun birodalom két részre szakadt, a hunok inkább Csabát, míg a germánok inkább Aladárt támogatták. Polgárháború robbant ki, és a végső csatában Csaba hadseregét teljesen megsemmisítették, így ő menekülni kényszerült.¹²⁰ Azonban ez a legenda csak egy ponton érintkezik a valósággal; valóban volt egy csata, amelyben a hunok veszítettek, és végül a birodalom felbomlott. Azonban Attila fiai között nem alakult ki polgárháború. Sőt, együtt kívántak uralkodni. Ott buktak el, hogy nem tudtak megegyezni az uralni kívánt területek, népek felett, és ez volt az oka később Ardarik lázadásának is. Ardarik személyét, tévesen, mind Kézai, mind a *Képes Krónika* az ellenséges gót erők parancsnokaként mutatja be a catalaunumi (belvideri) csatában.¹²¹

Bár korábban úgy véltem Eckhardt Sándor nyomán, hogy a hun Ardarik azonos lehet Aladárral, a germán sagák tanulmányozása után revideálnom kell ezt az álláspontomat.¹²² Thidrek sagája, amely Veronai Detre történetét meséli el, ugyanis említést tesz Aldriánról, aki Krimhild és Attila fia volt. Miután látta, hogy Detre a burgundok lemészárlása után Attila parancsára végez az anyjával, Attilát elvezette azok kincséhez, és bezárta a rejtekhelyül szolgáló hegy belsejébe, ahol Attila meghal. Úgy vélem, hogy Kézai Aldriánt teszi meg a hunok egyik vezetőjének, mivel beszámol róla, hogy Krimhild fia, valamint végezetül a hun birodalom felbomlásához vezető csatát is Krimhild csatájaként ábrázolja a szerző.¹²³

A hun királyfiak közti polgárháború feltételezését az is cáfolja, hogy hárman próbáltak meg uralkodni (Ellák, Dengizek és Ernák), mint korábban Ruga, Oktár és Mundzuk. Azonban míg ők sikeresen felosztották egymás között a területeket, addig Attila fiai összevesztek rajta. Természetesen egy fő királyt emeltek maguk fölé, aki Ellák volt. Hogy miért pont Ellák lett a nagykirály, erről egymásnak ellentmondó információk láttak napvilágot. Egyrészt ott van Priszkosz, aki Attila lakomája alkalmával kiemelte, hogy Attila kedvence Ernák volt, mivel a jósai azt mondták neki, hogy halála után a birodalma szétesik, de Ernák majd visszaemeli azt a régi dicsőségébe.¹²⁴ Ezzel ellentétben Jordanes azt állítja, hogy azért Ellák lett a király, mert ő volt Attila kedvence.¹²⁵ Úgy vélem, hogy a Priszkosznál leírt bizonyos információk, valamint az a tény, hogy Ellák lett a király, azt valószínűsíti, hogy Jordanesnek van igaza. Hiszen kit küldött Attila az akatzirikhez, miután leverték a lázadásukat? Ellákot. Továbbá Priszkosz megjegyzi, amikor Herekánál járt, hogy annak nagyobbik fia (Ellák) nemcsak az akatzirik, hanem Szkítiában, a Hun Birodalom keleti területein lévő összes lovasnomád nép királya lett. Ráadásul, amikor Onogesius visszatért Ellákkal, azonnal jelentette Attilának az Ellák

¹¹⁹ Bíborbanszületett Konstantin 2003: 67–68.

¹²⁰ KÉZAI 1999: 101; KÁLTI 1964: 81–82.

¹²¹ KÉZAI 1999: 97; KÁLTI 1964: 77.

¹²² ECKHARDT 1940: 200.

¹²³ *The Saga of Thidrek of Bern* 1988: 258–260.

¹²⁴ Priscus 1989: 289.

¹²⁵ Jordanes 2023: 343.

királysága érdekében végzett dolgokat, továbbá azt is, hogy Ellák eltörte a kezét. Ezek az információk pedig csak akkor érdekelhették Attilát, ha Ellák volt a kedvence. Illetve, amikor azt kellett eldönteni, hogy ki legyen az uralkodó, akkor a másik két fiú egyértelműen Ellákat pártolta. Ernák meg sem próbált a bátyjával szemben fellépni, illetve érvelni a jóslatokkal, amelyeket Attila kapott. Véleményem szerint azért, mert a másik két fiú tudta, hogy az apjuk is Ellák királyságát támogatta volna.

Tehát nem tört ki testvérháború a hun hercegek között, mint ahogy azt Kézai állítja. Rokonok között talán, amennyiben elfogadjuk Hyun Jin Kim azon véleményét, hogy Ardarik valójában egy hun előkelő lehetett, akinek az anyja származhatott a hun királyi udvarból. Azonban még mindig nem kaptunk elegendő választ arra a kérdésre, hogy akkor honnan származik a testvérek csatájának a története, amely mind Kézainál, mind a *Képes Krónikában* megtalálható.¹²⁶ Úgy vélem, hogy erre egy másik germán hőseposz, a *Hlödsvika*, vagyis *Hlöd halála*, vagy a *Hunok és Gótok csatája* nevű eposz adhat választ.

Kézainál a csata úgy néz ki, hogy Csaba a hunok vezére, míg a német oldalon Aladár harcol. Az első csatát Csabáék nyerik, míg a másik, Duna menti, döntő csatában két hétig harcolnak, és Csaba seregét teljes egészében szétverik. A *Hlödsvikában* két fivér vetekszik a hatalomért, Angantyr és Hlöd. Miután atyjuk meghal, Angantyr jelöli a trónra, mivel ő a gótoktól származik, és nem hun félszerzet, mint Hlöd. Egyébként Csabát is annak mondja Kézai, mivel kazár nőt vett feleségül. Hlöd Humlihoz, a hunok királyához menekül, aki talán Uldin lehetett.¹²⁷ Nagy sereget gyűjtenek, és a hunok gót területeket kezdenek fosztogatni. Hlöd először a húgával, Hervorral csap össze, akit a hunok legyőznek. Majd Angantyrrel vívnak csatát a Dunánál, csakúgy, mint a magyar krónikákban. A hunok és a gótok között nyolc napig folyik harc, és a hunok majdnem végeznek Angantyrrel, mígnem a gótok visszaszorítják őket, a csatában Hlöd és Humli is életét veszti. Mint látható, a két történet között meglepő a hasonlóság.¹²⁸

Azonban nem tudjuk, hogy a legenda melyik valós történetre alkalmazható. Hiszen a hunok és a gótok első összecsapásai során a hunok szövetségében harcoltak gótok is, akiket Gaisamund, Hunimund gót uralkodó fia vezetett, ami szintén összeegyeztethető a *Hlödsvika* eseményeivel.¹²⁹ Azonban Hyun Jin Kim szerint Angantyr talán azonos lehet Ardarikkal, így a történet a nedaói csata leírása lehet.¹³⁰ Tehát a *Hlödsvika* megfeleltethető a nedaói csata leírásának, hiszen az eposz is a hunok végső bukásával ér véget. És ezt a történetet használhatta fel Kézai is, kiegészítve a *Thidrik sagával* és valós elemekkel egyaránt. A *Hlödsvikát* a 14. századból ismerjük, de a történetei 5. századiak lehetnek.¹³¹ A *Thidreksagát* a 13. században jegyezték le először, és Kézai vélhetően német közvetítéssel juthatott hozzá.¹³² Jordanes ugyanis a *Geticában* így ír: „Post multos ergo gravesque conflictus favit Gipedis inopinata victoria. Nam XXX fere milia tam Hunnorum quam aliarum gentium, quæ Hunnis ferebant auxilium, Ardarici gladius conspiratioque peremit.” Vagyis: „Számos és súlyos összecsapások után

¹²⁶ ECKHARDT 1940: 182.

¹²⁷ *The Saga of King Heidrek the Wise* 1960: 47–50.

¹²⁸ *The Saga of King Heidrek the Wise* 1960: 50–59; KIM 2016: 112.

¹²⁹ Jordanes 2023: 336–337.

¹³⁰ KIM 2016: 112–133.

¹³¹ PULSIANO 1993: 286–287.

¹³² ECKHARDT 1940: 182.

a gepidáknak kedvezett a nem remélt győzelem. Ugyanis Ardarik kardja és a pártütés majdnem 30,000 hunt és más nemzetbelit ölt meg, akik a hunoknak segítséget hoztak”¹³³ (fordította Bokor János). A *conspiratioque* kifejezést szokták egyébként szövetségnek is fordítani, azonban úgy vélem, hogy itt a szerző valójában árulásra gondolhatott, ami megmagyarázza, hogy miért nyertek olyan váratlanul a gepidák. Ugyanilyen álnoksággal segíti győzelemre Detre Aladárt Krimhild csatájában.

Következtetések

Tanulmányomban a népvándorlás kori történeti irodalom több művét felhasználtam, valamint a magyar krónikákban szereplő hun hadjáratok összehasonlítását végzettem el. Úgy véltem, hogy ez lehetővé teszi annak megállapítását, vajon az Anonymusnál, Kézainál és a *Képes Krónika*ban szereplő események megfeleltethetők-e a hunok által valóban indított hadjáratoknak, vagy esetleg a magyar szerzők kitalált történetek mentén alkották meg a hun–magyar rokonságot. A tanulmányban röviden bemutatam ezeknek a hadjáratoknak az eseménytörténetét, és párba állítottam a krónikáink által leírt történetekkel.

Az egyik legfontosabb kérdés, amely e tanulmány megírását motiválta, az volt, hogy vajon Kézai és Kálti Márk a saját eseménytörténetüket kitalációk alapján, utazás-élmények hatására írták-e, vagy bennük valós elemek is megtalálhatók. A kutatások elvégzése után az utóbbi megállapítást találtam támogathatónak. Kézai és a *Képes Krónika* több olyan hadjáratot írt le, amelyeket a hunok és Attila tényleg végrehajtottak. Ennek legfőbb bizonyítékát találhatjuk a sisciai, poetivói csatákban, valamint a 435–439 között lezajlott hadjárat és a két magyar krónika nyugati hadjáratának hasonlóságában. Mind Kézai, mind a *Képes Krónika* nagy vonalakban követi Attila hadainak útvonalát, és az apróbb részletek tekintetében is realiztikusan ábrázolják az eseményeket (több hun kontingensről tesznek említést a belvideri csata előtt, a felek később békét kötnek). Továbbá egy olyan dalmáciai hadjáratról is leírást készítettek, amelyet csak a legújabb kutatások eredményeként sikerült meghatározni. Az itáliai hadjárat eseménysorát pedig a rendelkezésre álló nyugati krónikák felhasználásával szintén megfelelőképpen ábrázolták.

A krónikáinkban található és a hadjáratokhoz köthető személynevek vonatkozásában az alábbi megállapítások tehetők: Macrinus császár személye megegyezik Maximus ellencsászárral, Zsigmond király képében pedig Sigisvultus konzul ábrázolása maradhatott ránk. Detrét krónikásaink több karakterből gyúrták össze, a krónika elején főképpen Andragathius, Vinitharius személye feleltethető meg neki, később pedig Ardarik. A hun királyfiak háborúja is megfelel a hun polgárháború eseménytörténetének, tekintve, hogy a birodalom germán alávetett része, Ardarik gepida uralkodó vezetésével állt szemben az Ellák vezette hun sereggel. A csatát Ardarik, csakúgy, mint Aladár, csellel, a hun haderő teljes szétverésével nyerte meg.

Fontos annak megállapítása is, hogy mennyiben másolták krónikáink a korábbi, Attilával kapcsolatba hozható kortárs forrásokat vagy a germán legendákat. Kézai

¹³³ Jordanes 1904: 117.

Simon és a *Képes Krónika* szerzője, Kálti Márk, művelt, nyugati egyetemeken tanult írástudó emberek voltak.¹³⁴ Amennyiben valóban más szerzők kivonatolásával írták a történeteiket, úgy használhatták Jordanes, Priszkosz, Marcellinus comes, Sidonius Apollinaris, Aquitániai Prosper, a különböző gall krónikák műveit forrásként, I. Leó pápa leveleiről nem is beszélve. Mindemellett pedig a germán hőseposzokat is ismerniük kellett.¹³⁵ Azonban pontos információ nem áll rendelkezésre a krónikásaink által felhasznált forrásokkal kapcsolatban. Ennek ellenére olyan időrendet vettek alapul, amely nagy vonalakban követi a tényleges hun hadjáratok eseménysorát. A pannóniai hun hódítással kapcsolatos történetek, valamint Attila nyugati hadjáratainak eseménytörténetei megfeleltethetők a tényleges események leírásának.

Ezután krónikáink kihagyják az Attila előtti hadjáratokat, így nem beszélnek például Uldin háborúiról, sem az Aetiusnak küldött segélyhadakról. Attilával kapcsolatban először a 435–439-es hadjárat eseménysora jelenik meg, ezt követi Buda halála és egy öt éves pihenőidőszak. Majd ugrunk a horvát és az itáliai hadjáratra, és a krónikáink mintha elfelejtették volna a 443–44-es, a 447-es és a 451-es hadjáratot is. Az első kettő kimaradását talán az magyarázhatja, hogy a nyugati és a bizánci forrásokat krónikásaink nem kellő mértékben ismerhették és használhatták. Bár ennek ellentmond, hogy krónikás hagyományunkban található olyan részletek, amelyek csak Priszkosznál és a Bíborbanszületett Konstantin császárhoz köthető dokumentumban (DAI) maradtak fent. Nem tudjuk, hogy az ezekhez köthető adatok (frizek, norvégok, litvánok, prutének meghódítása és a Reggio Calabria-i hadjárat) bizánci forrásokból¹³⁶ kerültek-e bele a krónikáinkba, vagy a magyar hagyomány is számon tartotta ezeket.

Számomra meglepő, hogy a 451-es hadjárat eseményei alig szerepelnek Kézainál és a *Képes Krónikában*. Bár történészeink korábban a krónikáink által megőrzött nyugati hadjáratban a 451-es hadjárat eseménysorát vélték felfedezni, csak apróbb részletek kerültek be a magyar krónikairodalomba. Így csupán pár várost (Strasbourg, talán Langres, Káltinál pedig Catalaunum) említettek a krónikáink,¹³⁷ valamint a belvideri csata leírásánál a catalaunumi csatából szintén pár elemet használt fel Kézai és Kálti (Aetius személye, a vizigótok említése, megáradt patak).¹³⁸

Azonban a belvideri csata végeredménye más, mint a catalaunumé (az előbbi Attila megnyeri, a másikat pedig elveszti), ráadásul az Aetius parancsnoksága alatt harcoló nemzetek/törzsek száma is eltér az elbeszélésekben (Jordanes nyolc népről tud, a mi krónikásaink tízről tesznek említést).¹³⁹ Valamint Theoderic helyett Ardarik esik el a gótok oldalán a belvideri csatában. Azok a városok, amelyeket Attila 451-ben valóban elfoglalt (Rheims, Köln), a krónikáinkban a nyugati hadjárat eseménysorának a végén helyezkednek el, nem az elején. Az előbb említett elemek olyan jelentős hibának minősülnek, amelyet egy szerző sem követhetett volna el, amennyiben pontosan kivonatolja Jordanest vagy a korábban említett nyugati szerzőket.

¹³⁴ Szűcs 1973: 861–873.

¹³⁵ VESZPRÉMY 2018: 36–37.

¹³⁶ Bíborbanszületett Konstantin 2003: 67–68.

¹³⁷ ECKHARDT 1928: 623; MOLNÁR 2017: 721–722.

¹³⁸ KÉZAI 1999: 97; KÁLTI 1964: 76.

¹³⁹ KÉZAI 1999: 97; KÁLTI 1964: 76; Jordanes 2023: 250–260.

Bár krónikáink germán mondákat, legendákat is felhasználtak, ezeknek csak az alapvetőbb motívumait építették be a szövegekbe. Kiváló példa lehet Detre, a germán irodalomban menekült/túsz herceg, aki ősi királyságának visszaszerzésére törekszik. Az *Erőskezű Valter* krónikában pedig olyan hős, aki az Attilának a burgundok és a gótok által átadott kincseit védi meg Günther burgund királytól és kíséretétől.¹⁴⁰ Ebben a történetben is vannak olyan valós elemek, amelyek hasonlítanak a *Thidrik sagához* (Valter ugyanúgy Attila udvarába kerül, ott nevelkedik, és Attila hadjáratait vezeti csakúgy, mint Detre).¹⁴¹ Valós személy volt, hiszen a karaktert az Attila udvarába menekült frank hercegről, valamint I. (Nagy) Theoderic osztrogót királyról mintázták. Ezzel szemben a mi Detrének egy római katonai parancsnok (Andragathius), akit a rómaiak segítségül küldtek Macrinusnak (Maximus Magnus). Tulln és Zeiselmauer pedig a legendákban esküvői helyszínek, nem pedig csatateretek voltak.

A krónikáinkban ábrázolt és a népvándorlás kori irodalomban lejegyzett hun történetek összehasonlítása alapján úgy vélem, hogy a krónikáinkban található elbeszélések eredetiek lehetnek, azonban annak kifejtéséhez a szerzők forrásként használhatták fel a nyugati irodalmat. Amennyiben a hun történeteink teljes mértékben nyugati kölcsönzés felhasználásával íródtak volna, úgy ezeknek egységesebbnek, letisztultabbnak kellene lenniük, és mentesnek a krónikásaink által elkövetett hibáktól. Ráadásul az eddig a történetekkel foglalkozó hazai történészeknek is könnyebb dolguk lett volna a szereplők és az események azonosításával. Azonban több forrás felhasználásával és a két krónikairódomalom összehasonlításával váltak a magyar krónikákban lévő hun történetek bizonyos részei megfejthetővé. Mindez annak volt köszönhető, hogy a magyar hagyományok keveredtek a nyugati történelmi elemekkel, ezáltal pedig felismerhetetlenné váltak. Ez pedig megnehezítette az értelmezést. Hiszen a belvideri csatát mindenki a catalaunumi csatával azonosította, mivel Kézai leírása Jordanestől átvett elemeket tartalmazott. Még a *Képes Krónika* is kijavította Kézai elbeszélését, és a csatát átnevezte catalaunuminak. Így a krónikáinkkal foglalkozó szakemberek azt hitték, hogy itt Attila 451-es hadjáratáról van szó, nem a 435–439-es évben zajlott hadjáratról. Mivel a két eseménytörténet nem egyezett, úgy vélhették, hogy Kézai saját maga alkotott egy fiktív hadjáratot, amelyet a *Képes Krónika* is felhasznált. Pedig krónikáink valós események alapján írták meg a hun történeteket.¹⁴²

A hazai krónikairódomalom kapcsán korábban az is felmerült, hogy a hun történetek esetleg az avarokhoz kapcsolódó eseményeket rejthetnek. Erre a hun–avar honfoglalások történetének hasonlósága és például a Kézainál szereplő 700-as évszám vezethette a kutatókat. Tekintettel arra, hogy a kutatók szerint Attila és Árpád honfoglalása között a magyar krónikákban néhány nemzedék telt csak el, krónikáink talán egy avar Attilát őrizhettek meg. Azonban az általam elvégzett összehasonlítás alapján látható, hogy helyesebb a hun Attiláról beszélni egy avar helyett.¹⁴³

¹⁴⁰ Ekkehard 2010: 45–85.

¹⁴¹ Ekkehard 2010: 8–15; *The Saga of Thidrek of Bern* 1988: 123–245.

¹⁴² SZÜCS 1973: 861–873; ECKHARDT 1928: 605–614.

¹⁴³ SUDÁR 2016: 436–438.

Felhasznált irodalom

- AL-TAMIMI, Aymenn Jawad (2019): *The Gallic Chronicle of 511: Translation and Commentary*.
Online: <https://www.aymennjawad.org/23324/the-gallic-chronicle-of-511-translation>
- Anonymus (1999): *A magyarok cselekedetei*. Ford. Veszprémy László. Budapest: Osiris.
- Bíborbanszületett Konstantin (2003): *A birodalom kormányzása*. Budapest: Lucidus.
- BITNER-WRÓBLEWSKA, Anna – KONTNY, Bartosz (2006): Controversy about Three-leaf Arrowheads from Lithuania. *Archeologia Lituana*, (7), 104–122. Online: <https://bit.ly/488Wln4>
- CZÖVEK Judit – DYEKISS Virág – SZILÁGYI Zsolt szerk. (2012): *Világügyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály 70. születésnapjára*. Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság.
Online: https://real.mtak.hu/34018/6/vegl_023___2012___A_torok_nepek_zenei_terkepe__Vilagugyelo_web_u.pdf
- DOMANOVSKY Sándor (1906): *Kézai Simon mester krónikája: forrástanulmány*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. Online: <https://archive.org/details/kzaisimon-meste00doma>
- ECKHARDT Sándor (1928): A pannoniai hún történet keletkezése: 2. közl., vége. *Századok*, 62(4–6), 605–632. Online: https://matarka.hu/klikk.php?cikkmutat=537684&mutat=http://real-j.mtak.hu/13680/1/Szazadok_1927-1928.pdf
- ECKHARDT Sándor (1940): Attila a mondában. In NÉMETH Gyula: *Attila és a hunjai*. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 143–216. Online: https://mtda.hu/books/nemeth_gyula_attila_es_a_hunjai.pdf
- Ekkehard (2010): *Vita Waltharii manu fortis. Erős Kezű Valter története*. Budapest: Európai Folklor Intézet – L'Harmattan. Online: <https://www.scribd.com/document/387960646/Ekkehard-Barat-Er%C5%91s-Kez%C5%B1-Valter-Tortenete>
- FABECH, Charlotte – NÄSMAN, Ulf: (2017): *The Sösdala Horsemen: And the Equestrian Elite of Fifth Century Europe*. Aarhus: Aarhus University Press.
- GYÖRFFY György (1993): *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Budapest: Balassi.
- HEATHER, Peter (2005): *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*. Oxford: Oxford University Press.
- HEDEAGER, Lotte (2011): *Iron Age Myth and Materiality. An Archeology of Scandinavia ad 400–1000*. London: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203829714>
- HOLLER László (2012): Anonymus és „Kleopátra városa”. A 800 éves Anonymus-geszta. *Helynévtörténeti Tanulmányok*, (8), 61–79. Online: http://epa.oszk.hu/01800/01865/00004/pdf/EPA01865_Helynevtorteneti_tanulmanyok_2012_08_04hollerlaszlo.pdf
- HORVÁTH János, ifj. (1954): *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Budapest: Akadémiai.
- HORVÁTH János (1963): A hun-történet és szerzője. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 67(4), 446–476. Online: https://matarka.hu/klikk.php?cikkmutat=1041571&mutat=http://epa.oszk.hu/00000/00001/00232/pdf/itk_EPA00001_1963_04_446-476.pdf
- HÓMAN Bálint (1925): *A magyar hún-hagyomány és hún-monda*. Budapest: K Studium.
Online: https://mtda.hu/books/homan_balint_a_magyar_hun_hagyomany.pdf
- HÖGSTRÖM, Karl O. (2024): The Huns in Scandinavia. A New Approach Centered Around

- Modern DNA. *Reconstructing the Past: Journal of Historical Studies*, 2(3), 32–49. Online: <https://doi.org/10.54414/XNAJ8079>
- Hydatius (2005): *Chronica*. Ford. Széll Gábor. Szeged.
- Jordanes (1904): *A gótok eredete és tettei*. Ford. Bokor János. Brassó: Brassói Lapok.
- Jordanes (2023): *Romana and Getica*. Ford. Nuffelen, Peter Van – Hoof, Lieve Van. Liverpool: Liverpool University Press.
- KÁLTI Márk (1964): *Képes Krónika*. Ford. Geréb László. Budapest: Magyar Helikon.
- KÉZAI Simon (1999): *A magyarok cselekedetei*. Ford. Bollók János. Budapest: Osiris.
- KIM, Hyun Jin (2016): *The Huns*. London: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315661704>
- KOVÁCS Péter (2021a): *Fontes Hunnorum I. Az európai hunokra vonatkozó antik forrásaink. A kezdetektől Kr. u. 395-ig*. Budapest: Pytheas Könyvmanufaktúra.
- KOVÁCS Péter (2021b): Pannonia vége és a hunok. In Kovács Péter – SZABÓ Ádám (szerk.): *Studia Epigraphica Pannonica XII*. Budapest: Corpus Inscriptionum Latinarum III2 magyarországi munkacsoportja, 83–106.
- KOVÁCS Péter (2022): A chalcedoni zsinat levelezése, mint a hun történet forrása. In Kovács Péter – SZABÓ Ádám (szerk.): *Az Alföldy Géza Emlékkülés előadásából és egyéb közlemények 2021-ből*. Budapest: MTA II. Oszt. Ókortörténeti Bizottság, 127–138.
- KOVÁCS Péter (2023): *Fontes Hunnorum II. Az európai hunokra vonatkozó antik forrásaink II. Kr. u. 395–434*. Budapest: Pytheas Könyvmanufaktúra.
- KULIKOWSKI, Michael (2019): *Imperial Tragedy: From Constantine's Empire to the Destruction of Roman Italy AD 363–568 (The Profile History of the Ancient World Series)*. London: Profile Books.
- MAJOROSI Ádám (2022): A catalaunumi csata. Attila, a hun és a Nyugatrómai Birodalom bukása. *Világtörténet*, 12(44), 137–160. Online: https://real.mtak.hu/144566/1/VT_2022_1_Majorosi.pdf
- Marcellinus, Ammianus (1927): *Res Gestae*. London: G. Bell and Sons.
- Marcellinus comes (2024): *Krónika. A Keletrómai Birodalom 379 és 548 közötti története*. Budapest: Hadiakadémia.
- MÁTÉFFY, Attila (2012): The Hind as the Ancestress, Ergo Virgin Mary – Comparative Study About the Common Origin Myth of the Hun and Hungarian People. *Sociology Study*, 2(12), 941–962. Online: <https://bit.ly/4vzzUXG>
- Megtalálták a Gladiátor hadvezérének sírját (2008). *Múlt-kor*, 2008. október 17. Online: https://mult-kor.hu/20081017_megtalaltak_a_gladiator_hadvezerenek_sirjat
- MOLNÁR Péter (2017): A magyar jobbágyok eredetei Kézai Simon szerint: Az értelmezés lehetőségei és zsákutcái II. *Századok*, 151(4), 713–742. Online: https://epa.oszk.hu/03300/03328/00025/pdf/EPA03328_szazadok_2017_04_713-742.pdf
- MOONEY, William West (2009) [1920]: *Travel Among the Ancient Romans (1920)*. London: Kessinger.
- NOVOTNIK Ádám (2022): 3. századi római mérföldkő, mint Kézai Simon egyik esetleges forrása? In Kovács Péter – SZABÓ Ádám (szerk.): *Az Alföldy Géza Emlékkülés előadásából és egyéb közlemények 2021-ből*. Budapest: MTA II. Oszt. Ókortörténeti Bizottság, 46–53.

- Paul the Deacon (1907): *History of the Langobards. The Department of History*. Philadelphia: University of Pennsylvania. Online: <https://archive.org/details/historyoflangoba00pauluoft/page/n3/mode/2up>
- Priscus (1989): *Fragments and Commentary*. ARCA Classical and Medieval Texts and Papers and Monographs. London: Blockley.
- Priszkosz rhétor (2014): *Követségben Attila, a hunok nagykirálya udvarában*. Ford. Szilágyi Sándor – Patay-Horváth András. Máriabesenyő: Attraktor.
- Priszkosz rhétor (2017): *Hunok és Rómaiak, Priskos rhétor összes töredéke*. Ford. Kató Péter – Lindner Gyula – Szilágyi Sándor. Máriabesenyő: Attraktor.
- Prosper of Aquitaine (1990): *Chronicle*. In MUHLBERGER, Steven: *The Fifth-Century Chroniclers: Prosper, Hydatius and the Gallic Chronicle*. London: Francis Cairns, 65–74.
- PULSIANO, Phillip (1993): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York: Garland.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta (2002): The Boundary Stone between Aquileia and Emona. *Arheološki vestnik*, (53), 373–382. Online: http://av.zrc-sazu.si/pdf/53/av_53_sasel_kos.pdf
- Sidonius (1936): *Poems and Letters. With an English Translation, Introduction and Notes by W. B. Anderson*. London: William Heinemann.
- St. Ambrose (2005): *Ambrose of Milan, Political Letters and Speeches*. Liverpool: Liverpool University Press.
- SUDÁR Balázs (2016): Az Árpádok, Attila és a dinasztikus hagyományok. *Századok*, 150(2), 431–441. Online: <https://arpad.abtk.hu/images/sudar-az-arpadok-attila-es.pdf>
- SZABADOS György (2012): Attila-ös, a sólyomforma madár és a fehér elefánt. In CZÖVEK Judit – DYEKISS Virág – SZILÁGYI Zsolt (szerk.): *Világügyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály 70. születésnapjára*. Budapest, 416–425. Online: https://arpad.abtk.hu/images/e-konyvtar/Szabados_Gyrgy_Attila-s_a_slyomforma_madr_s_a_fehr_elefnt.pdf
- SZABADOS György (2014): Identitásformák és hagyományok. In SUDÁR Balázs et al. (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport, 289–305. Online: https://real.mtak.hu/23735/1/Ostortenet_MTA_2014_A.pdf
- SZÉKELY Melinda (2017): *Pacatus dicsőítő beszéde Theodosius császárhoz*. Budapest: Martin Opitz Kiadó.
- SZENTPÉTERY Emericus (1937): *Scriptores Rerum Hungaricarum I. Budapestini*. Budapest: Magyar Történeti Társaság.
- SZÜCS Jenő (1973): Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában: 2. rész. *Századok*, 107(4), 823–878. Online: https://matarka.hu/klikk.php?cikkmutat=630228&mutat=http://real-j.mtak.hu/13723/1/Szazadok_1973.pdf
- The Gallic Chronicle of 452 (1990). In MUHLBERGER, Steven: *The Fifth-Century Chroniclers: Prosper, Hydatius and the Gallic Chronicle*. London: Francis Cairns, 82–85.
- The Saga of Thidrek of Bern* (1988). Ford. Haymes, Edward R. New York: Garland. Online: <https://archive.org/details/sagaofthidrekofb0000unse>
- The Saga of King Heidrek the Wise* (1960). Ford. Tolkien, Christopher. London: Thomas Nelson and Sons. 2018.
- Tours-i Szent Gergely (1937): Gregorii Turonensis Opera. 1. Libri historiarum X. In KRUSCH, Bruno (szerk.): *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum*

- Merovingicarum*. Hannover, 27. Online: https://www.dmgh.de/mgh_ss_rer_mero-v_1_1/#page/26/mode/1up
- VESZPRÉMY László (2018): Hunok és magyarok. „Csupán Hunniának ne volnának meg a maga költeményei és legendái Attiláról?” In PAPP Sándor – KORDÉ Zoltán – TÓTH Sándor (szerk.): *Urbs, civitas, universitas. Ünnepi tanulmányok Petrovics István 65. születésnapja tiszteletére*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, 325–332.
- VESZPRÉMY László (2019): *Történetírás és történetírók az Árpád-kori Magyarországon (XI–XIII. század közepe)*. Budapest: Line Design.
- VESZPRÉMY László (2023): A tárnokvölgyi csata és helye a hun–magyar hagyományban. *Hadtörténeti Közlemények*, 136(1), 3–20. Online: https://real-j.mtak.hu/26622/1/hadtortenelmi_2023_1.pdf
- WHITBY, Michael – WHITBY, Mary (1992): *The Histories of Theophylact Simocatta*. Oxford: Clarendon Press.
- Zószimosz (1814): *New History*. London: W. Green – T. Chaplin. Online: <https://www.livius.org/sources/content/zosimus/zosimus-new-history-5/zosimus-new-history-5.26/>

Papp-Csepi Babet¹

A Honvéd Kadét Program kialakulásának történeti áttekintése

The Historical Review of the Development of the Honvéd Cadet Programme

Absztrakt

A Honvéd Kadét Program az elmúlt évtizedben a magyar köznevelés egyik leggyorsabban fejlődő és legnagyobb hatású kezdeményezésévé vált. A tanulmány célja, hogy bemutassa a program történeti gyökereit, fejlődési szakaszait és nemzetközi kontextusát, valamint rávilágítson arra, hogyan vált a honvédelmi nevelés újra a köznevelés szerves részévé. A publikáció szerzője középiskolai oktatóként maga is e rendszerben dolgozik, így a kutatás nemcsak tudományos, hanem gyakorlati tapasztalatokon alapuló betekintést is nyújt. A háromszintű HKP-modell (közismereti, szakképzési és bentlakásos szint) olyan komplex nevelési struktúrát képvisel, amely egyszerre épít a hazaszeretetre, a fegyelemre és a közösségi felelősségvállalásra. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a program nem pusztán katonai pályaorientáció, hanem értékalapú pedagógiai válasz a 21. századi társadalmi kihívásokra – a haza iránt elkötelezett, felelősen gondolkodó fiatal generáció nevelése érdekében.

Kulcsszavak: honvédelmi nevelés, honvédelmi pályaorientáció, Honvéd Kadét Program, honvédkadétképzés, honvédkadét-szakképzés

Abstract

Over the past decade, the Hungarian Honvéd Cadet Programme has become one of the most dynamic and influential initiatives in public education. This study explores its historical background, development, and international context, highlighting how defence education has once again become an integral part of Hungary's school system. The author of the publication works in this system as a high school teacher, so the

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: babett.csepi@gmail.com

research provides insight based not only on academic knowledge but also on practical experience. The three-level HKP structure – general education, vocational training, and boarding-school level – offers a comprehensive framework that nurtures patriotism, discipline, and social responsibility. Rather than serving solely as a pathway to a military career, the programme represents a value-based educational model designed to shape a generation capable of both serving their country and thriving in civilian life.

Keywords: defence education, military career orientation, Honvéd Cadet Programme, cadet training, Hungarian defence education for students aged 14–18

Bevezetés

A Honvéd Kadét Program (HKP) az elmúlt években a magyar köznevelés egyik legdinamikusabban fejlődő kezdeményezésévé vált. A szerző oktatóként és kutatóként is tapasztalja, hogy egyre több iskola, diák és szülő érdeklődik a program iránt – meglátása szerint nem véletlenül.

A program lényege, hogy a honvédelem iránt érdeklődő diákokat olyan tudással és élményekkel gazdagítsa, amelyek által tudatosabban viszonyulnak a haza szolgálatához, a közösséghez és önmagukhoz is.

Jelen publikáció célja, hogy néhány európai ország ifjúsági honvédelmi nevelési gyakorlatának rövid áttekintésén túl, bemutassa a hazai Honvéd Kadét Program kialakulását, fejlődési irányait és jelenlegi helyzetét. Fontos, hogy ne csupán a jogi és szervezeti hátteret vizsgáljuk, hanem azt is, milyen társadalmi és pedagógiai értéket képvisel ez az oktatási forma. A program ugyanis egyszerre szól a honvédelmi utánpótlásról és a hazaszeretetre, felelősségvállalásra nevelésről – mindez pedig túlmutat a katonai pályorientáción.

Nemzetközi kitekintés a kadétképzés iskolai rendszereire

A Honvéd Kadét Program teljes megértése nemzetközi kontextusban lehetséges, hiszen a katonai nevelés országonként eltérő hagyományokra és társadalmi funkciókra épül, ám közös bennük, hogy a közoktatást katonai és honvédelmi elemekkel egészítik ki, amelyek az utóbbi években a haderő-utánpótlás és az értékalapú nevelés erősítése érdekében jelentősen bővültek. A vizsgálat az európai országok képzési modelljeinek bemutatásával indul, hiszen a nemzetközi példák feltárása segít abban, hogy a hazai képzési környezetet komplex, rendszerszintű összefüggéseiben értelmezzük.²

² KUN SZABÓ 2018a: 143–148.

Egyesült Királyság – iskolai és közösségi kadétrendszer

Az Egyesült Királyság kadétrendszere két fő formában működik: iskolai keretrendszerű összehaderőnemi kadét erő (*Combined Cadet Force, CCF*) és a közösségi alapon szerveződő, a haderőnemekhez kapcsolódó szárazföldi, haditengerészeti, légi erő és önkéntes egységeiben – ehhez igazodik a fenntartási forma is.

A tanmenet az iskolákban heti rendszerességgel tartalmaz elméleti és gyakorlati foglalkozásokat, nyáron táborokat szerveznek. A CCF fő célja kettős: egyrészt biztosítani a katonai pálya megismertetését és az utánpótlás lehetőségét, másrészt olyan készségeket (önállóság, csapatmunka, állampolgári felelősség) fejleszteni, amelyek a civil életben is hasznosak.³

Franciaország – katonai középiskolák

Franciaországban⁴ a Védelmi Minisztérium Iskolái (*lycées de la Défense*) nevű bentlakásos katonai középiskolák önálló rendszert alkotnak: hat intézmény működik, ahol az általános tanterv mellett honvédelmi alapismereteket oktatnak, és a diákok a *Parcours citoyen* program keretében a honvédelmi oktatáson, a védelmi napon és a katonai regisztráción keresztül részesülnek hazafias nevelésben.

A 2019-ben indított Nemzeti Önkéntes Szolgálat (*Service National Universel, SNU*) Franciaország kiemelt ifjúsági programja, amelynek célja, hogy a 15–17 évesek bentlakásos képzés keretében állampolgári, honvédelmi és közösségi készségeket sajátítsanak el.

A francia modell sajátossága, hogy a honvédelmi nevelést az állampolgári felelősségvállalással és a nemzeti szolgálat eszméjével összekapcsolva egyszerre szolgálja a haderő utánpótlását és a társadalmi kohézió erősítését. A modellel kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy míg 2023-ban csak önkéntes alapú részvételről esik szó, már 2024-ben teljes általánosításról beszélnek a megjelölt korosztályt illetően 2026-ig bezárólag.

Lengyelország – katonai előkészítő osztályok

Lengyelországban⁵ 2019-ben indult a Katonai Előkészítő Egységek (*Oddziały Przygotowania Wojskowego, OPW*) rendszer, amely középiskolákhoz kapcsolódva legfeljebb 30 fős csoportokban működik, heti honvédelmi és gyakorlati foglalkozásokkal, felsőbb évfolyamokon pedig tábori modulokkal. Bár a védelmi minisztérium 2024-re 200 új OPW-osztályt tervezett, a bővítés lassabban haladt.

Ugyanebben az évben elindult az *Education with the Military* program is, amely hathetes ciklusokban több mint 3000 iskola diákjait készíti fel honvédelmi ismeretekre. Az OPW mélyebb katonai nevelést nyújt, míg az új program szélesebb rétegeket ér el,

³ KUN SZABÓ 2018a: 143–148.

⁴ GROULT 2024.

⁵ Poland Launches „Education with the Military” Scheme to Teach Children Emergency Preparedness 2024.

fenntarthatóságát pedig a minisztérium és az önkormányzatok közös finanszírozása biztosítja.

Balti országok – Litvánia példája

Litvániában⁶ a katonai nevelés hagyományosan a Litván Lövészek Szövetsége (*Lietuvos Šaulių Sąjunga*) keretében valósul meg: heti rendszerességgel szerveznek honvédelmi foglalkozásokat, valamint a tanév során többnapos tábori és túlélési gyakorlatot fiatalok számára.

Összességében az európai kadétképzések különböző formában működnek, de közös céljuk a haderő utánpótlásának biztosítása és a fiatalok állampolgári nevelése. A tantervek mindenhol a közoktatást egészítik ki katonai modulokkal, elősegítve a fegyelem, a közösségi felelősség és a nemzeti elkötelezettség erősítését. A kép teljességéhez érdemes a német és spanyol modelleket is megvizsgálni, amelyek további sajtós megoldásokat kínálnak az európai kadétképzés rendszerében.

Németország – „Kadétiskolák” hiánya és a Szövetségi Védelmi Erő akadémiái

Az aktuális német helyzetet áttekintve megállapítható, hogy nem működik kadét-középiskola vagy kadétképzést biztosító középiskola. A múltbeli kadétiskolákat a versailles-i békeszerződés értelmében az első világháborút követően felszámolták.⁷

Németországban a Szövetségi Védelmi Erő (*Bundeswehr*) ifjúsági programjai önkéntes alapon működnek, főként nyári táborok, nyílt napok és iskolai együttműködések formájában. Ezek célja a katonai hivatás megismertetése és a biztonságtudatosság erősítése, nem pedig tantárgyi vagy szakképzési jellegű oktatás. A sorkötelezettség 2011-es felfüggesztése óta a hangsúly a katonai pálya társadalmi elfogadottságának növelésén van, nem pedig egységes kadétprogram kialakításán.⁸

A német Bundeswehr-pályafutásban a fiatalok a középiskolai (*Abitur*) szint elvégzése után lépnek be a katonai felsőoktatási vagy tiszti akadémiái képzésekbe.

A német kormány 2025-ben bemutatott katonai szolgálati reformkonceptiója a haderő utánpótlási kihívásaira reagálva egy új, önkéntes alapú szolgálati modellt kíván bevezetni. A tervezet célja, hogy a fiatal felnőttek számára rugalmas, moduláris képzési formán keresztül teremtsen belépési lehetőséget a Bundeswehrbe, különös tekintettel azokra a területekre – például logisztika, informatika, egészségügy –, ahol a haderő tartós munkaerőhiánnyal küzd. A reform egyben társadalompolitikai jelentőségű: a kormányzat olyan modern szolgálati modellt kíván létrehozni, amely a korábbi sorkötelezettség tapasztalatait ötvözi a mai társadalmi elvárásokkal, és ezáltal erősíti a civil társadalom és a hadsereg közötti kapcsolódási pontokat.⁹

⁶ Lásd: <https://www.sauliusajunga.lt/en/home>

⁷ Deutscher Bundestag 2023.

⁸ WIEDERMANN 2025.

⁹ BERRY 2025.

Spanyolország

Spanyolországban¹⁰ nincsenek középiskolai szintű kadétképző intézmények. Léteznek a klasszikus, felsőfokú képzést biztosító katonai akadémiák, amelyek a spanyol haderő különböző fegyvernemeihez tartozó tisztek képzését szolgálják. Ifjúsági katonai nevelés Spanyolországban inkább civil kezdeményezésekhez vagy sport- és önkéntes programokhoz kötődik, nem állami tantervhez.

Az európai honvédelmi nevelési programok alapvetően két fő célt szolgálnak: a haderő-utánpótlás biztosítását és a fiatalok állampolgári felelősségvállalásra nevelését. Az Egyesült Királyság a kétpólusú (iskolai és közösségi) kadéttrendszerrel a rugalmasságot helyezi előtérbe, ahol a fegyelem és a civil életben is hasznos készségek fejlesztése a katonai pálya megismertetésével együtt valósul meg. Ezzel szemben Franciaország a Nemzeti Önkéntes Szolgálaton keresztül a széles körű állampolgári nevelést köti össze a honvédelmi eszmével, míg Lengyelország a középiskolai mélyebb katonai nevelést célozza, amit egy szélesebb rétegeket elérő, de kevésbé intenzív program egészít ki. Litvánia a Lövészek Szövetségével hagyományos, közösségi alapú megközelítést tart fenn, míg Németország és Spanyolország nagyrészt mellőzi a középiskolai szintű kadétprogramokat, a haderőbe lépést a felsőoktatáshoz vagy önkéntes programokhoz köti.

A Honvéd Kadét Program a nemzetközi szinten elsősorban a célzott szakképzés és a haderőbe történő intézményesített beágyazottság révén tűnik ki. A magyar modell a középiskolai speciális osztályok létrehozásával és a helyi katonai szervezetek mentorálásával mélyebb integrációt valósít meg a közoktatás és a haderő között, mint a tisztán önkéntes vagy szabadidős rendszerek. A több szinten megvalósuló magyar modellben található a francia bentlakásos katonai iskolákhoz hasonló intézményt, amely a közvetlen utánpótlás biztosítására összpontosít, de emellett hangsúlyt fektet a kadétek ösztöndíjakkal való támogatására is, ami hatékonyabbá teheti a hivatásos szolgálatba való belépést azok számára, akik elkötelezik magukat a katonai karrier iránt.

A HKP számára a legfontosabb tanulság a nemzetközi gyakorlatokból a rugalmasság és a helyi bevonás erősítése. Az Egyesült Királyság modelljének adaptálásával a HKP a katonai hivatásra való felkészítés mellett jobban hangsúlyozhatná azokat a civil készségeket (csapatmunka, önállóság), amelyek a nem katonai pályát választók számára is vonzóvá teszik a programot, ezzel is növelve a társadalmi elfogadottságot. A lengyel példát követve a program fenntarthatóságát növelheti az önkormányzatok és a helyi közösségek bevonása a finanszírozásba vagy a táborszervezésbe. Emellett viszont párhuzamosság fedezhető fel a francia és lengyel modellekben és a hazai rendszer között: az alapszintű honvédelmi ismeretek beemelése a középiskolai tantervbe, ezzel terjesztve az állampolgári tudatosságot a célzott kadétprogramon túl.

¹⁰ Military School Directory 2025.

Hazai helyzetkép

A honvédelmi nevelés Magyarországon jóval korábban jelen volt, mint azt gondolnánk – intézményes formája a dualizmus idején alakult ki. A kiegyezés után létrejött Magyar Királyi Honvédség tisztképző központja a Ludovika Akadémia volt, amely a nemzeti szolgálat eszményét közvetítette. A 14–18 évesek számára hadapródiskolákat alapítottak, ahol gimnáziumi szintű oktatás mellett katonai alapismereteket, fegyverhasználatot és testnevelést tanítottak.¹¹

A 19. századi magyar hadtudományos gondolkodás olyan tartós erkölcsi keretet hagyományozott tovább, amely a későbbi, de akár a mai honvédelmi nevelésben is felismerhető. A korszak katonai szerzői következetesen a bátorságot, a becsületet és a hűséget tekintették a katonai hivatás legfontosabb és legállandóbb erényeinek, amelyek már a klasszikus katonai elméletekben – Szun-cétől és Geoffroi de Charnytól kezdve Clausewitzten és Moltkén át – is meghatározó értéként jelentek meg. Az időszaki katonai nevelési elgondolásai ezeket az erényeket nem pusztán szabálykövetésként, hanem olyan „ideális hajlamként” értelmezték, amelyek a helyzetfelismerést, a fegyelmet, a kötelességtudatot és a közösség iránti elkötelezettséget formálják. A katonai erények elsajátítása ezért nem egyéni, hanem közösségi feladatnak számított: a hadsereg, az iskolarendszer és a nemzeti közösség egyaránt szerepet kapott a katonai karakter kialakításában. Mindez rávilágít arra, hogy a történelem során folyamatosan visszatérő értékrendszer – a bajtársiasság, fegyelmhezesség, hazafiság és kötelességtudat hangsúlyozása – nem új keletű fejlemény, hanem egy több mint évszázados hadtudományos és neveléstörténeti hagyomány tovább élése, amely a katonai hivatás társadalmi szerepét mindig is erkölcsi alapokra építette.¹²

Az első világháború alatt a képzési időt lerövidítették, sok növendéket harcba is küldtek.¹³ A trianoni békeszerződés után a honvédség korlátozásai miatt 1921-ben létrejött a leventemozgalom, amely a 12–21 éves fiatalok honvédelmi és fizikai felkészítését szolgálta. A két világháború között kettős rendszer alakult ki: a leventék a tömeges előképzést, míg a hadapródiskolák az elit tisztutánpótlást biztosították. A leventemozgalom a fiatalság tömeges honvédelmi előképzését szolgálta, és olyan közösségi élményt nyújtott, amelyben a fizikai felkészülés mellett a fegyelem és az önfegyelem is meghatározó szerepet kapott.

A második világháború idején a hadapródok és a leventék kulcsfontosságú szerepet játszottak a honvédség utánpótlásában. Sokukat azonban a képzés befejezése előtt a frontra küldték, ami végül tragikus sorsokkal zárult.¹⁴

1945 után a korábbi katonai nevelési intézményrendszer megszűnt: a Ludovikát, a hadapródiskolákat és a leventemozgalmat egyaránt felszámolták.¹⁵ A szovjet mintát követő politikai vezetés a Horthy-korszak örökségének tekintette a korábbi katonai nevelést, ezért helyét a kommunista ifjúsági szervezetek – Magyar Ifjúsági Szövetség (MISZ), a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ), majd a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) – vették

¹¹ Arcanum Adatbázis [é. n.].

¹² BODA 2018.

¹³ VÖRÖS 2015.

¹⁴ Hadtörténeti Intézet és Múzeum [é. n.].

¹⁵ BALLA 2022: 10–13.

át. Ezekben a katonai tartalom háttérbe szorult, és az ideológiai nevelés, a szovjet lojalitás erősítése került előtérbe. A honvédelmi jelleg részben a Munkára, Harcra Kész (MHK) mozgalom és a Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ) keretei között maradt meg, ahol többek között lövészetet, ejtőernyőzést és rádiózást oktattak.¹⁶

Ennek a korszaknak az ifjúsági nevelésében a honvédelmi tartalom nem öncélúan, hanem a nemzeti identitás megerősítésének eszközeként jelent meg.

A 20. század elején kezdtek el életre hívni a táborok sokszínű világát, ami hazánkban a század közepe utáni időszakra nőtte ki magát igazán és váltak igazán népszerűvé a megfizethető cserkész-, majd később úttörőtáborok.¹⁷ A '80-as években már 100–150 ezer gyermek nyaralt ezekben a táborokban. Itt már egyértelműen kirajzolódik, hogy a nemzeti identitás erősítése fontos szerepet kapott a különféle tevékenységek végzése mellett.

A rendszerváltást követően (1989–1990) Magyarországon alapvetően változott meg a honvédelemről és a katonai intézményrendszerrel alkotott társadalmi kép. A politikai pluralizáció és a demokratikus átalakulás következtében a hadsereg szerepéről szóló közbeszédben előtérbe került a civil kontroll, valamint az elmozdulás a hivatásos haderő irányába. Mivel a korábbi évtizedek államszocialista mintájú katonai nevelése erősen ideologizált volt, a társadalom jelentős része a katonai intézményeket – köztük a katonai középiskolákat – a múlt túlcentralizált struktúrához kötötte. A korábbi rendszerrel való szimbolikus szakítás egyik eleme volt, hogy a fiatalok honvédelmi nevelésének intézményrendszere átmenetileg háttérbe szorult.

Ezzel párhuzamosan azonban a Magyar Honvédség és a társadalom viszonyában új, korszerű funkciók jelentek meg. A demokratikus jogállam kiépítésének időszakában szükségessé vált olyan nevelési és képzési formák kialakítása, amelyek a honvédség utánpótlását a modern, demokratikus értékrendre támaszkodva biztosítják. Bár az 1990-es évek elején a politikai prioritások között nem szerepelt közvetlenül a honvédelmi nevelés intézményes megerősítése, a társadalmi igények és a honvédség hosszú távú szakmai szükségletei egyaránt azt mutatták, hogy új modellre van szükség. Ebben az időszakban futott fel országosan a katonai kollégiumok (KATKO) rendszere, amely a korábbi katonai középiskolák örökségét korszerűsítve, már a demokratikus közoktatási struktúrákba illesztve próbálta biztosítani a honvédelmi értékek átadását és az utánpótlásképzést. A katonai kollégiumok elsődleges célja nem a katonai jogállás, hanem a fegyelem, a rendszeresség és a honvédelmi szocializáció életkornak megfelelő formáinak biztosítása volt.

A honvédelmi nevelés percepciója ebben az időszakban kettős képet mutatott. Egyrészt a társadalom egy része a korábbi rendszer ideologikus terhei miatt távolságtartóan viszonyult a katonai jellegű oktatáshoz. Másrészt azonban a fiatalok körében – különösen a 14–18 éves korosztályban – megnőtt az érdeklődés a strukturált, fegyelmet és közösségi normákat kínáló pedagógiai környezet iránt. A KATKO-rendszer éppen ezt az igényt elégítette ki: tanulmányi szempontból civil középiskolai keretek között működött, ugyanakkor kollégiumi nevelési rendszerével olyan keretet nyújtott,

¹⁶ KUN SZABÓ 2018a.

¹⁷ A cserkészlet 1912-ben jött létre Magyarországon, majd 1948-ban betiltották a szervezet működését, és egyesítették a Magyar Úttörők Szövetségével. A rendszerváltás után már nem jelentett vetélytársat, így 1989-ben újra megalapították a Magyar Cserkészszövetséget, amely a mai napig működik.

amelyben a honvédelmi értékek, a bajtársiasság és a fegyelmezettség természetes módon épülhettek be a tanulók mindennapjaiba. A korabeli tapasztalatok szerint a katonai kollégiumok jelentős szerepet játszottak abban, hogy a honvédség és a fiatal generációk között fennmaradjon valamiféle kapcsolat a rendszerváltás utáni bizonytalan átmeneti időszakban, amikor más, intézményes formák még nem álltak rendelkezésre.

A Magyar Honvédségben elindult egy változási folyamat, amely során a szervezeti és oktatási rendszer gyökeresen átalakult; ennek egyik legfontosabb lépése a kötelező sorkatonai szolgálat felfüggesztése volt. Ezzel Magyarország átvált az önkéntes haderőre.

A változások a katonai közép fokú oktatást is érintették: egymás után zártak be a híres intézmények – köztük 2000-ben az egri Lenkey János Honvéd Gimnázium, majd 2007-ben a győri Béri Balogh Ádám Katonai Középiskola is.¹⁸ Ezek az intézkedések nemcsak a honvédség utánpótlási bázisát szűkítették, hanem megszüntették a fiatal generáció és a haderő közötti egyik kapcsolatot.

A honvédkadétképzés kialakulása

A 2000-es évek közepére nyilvánvalóvá vált, hogy a katonai hagyományokra épülő oktatás hiánya érezhető űrt hagyott a köznevelésben, ezért 2005-ben bevezették a választható katonai alapismeretek tantárgyat, amely a honvédelem és a Magyar Honvédség működésének megismertetését szolgálta. Ezt 2009-ben a Honvédelmi Minisztérium KatonaSuli programja erősítette meg, amely gyakorlati elemekkel tette intézményessé a honvédelmi nevelést.¹⁹ A kezdeményezés sikerére építve 2013. augusztus 1-jén a Honvédelmi Minisztérium, az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Klebelsberg Központ létrehozta a Kratochvil Károly Honvéd Középiskolát és Kollégiumot, amely 2014-ben vette fel Kratochvil Károly altábornagy nevét.²⁰

2017-ben jött létre a Honvéd Kadét Program, amely a KatonaSuli program továbbfejlesztett, intézményesített utódja lett. A bevezetését hosszú előkészítő munka előzte meg, amelyben pedagógusok, honvédelmi szakemberek és a minisztérium közösen dolgoztak a honvédelmi nevelés újraindításán. A program célja a hazafias értékek erősítése, a katonai pálya iránti érdeklődés felkeltése és a fiatalok fegyelmezettségének, bajtársiasságának fejlesztése. A tanórai oktatást honvédelmi szakkörök és szabadidős tevékenységek egészítik ki, élményalapú formában. A program működését már HM utasítás²¹ szabályozza, amely meghatározza a kadétstátuszt, a képzési formákat és az iskolai együttműködés kereteit. Eszerint a képzés három szinten valósul meg a középiskolákban (1. táblázat).

¹⁸ HARASZTI 2006.

¹⁹ STUMMER 2015.

²⁰ A Székely Hadosztály – létrejött: 1918. december 1. – legendás parancsnokaként a magyar katonai hagyományok egyik kiemelkedő alakja.

²¹ 26/2025. (VIII. 7.) HM utasítás a hazafias és honvédelmi nevelés támogatásáról.

1. táblázat: A honvédkadétképzés összehasonlító táblázata

Összehasonlítás szempontjai	HKP I. Közismereti szint	HKP II. Szakképzési szint	HKP III. Hivatásorientációs szint
Cél	Alapvető honvédelmi ismeretek	Honvédelmi ágazati szakképzés	Felkészítés a katonai hivatásra
Tantervi helye	Délutáni fakultáció, vagy választható közismereti tárgy	Szakmai tanterv, ágazati ismeret	Mentorálás, egyéni felkészítés, kötelező kollégium
Intenzitás	Alacsony – heti 1-2 óra	Közepes – nagyobb óraszám, külön elmélet és gyakorlat	Magas – célzott, utolsó lépcsőfok
Pénzügyi juttatás	Alapszintű ösztöndíj	Magasabb ösztöndíj	Célzott támogatás/ ösztöndíj
Kimenet	Tájékozott állampolgár	Honvédelmi szakismerettel rendelkező fiatal felnőtt	Altiszti/tiszti pályára való felvétel

Forrás: a szerző szerkesztése

Jól látható és érezhető, hogy ez a háromszintű tagoltság bármilyen középiskolai rendszerbe könnyen beilleszthető, és rugalmas, iskolatípusokhoz igazított struktúra.

A 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről kiemeli preambulumban: „a felnövekvő nemzedékek hazafias nevelése és minőségi oktatása érdekében” fogalmazza meg az elérendő célokat. A szakképzésről szóló törvénnyel²² összhangban a program működését szabályozza részletesen a hazafias és honvédelmi nevelés támogatásáról szóló 26/2025. (VIII. 7.) HM utasítás.

A Honvéd Kadét Program jogszabályi környezete az elmúlt évtizedben fokozatosan épült ki figyelembe véve a gyakorlati tapasztalatokat – ez is jól mutatja, hogy az állam hosszú távon számol ezzel az oktatási iránnyal.

A siker nemcsak a pontos jogszabályi megfogalmazásokon és jogforrásokon múlik, hanem főként azon, hogy miként tudják a pedagógusok, oktatók és katonai partnerek a szabályokat élő oktatási gyakorlatra váltani a kor szellemiségére tekintettel. A magyar honvédelmi nevelés történetének egyik tanulsága éppen az, hogy a formális keretek csak akkor válnak működőképessé, ha mögöttük erős közösségi értékrend áll. A két világháború közötti időszak naturalizált Szent Korona-eszméje – amely a Szent István-i Magyarországot nemcsak történeti hagyományként, hanem a Kárpát-medence természetes, földrajzi-közösségi egységeként értelmezte, és ebből vezette le a közösség biztonságáért viselt felelősséget – jól példázza, hogy egy állameszme mindig akkor válik élővé, ha társadalmi tartalommal töltik meg.²³ A honvédelmi nevelés mai rendszerében ugyanez a kihívás jelenik meg: a jogszabályi keretek sikerét végső soron az határozza

²² 2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről.

²³ BODA 2023a: 334–339.

meg, hogy a pedagógiai közösség miként tudja azokat a fiatalok számára érthető, saját élményeikhez kapcsolódó, értékalapú gyakorlatokká alakítani.

HKP I. szint – Honvédkadét közismereti képzés

A Honvéd Kadét Program első szintje a közismereti tantervhez kapcsolódó honvédelmi nevelés formája, amely választható tantárgyként működik a 9–12. évfolyamon. A részt vevő iskolák diákjai heti 1-2 órában tanulják a honvédelmi alapismereteket, amelynek kerettantervét az EMMI 2018-ban adta ki, és ekkor vezették be kísérleti jelleggel. A tantárgy a honvédelem alapfogalmait, a Magyar Honvédség feladatait és a honvédelmi kötelezettségeket ismerteti, miközben a gyakorlatra és az együttműködésre építő tanulási módszereket alkalmazza.

A honvédelmi alapismeretek akkreditált érettségi tantárgy, így a kadétek két év tanulás után közép- vagy emelt szinten vizsgázhatnak belőle.

A program része a tanórán kívüli tevékenységek rendszere: szakkörök, honvédelmi bemutatók és élményprogramok segítik a gyakorlati tapasztalatszerzést. A résztvevők számára a honvédség külön formaruhát biztosít, ami erősíti a közösségi összetartozást és a fegyelmet. A program célja, hogy a diákok megtapasztalják a csapatmunka, a kitartás és a bajtársiasság értékeit, miközben betekintést nyernek a katonai élet alapjaiba.

A HKP I. szint elsősorban érték közvetítő és szemléletformáló céllal működik. A tanárok a honvédelmi ismeretek oktatása során igyekeznek a diákok hazaszeretetét erősíteni és a honvédelem ügye iránti érzelmi kötődést kialakítani. A program pedagógiai koncepciója szerint a fiatalok az élményközpontú foglalkozások által felelős állampolgárokká válnak, akik ismerik és tisztelik nemzeti értékeiket és a Magyar Honvédséget. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy nem minden kadétból lesz katona, és nem is ez a program célja: a HM illetékesei szerint a honvédelmi nevelés célja, hogy a más pályát választókból is felelős, hazájukért tenni képes felnőttek váljanak. Akik viszont katonai vagy egyéb hivatásos szakmában gondolkodnak, azoknak kiváló alapot, motivációt és orientációt nyújt a program.

HKP II. szint – Honvédkadét-szakképzés

Ez az oktatási modell teljes értékű, szakirányú képzést jelent a középfokú oktatásban technikai keretek között, a honvédelem ágazat részeként. A tanulók a képzés végén érettségit és technikai oklevelet szereznek a választott honvédkadét-szakirányban. Ez a képzési szint nem Honvédelmi Minisztérium által fenntartott iskolákban, hanem szakképzési centrumok technikumaiban valósul meg – együttműködési megállapodás alapján vesznek részt a programban. Ez a szint már sokkal inkább a pályaválasztást és a katonai szakmai orientációt szolgálja: a tanulók itt nemcsak elméleti tudást, hanem valós szakmai tapasztalatokat is szereznek.

A honvédkadét-szakképzés öt tanéves technikai képzés 9–13. évfolyamon. Két fő szakaszra lehet bontani az iskolában töltött éveket: 9–10. évfolyam, valamint az azt követő időszak. A honvédelmi ágazati alapoktatás az első két évben zajlik, amely

a honvédelem alapjait és a katonai alapismereteket ötvözi a közismereti tárgyakkal. A képzésben hangsúlyos a fizikai felkészítés és a gyakorlati oktatás, amelyek fejlesztik a fegyelmet és a csapatmunkát. A 10. év végén – ennek lezárásaként – a kadétek ágazati alapvizsgát tesznek, amely a továbblépés feltétele a 11–13. évfolyam szakirányú pályára felkészítő képzésébe.

A honvédkadétszakmában több szakmairány is választható; a hivatalos szakmajegyzék szerint jelenleg az alábbiak érhetők el a honvédkadét technikus szakon (2. táblázat).

2. táblázat: Honvéd Kadét Program II. szint – Választható szakmairányok és azok tartalmi összefoglalása a hatályos Képzési és Kimeneti Követelménynek alapján

Szakmairány	Szakmairány összefoglalója
Honvédelmi igazgatási ügyintéző	A katonai szervezetek adminisztrációs és ügyviteli feladatait végzi, iratkezelést és belső ügyintézését folytat
Infokommunikációs hálózatépítő és -üzemeltető technikus	Katonai kommunikációs hálózatokat épít, konfigurál és üzemeltet
Informatikai rendszer- és alkalmazás-üzemeltető technikus	A Magyar Honvédség informatikai rendszereit telepíti, karbantartja és működteti
Gépjármű-mechatronikai technikus (szerviz)	Katonai járművek mechanikai és elektronikai hibáit diagnosztizálja és javítja
Elektronikai technikus	A haditechnikai eszközök elektronikai rendszereit szereli, karbantartja és programozza
Környezetvédelmi technikus	A katonai tevékenységek környezetvédelmi hatásait vizsgálja, hulladékkezelést és vízminőség-ellenőrzést végez
Logisztikai technikus	A hadsereg ellátási láncát szervezi, anyagmozgatást, raktározást és szállítmányozást koordinál

Forrás: a szerző szerkesztése

Látható, hogy a különböző szakmairányok bár nagyon sokrétűek, mindegyik kapcsolódik a honvédséghez, sőt, szinte lefedik a katonai működés minden területét.

A szakirányú képzésben a diákok a közismereti tárgyakat is folytatják, de a technikai rendszer rugalmasabb vizsgabeosztást tesz lehetővé: a 12. év végén javasolt három előrehozott érettségi, így a 13. évben már csak a nyelvi és szakmai vizsgára kell készülni. A szakmai záróvizsga komplex, elméleti és gyakorlati elemeket egyaránt tartalmaz, és emelt szintű érettséginek számít, amely után a kadét érettségi bizonyítványt és technikus oklevelet kap.

A HKP II.-ben a honvédelmi nevelés integrált formában jelenik meg, ahol a testnevelés katonai önvédelmi és lövészeti foglalkozásokkal, tűrákkal és menetgyakorlatokkal egészül ki. A kadétek aktívan részt vesznek a honvédelmi, sport- és elméleti

versenyeken. A program részeként honvédelmi táborokban is tapasztalatot szereznek, például vitorlázórepülő, ejtőernyős vagy harcászati képzéseken. Kiemelt szerepet kap a hagyományörzés is: a kadétek hadisírgondozáson, katonai szervezetekkel közös eseményeken és nemzeti ünnepeken való részvétellel erősítik hazafias elkötelezettségüket és történelmi tudatukat.

A HKP II. szintű kadétek számára is biztosított a formaruha, amelynek viselési szabályait az iskolai házirend rögzíti. A formaruhát rendszeresen, ünnepi vagy nyilvános eseményeken hordják; több technikumban például heti zászlófelvonással kezdődik a tanítás. A fegyelem és a rend központi szerepet kap: a diákok sorakozókon, eligazításokon vesznek részt, betartják az időbeosztást és a vezetési hierarchiát.

A szakmai oktatást ebben a modellben a katonai nevelés módszereivel ötvözik. Célja kettős: a hazafias értékek és közösségi erények fejlesztése mellett a katonai hivatás felé irányítja a fiatalokat. Többen már a 12–13. évfolyamon tartalékos szolgálatot vállalnak. „A nevelés alapértékei változatlanok: hazaszeretet, tisztelet, becsület, bátorság, fegyelem és bajtársiasság” – sorolta egy honvédségi vezető a legfőbb katonai értékeket a kadétkonferencián.²⁴ Ezeket az értékeket néhány iskolában nyugalmazott katonák, rendőrök és tartalékos oktatók közvetítik a diákok felé, biztosítva a hitelességet és szakmai színvonalat.

A végzett kadétek több irányba léphetnek tovább: a honvédségnél, az altisztképzésben, a Nemzeti Közsolgálati Egyetemen vagy a civil munkaerőpiacon is sikeresen elhelyezkedhetnek, hiszen képzettségük mindkét területen piacképes.

HKP III. szint – Honvéd középiskola

A Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium létrehozása a katonai középiskolai hagyományok megújítását és egy korszerű, értékalapú nevelési modell kialakítását szolgálta. Az intézmény bentlakásos, honvédelmi profilú iskolaként működik, ahol a fegyelem, a formaruházat és az erkölcsi nevelés központi szerepet kap. A tanulói szerződés meghatározza a növendékek jogait és kötelezettségeit, előírva a katonai rend betartását, valamint a hazaszeretetet, a bajtársiasság és a tisztelet gyakorlását.

Az intézmény célja, hogy olyan fiatalokat neveljen, akik a honvédelmi értékeket ötvözik a civil életben hasznosítható tudással. Ezzel a közösségi nevelés és hagyományápolás meghatározó bázisává válnak.²⁵ Ezek mind hozzájárulnak a különféle kompetenciák fejlesztéséhez.

A Kratochvil Károly Honvéd Középiskola szervezeti felépítése a polgári közoktatás követelményeit és a katonai nevelés sajátos szabályait ötvözi. A 20–25 fős osztálylétszám lehetőséget ad az egyéni odafigyelésre, miközben a közismereti tárgyakat honvédelmi alapismeretek egészítik ki elméleti és gyakorlati formában. A diákok választhatnak gimnáziumi vagy technikumi képzési irányt, a katonai nevelőtanárok és civil pedagógusok együttműködése pedig egyszerre készíti fel őket a katonai pályára és a civil

²⁴ BURILLÁK 2024.

²⁵ BÁN 2020.

élet kihívásaira. Az iskola nevelésének középpontjában a hazaszeretet, a fegyelem és a felelősségvállalás értékei állnak, miközben a tanulók civil jogállásban maradnak.²⁶

A formaruházat és a közösségi események – versenyek, megemlékezések, kadétesküik – erősítik az összetartozást és a katonai értékrend iránti elkötelezettséget. Bán kutatásai szerint a Kratochvil-növendékeknél a katonai nevelés során kialakult erkölcsi és személyes készségek – bajtársiasság, pontosság, önállóság – hosszú távon is meghatározók, és a civil életben is sikeresen hasznosulnak.²⁷

Mára az intézmény országosan több helyszínen és formában is megtalálható: Debrecen mellett Hódmezővásárhelyen folyik a képzés, míg Szolnokon és Nyíregyházán katonai kollégiumok üzemelnek.

Oktatási intézmények – számokban

A Honvéd Kadét Program létjogosultságát a folyamatosan növekvő iskolai és tanulói érdeklődés igazolja, hiszen az országosan kiépített, többlépcsős modell a közismereti, szakképzési és bentlakásos formákon keresztül a 14–19 évesek számára a hazafias és honvédelmi nevelést a közoktatás szerves részévé teszi.

A képzés három intézménnyel indult útjára,²⁸ azonban pár év leforgása alatt országos hálózattá fejlődött. A 2018/2019-es tanévben 54 iskola működött a program keretei között;²⁹ 2022-re már 121 partnerintézményt tartottak számon.³⁰ 2024 októberében már 155 intézmény tartozott a Honvéd Kadét Program hálózatába,³¹ és azóta is folyamatosan új iskolák csatlakoznak. Míg a rendszerváltást követően teljesen eltűntek a katonai középiskolák, ma már ismét több mint 170 intézmény biztosítja a kadétprogram valamely formáját.³²

Ez a rövid időn belül lezajlott bővítési folyamat azt jelzi számomra, hogy az ilyen jellegű képzések újjászületése okkal történik: van rá igény.

Honvédelem minden iskolában?

A 404/2023. (VIII. 30.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet idején szabályozza a honvédelem tantárgy bevezetését a köznevelési és szakképző intézményekben. A rendelet célja, hogy a Magyar Honvédség aktívan részt vegyen a honvédelmi nevelésben, és a fiatalok számára strukturált, heti rendszerességű oktatási keretet biztosítson a hazafias és honvédelmi ismeretek elsajátítására.³³ A Magyar Honvédség oktatói vagy felkészített pedagógusok által tartott tantárgy szemléletformáló oktatásként

²⁶ BERKECZ 2018: 41–44.

²⁷ BÁN 2020.

²⁸ Honvédelmi Sportszövetség 2025.

²⁹ TESZLER 2024.

³⁰ Honvédelmi Minisztérium 2022.

³¹ TESZLER 2024.

³² NÉMETH-ZSOHÁR [é. n.].

³³ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 9/B. §.

jelenik meg, amely a diákokat a honvédelem rendszerével, a NATO-tagsággal és az állampolgári felelősség értékeivel ismerteti meg.

A program célja a biztonság tudatos gondolkodás és a mindennapokban is használható tudás kialakítása.

A 2023/2024-es tanévben mindössze 6 középiskolában (3 gimnázium és 3 technikum) indult meg kísérleti jelleggel a honvédelem tantárgy oktatása, amely szám a 2025/2026-os tanévre 389-re (152 gimnázium és 237 technikum) duzzadt – azonban a hosszú távú cél az, hogy 2030-ig minden középiskolában megjelenjen valamilyen módon a honvédelmi nevelés – akár a heti egyórás honvédelmi ismeretek tantárgy formájában.³⁴

Összegzés

A Honvéd Kadét Program fejlődése azt mutatja, hogy a honvédelmi nevelés magyarországi újjászervezése nem csupán oktatási, hanem egyértelműen társadalmi igényből fakadt. A 2000-es évek elején kialakult hiátus – különösen a katonai középiskolák 2007-es megszűnésével – olyan űrt hagyott maga után, amelyet a társadalom, a honvédség és az oktatási rendszer egyaránt szükségesnek tartott betölteni. A 2013-ban létrejött Kratochvil Károly Honvéd Középiskola tapasztalatai is igazolják, hogy a honvédelmi nevelés nem egyszerűen visszatért a köznevelésbe, hanem modern, többszintű, pedagógiaileg megalapozott formában szerveződött újjá, a 19–20. századi katonai intézmények hagyományainak továbbélésével. A Honvéd Kadét Program napjainkra háromszintű, országos rendszerként biztosítja a hazafias értékek átadását, a honvédelmi ismeretek társadalmi szintű újraépítését és – közvetetten – a Magyar Honvédség utánpótlásának bázisát.

A nemzetközi mintákhoz viszonyítva a HKP kiegyensúlyozott hibrid modellként értékelhető: egyszerre viseli magán a bentlakásos katonai középiskolák tradicionális elemeit és a nyitott, közösségi alapú kadétprogramok – például a balti vagy német ifjúsági honvédelmi rendszerek – rugalmas megközelítését. A magyar sajátosság ugyanakkor abban rejlik, hogy a program nem kizárólag fakultatív keretben működik, hanem a köznevelésbe strukturáltan beépülő formában is jelen van, ami lehetővé teszi a honvédelmi értékek szélesebb körű társadalmi közvetítését. Ezt a tapasztalatot erősíti az is, hogy a kadétek és oktatóik visszajelzése szerint az erős közösségi élmény, a bajtársiasság és a kötődés gyakran erősebb motiváló tényező, mint a katonai pálya önmagában; ezek a jelenségek jól illeszkednek a katonai szocializáció hazai kutatási eredményeihez is, amelyek a közösségi normák hosszú távú személyiségformáló hatását hangsúlyozzák.

A HKP fejlődéstörténetéből levonható egyik legfontosabb tanulság, hogy a honvédelmi nevelés akkor tud társadalmilag is sikeres lenni, ha értékalapú, szabad választáson alapuló, nem pedig mereven pályairányító rendszerként működik. A program jövőjét egy olyan értéktörténeti örökség kíséri, amely – Boda történeti elemzése szerint is – a magyar katonai nevelés alapstruktúrájában már a 19. században kialakult.³⁵ A katonai

³⁴ Honvédelmi Minisztérium 2025.

³⁵ BODA 2023b: 105–117.

erények tartóssága azt jelzi, hogy a Honvéd Kadét Program sikerének kulcsa nem csupán a tantervi vagy szervezeti megújulásban, hanem abban a karakterformálási hagyományban rejlik, amely történetileg is meghatározta a katonai utánpótlás nevelését.

A program nyitottsága – az a szemlélet, amely nem kíván minden résztvevőből katonát formálni – teszi lehetővé, hogy valóban felelős, a hazájukért cselekedni képes és akaró fiatalok kerüljenek ki belőle. A 2030-ra kitűzött cél, a honvédelmi nevelés országos kiterjesztése ebben az értelemben nem csupán az utánpótlás biztosítását szolgálja, hanem a társadalmi kohézió erősítését, a haza védelméhez kapcsolódó közös felelősség újradefiniálását is. Mindez felveti a további kutatások számára a kérdést, hogy ez a történetileg megalapozott, ugyanakkor a jelen kihívásaira is érzékenyen reagáló nevelési gyakorlat miként jelenik meg a kadétek motivációiban, értékpreferenciáiban és pályaválasztási mintázataiban, illetve hogyan biztosítható, hogy a program hosszú távon is megőrizze történeti gyökereinek erejét. Bár a jövő generációi számára nyitott marad a kérdés, mennyire bizonyul tartósan vonzóknak ez a közösségre és szolgálatra épülő életforma, a Honvéd Kadét Program jelenlegi működésével vitathatatlanul hozzájárul egy stabil, értékalapú magyar honvédelmi kultúra megerősítéséhez.

A Honvéd Kadét Program jövője szempontjából ugyanakkor elengedhetetlen, hogy a nevelési, társadalmi és pályaeorientációs hatásait a következő években már nemcsak intézményi tapasztalatok alapján, hanem tudományosan megalapozott, célzott vizsgálatokkal értékeljük. Indokolt lenne a kadétek értékrendjének, kompetenciafejlődésének és motivációinak longitudinális – például követéssel panelvizsgálat, átfogó alumni-pályakövetés – kutatása, amely feltárja, hogyan hasznosulnak a honvédelmi nevelés során elsajátított készségek a civil és katonai életpályákon. Emellett szükség lenne egy olyan nemzetközi *benchmarking* rendszer kialakítására, amely a magyar modellt más NATO-tagállamok hasonló programjaival veti össze, lehetővé téve a jó gyakorlatok átvételét és a program folyamatos fejlesztését. Mindezek olyan kutatási irányok, amelyek nemcsak a HKP hatékonyságának objektív mérését támogatnák, hanem új, releváns vizsgálati terepet nyithatnak a hadtudomány számára is, különösen a honvédelmi nevelés, a katonai szocializáció és a civil-katonai kapcsolatok alakulásának elemzésében.

Felhasznált irodalom

Arcanum Adatbázis [é. n.]: *M. kir. Zrínyi Miklós honvéd gyalogsági hadapródiskola története (1898–1944)*. Online: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/h-F09B4/hadaprodiskola-F09B9/>

BALLA Tibor (2022): *A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka*. Budapest: Ludovika.
BÁN Attila (2020): Katonaerkölcsi értékek érvényesülése a Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégiumban végzett növendékek életében. *Hadtudomány*, 30(3), 67–76. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.3.67>

BERKECZ Gábor (2018): A Magyar Honvédség és a társadalom kapcsolata a debreceni Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium létrejöttének és működésének

- tapasztalatai alapján. *Honvédségi Szemle*, 18(6), 41–44. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/124992>
- BERRY, Alex (2025): German Coalition Government Agrees New Military Service Plan. *DW*, 2025. november 13. Online: <https://www.dw.com/en/german-coalition-government-agrees-new-military-service-plan/a-74726370>
- BODA Mihály (2018): Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban 1. rész – Az erények és a katonai erénylisták. *Hadtudomány*, 28(1), 38–47. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.1.38>
- BODA Mihály (2023a): *A katonai erények története. Katonai személyiségjegyek Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika. Online: https://doi.org/10.36250/01161_00
- BODA Mihály (2023b): *A háborús ideológiák története. A háború igazolása Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika. Online: https://doi.org/10.36250/01102_00
- BURILLÁK Marcell (2024): Ép testben ép lélek – bővül a Honvéd Kadét Program. *Honvédelem*, 2024. augusztus 23. Online: <https://bit.ly/4tHVGax>
- Deutscher Bundestag (2023): *Kurzinformation On the Existence of Cadet Schools in Germany*. Online: https://www.bundestag.de/resource/blob/936642/2708618a18773d-8da2359185998ba907/WD-2-013-23_EN-pdf.pdf?utm_source
- GROULT, Arthur (2024): SNU: fonctionnement, généralisation en 2026, suppression demandée par les parlementaires... 5 points pour comprendre ce programme. *La Dépêche*, 2024. november 3. Online: <https://www.ladepeche.fr/2024/11/03/snu-fonctionnement-generalisation-en-2026-suppression-demandee-par-les-parlementaires-5-points-pour-comprendre-ce-programme-12300647.php>
- Hadtörténeti Intézet és Múzeum [é. n.]: *II. világháborús magyar katonai veszteségi adatbázis – ami a számok mögött van*. Online: <https://iivh-katonahoseink.militaria.hu/cms/iivh-altalanos-informaciok>
- HARASZTI Gyula (2006): Búcsú az utolsó katonai középiskolától. *Magyar Nemzet*, 2006. február 6. Online: <https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2006/02/bucusu-az-utolso-katonai-kozepiskolatol>
- Honvédelmi Minisztérium (2022): *Töretlen a Honvéd Kadét Program népszerűsége*. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/toretlen-a-honved-kadet-program-nepszerusege.html>
- Honvédelmi Minisztérium (2025): Szalay-Bobrovniczky Kristóf: szeptembertől már csaknem 400 középiskolában tanulják a Honvédelem tantárgyat. *Honvédelem*, 2025. augusztus 26. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/szalay-bobrovniczky-kristof-szeptembertol-mar-csaknem-400-kozepiskolaban-tanuljak-a-honvedelem-tantargyat.html>
- Honvédelmi Sportszövetség (2025): Simicskó István: sikeres a Honvéd Kadét Program. *Honvédelmi Sport*, 2025. október 2. Online: <https://honvedelmisport.hu/2025/10/02/simicsko-istvan-siker-es-a-honved-kadet-program/>
- Képzési és Kimeneti Követelmények, Programtervek. Online: <https://akkreditaltvizsgaztatas.ikk.hu/kkk-ptt>

- KUN SZABÓ István (2018a): *Az önkéntes tartalékos rendszer és a honvédelmi nevelés fejlesztése és összefüggései*. PhD-disszertáció. Budapest: Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola. Online: <https://doi.org/10.17625/NKE.2019.004>
- KUN SZABÓ István (2018b): Honvédelmi nevelés történeti távlatokban. *Hadtudományi Szemle*, 11(3), 250–261. Online: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00040/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2018_03_250-261.pdf
- Military School Directory (2025): *Military Schools in Spain. How Many Spanish Military Academies are there?* Online: <https://militaryschooldirectory.com/spain/>
- NÉMETH-ZSOHÁR Agnieszka [é. n.]: Töretlen fejlődési pályán a Honvéd Kadét Program. *NKE*. Online: <https://www.uni-nke.hu/hirek/2025/10/03/toretlen-fejlodesi-palyan-a-honved-kadet-program>
- Poland Launches “Education with the Military” Scheme to Teach Children Emergency Preparedness (2024). *Notes from Poland*, 2024. május 8. Online: <https://notes-frompoland.com/2024/05/08/poland-launches-education-with-the-military-scheme-to-teach-children-emergency-preparedness/>
- STUMMER Judit (2015): The Appearance of Military Fundamentals as Course in Secondary Education. *Hungarian Educational Research Journal*, 5(4), 31–40. Online: <https://doi.org/10.14413/herj.2015.04.03>
- TESZLER Vendel (2024): Honvéd Kadét Program – folytatódó sikertörténet. *Honvédelem*, 2024. október 17. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/honved-kadet-program-folytatodo-sikertortenet.html>
- VÖRÖS Katalin (2015): A magyar iparoktatás „hadi útja” A magyar szakképzés kihívásai az első világháború éveiben. *Per Aspera ad Astra*, 2(2), 41–67. Online: <https://doi.org/10.15170/PAAA.2015.02.02.03>
- WIEDERMANN Béla (2025): A német fiatalok nem kérnek a katonai szolgálatból. *Magyar Nemzet*, 2025. szeptember 6. Online: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2025/09/katonai-szolgalat-nemetorszag-fiatalok>

Jogi források

- Magyarország Alaptörvénye
 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről
 2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről
 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről
 42/2021. (VIII. 31.) HM utasítás a Honvéd Kadét Programról, valamint a hazafias és honvédelmi nevelés támogatásáról
 26/2025. (VIII. 7.) HM utasítás a hazafias és honvédelmi nevelés támogatásáról

Szvercsek Dávid¹

A leventemozgalom katonai előkészítő és vallás-erkölcsi nevelő jellege az állam és az egyház kapcsolatának tükrében

The Religious, Moral and Pre-Military Role of the Levente Movement in Light of the Relationship between the State and the Church

Absztrakt

A két világháború között Magyarország meghatározó ifjúsági szervezete egyesítette a premilitáris képzést, a hazafias nevelést és a vallás-erkölcsi értékek közvetítését, a fizikai erőnlét fejlesztésére és a katonailag mozgósítható, fegyelmezett ifjúság kialakítására törekedett, emellett a hazafias elköteleződés és a vallási-morális normák megerősítését is kiemelten kezelte. Szerves része volt az állami ifjúságpolitika rendszerének, egyszerre szolgálva a nemzetpolitikai célokat, az oktatási törekvéseket és a társadalmi kontrollt. Az integrált nevelési program, a szoros állami irányítás és a társadalmi elvárások összehangolása tette lehetővé az ifjúság egységes ideológiai és szervezeti keretben történő nevelését.

Kulcsszavak: ifjúságnevelés, leventemozgalom, háborús előkészület, második világháború

Abstract

One of the most influential youth organisations of the interwar period combined pre-military training, patriotic education, and the teaching of religious and moral values in a complex manner. The movement not only sought to develop physical fitness and create a disciplined youth that could be mobilised for military service, but also placed

¹ Kormányfőtanácsos, vezető szakreferens, Honvédelmi Minisztérium Katonai és Társadalmi Kapcsolatok Főosztály Társadalmi Kapcsolatok Osztály, e-mail: szvercsek.david@gmail.com

great emphasis on strengthening the patriotic commitment alongside religious and moral norms. This institution was an integral part of the state's youth policy, which served national political goals, educational aspirations, and social control mechanisms simultaneously. The integrated educational programme, tight state control, and the harmonisation of social expectations made it possible to educate young people within a unified ideological and organisational framework.

Keywords: youth education, Levente Movement, war preparations, World War II

Bevezetés

A leventemozgalom az első világháború utáni Magyarországon az állam által tudatosan felépített ifjúságnevelési rendszer meghatározó pilléréként működött. Létrejöttét alapvetően a trianoni békeszerződésben foglalt katonai megszorítások, illetve következményei határozták meg. Előbbiek és a területi veszteségek identitásbeli kihívásokkal is szembesítették az államot. A politikai elit az ifjúság nevelését olyan stratégiai erőterként kezelte, amelyben a fegyelem, a lojalitás és a honvédelmi felkészültség társadalomszervező funkciót kapott. A leventeintézmény ezért nem pusztán testnevelési programként került be a közéletbe, hanem általa szervezeten működő nevelési tér jött létre, amelyben a fizikai edzettség, az erkölcsi nevelés és a nemzeti önazonosság újraakterezése egymást erősítette. Ezt az állam integrációs igyekezete is formálta, amely a társadalmi kohéziót a premilitáris készségek szimbolikus jelentéstartalmaival kívánta összekapcsolni.²

Az egyház szerepvállalása a leventemozgalomban sajátos feszültségeket hordozott. A lelkipásztori tevékenység elsődleges célja a hitbéli elköteleződés, az erkölcsi nevelés és a közösségi felelősség erősítése volt. Az állami ifjúságpolitika ugyanakkor elsősorban a társadalmi fegyelem, az állam felé tanúsított lojalitás és a honvédelmi felkészültség növelését tekintette feladatának. A két célrendszer nem minden esetben találkozott. Az egyházi vezetők sokszor az együttműködés útját választották, fontosnak tartották, hogy jelen legyenek az ifjúság nevelésének tereiben, ugyanakkor dilemma volt, hogy az állammal való együttműködés milyen kérdésekben lépi át azt a határt, ahol a lelkipásztori döntések szabadsága és az egyházi önazonosság már sérülhet.³

E tekintetben a leventemozgalom nem értelmezhető sem kizárólag sikeres állami neveléspolitikai projektként, sem egyszerűen ideologikus vállalkozásként. Olyan összetett történeti jelenségről van szó, amelyben a premilitáris felkészítés, a nemzeti identitás újrafogalmazása és a vallási legitimitáció egymást kölcsönösen alakították. A tanulmány célja e kölcsönhatások értelmezése, az elemzés arra törekszik, hogy feltárja azokat a dilemmákat, amelyek az állam, az egyház és az ifjúság kapcsolatában jelentek meg. Ugyanakkor rá kíván mutatni arra is, miként vált a leventemozgalom egyszerre a társadalmi integráció terévé és a kritikai reflexió lehetséges fórumává.⁴

² ROMSICS 2001: 112–115.

³ UJHÁZI 2020: 465–467

⁴ MIKLÓS 2020: 53–54.

Módszertani szempontból a kutatás forráskritikai és összehasonlító megközelítést alkalmaz. A jogszabályi környezetet, az egyházi dokumentumokat és a korszak releváns szakirodalmát egymásra vetítve elemezzük, ami lehetővé teszi, hogy a leventemozgalom ne pusztán intézménytörténeti kategóriaként, hanem társadalmi és vallási jelentésmezőként is értelmezhető legyen. A tanulmány tudatosan kerül az eseménytörténeti narratíva kizárólagosságát: a vizsgálat középpontjába az a diskurzus kerül, amely a fegyelem, a lojalitás és a vallás-erkölcsi normák összekapcsolásával egységes nevelési keretet hozott létre. A cél annak feltárása, miként illeszkedett e keretbe a leventemozgalom, és milyen módon járult hozzá a fiatalok vallási identitásának és állampolgári lojalitásának formálásához.⁵

A leventemozgalom jogi és intézményi keretei

Az intézmény jogi alapjait az 1921 decemberében elfogadott testnevelési törvény fektette le, amely a középiskolai és felsőoktatási testnevelést, továbbá a sport társadalmi szintű megszervezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe utalta. A törvény alapján a testnevelés a nemzeti munkaképesség fejlesztésének és a társadalmi fegyelem megerősítésének programjává vált. A trianoni korlátozások tapasztalata a fiatalság nevelését az állami önvédelem és a közösségi regeneráció részévé tette. A testnevelés így olyan nevelési modell kiindulópontjává lett, amelynek célja az ifjúság fegyelmezett, közösségi szemléletű formálása volt, és amelyben fokozatosan erősödött a honvédelmi felkészítésre irányuló szempont.⁶

Az 1924. január 31-én kihirdetett miniszteri rendelet kulcsszerepet játszott az intézményesülésben, a 12–21 év közötti ifjúság rendszeres testgyakorlását állami feladattá tette. Az Országos Testnevelési Tanács olyan országos hálózatot hozott létre, amely szervezeti keretet adott a fiatalok mindennapi foglalkozásainak. A szabályozás szorosan illeszkedett Klebelsberg Kunó miniszteri programjához, amely a nemzet szellemi és erkölcsi megújulását a nevelés modernizációján keresztül kívánta előmozdítani. A finanszírozási előírások a helyi egyesületeket az állami célok követésére ösztönözték. A látszólag civil szervezettség mögött egy következetesen irányított ifjúságnevelési rendszer bontakozott ki, amelyben a fegyelem és a közösségi magatartás elsődleges értékévé vált.⁷

A belügyi körrendeletek tovább erősítették az egységesítési törekvéseket. A települések számára előírt szervezési kötelezettség, az egységes szabályzatok és a képzett oktatók bevonása olyan országos hálózatot formált, amely az ifjúságot állandó szervezeti keretbe vonta. A nevelők képzése központi irányításhoz kötődött, ezért a leventeegyesületek formálisan civil keretben működtek, ténylegesen azonban állami felügyelet szerves részeként. Ez a struktúra az ifjúság társadalmi nevelését és a katonai szolgálatra való előkészítést egyszerre szolgálta.⁸

⁵ SZABÓ 1989: 513–514.

⁶ 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről.

⁷ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1924. évi 9.000. számú rendelete, a testnevelésről szóló 1921: LIII. t.-c. végrehajtásáról.

⁸ Vö. A m. kir. belügyminiszter 1924. évi 124.000. számú körrendelete Levente Egyesületek szervezéséről.

A *Magyar sport almanach* 1926-os beszámolója alapján a mozgalom egyre komplexebb nevelési funkciókat vállalt. A fizikai edzés mellett megjelent az erkölcsi, szellemi és állampolgári nevelés programja. A fegyelem, a közösségi felelősség és a nemzeti elkötelezettség olyan értékrenddé szerveződött, amely a háborús trauma és a területvesztés tapasztalatára reagálva a társadalmi integráció eszközévé vált.⁹ Az 1927-ben kiadott egységes testnevelési utasítás tovább mélyítette a rendszert. A gyermekek fejlődésének nyomon követése, az orvosi felügyelet, valamint az alaki gyakorlatok hangsúlya a test és a magatartás együttes formálására törekedett. A nevelési célok közé bekerült a rendhez alkalmazkodás képessége. Emiatt a testnevelés már nem pusztán egészségügyi kérdés volt, hanem társadalompolitikai jelentősége lett.¹⁰

1927-re az intézmény országos lefedettséget ért el, százezres nagyságrendben szervezte be a fiatalokat.¹¹ Az 1935-ös jogszabály-módosítások tovább növelték az ifjak kötelezettségeit. A gyakorlási idő kiterjesztése, a vallási és népművelési programok beépítése eredményeként a leventeélet a szabadidő, a közösségi szocializáció és az állampolgári nevelés keretévé vált. A részvétel ellenőrzése a fegyelem szigorítását szolgálta, ami jól mutatja, hogy az állam a mozgalomban a rend fenntartásának eszközét is látta.¹²

A korabeli sajtó beszámolóit arról tanúskodnak, hogy az egységesítésre irányuló állami törekvések gyakran ütköztek a helyi közösségek hagyományaival. Egy 1925-ös újság kritikusan mutatta be az egységes leventesapka bevezetését, és rámutatott arra, hogy számos község a mozgalmat a népviselet újjáélesztésének eszközeként értelmezte. A szerző szerint az uniformizálás „egy szépen megindult fejlődésnek veszi elejét”, mivel a leventék viselete addig a helyi kulturális identitás hordozójaként működött. A vita érzékelteti, hogy a leventeintézmény egyszerre volt fegyelmező állami program és olyan lokális kulturális tér, ahol a közösségek saját hagyományait igyekeztek érvényesíteni.¹³

Az 1939. évi honvédelmi törvény valódi jogi fordulópontnak tekinthető. A törvény a mozgalmat kifejezetten a katonai szolgálatra való felkészítés intézményes rendszerébe illesztette, felügyeletét a Honvédelmi Minisztériumhoz kapcsolta.¹⁴ Ez a döntés lezárta azt a több éven át érlelődő folyamatot, amelynek során a testnevelési program fokozatosan katonai előképzési funkciót vett fel, a rendszert az állami védelem szempontjából stratégiai utánpótlásbázisként, társadalomnevelő szerepét tekintve pedig az ifjúság politikai és erkölcsi formálásának egyik elsődleges eszközeként értelmezték.¹⁵

1943-tól megindult a Leventealány-mozgalom szervezése. A részvétel önkéntes maradt, mégis gyorsan bővülő szervezet jött létre. A program a női identitás korabeli mintáira épített, a testi edzettséget a háztartási ismeretekkel, a vallási neveléssel és a közösségi szolgálattal kapcsolta össze. A mozgalom pedagógiai koncepciója

⁹ SCHILLER 1927: 174–184.

¹⁰ SZABÓ 2005: 73–74.

¹¹ SZABÓ 1989: 512.

¹² A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1936. évi 93.800/1935. számú rendelete az iskolát elhagyó és testgyakorlásra kötelezett levente ifjúság testgyakorlási idejének megállapításáról, istentiszteleten való részvételéről, és iskolán kívüli továbbképzéséről.

¹³ Levente-hírek: Az egyöntetű leventesapka 1925: 11.

¹⁴ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről.

¹⁵ KIS 2013.

azt fejezte ki, hogy az állam a nemzetnevelést a családi szerepek formálása felé is ki kívánta terjeszteni. A vallási tartalmak hangsúlya elősegítette az egyházi körök támogatását, ugyanakkor a szervezeti keretek az állami felügyelet állandó jelenlétét biztosították. A gyors létszámnövekedés arra utal, hogy a mozgalom az ifjúság széles rétegei számára vált meghatározó szocializációs térséggé, és szervezeten keresztül kapcsolódott a korszak társadalmpolitikai elképzeléseihez.¹⁶

A háború végére a mozgalom honvédelmi célú nevelési irányultsága tényleges katonai feladatokkal egészült ki. A fiatalok bevonása a légvédelmi, futár- és védelmi munkákba, valamint helyenként a fegyverhasználattal járó feladatokba azt jelezte, hogy az ifjúságnevelés fokozatosan elvesztette önálló pedagógiai jellegét. A nevelési célokat felváltotta a mozgósítás prioritása, amely az állam biztonsági érdekeit az ifjúság mindennapi tevékenysége fölé rendelte. A politikai fordulatot követően az Ideiglenes Kormány 1945-ben a leventeegyesületeket a katonai jellegű szervezetek körébe sorolta, és feloszlatta. A döntés azzal a felismeréssel függött össze, hogy a mozgalom az utolsó években már a hadigazdaság és az állami mozgósítás egyik eszközévé vált.¹⁷

A mozgalom fejlődéstörténete ezért olyan folyamatként értelmezhető, mint amelyben a testnevelési program fokozatosan olyan ifjúságnevelési rendszerre alakult, amely a fegyelem és a honvédelmi felkészítés megerősítését szolgálta, egyszerre járulva hozzá a társadalmi rend stabilizálásához és a nemzeti önkép és öntudat újjákeretezéséhez. Ez a kettős funkció meghatározta azt a közeget, amelyben az egyház lelkipásztori autonómiája és nevelési felelőssége viszonyult a mozgalomhoz. Fejlődése mindvégig egy olyan, átalakuló állam-egyház viszonyrendszerbe ágyazódott, amelyet a trianoni határváltozások következményei és a Szentszék rendelkezései alapvetően újrendeztek, új meghatározottságok közé szorítva az egyházi autonómiát és az állami ifjúságpolitika mozgásterét.¹⁸

A leventemozgalom katonai előkészítő és állami lojalitást erősítő szerepe

A trianoni korlátozások következtében a haderő nyílt fejlesztése nem volt lehetséges, ezért az állam a katonai felkészítés egy részét civil köntösben, a leventemozgalom keretei között valósította meg. A mozgalom funkcióját a korszak gondolkodásában egyre inkább az az elképzelés határozta meg, hogy a nemzeti regeneráció és a honvédelmi felkészültség egymást feltételező folyamatok.¹⁹

1927. március 31-én a Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság elhagyta az országot, ettől az évtől Magyarország kormánya a Honvédelmi Minisztérium alá rendelte a leventék szervezését, személyi ügyeit és kiképzését, ami már nyíltan a katonai alapok lerakását szolgálta.²⁰ Így lehetővé vált a képzési előírások szigorúbb

¹⁶ SOLYMOSY 1943: 13.

¹⁷ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 529. M. E. számú rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlatásáról.

¹⁸ UJHÁZY 2020.

¹⁹ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1924. évi 9.000. számú rendelete (1925): 1456–1470.

²⁰ HORVÁTH 2018: 33.

érvényesítése, a hadsereg igényeihez való pontosabb igazítása. Ezen túl a testnevelési kerületek és a vegyesdandárok illetékességi területeinek összehangolásával biztosították, hogy a katonai és testnevelési szempontok összhangban valósuljanak meg, a vegyesdandárok testnevelési előadói feleltek a katonai követelmények és a testnevelési programok integrált végrehajtásáért.

A leventeképzés felépítése három életkorhoz igazított szakaszban zajlott. A legfiatalabbak, a 12–15 éves leventeapródok esetében az alapvető rendgyakorlatokra és erkölcsi nevelésre koncentráltak. Kiemelt szerepet kapott a kötelességtudat, a fegyelem és a hűség, amelyek az egységhez és a közösséghez való tartozást erősítették. A testi nevelés ekkor még elsősorban az egészségmegőrzés és a fizikai állóképesség növelése céljából történt, ugyanakkor már a katonai rend és fegyelem alapjait fektették le. A középső korcsoport, a 16–18 éves leventEIFJAK már aktív katonai ismeretekkel bővítették tudásukat. Az alaki gyakorlatokon túl lökiképzést, harcászati ismereteket és állampolgári tudnivalókat sajátítottak el. Ez a szakasz már átmenetet jelentett a polgári ifjúság és a katonai szolgálat között, a képzés célja a hatékony katonai felkészítés volt. A katonai alapismeretek elsajátítása nem csupán a fizikai készségek fejlesztését jelentette, hanem az önálló helyzetfelismerést és felelős döntéshozatalt is ösztönözte. A legidősebb korosztály, a 19–21 éves leventeegények képzésében terepgyakorlatok, elsősegélynyújtás, légoltalmi ismeretek és harckiképzés alkották a programot. Ezek a gyakorlatok nemcsak fizikai szempontból készítették fel a fiatalokat, hanem pszichológiai szempontból is hozzájárultak a stressztűrő képességük és a csapatmunka fejlesztéséhez. A leventék ebben a szakaszban egyre inkább a honvédség tartalékos katonáihoz váltak hasonlóvá, akik egy esetleges mozgósításkor már bevethek voltak.²¹

A mozgalom jellege és a katonai képzés egyre erősödő hangsúlya miatt a két világháború közötti magyar nyilvánosságban mindvégig jelen voltak azok a kritikai hangok, amelyek az intézményt autoriter és militarista ifjúságpolitikai eszközként értelmezték.²² A liberális és baloldali sajtóban visszatérő elemként jelent meg, hogy a leventeség a fiatalok mindennapjaiban normalizálja a katonai fegyelmet és az alá-fölé rendeltségi viszonyokat, s ezáltal a „fegyveres ifjúságnevelés” irányába tolja el az állami ifjúságpolitikát, miközben a hadsereg számára is jól képzett, lojális utánpótlást biztosít.²³ A későbbi társadalomelméleti értelmezések szerint mindez egy „reakciós ideológiai egyvelegbe” ágyazódó, fokozatosan militarizálódó társadalom- és ifjúságpolitika része, amely a nacionalizmus, a revizionizmus és a fegyelmező tömegnevelés eszközeivel járult hozzá a középrétegek jobbratolódásához és a fasizmus társadalmi bázisának kiépítéséhez.²⁴ A résztvevők visszaemlékezései arra is rámutatnak, hogy a leventeélet a helyi közösségek szintjén sokak számára elsősorban szoros kortárskapcsolatokat, erős csoportkohéziót és megélt hazafias elköteleződést jelentett, amely a közös élmények szintjén gyakran felülírta a mozgalom tágabb politikai-ideológiai dimenzióinak tudatos reflektálását.²⁵

²¹ RÓZSÁS 2005: 19–20.

²² JUHÁSZ 2012: 236–256.

²³ A leventemozgalom szerepe a honvédség utánpótlásában 1938: 2.

²⁴ BALÁZS 1959: 99–111.

²⁵ RÓZSÁS 2005: 19–20.

A leventemozgalom keretében zajló premilitáris képzés jelentősége erősödött, amit az is jelez, hogy a légoltalmi feladatokra elsősorban levente- vagy cserkészki-képzésben részesült fiatalokat vettek számításba. Ez a gyakorlat azt mutatja, hogy a leventeképzés egyre inkább a honvédelmi felkészítés gyakorlati bázisává vált.²⁶

Az 1939-ben elfogadott II. honvédelmi törvény alapvető átalakítást hozott a magyar ifjúság katonai felkészítésének rendszerében, amely immár központi irányítás alatt, a honvédelmi miniszter felügyeletével valósult meg. 12 és 23 év között írta elő a kötelező katonai előkészítő képzést, amely évente heti négyórás időkeretben folyt, és a 18. életév betöltésekor egy háromhetes, összefüggő gyakorlat teljesítését is kötelezővé tette. Ezzel a cél a fiatalok testi és katonai képességeinek fejlesztése, továbbá a haditechnikai ismeretek alapos elsajátíttatása volt, amely megteremtette az alapot a későbbi tényleges katonai szolgálathoz. A törvény különös hangsúlyt fektetett a katonai fegyelemre és az egységes megjelenésre, amelyhez a formaruházat állami finanszírozás mellett biztosított keretet. A leventék számára létrehozott gyakorló- és lőterek, valamint a leventeotthonok kiépítését és fenntartását mind az állam, mind a helyi önkormányzatok köteletségévé tették. A kötelező orvosi alkalmassági vizsgálat szintén hozzájárult a kiképzés színvonalának emeléséhez, biztosítva, hogy csak a testi és szellemi szempontból megfelelőek kerüljenek a képzési rendszerbe. Mindezek átgondolt, szigorú és következetes előkészítő rendszert alkottak, amely garantálta a katonai utánpótlás biztosítását és a nemzeti védelem megerősítését a közelgő fegyveres kihívások idején.²⁷

A levente-leány-mozgalom jogi alapját 1943-ban teremtette meg a 8777/1943. sz. VKM rendelet, amely lehetővé tette, hogy a leányok is államilag szervezett honvédelmi nevelésben részesüljenek. Ugyanakkor szervezeti előkészítése és helyi foglalkozásai már 1942-ben jelentős méreteket öltöttek, hiszen ekkorra mintegy 192 ezer leány vett részt rendszeresen az előképző alkalmakon. A mozgalom irányítását vitéz Bély Alajos vezérezredes látta el, aki az Ifjúság Honvédelmi Nevelésének Országos Vezetősége vezetőjeként hangsúlyozta, hogy a leánylevente szakág célja nem a közvetlen katonai kiképzés, hanem a „testben és lélekben egészséges, a hagyományos magyar női erényekben gazdag, korszerű gondolkodású leánynemzedék” kialakítása. A képzés központi elemei között szerepelt a nemzeti öntudat erősítése, a fizikai állóképesség fejlesztése és a közösségi felelősségvállalás ösztönzése. Ennek érdekében a foglalkozásokon rendszeresen tartottak sportprogramokat, néptáncot, egészségügyi és háztartási ismereteket, valamint alapvető honvédelmi oktatást. A háborús viszonyok miatt a légoltalmi ismeretek oktatása is hangsúlyossá vált, így a leányok felkészültek az országot ért bombázások következményeinek elviselésére. A leányleventék emellett aktív szerepet vállaltak a sebesült katonák látogatásában és karitatív gyűjtések szervezésében, miközben szigorúan tartózkodtak a katonai kiképzés jellegének átlépésétől.²⁸

A háború során a leventék szerepe egyre inkább kibővült, és a képzés helyett már aktív katonai feladatokat is elláttak. A leventemozgalom képviselője az országos elnöki tanácsban mélyreható szimbiózist teremtett a premilitáris képzés és a hazafias nevelés

²⁶ A m. kir. honvédelmi miniszter 1936. évi 17.176. eln. számú rendelete a légvédelemről szóló 1935. XII. törvénycikk végrehajtásáról (1937): 1098.

²⁷ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről.

²⁸ Kis 2013.

eszméi, valamint a légtalmi feladatok között. A leventék a légtalmi feladatok ellátása mellett részt vettek tűzvédelmi és partizánelhárító szolgálatokban is, amelyek a polgári védelmi tevékenységek és katonai feladatok összefonódását jelentették.²⁹ 1944-ben a leventéket már tényleges katonai behívókkal mozgósították, s különböző katonai egységekben szolgáltak, továbbá a Nemzetőrség kötelékében közbiztonsági feladatokat láttak el.

Az erkölcsi regeneráció ideológiája: vallás, nacionalizmus és egyházi passzivitás a mozgalomban

A leventeképzés ideológiai fundamentumát a keresztény valláserkölcsi értékrend adta, amely a Horthy-korszak ifjúságpolitikájában nemzetpolitikai szempontból is meghatározó volt, miközben a vallási és családi nevelést az állam egyre tudatosabban honvédelmi és nemzetépítő céljai szolgálatába állította.³⁰ A súlyosan sérült nemzeti identitás rekonstrukcióját az állam kizárólag olyan szellemi és erkölcsi alapokon tartotta megvalósíthatónak, amelyek egyszerre szolgálták a közösségi kohézió megerősítését és a társadalmi rend stabilizálását. A „keresztény-nemzeti” kurzus ideológiai előkészítésében kulcsszerepet játszottak azok a közéleti katolikus értelmiségiek – mindenekelőtt Prohászka Ottokár –, akik a háború és az 1918–1919-es összeomlás értelmezésétől eljutottak egy olyan politikai programig, amelyben a vallásos megújulás és a nemzeti restauráció egymást erősítő feladatként jelent meg, s amelynek természetes címzettje az ifjúság volt.³¹ Ennek részeként az ifjúság „katonai szellemű” erkölcsi nevelése már nem önálló erkölcsi cél, hanem a honvédelemre való előkészítés eszköze lett.³² Ennek jegyében a leventemozgalom nevelési színtérként is működött, ahol a keresztény hitre, erkölcsi önfegyelemre és hazafias kötelességtudatra épülő nevelés a nemzet jövőjének biztosítását szolgálta. A két világháború közötti katolikus gondolkodásban – Prohászka beszédjeitől a korabeli szociális pástorlevelekig – következetesen az jelent meg, hogy a nemzet erkölcsi regenerációja csak a vallásos hitre, a társadalmi igazságosságra és a „keresztény szociális” gondolat gyakorlati megvalósítására támaszkodva képzelhető el, ami legitimitást adott az állam azon törekvésének, hogy az ifjúság fegyelmezését és honvédelmi előképzését vallási nyelvezettel ruházza fel.³³ A fegyelmezett test és lélek formálása mindinkább összekapcsolódott azokkal a katonai és nacionalista értékekkel, amelyeket az állam a család, az iskola és az egyház intézményein keresztül kívánt egységes nevelési rendszerben közvetíteni.³⁴

A trianoni béke az egyházi igazgatás hagyományos struktúráit is szétszabdalta, s az új államhatárokhoz igazodó vatikáni rendezések az egyházmegyék átszervezését sokszor kifejezetten politikai és nemzetiségi szempontok figyelembevételével valószínűsítették meg. Ez a helyzet a magyar katolikus egyház mozgásterét is szűkítette, és felerősítette az államtól – különösen az anyagi függéstől – való kiszolgáltatottság

²⁹ OLASZ 2022.

³⁰ TANGL 2017: 45–46

³¹ FAZEKAS 2019: 5–8, 10–12.

³² TANGL 2017: 52–53.

³³ FAZEKAS 2019: 6–7, 15–16, 20–23.

³⁴ TANGL 2017: 46, 51–52.

érzetét, ami hozzájárult ahhoz, hogy a Horthy-korszak vallásos-nacionalista ifjúságpolitikájával szemben csak korlátozottan tudott autonóm stratégiát kialakítani.³⁵ Az utóbb kialakuló vatikáni rendezések arra is rávilágítanak, hogy a Szentszék kelet-közép-európai politikájában az egyházmegyék átszervezésekor nem az egyetemes egyházjog és a lelkipásztori ellátás biztosítása volt az elsődleges szempont. Mindez arra figyelmeztet, hogy a magyar katolikus egyház leventemozgalmában vállalt szerepe egyszerre illeszkedett a hazai „keresztény-nemzeti” projekthez és egy tágabb, gyakran ambivalens vatikáni alkalmazkodási stratégiához.³⁶

A leventeoktatói munkában előszeretettel számítottak a leszerelt katonatisztekre, de a társadalomban jelen levő valamennyi értelmiségre is. Bodó János a *Levente* folyóirat egyik 1922-es számából kimondottan a vidéken is fellelhető értelmiség szempontjából említi meg a jegyzőt, orvost, papot és tanítót, akiket szívesen tudna az állami vezetés a leventék képzésének fókuszában.³⁷ Ez jól mutatja, hogy a helyi elit – különösen a papság és a tanítóság – bevonása egyszerre szolgálta a nevelés szakmai biztosítását és az állami katonai-hazafias program társadalmi legitimizálását.³⁸ A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az oktatás vallási-erkölcsi dimenziója nagyrészt olyan papok és szerzetestanítók kezébe került, akik – Prohászka és más katolikus vezetők eszméihez igazodva – a fegyelmet, az engedelmességet és a hazaszeretetet a keresztény szeretetparancs nyelvén közvetítették, miközben a fiatalok mindennapi tapasztalatában ez gyakran kemény, kvázikatonai tekintélygyakorlásként jelent meg.³⁹

A Hadügyminisztérium 1923-ban *Honvédelmi és katonapolitikai szempontok az ifjúság nevelésénél* címen emlékiratot bocsátott ki, amelyben kifejezi aggodalmát az ifjúság erkölcsi züllésének ügyével kapcsolatosan.

„Az ország anyagi összeroppanásával párhuzamosan halad egy amannál rettenetesebb veszedelme: az erkölcsök lezülléséé. [...] Az életnek könnyebbik végén való felfogása, fásult nyeglesége, a tekintélyek sutba dobása és lejáratása, a hazafiságnak és a vallásnak nagyképmű lekcisínylese. [...] Ezt a rettenetes zuhanást a nevelésnek kell megakadályoznia.”⁴⁰

Az államvezetés az ifjúság romló erkölcsi helyzetének kiküszöbölését és helyreállítását egyértelműen az egyházakra alapozva kívánta megvalósítani, abban a hitben, hogy a vallási közösségek erkölcsi iránymutatása és nevelő szerepe nélkülözhetetlen a társadalmi értékrend hosszú távú megerősítéséhez. A háborús tapasztalatok és a fronton vagy hadifogságban helytálló paptanárok (mint a bakonyi leventéket végigkísérő ciszterci Rokonai Simon) utólagos emlékezete tovább erősítette azt a képet, hogy a „szeretet pedagógiájára” épülő, mégis szigorú fegyelmet megkövetelő lelkipásztori-nevelői magatartás válsághelyzetekben is képes a fiatalok morális tartását fenntartani.⁴¹

Jogszabályi keretek között a vallási élet tudatos integrálása az 1928. évi miniszterelnöki rendeletben öltött testet, amely az 1927. évi XXXI. törvénycikk alapján

³⁵ UJHÁZI 2020: 458–460.

³⁶ UJHÁZI 2020: 469–472.

³⁷ GERGELY–KISS 1976: 44–45.

³⁸ TANGL 2017.

³⁹ FAZEKAS 2019: 11–12, 20–21.

⁴⁰ GERGELY–KISS 1976: 52.

⁴¹ CZABAJI HORVÁTH 2021: 391–392, 395–398.

meghatározta március 15. nemzeti ünneppé nyilvánításának és méltó megünneplésének részletes szabályait. A rendelet előírta, hogy az ifjúság tagjai felekezetük szerint részt vegyenek az ünnepnapon tartott kötelező istentiszteleteken, továbbá rendelkeztek a leventeegyesületek tagjainak kirendeléséről az ifjúsági ünnepségekre, amelyek a nemzeti hagyományok és erkölcsi értékek méltatására szolgáltak. Ez a kettős részvétel átfogó módon járult hozzá a fiatalok erkölcsi és hazafias neveléséhez, megerősítve ezzel a közösségi felelősségvállalást, amely a korszak állami ifjúságpolitikájának egyik központi célja volt.⁴²

Az 1939-es honvédelmi törvény új hangsúlyt helyezett a vallási és erkölcsi értékek leventeprogramba integrálására. Az új szabályozás előírja, hogy a képzés anyagának összeállításában a vallás- és közoktatásügyi miniszter is részt vegyen, figyelembe véve a vallásos és erkölcsi szempontokat. Ez azt jelenti, hogy a fiatalok nevelését nemcsak katonai, hanem vallási és erkölcsi alapokon is segíti a rendszer, így biztosítva, hogy a leventék a katonai erények mellett tiszteletteljes, felelősségteljes és becsületes állampolgárokká váljanak. A törvényben az erkölcsi és vallási nevelés külön szerepet kap, és az ifjúság felkészítése a haza védelmére nemcsak fizikai erőnlétet, hanem erkölcsi felelősségvállalást is kíván. Az eddigi szabályozásokhoz képest egyértelműen nagyobb hangsúlyt kapott az értékalapú, nem csupán fizikai, hanem szellemi és erkölcsi képzés is, amely minden fiatal számára alapvető elvárás a leventeképzésben.⁴³

A korabeli társadalom legjelentősebb vallási közösségének (katolikus lakosság) vezetése (Magyar Katolikus Püspöki Kar) a 2. honvédelmi törvény leventeparagrafusainak és azok végrehajtási utasításának vizsgálata során alapvetően pozitívan fogadta az intézkedéseket. Bár a törvény általános megfogalmazásai és a vasárnapi leventefoglalkoztatás tilalma kezdetben bizonytalanságot okoztak az egyház részéről, a végrehajtási utasítás sikeresen megteremtette a vallásos nevelés gyakorlati lehetőségeit, különösen a vasárnapi istentiszteletek és húsvéti szentségi kötelezettségek formájában, amelyeket a papság aktív közreműködésére bíztak. Különösen jelentősnek tartották, hogy a leventeegyesületek működését – bár az ellenérdekelte helyi vezetők esetében feszültségeket sejtettek – engedélyezték, így lehetőség nyílt az ifjúság felekezeti irányítás alatt tartására, megőrizve az egyház befolyását a nemzeti ifjúsági mozgalmakban. A püspöki kar által jóváhagyott rendelettervezet részletezte az egyházi kötelezettségeket és együttműködési formákat, hangsúlyozva a papok és tanítók aktív szerepvállalását a leventeoktatásban és istentiszteleteken, valamint elősegítve a szemináriumi növendékek leventeoktatói képesítésének megszerzését, amely a vallási nevelés hatékonyságát hivatott növelni. A püspöki kar a törvényt és végrehajtási utasítását a katolikus ifjúság hitbéli és hazafias nevelésének erősítésére szolgáló előrelépésként értékelte, és az egyházi vezetők felelősségét hangsúlyozta a vallási szellemű nevelőmunka megvalósításában.⁴⁴

A Leventeleány-mozgalom nevelési programja mélyen vallásos és erkölcsi alapokra épült, amelyet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) felügyelete mellett valósítottak meg. Bár a kezdeti időszakban az egyházi vezetők – hasonlóan

⁴² A m. kir. minisztérium 1928. évi 700. M. E. számú rendelete, a március tizenötödikének nemzeti ünneppé nyilvánításáról szóló 1927.XXXI. törvénycikk végrehajtásáról (1929): 30–32.

⁴³ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről.

⁴⁴ BEKE 1992: 265–267.

a fiúleventék esetéhez – fenntartásokkal viszonyultak a mozgalomhoz, az önkéntesség és a hangsúlyosan erkölcsi célok végül megnyerték támogatásukat. A levente-leány-vezetőképző tanfolyamokon – például a budapesti Szent Margit Intézetben, amelyet Horthy Miklósné személyesen is meglátogatott – kiemelt helyet kapott a vallásos világnézet, erkölcsstan, magyar irodalom és néprajz oktatása. A 9800/1943. sz. VKM rendelet a mozgalom céljaként egy „vallásos, istenfélő, hazáját szerető” leánygeneráció kinevelését jelölte meg, amely a kötelességtudatot, őszinteséget, nemeslelkűséget, valamint a „testben és lélekben tiszta” életet tartotta elsődlegesnek. Ez az erkölcsi és szellemi nevelés biztosította a mozgalom állami és spirituális közösségként való működését, ami különösen a háborús körülmények között volt létfontosságú. A leányleventék által végzett, már említett karitatív tevékenységek nélkülözhetetlen részét képezték a közösségi összetartásnak és a háborús erőfeszítések társadalmi támogatásának.⁴⁵

Összegzés

A leventemozgalom az első világháború utáni Magyarország ifjúságnevelésének meghatározó intézménye volt, amely a trianoni békeszerződés katonai korlátozásainak megkerülésére jött létre. Az állam a civil testnevelési program formájában gyakorlatilag rejtett katonai előkészítést valósított meg, amelyet jogszabályi lépések révén fokozatosan formalizált (az 1921-es testnevelési törvénytől az 1939-es honvédelmi törvényig). Egyidejűleg azonban a mozgalom a nemzeti identitás újraformálásának és a társadalmi fegyelem megerősítésének eszközeként is működött.

Az erkölcsi-vallási nevelés az intézmény másik középpontja volt: bár az egyházi vezetés – főleg a katolicizmus – egyetértett az állammal az ifjúság nevelésében való részvételben, ez az együttműködés ambivalens helyzetből fakadt. Az egyház anyagilag és intézményi kereteiben kiszolgáltató volt az államnak, így ideológiai támogatása nem szabad döntés, hanem kényszerpálya eredménye volt. Az egyházi lelkipásztori szerep – amely eredetileg lelki gondozásban áll – fokozatosan ideológiai funkciót töltött be egy félkatonai szervezetben. Ez a dilemma teológiai és szociológiai szempontból problémás: az egyháznak nem feladata félkatonai szervezeteket ideológiailag támogatni. Míg konzervatív katolikus szerzők (például Miklós Péter) ezt az együttműködést a keresztény-nemzeti program természetes részének tekintették, addig kritikusabb elemzések (például Balázs Béla) a Horthy-fasizmus társadalmi bázisának kiépítésében látták a mozgalom valódi szerepét.

A mozgalom történeti jelentősége végső soron abban rejlik, hogy az állam–egyház–ifjúság hármasság viszonyrendszere folyamatosan feszültségek közepette létezett: a nyilvánosság militarizálódásként kritizálta, az egyházi vezetés spirituális megújulásként legitímálta, az ifjúság pedig sokszor autentikus közösségi élményként tapasztalta. Ez az ambivalencia a mozgalmat sem pusztán ideológiai eszközre, sem egyszerűen elnyomásra nem redukálható, hanem a korszak összetett társadalmi és vallási realitásainak sűrítőjévé teszi.

⁴⁵ Kis 2013.

Felhasznált irodalom

1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről, V. rész, II. fejezet 103–104. (§). Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100033.TV>
1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről. In *Rendeletek Tára 1867–1945*. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100053.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39>
1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=93900002.TV&txtreferer=99000026.TV>
- A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1924 évi 9.000. számú rendelete a testnevelésről szóló 1921: LIII. t.-c. végrehajtásáról. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1924 (1925)*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt.
- A leventemozgalom szerepe a honvédség utánpótlásában. *Magyar Hírlap*, 1938. július 5.
- A m. kir. belügyminiszter 1924. évi 124.000. számú körrendelete Levente Egyesületek szervezéséről. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1924 (1925)*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt., 411–412.
- A m. kir. minisztérium 1928. évi 700. M. E. számú rendelete, a március tizenötödikének nemzeti ünnepé nyilvánításáról szóló 1927.XXXI. törvénycikk végrehajtásáról. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1928 (1929)*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt.
- A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1936. évi 93.800/1935. számú rendelete, az iskolát elhagyó és testgyakorlásra kötelezett levente ifjúság testgyakorlási idejének megállapításáról, istentiszteleten való részvételéről, és iskolán kívüli továbbképzéséről. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1936 (1937)*. Budapest: Fővárosi Nyomda Rt., 285–286.
- A m. kir. honvédelmi miniszter 1936. évi 17.176. eln. számú rendelete a légvédelemről szóló 1935: XII. törvénycikk végrehajtásáról. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1936 (1937)*. Budapest: Fővárosi Nyomda Rt. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1936/?pg=1176&layout=s
- Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 529. M. E. számú rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek felosztatásáról. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1945 (1946)*. Budapest: Szikra. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1945/?pg=158&layout=s
- BALÁZS Béla (1959): A Horthy-fasizmus társadalmának és ideológiájának néhány jellemző vonása. *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Osztályának Közleménye*, 9(1), 97–115. Online: https://real.mtak.hu/202696/1/cut_TARSFILTORT_9_1_1959_pp97_-_116.pdf
- BEKE Margit szerk. (1992): *A Magyar Katolikus Püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1945 között II*. Budapest–München: Auróra.
- CZABAJI HORVÁTH Attila (2021): A szeretet pedagógiája a háború embertelenségében. In MAKOS Anikó – KECSKÉS Petra – BOLDIZSÁR Boglárka (szerk.): *A múltból táplálkozó jövő – hagyomány és fejlődés. XXV. Apáczai-napok Tudományos Konferencia*

- tanulmánykötete*. Győr: Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, 391–399. Online: <https://bit.ly/4vxhVkv>
- FAZEKAS Csaba szerk. (2019): *Válogatás Prohászka Ottokár közszerepléseiből, 1919–1927*. Miskolc: Bíbor.
- GERGELY Ferenc – KISS György (1976): *Horthy leventéi. A leventeintézmény története*. Budapest: Kossuth.
- HORVÁTH Csaba (2018): Nemzeti Hadseregéből Magyar Királyi Honvédség (1919–1928). In HORVÁTH Miklós (szerk.): *Magyarország Hadtörténete IV*. Budapest: Zrínyi.
- JUHÁSZ Balázs (2012): Olasz és magyar ifjúsági szervezetek a háború szolgálatában: a „Balilla” és a „Levente”. *Hadtudományi Szemle*, 5(1–2), 236–256. Online: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00012/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2012_1-2_236-256.pdf
- KIS Krisztián Bálint (2013): A levente-leány-mozgalomról. *Neveléstörténet*, 10(1–2), 126–133. Online: https://real-j.mtak.hu/21103/1/Nevelestortenet_2013_10_1-2_.pdf
- Levente-hírek: Az egyöntetű leventesapka. *Magyarország*, 1925. szeptember 6.
- MIKLÓS Péter (2020): Az apostoli királyság és a protestáns kormányzó: Horthy Miklós és a katolikus főpapok. *Közép-európai Közlemények*, 6(4), 51–57. Online: <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12193>
- OLASZ Lajos (2022): Testgyakorlás, honvédelmi képzés, nemzetnevelés: A leventeintézmény a Horthy-korszakban. In KARLOVICZ János Tibor (szerk.): *Szaktudományi és más pedagógiai tanulmányok*. Komárno: International Research Institute, 111–117. Online: <http://www.irisro.org/pedagogia2022januar/21OlaszLajos.pdf>
- ROMSICS Ignác (2001): *A trianoni békeszerződés*. Budapest: Osiris.
- RÓZSÁS János (2005): *Leventesors. A leventeintézmény története, 1921–1945*. Nagykanizsa: Hármaskör Baráti Kör – Trianon Társaság.
- SCHILLER Károly (1927): A Leventemozgalom. In ZUBER Ferenc (szerk.): *Magyar sport almanach 1926*. Budapest: Stádium Sajtóvállalat Rt. Online: https://adt.arcanum.com/hu/view/Sportkonyvek_659/?pg=0&layout=s
- SOLYMOSY Ulászló (1943): A nemzetnevelés rendszere, különös tekintettel a leventeintézményre. In *A Központi Iránytadó Tanfolyam előadásainak gyűjteménye*. Budapest: Attila-nyomda Részvénytársaság.
- SZABÓ Béla (2005): Miniszteri rendeletek és tantervek szabályozó, meghatározó szerepe a középiskolai testneveléstanítás kialakulásában és fejlődésében (1777–1944). *Neveléstörténet*, 2(3–4), 62–79.
- SZABÓ János (1989): A leventeintézmény és társadalmi környezete. *Hadtörténelmi Közlemények*, 102(4), 495–520. Online: https://epa.oszk.hu/00000/00018/00136/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1989_04_495-520.pdf
- TANGL Balázs (2017): Katonás nevelés és a militarizmus kérdése a dualizmus-kori Magyarországon. *Aetas*, 32(1), 45–67. Online: http://epa.oszk.hu/00800/00861/00075/pdf/EPA00861_aetas_2017-01_045-067.pdf
- UJHÁZI Lóránd (2020): A trianoni békeszerződés és a szentszéki rendelkezések hatása a magyar egyházi igazgatási rendszerre. In BARNÁ Attila (szerk.): *Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma*. Budapest: Ludovika, 457–576. Online: https://www.researchgate.net/publication/394447211_A_trianoni_bekeszerzodes_es_a_szentszeki_rendelkezesek_hatasa_a_magyar_egyhazigazgatasi_rendszerre

Lippai Péter¹

Recenzió Horváth Ferenc *Ők is a hazát szolgálták I–III.* című könyvéről

Horváth Ferenc nyugállományú százados pápai kötődésű katonai hagyományőrzéssel és hadisírgondozással is foglalkozik. Szűkebb pátriájának ikonikus alakulatait, az egykori Magyar királyi vitéz Bertalan Árpád 1. honvéd ejtőernyős zászlóalj, majd ezred, valamint a vele szorosan együttműködő Szállítórepülő század történetét választotta az elmúlt évtizedekben folytatott kutatásai tárgyának.

A szerzőnek még lehetősége volt személyesen is találkozni és beszélni az egykori két katonai szervezet veteránjaival. Az idő előrehaladtával azonban a veteránok eltávoztak körünkből. Maradtak a világ legkülönbözőbb pontjain élő rokonok, valamint a levéltárak, ahonnan anyagokat lehetett gyűjteni a témában. A hosszú évek során összeszedett információk, dokumentumok és szubjektív visszaemlékezések immár három, egyenként 200–230 oldalas, puha kötésű kötetet töltenek meg.

Sajnos idővel a családi *oral history* is erősen megkopik, majd teljesen eltűnik, ami ellehetetleníti, hogy a száraz és szűkös levéltári adatok megteljenek emberi történetekkel. A szerző mégis erre tett kísérletet a huszonnegyedik órában, amikor a különböző helyekről származó információmozaikból összerakta az egyes katonák történeteit. A könyvekben senki se keressen tudományos jegyzetapparátust, hiszen ezek a történetek sokkal inkább a visszaemlékezések kategóriába sorolhatók, viszont fontos kiegészítői a tüpontosan adató történetírásnak.

A három kötetben összesen 56 katona története jelenik meg, akiknek a rendfokozata a honvédtől a vezérőrnagyig terjed. A személyek között ott van vitéz Bertalan Árpád őrnagy és Szügyi Zoltán vezérőrnagy is. Van, akinek rövidebb a története, míg másoké jóval hosszabb. Ahol a megelőző gyűjtőmunka lehetővé tette, ott az egyéni történetek mellett megjelennek fotók és dokumentumok is. A családtagok és a bajtársak visszaemlékezéseinek köszönhetően nemcsak az egyes személyek katonai pályafutását ismerhetjük meg, de nagyon sokszor a személyiségüket és magánéletüket is, ami különösen emberivé teszi az egykori elit katonák történeteit.

Az életutakat végigolvasva kirajzolódik az egykori pápai ejtőernyős katonák sajátos értékrendje, emberi tartása és katonai felkészültsége, valamint kimagasló helytállása, ami igazolja azt a hírnevet, amelyet a második világháború során kiérdemeltek. A szenzációkat mellőző és mégis lebilincselő történetek gazdagíthatják minden, a téma iránt érdeklődő ismereteit, és jó példát szolgáltathatnak a ma katonáinak is.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, e-mail: lippai.peter@uni-nke.hu

Matányi Marcell¹

Recenzió Nagy-L. István *A francia háborúk, Magyarország és a Habsburg Monarchia (1792–1815)* című könyvéről

Nagy-L. István azokhoz a kortárs történészekhez tartozik, akik megpróbálnak a 18. század végi Magyar Királyság társadalmi csoportjaihoz mint organikusan fejlődő részegységekhez fordulni. A szemlélet az „új hadtörténetírás” metodikájának is szerves része, így aligha lepődünk meg, ha azt látjuk, hogy a kötet – antropológiai példával élve – húsa a társadalom–politika–háború kapcsolata. A kötet gerincét a francia forradalmi háborúk adják. Ezeken végigtekintve kaphatunk izgalmas körképet a modern kor hajnalának éveiről. Egyértelműen nívuma, hogy mindezt a magyar aspektus figyelembevételével, sőt kiemelésével teszi. Huszonöt évnyi kutatómunka eredményét vehetjük kézbe, amely idő során a szerző olyan nagyszerű történészek munkásságából merített ihletet, erőt és példát, mint Zachar József, Csikány Tamás, Vizi László Tamás, Poór János. Nagy-L. István szellemi iskolájának tanáregyéniségeit, valamint pályatársait, Lázár Balázst és Réfi Attilát látva büszkén jelenthetjük ki, hogy a hazai Napóleon-kutatás posztmodern alapjait egy méltó történész-nemzedék fektette le.

A kötetet a struktúrája és tematizáló képessége alkalmassá teszi arra, hogy tankönyvként vagy korszakbevezető monográfiaként használjuk az 1792–1815 közötti időszak megismeréséhez. A hazai történettudomány, ahogyan azt a szerző is elismeri, mindeddig adós volt a francia forradalmat követő háborús esztendők átfogó ismertetésével. Így ez a hiánypótlás vált az írás elsődleges céljává. Már a második oldalra és a borítóra választott képanyag is az elbeszélte történet ívét jelöli: míg az austerlitz csatavesztés grafikája a modernizáció kezdetét jelöli a császári–királyi hadseregben, addig a lipcsei csata annak a diadalútnak az első lépcsője, amelynek végső állomása a korzikai emberevő száműzetése volt. A két csata két különböző előjelű indikátor a K. K. Armeje fejlődésének vizsgálatához. Egyik sem jelöl korszakhatárt a szó historikus értelmében, ám nem hagyhatjuk őket figyelmen kívül, ha a császári–királyi hadsereg történeti ívét kívánnánk felrajzolni. Nagy-L. munkássága, így a szóban forgó monográfia pedig kifejezetten kívánja.

¹ Tanársegéd, Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtörténelem Tanszék, e-mail: matanyi.marci@gmail.com

A kötet első fejezete a Habsburg Monarchia hadseregének fejlődését tárja az olvasó elé. Hogy mégsem csupán a 2013-as szervezettörténeti monográfia leírhatatlan mennyiségű, rendszerezett és feldolgozott adathalmát olvashatjuk el új köntösben, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a szerző már a fejezet első részében merész szemléletváltásra invitál bennünket. A francia forradalom merőben új struktúrárt teremtett Európa nyugati szélén, és erre reagálnia kellett minden nagyhatalmi és feltörekvő státuszban lévő államnak. Nagy-L. István kézen fogva vezeti végig az olvasót Mária Terézia épülő Duna menti birodalmának szövevényes szerkezetén, miközben sorra villannak fel előttünk az összetett államokra olyan nagyon jellemző sűrű intézményváltások és átszervezések. A fejezet során egyre biztosabban formálódik meg lelki szemeink előtt egy olyan állam képe, amely nem pusztán a történelmi szerencse és az együttélésre kárhoztatott nemzetek gyökereinek összefonódásából, hanem egy család és az ő támogatóiknak víziójából született meg a 18. század során. Szinte az utolsó pillanatban, hogy szembenézzen a francia forradalom ránehezedő fenyegetésével. Ehhez olyan jól-rosszul ismert, de leginkább mára elfeledett karaktereket kapott, amelyek bemutatását a szerző szintén magára vállalta. Az első fejezetben így találkozunk a Habsburg-állam és a birodalom társadalma: felülről lefelé tekinthetjük végig a Duna völgyében élők életét. Szó esik az uralkodóról, családjáról, miniszterekről, a kijelölt időszakban kulcspozíciókat betöltő államférfiakról és természetesen ismert kapcsolati hálójukról. Ez utóbbi azért is fontos, mert a személyes ismeretségek nélkülözhetetlenek akkor, amikor az állam hosszú évtizedeken keresztül háborúra kényszerül, amelynek finanszírozását aligha képes egyedül viselni. Közép-Európában, így a Habsburg Monarchiában, ez pedig történelmi adottság: soha nincsen elegendő pénz ahhoz, hogy a birodalom nagyhatalmi státuszát megszerezhesse, vagy éppen fenntarthassa. A felvetett kérdésről szóló alfejezettel azonban már a társadalom mélyebb rétegében találjuk magunkat, hiszen a szerző az első fejezet utolsó szakaszában a kivetett adókat, beszolgáltatásokat és nem utolsósorban a katonai állításokat elviselő társadalmi réteggel foglalkozik. Igaz, elsősorban a számadatok szintjén. Ha vethetünk fel bármit is az ismeretanyag rovására, az, hogy a birodalom társadalmi szerkezetét elsősorban felülről vizsgálja, számsorok elemzésével. Felmerül ugyan, hogy mindez egy organikus fejlődő, folyamatosan bővülő társadalmi rétegződés eredménye, de az államapparátus madártávlatú narratíváját nem engedi el a szöveg. Így az összetett állam társadalmából csupán annyit láthatunk, amennyit a bürokrácián átüböngő, az intézmények irattáraiba eljutó adatsorok láttatni engednek.

Hogy okoz-e ez bármi döccenést a „birodalmi egész” megértésében? Aligha... A kötet feladata ugyanis nem ez, hanem a címben jelölt hármasság ismertetése. Ennek tesz eleget a fegyvernemek, alakulatok és hadseregviszonyok értelmezése is a birodalom katonai útkeresése során. Innen nézve viszont nehezen érthetünk meg olyan társadalmi mozgásokat, amelyek sikerre vitték a Landwehr, vagy életben tartották az inszurrekció intézményét. Márpedig a forradalmi hadügy egyik fontos változása a társadalmi bázis katonai kiaknázása, amelyre lehetőséget kétségkívül ezen intézmények adtak. Ezek jelzik számunkra a korszak kutatásának további irányait, a munka terjedelme talán témakijelölésénél fogva sem alkalmas arra, hogy ennél mélyebben vizsgálja ezeket a kérdéseket.

A második fejezet a monográfia talán legizgalmasabb része, ugyanis kifejezetten a Magyar Királyságot origóra helyezve vizsgálja a francia háborúkat. A szerző vizsgálódásait ebben a fejezetben is határozott hátralépéssel indítja, és gyorstalpaló jelleggel vezeti végig a kalandozni vágyó olvasót a 18. század magyar politikatörténetén. A tankönyvérzést kiváltó adattömegeken azonban újra és újra átragyognak a szerzőre olyannyira jellemző „tudad-e” adalékok. Így válnak köznapibbakká, tulajdonképpen emberibbé azok a „nagyok”, akik a birodalom és végső soron a *Natio Hungarica* sorsát alakították. Ilyen fényes felvillanásban kaphatunk benyomást Martinovics gyermekkoráról, Sándor Lipót hobbijáról vagy az egyes országgyűlésekre süttött pozitív vagy negatív előjelekről. Nagy-L. István ilyen és ehhez hasonló véleményfüzereit méltán tekinthetjük megalapozottnak, és bátran támaszkodhatunk rájuk rögtönzött időutazásunk során. Nélkülük aligha igazodnánk ki a magyar nemzeti ellenállás, reform útkeresések, vagy éppen a jakobinusok megjelenésének körülményei között. Ugyan a fejezet első szakasza valóban gyorstalpaló, egyértelműen rávezet bennünket a fejezet második részére, a magyarok viszonyára a hadsereggel. Az *exercitus hungaricus* 18. századi kérdésköre hosszú idő óta ingoványos talaj a magyar hadtörténetírásban. Nagy-L. nem is kíván pártot ütni, csupán a rá mindenképpen vonatkozó alaposággal vonultatja fel a levéltári irattömegek számadatait, mintegy tényként bemutatva a Magyar Királyság területéről kiállított és a francia háborúban részt vett katonák létszámstatisztikáit. Az egyes alfejezeteket olvasva esetenként támadhat *dejà vu* érzésünk, hiszen a szerző célja, hogy a címekben megjelölt témákat maradéktalanul – mintegy tankönyvjelleggel – körbejárja. Az ezek közötti átfedések, előforduló gondolatismétlések az egész hangsúlyozását, az összefüggések megvilágítását segítik.

A harmadik fejezet a tömör, *Francia háborúk* címet viseli és a kötet egyértelmű nívója. Ismerünk monográfiákat, amelyek a napóleoni háborúk egyes éveit, hadjáratait vagy hadseregeit mutatják be. Az angolszász és francia szakirodalom könyvtárakat töltött meg csupán az elmúlt két évtizedben. Az elmúlt öt évben ezek közül néhány számottevő magyar nyelven is elérhetővé vált. A Habsburg Birodalom azonban kevés kötetben kap ekkora figyelmet. A Magyar Királyságról nem is szólva, amelyről kimondhatjuk, hogy a rendszerváltás óta nem kapott ekkora súlyú alapkutatást a francia forradalmi háborúk viszonylatában. A fejezet igazi háborús tabló: öt koalíciós háború, az oroszországi háború, a felszabadító háború és a száz nap eseményei kaptak helyet a több száz oldalon. Olvasmányos és figyelemfenntartó formában gördülünk végig a korszak hadtörténeti eseményein, miközben újra és újra felrémlenek az összefüggések, és fokozatosan tisztul ki a kép, amelynek a végén több százezer halott, egy legyőzött császár és egy nagyhatalmi sorba emelkedett Habsburg Birodalom áll. Egy olyan háborús sorozat eredményeképpen, amely visszavonhatatlanul megváltoztatta immár nemcsak Európa, hanem az egész világ sorsát. A monográfiát olvasva időről időre büszkeséget vélhetünk felfedezni magunkban, hiszen az összeálló képkockákkal kirajzolódik egy olyan Magyar Királyság is, amely nemcsak elszenvedője, de alakítója volt az eseményeknek. A szerző alapvetően hadműveleti szintig mutatja be az eseményeket, a katonai és politikai döntések meghozóit, ismert összefüggéseit és alakító tényezőit. Az eseményeket bőséges térképmellékletek teszik még könnyebben fogyaszthatóvá. Nagy Béla térképei valóban nagyszerűen egészítik ki a műveletek leírását, segítve azok megértését.

Az utolsó, negyedik fejezet nemcsak a Napóleon bukása után maradt, új világ összegző látteletét adja, hanem egy gyors mozdulatokkal felskiccelt, de annál színesebb vázlatot is a 19. század társadalmi, politikai és katonai mozgatórugóiról – természetesen a Duna völgyére és a Magyar Királyságra fókuszálva.

Nagy-L. István negyed évszázados kutatói munkájának tapasztalatai bemutatják a Habsburg Birodalom és a Magyar Királyság viszonyrendszerét, valamint a francia forradalmi eszmékkel és háborúkkal megélt kapcsolatát. A fejezetek tagolása, a szöveg tematizáló jellege, olvasmányos stílusa a művet kitűnően használható tankönyvvé teszi. Az elvégzett, hosszú évek óta hiánypótló alap kutatás azt a korszakot veszi végig, amely tulajdonképpen a magyar honvédelem polgári gyökereit is magában hordozza. A kötet ilyen módon igazán megérdemli, hogy a kutatások jelen állása szerint a napóleoni korszak egyfajta alapolvasmányává váljon. Ennek okán nem túlzás ágostoni párhuzammal zárni gondolataimat: *tolle, lege!*

Tartalom

CSERVENYÁK JÓZSEF: A CrossFit mint lehetőség a katonai kiképzésben	5
VIKTÓRIA RESPERGER, ANIKÓ KAPROS, ISTVÁN RESPERGER: Equal Opportunities and Sport Regulation in the Context of Conflicts, Crises and Wars, Part 1	21
DOMONKOS BALÁZS PÁSZTHORY: Multivariate Regression Analysis of Personnel Fluctuation in the Land Forces	47
FERCSÁK BALÁZS: Afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok: törésvonalak	65
GÉMESI GÉZA: Az árnyékflotta mint a hibrid hadviselés gazdasági dimenziójának eszköze az orosz–ukrán konfliktusban	85
KOVÁCS KINGA VIRÁG: A kiberműveletek nemzetközi jogi szabályozása	101
VOLARICS JÓZSEF, PAPP KORNÉL: Az Európai Unió területén 2000 és 2023 között elkövetett terrorcselekmények eszközei és módszerei, valamint ezek jövőbeni alkalmazásának várható tendenciái	119
HORVÁTH DÁVID: A kommunikációs fenyegetések kezelése a kritikusinfrastruktúra-szektorokban	141
MAJOROSI ÁDÁM: A hunok nyugati hadjáratai a népvándorlás kori írott forrásokban és a magyar gesta-, illetve krónikairódalomban	157
PAPP-CSEPI BABETT: A Honvéd Kadét Program kialakulásának történeti áttekintése	185
SZVERCSEK DÁVID: A leventemozgalom katonai előkészítő és vallás-erkölcsi nevelő jellege az állam és az egyház kapcsolatának tükrében	203
LIPPAI PÉTER: Recenzió Horváth Ferenc <i>Ők is a hazát szolgálták I–III.</i> című könyvéről	217
MATÁNYI MARCELL: Recenzió Nagy-L. István <i>A francia háborúk, Magyarország és a Habsburg Monarchia (1792–1815)</i> című könyvéről	219